PARÁZS IDŐK

ELBESZÉLÉSEK AZ OKTÓBERI FORRADALOMRÓL ÉS A POLGÁRHÁBORÚRÓL

EURÓPA · ZSEBKÖNYVEK

FORDÍTOTTA

BRODSZKY ERZSÉBET
GERENCSÉR ZSIGMOND
GRIGÁSSY ÉVA
JUSTUS PÁL
KÓBOR NOÉMI
MAKAI IMRE
MARÁZ LÁSZLÓ
NÉMETH LÁSZLÓ
NIKODÉMUSZ ELLI
RAB ZSUZSA
TARISZNYÁS GYÖRGYI
WESSELY LÁSZLÓ

EURÓPA · ZSEBKÖNYVEK

PARÁZS IDŐK

ELBESZÉLÉSEK
AZ OKTÓBERI FORRADALOMRÓL
ÉS A POLGÁRHÁBORÚRÓL

EURÓPA KÖNYVKIADÓ BUDAPEST 1977

VÁLOGATTA
GERENCSÉR ZSIGMOND

DOLGUSOV HALÁLA

Az ütközet fátyla tovahúzódott a város felé. Déltájt fekete kozákszűrben Korocsajev, a magányos és halált kereső harcos, a 4. hadtest parancsnoka vágtatott el mellettünk. Futtában még odakiáltott felénk:

– A közlekedésünket elvágták, Radzivillov és Brodi lángban áll! – S repült tovább libegő szűrrel, feketén, parázsló szemgolyókkal.

A deszkasima síkságon átcsoportosították a dandárokat. A nap bíborvörös porban bukott alá. Az árkokban sebesültek falatoztak, egészségügyi nővérek heverésztek a fűben dúdolgatva. Afonyka felderítői poroszkáltak a mezőn, halottakat és felszerelést kerestek. Afonyka alig két lépésnyire tőlem lovagolt el, és odaszólt anélkül, hogy fejét megfordította volna:

– Jól beverték a pofánkat. Ez már szent igaz. Azt rebesgetik a hadosztályparancsnokról: leváltják. A fiúk nem nagyon bíznak . . .

A lengyelek elérték az erdőt, három versztányira tőlünk, és valahol egész közel felállították a géppuskákat. A golyók vinnyognak, szűkölnek. Jajpanaszuk elviselhetetlenné válik. A golyók átütik a földet, és türelmetlen remegéssel turkálnak benne. Vityagajcsenko, az ezredparancsnok, ott horkolt a napon, álmában kiabált, s ettől felébredt. Lóra ült és az első századhoz ügetett. A kényelmetlen alvás vörös rovátkákat gyűrt arcára, zsebe szilvától duzzadt.

– A kutyafáját – szólalt meg haragosan, és kiköpte a szilvamagokat. – Micsoda ocsmány kalamajka. Tyimoska, húzd elő a zászlót!

– Indulunk talán? – kérdezte Tyimoska, és a kengyel mellől előhúzta a kurta rudat, kibontotta a zászlót, amely-

re ötágú csillag volt festve, meg valami a III. Internacionáléról.

– Majd meglátjuk – vetette oda Vityagajcsenko, aztán hirtelen vadul felordított:

– Hé, lányok, lóra! Századparancsnokok, sorakozót!

A kürtösök riadót fújtak. A századok felsorakoztak. Az árokból kimászott az egyik sebesült, és arcát eltakarva Vityagajcsenkóhoz fordult:

– Tarasz Grigorjevics, én olyan bizalmiféle vagyok. Úgy látszik, mi már itt maradunk . . .

– Kivágjátok magatokat – dünnyögött Vityagajcsenko, és felágaskodott lovával.

– Mi meg úgy véljük, hogy nem vágjuk át magunkat – szólt utána a sebesült.

– Ha el nem pusztulok – fordult vissza Vityagajcsenko –, majd meglátod, nem hagylak itt benneteket – s indulást parancsolt.

S tüstént felharsant Afonyka Bida barátom sírós, női hangja:

– Ne fogj mindjárt vágtába az induláskor, Tarasz Grigorjevics, hiszen öt verszta áll előttünk. Hogy fogsz kaszabolni majd elcsigázott lovakkal . . . Ne kapkodj, ráérsz még a Szűzanya kertjében ténferegni . . .

– Lépésbe! – adta ki a parancsot Vityagajcsenko, anélkül, hogy felnézett volna.

Az ezred megindult.

– Ha igaz, amit a hadosztályparancsnokról rebesgetnek – suttogta Afonyka hátramaradva –, ha leváltják, akkor szedhetjük a sátorfánkat. Befellegzett.

Szeméből csorogtak a könnyek. Meghökkenve néztem Afonykára. Barátom megperdült, mint egy motolla, sapkájához kapott, felhördült, és nagyot kurjantva elvágtatott.

S ott maradtunk magunkban, Griscsuk, az ostoba tacsankájával, meg én, és késő estig ténferegtünk a fegyvertüzet okádó falak között. A hadosztálytörzs eltűnt. Az idegen csapategységek nem fogadtak be. Az ezredek benyomultak Brodiba, de az ellentámadás kiverte őket onnan. Odaértünk a városi temetőhöz. A sírok mögül egy lengyel járőr bukkant elő, s puskát lekapva tüzet nyitott ránk. Griscsuk megfordult, a tacsanka négy kereke felvisított.

– Griscsuk – ordítottam a fütyülő szélben.

– Jó kis móka – jegyezte meg szomorúan.

– Elvesztünk – kiáltottam, s a pusztulás ujjongása magával ragadott –, elvesztünk, öreg!

– Miért is vajúdnak a szülő asszonyok – felelte mélabúsan –, mi a fenének ülnek eljegyzést meg menyegzőt, mi a fenének is mulatozik a násznép a lagzin . . .

Az égen felragyogott egy rózsás csík és kihunyt. A csillagok között elővillant a tejút.

– Nevethetnékem van – mondta Griscsuk keserűen, és ostorával egy emberre mutatott, aki ott ült az út szélén. – Nevethetnékem van, ha arra gondolok, miért is vajúdnak az anyák . . .

Az út szélén ülő ember Dolgusov volt, a híradós. Lábát szétvetve nézett ránk, mereven.

– Aszondom – szólalt meg Dolgusov, mikor odaértünk hozzá –, végem van . . . Érted?

– Értem – válaszolt Griscsuk, és megállította a lovakat.

– Ne sajnáljatok tőlem egy golyót – mondta Dolgusov.

Ott ült, hátát egy fának vetve. Csizmába bújtatott két lába szétterpesztve, szemét le nem vette rólam, s óvatosan felhúzta az ingét. A hasa kiszakítva, a belei egész a térdéig kúsztak, látszott szíve lüktetése.

– Ha itt talál a lengyel, meggyaláz. Fogd az irataim, küldd el anyámnak, írd meg neki, hogy s mint . . .

– Nem – feleltem, s megsarkantyúztam a lovam.

Dolgusov szétterpesztette a földön szederjes tenyerét, és kétkedve bámulgatta.

– Megszöksz – motyogta kúszva –, hát csak fuss, te nyomorult . . .

Verejték öntötte el a testem. A géppuskák egyre szaporábban, hisztérikus makacssággal kattogtak. Az alkonyat dicsfényétől övezve Afonyka Bida lovagolt felém.

– Lassacskán mégiscsak megadjuk a lengyeleknek – kiáltott felém vidáman. – Hát itt meg mi van, zsibvásár?

Oda mutattam Dolgusovra, és továbblovagoltam.

A beszélgetésük kurta lehetett, a szavakat nem is hallottam. Dolgusov átnyújtotta iratait a szakaszvezetőnek. Afonyka csizmaszárába dugta, és aztán szájba lőtte Dolgusovot.

– Afonyka – szóltam szánalmas mosollyal, s a kozákhoz lovagoltam. – Látod, én képtelen voltam.

– Pusztulj innét – sziszegte sápadozva –, megöllek! A pápaszemesek! Úgy sajnáltok ti bennünket, mint macska az egeret . . .

S felhúzta a kakast.

Megindultam lépésben, hátra sem fordultam. Hátamon éreztem a fagyos halált.

– Eriggy – kiáltott fel mögötte Griscsuk –, elment az eszed? – s megragadta Afonyka kezét.

– Szolgalélek! – förmedt rá Afonyka. – A kezemtől az úgysem menekül . . .

Griscsuk a kanyarban ért utol. Afonyka eltűnt. Másfelé vette útját.

– Látod, Griscsuk – mondtam –, most elvesztettem Afonykát, a legjobb barátomat . . .

Griscsuk egy fonnyadt almát húzott elő a bak alól.

– Egyél – szólt rám –, edd csak meg . . .

Brodi, 1920. augusztus *Wessely László fordítása*

A LEVÉL

Íme egy hazaírt levél, amelyet expedíciónk küldönce, a fiatal Kurgyukov diktált nekem. Megérdemli, hogy ne menjen feledésbe. Leírtam minden szépítés nélkül, s az igazsághoz híven, szó szerint adom tovább:

„Szeretett anyám, Jevdokija Fjodorovna. Levelem elején sietek tudatni, hogy istennek hála, élek, és egészséges vagyok. Ugyanezt szeretném hallani magukról is. Mélyen a nyirkos földig hajolva tiszteltetem magát, meg . . . (Itt a rokonok, keresztanyák, keresztapák felsorolása következik. Ezt elhagyjuk, s rátérünk a második bekezdésre.)

Szeretett anyám, Jevdokija Fjodorovna Kurgyukova. Sietek tudatni, hogy Bugyonnij elvtárs vörös lovashadseregében vagyok. Itt van a maga komája is, Nyikon Vasziljics, aki most igazán vörös hős. Idevettek engem a politikai osztály expedíciójához, mi visszük szét az arcvonalba az irodalmat meg az újságokat, a moszkvai Izvesztyijá*-t, a* Pravdá*-t meg a mi szívünkhöz nőtt, kérlelhetetlen* Vörös Lovas*-t, mert az arcvonalban minden egyes harcos ezt akarja olvasni, és olvasása után hős lélekkel szabdalja a lengyel slachtát, így nagyszerűen élek Nyikon Vasziljics mellett.*

Szeretett anyám, Jevdokija Fjodorovna, küldjön mindent, amit csak lehet, ami csak erejéből telik. Kérem, ölesse le a tarka hízót, s küldjön nekem csomagot Bugyonnij elvtárs politikai osztályára, Vaszilij Kurgyukov címére. Nap nap után üres gyomorral fekszem le aludni, s ruhám sincs, úgyhogy szörnyen fázom. Írja meg, mi van Sztyopa lovammal, él-e még, vagy sem, arra kérem, gondozza, és írjon róla, biceg még, vagy abbahagyta? No meg rühes-e még a mellső lába, megpatkolták-e, vagy sem? Szeretett anyám, Jevdoki-

ja Fjodorovna, arra kérem, mindenképpen mossa meg gyakran a mellső lábát azzal a szappannal, amit ott hagytam a szentképek mögött, s ha apám elhasználta volna a szappant, úgy Krasznodarban vegyen belőle, és isten nem hagyja el. Azt is elmondhatom, hogy errefelé nagy a szegénység, a parasztok lovastól elbujdostak az erdőkbe a mi vörös vitézeink elől, s látszik, a búza kevés itt errefelé, ami van, az is apróra nő, úgyhogy nevetünk is rajta. A gazdák itt rozsot meg zabot vetnek. A komló itt karókon nő, úgyhogy igen rendes, s ebből itt házisert főznek.

Másodsorban sietek levelemben megírni, mi lett apámmal, s hogy már épp egy éve, hogy halálra kaszabolta édes öcsémet, Fjodor Tyimofejics Kurgyukovot. Pavlicsenko elvtárs vörös dandárja Rosztov ellen támadott, amikor sorainkban árulás ütött ki. Apám ebben az időben Gyenyikinnél volt századparancsnok. Azok, akik látták, azt mondták, hogy épp úgy viselte mellén az érmeket, mint a régi világban. Hát abból az árulásból kifolyólag valamennyiünket elfogtak, és Fjodor Tyimofejics bátyám apám szeme elé került. Apám erre karddal nekirontott, és kiabálva, te aljas vörös kutyája, kurafi, és mindennek lehordva kaszabolta mindaddig, amíg Fjodor Tyimofejics bátyám el nem pusztult. Akkor írtam is magának, hogy Fegyát eltemették, de ott fekszik kereszt nélkül. De apám elkapott a levéllel, és rám mordult: Ti az anyátok fiai vagytok, rája ütöttetek, kurafik, éntőlem járt hasasan anyátok, és még meg is hasasítom, az életem úgyis tönkrement, de az igazságért kiirtom a családot is, ha kell, és még sok ilyet mondott. Annyit szenvedtem tőle, mint Jézus Krisztus, a Megváltó. Csakhogy hamarosan megszöktem apámtól, és elvergődtem a csapatomhoz, Pavlicsenko elvtárshoz. A dandárunk parancsot kapott, hogy vonuljon Voronyezsbe, ott majd kiegészítik. Kaptunk is ott utánpótlást meg lovakat, tarisznyát, pisztolyt és mindazt, ami jár. Voronyezsről megírhatom, szeretett anyám, Jevdokija Fjodorovna, hogy ez nagyon szép város, nagyobb, mint Krasznodar, igen szép emberek lakják, és a folyóban lehet fürdeni. Naponta két font kenyeret kaptunk, fél font húst és elegendő cukrot, úgyhogy reggelenként édesen ittuk a teát, vacsoránál is, és elfeledkeztünk az éhségről, délben pedig Szemjon Tyimofejics bátyjához mentünk

palacsintát vagy sült libát enni, utána meg lefeküdtem pihenni. Abban az időben valamennyi ezred Szemjon Tyimofejicset akarta parancsnoknak, mert olyan elszánt ember volt. És Bugyonnij elvtárstól is megjött a parancs, adtak neki két lovat, jó ruhát, egy külön szekeret a holmijának, aztán a Vörös Zászló rendjelet, engem meg úgy tekintettek, mint az öccsét. Mostanság, ha valamelyik szomszéd bántaná, hát Szemjon Tyimofejics könnyen lekaszabolhatja. Aztán elkezdtük hajkurászni Gyenyikin tábornokot, sok ezret lekaszaboltunk belőlük, bekergettük a Fekete-tengerbe, de apámat sehol sem láttam, pedig Szemjon Tyimofejics keresett, kutatott utána minden állásban, mert hát nagyon sajnálta Fegya bátyámat. De hát, szeretett anyám, jól ismeri apámat, meg annak makacs természetét, s tudja, mit csinált – szemtelenül vörös szakállát hollófeketére festette, s ott járt-kelt Majkop városában civil ruhában, úgyhogy a lakosok közül senki sem tudta, hogy ő börtönőr volt a régi rendszer idején. De hát az igazság csak kibújik a zsákból, s a maga komája, Nyikon Vasziljics véletlenül meglátta egyik lakos házában, és mindjárt levelet írt Szemjon Tyimofejicsnek. Lóra kaptunk, s megtettünk vagy kétszáz versztát, én, Szenyka bátyám meg a falunkbéli önkéntes fiúk.

S hát mit láttunk Majkop városában. Azt láttuk, hogy a hátország nem érez együtt a fronttal, körös-körül árulás, tele zsidókkal, akár a régi rendszer idején. Szemjon Tyimofejics Majkop városában jól hajba kapott a zsidókkal, akik nem akarták kiadni apámat, és börtönbe csukták, lakat alá, mondván, hogy parancs jött arra, hogy a foglyokat nem szabad lekaszabolni, majd mi magunk elítéljük, ne féljetek, megkapja a magáét. De hát Szemjon Tyimofejics nem hagyta a dolgot, megmutatta, hogy ezredparancsnok, és Bugyonnij elvtárstól kapta a Vörös Zászló rendjeleket, fenyegetőzött, hogy mindenkit lekaszabol, aki elvitatja tőle apámat, és nem adja ki neki, s épp így fenyegetőztek a falumbéli fiúk is. Alighogy Szemjon Tyimofejics megkapta apát, nekiestek a korbáccsal, aztán felállították a harcosokat az udvaron hadirendbe, ahogy illik. Ekkor Szenyka apámnak, Tyimofej Rogyionicsnak vizet löttyentett a szakállára, s a szakállról lecsurgott a festék. Szenyka megkérdezte apámat:

– Jól érzi magát a kezeim között, apám?

– Nem – mondta apa –, biz ez keserves.

Ekkor Szenyka megkérdezte:

– Hát Fegyának, amikor lekaszabolta, jó volt a maga kezei között?

– Nem – mondta apám –, keserves volt Fegyának.

Akkor Szenyka megkérdezte:

– Arra gondolt-e, apám, hogy magának is keserves lehet?

– Nem – felelte apám –, arra én nem gondoltam, hogy nekem is keserves lehet.

Ekkor Szenyka az emberek felé fordult, és így szólt:

– Azt hiszem, ha én az övéik kezébe kerülök, nem lesz irgalom számomra. Most pedig, apám, végzünk magával.

Apám, Tyimofej Rogyionics utolsó szavakkal lehordta Szenykát, nem átallotta anyánkat meg a Szűzanyát trágár szavakkal emlegetni, Szenykát képen vágta, Szenyka pedig kiküldött az udvarról, úgyhogy szeretett anyám, Jevdokija Fjodorovna, nem írhatom le azt, hogyan végeztek apánkkal, mert hát kiküldtek az udvarról.

Ezután Novorosszijszk városába küldtek állomásozni. Erről a városról elmondhatom, hogy emögött nincs már semmilyen szárazföld, csak víz, a Fekete-tenger, és ott maradtunk egészen májusig, amikor elindultunk a lengyel frontra, és csépeljük a slachtát, ahol érjük . . .

Maradok szeretett fia, Vaszilij Tyimofejics Kurgyukov.

Anyám, gondozza jól Sztyopkát, az Isten majd megfizeti."

– Kurgyukov – kérdeztem a fiút –, dühös természetű apád volt?

– Nagy kan volt az apám – válaszolt komoran.

– S anyád jobb?

– Anyám, az megjárja. Ha akarod, nézd, itt a családunk . . .

Egy töredezett fényképet nyújtott elém. Ott volt rajta Tyimofej Kurgyukov, vállas, egyensapkás börtönőr, fésült szakállal, merev, kiálló pofacsontokkal, színtelen és értelmetlen, szikrázó tekintettel. Mellette egy bambusznád székben ült egy apró parasztasszony ingvállban, betegesen átszellemült és félszeg arcvonásokkal. S a szánalmas vidéki fénykép virágokkal és galambokkal díszített hátterében, a fal

mellett ágaskodott két fiatal, szörnyű nagy testű, bamba széles arcú, meredt szemű legény, ott álltak megkövesedve, mint a hadgyakorlaton, a két Kurgyukov testvér, Fjodor és Szemjon.

1923 *Wessely László fordítása*

AZ ELSŐ LIBÁM

Szavickij, a 6. hadosztály parancsnoka felállt, amikor megpillantott, és én bámulva néztem hatalmas, szép alakját. Felállt, s bíborvörös lovaglónadrágjában, félrecsapott, bordó kozáksapkájával, mellét borító érdemrendekkel úgy szelte ketté a szobát, mint a lobogó a mennyboltot. Kölnivíz és szappan édeskés, hűs illata áradt felőle. Hosszú lába olyan volt, mint a vállig ragyogó lovaglócsizmába bújtatott gyermeklány.

Rám mosolygott, lovaglóostorával az asztalra csapott, és magához húzta a hadparancsot, amelyet a törzsparancsnok az imént diktált le. A parancs utasította Csesznokovot, hogy ezredével azonnal induljon el Csugunov–Dobrivodka irányába, ütközzön meg az ellenséggel, és semmisítse meg . . .

„. . . *Az ellenség megsemmisítéséért – írta tovább a hadosztályparancsnok, összekenve a papírlapot – a felelősséget Csesznokovra hárítom, halálbüntetés terhe mellett, amelyet helyben végre is hajtok, amiben Csesznokov elvtárs semmiképpen sem kételkedhet, hiszen nem az első hónapja működik velem együtt a harctéren . . .*"

Szavickij a parancs alá kanyarította kacskaringós aláírását, a kész parancsot odadobta a segédtisztnek, és rám emelte szürke szemét, amelyben pajzán jókedv táncolt.

Átnyújtottam neki a hadosztálytörzshöz való kinevezésemről szóló írást.

– Parancsba venni! – szólt a hadosztályparancsnok. – Parancsba venni, és vegyék fel teljes ellátmányba, lássák el mindennel, nőket kivéve. Iskolázott ember vagy?

– Igen – feleltem, s irigyeltem acélos, virágzó ifjúságát –, a pétervári egyetem jogszigorlója . . .

– Látom, a kinderbalzsamok fajtájából vagy – kiáltott nevetve –, s méghozzá pápaszemmel az orrodon. Nyamvadt fickó lehetsz! Ide küldenek anélkül, hogy tudnák, mi vár a magad fajtájára, a pápaszemeseket itt kardélre hányják. Megszoksz itt nálunk, vagy megszöksz?

– Megszokok – feleltem, s megindultam a szállásmesterrel, hogy éjjeli szállás után nézzek a faluban.

Ládámat a szállásmester cipelte a vállán. A falusi utca sárgán, gömbölydeden terült el előttünk, mint a sütőtök, az elszunnyadó nap rózsaszín sugarakat fröccsentett az égre.

Odaértünk egy festett virágfüzérekkel díszített házhoz, a szállásmester megállt, s bűntudatos mosollyal az arcán váratlanul így szólt:

– Sok kalamajka akadt nálunk a pápaszem miatt, s ez ellen semmit sem lehet tenni. A tudálékosabb embereknek itt kiszekírozzák a lelkét is. De ha egy ilyen megerőszakol egy nőt, lehetőleg minél szemrevalóbbat, akkor aztán lesz becsülete a harcosok között.

Ott topogott a ládámmal a vállán, egész közel lépett hozzám, aztán elkeseredetten félreugrott, és befutott az első udvarba.

Kozákok üldögéltek szanaszét a szénán, és borotválták egymást.

– Hát, fiúk – kezdte a szállásmester, és ládámat letette a földre. – Szavickij elvtárs parancsára ezt az embert be kell fogadnunk a szállásunkra, de minden ostobáskodás nélkül, mert ez az ember megszenvedett a tudománya miatt . . .

A szállásmester elvörösödött, sarkon fordult, és elment. Sapkaellenzőmhöz emeltem kezem, és tisztelegtem a kozákoknak. Egy lenszőke, hosszú fürtű, remek fiatal kozák odalépett a ládához, fogta és kihajította az utcára, aztán hátat fordított, s figyelemre méltó ügyességgel illetlen hangokat eregetett felém.

– o–o számú löveg – kiáltott rá egy idősebb kozák nevetve –, tüzelj a menekülőkre! . . .

A legény együgyű tudománya kimerült, és odábbállt. Ekkor ide-oda kúszva kezdtem összeszedni a ládából kihullott

kéziratokat meg rongyos cókmókomat. Összeszedtem, és odavittem az udvar legtávolabbi sarkába.

A ház előtt téglatűzhelyen egy üst rotyogott, disznóhús főtt benne, a szabad tűzhely úgy füstölgött, ahogy a távolban füstölög a szülői ház a faluban, s felkavarta bennem az éhséggel párosult szörnyű magányosságot. Az összetört ládát letakartam szénával, hogy legyen mit a fejem alá tenni, lefeküdtem a földre, s belefogtam Leninnek a Komintern II. kongresszusán elmondott beszéde olvasásába. A csipkézett dombvonulat mögül rám tűzött a nap, a kozákok ott ténferegtek lábamat taposva, s a legény fáradhatatlanul gúnyolódott rajtam, a betűsorok tüskével kirakott úton jöttek felém, és nem értek el hozzám. Félretettem hát az újságot, és odamentem a háziasszonyhoz, aki a hámistrángot szárítgatta a tornácon.

– Gazdasszony – szóltam –, enni kéne . . .

Az öregasszony rám emelte vaksi szemének szétfolyó fehérjét, majd újra a földre nézett.

– Elvtárs – szólalt meg rövid hallgatás után –, ezek a dolgok már annyira a begyemben vannak, hogy legszívesebben felkötném magam . . .

– Hej, az anyja keserves istenit a lelkének – morogtam bosszúsan, s mellbe löktem a vénasszonyt –, tán azt hiszi, hogy vesztegetem itt a szót . . .

Megfordultam, s nem messze megpillantottam egy gazdátlanul heverő kardot. Egy jól megtermett liba ténfergett békésen az udvaron, tollát tisztogatva. Elkaptam, a földhöz nyomtam; a liba feje megreccsent a csizmám sarka alatt, megreccsent és szétloccsant. Fehér nyaka elnyúlt a trágyalében, és szárnya odaszorult holt teste alá.

– Hej, az ányja keserves istenit a lelkének! – mondtam, s a kardot a libába szúrtam. – Süsd meg ezt nekem, aszszonyság!

Az öregasszony vaksi szeme felém villogott a szemüvege mögül, felemelte a libát, kötényébe csavarta, és bevitte a konyhába.

– Elvtárs – szólalt meg rövid hallgatás után –, legszívesebben felkötném magam – s magára zárta az ajtót.

Kint az udvaron a kozákok letelepedtek az üst köré. Ott

ültek mozdulatlanul, mint valami ősi szertartás papjai, s rá se hederítettek a libára.

– Úgy látszik, közébünk való ez a legény – mondta az egyikük rólam beszélve, s kanalazni kezdte a levest.

A kozákok az egymást megbecsülő emberek, a parasztok méltóságos tartózkodásával hozzáláttak a vacsorához, én pedig megtöröltem homokkal a kardot, kimentem az utcára, majd sóváran újra befordultam az udvarra. A hold, mint valami silány vásári fülbevaló lógott felettünk.

– Hé, öcskös – szólt hozzám váratlanul Szurovkov, a legidősebbik kozák –, ülj csak le, egyél velünk, amíg a libád elkészül.

A csizmaszárból előhúzta tartalék kanalát, és a kezembe nyomta. Kanalaztuk a maguk főzte levest, és disznóhúst ettünk hozzá.

– Mit írnak az újságok? – kérdezte a lenhajú legény, és helyet szorított nekem.

– Az újságban Lenin azt írja – mondtam, és előhúztam a *Pravdá*-t –, Lenin azt írja, hogy mindenben szükséget szenvedünk . . .

Hangosan, mint egy győzedelmeskedő süket ember, felolvastam Lenin beszédét a kozákoknak.

Az éjjel bebugyolált alkonyati leplének éltető nedvébe, az est tüzes homlokomhoz nyomta anyás tenyerét.

Olvastam és ujjongtam, s ujjongva követtem az egyenes lenini vonal titokzatos görbéjét.

– Az igazság mindig kibújik a zsákból – szólalt meg Szurovkov, mikor befejeztem –, ahogy kibújik onnan, azonnal le is csap, akár a tyúk a magra . . .

Szurovkov, a törzsszázad szakaszvezetője ezt Leninről mondta, aztán aludni tértünk a szénapadlásra. Hatan aludtunk ott, a rongyos, csillagokat láttató tető alatt, egymásba gubancolódott lábbal, egymást melengetve.

Álmokat láttam, álmomban nőket, és csak a gyilkosságtól bíborvörös szívem, csak a szívem mállott szét csikorogva.

1924 *Wessely László fordítása*

GEDALI

Szombat előestéjén az emlékek sűrű bánata kínoz. Valaha ezeken az estéken öregapám Ibn-Ezra kötetei felett simogatta sárgás szakállát. Csipkefőkötős öreganyám csomós ujjaival bűbájoskodott a szombati gyertyák felett, és édesen sírdogált. Ezeken az estéken gyermeki szívem úgy ringatózott, akár egy pirinyó hajó az elvarázsolt vizeken. Ó, gyermekkorom enyésző Talmudjai! Ó, emlékek sűrű bánata!

Ott bolyongok Zsitomir utcáin, és egy félénk csillagot keresek. Az ősi zsinagóga megsárgult, közömbös falai előtt öreg zsidók meszet, kékítőt meg lámpabelet árusítanak – prófétaszakállú zsidók, a szenvedély koptatta rongyokkal horpadt mellükön . . .

Íme, itt van előttem a piac, itt van előttem a piac halála. A bőség zsíros szellemét megölték. Néma lakatok lógnak a bódékon, s a kocsiút gránitkockája ragyog, akár a halott tar koponyája. A félénk csillag pislog és kihuny . . .

A szerencse később látogatott meg, később, közvetlenül napnyugta előtt. Gedali boltja ott bújt meg a bezárt kereskedősorban. Hol járt az árnyékod, Dickens, azon az estén? Ebben az ócskásboltban aranyozott papucsokat meg hajókötelet, ódon iránytűket meg kitömött sast, 1810-es évszámmal vésett winchester vadászpuskát és törött fazekakat pillanthattál volna meg.

Az öreg Gedali ott jár-kel kincsei között az este rózsaszín pusztaságában. Füstös szemüvegű, apró kis boltos, földig érő zöld kabátban. Dörzsölgeti fehér kezét. Meg-megcibálja gyér szakállát, és fejét féloldalt billentve hallgatja a feléje szálló láthatatlan hangokat.

A bolt olyan, akár egy nyílt eszű, érdeklődő kisfiú doboza, akiből botanikustanár válik. Ebben a boltban találhatók

gombok és halott pillangók. A bolt apró gazdáját Gedalinak hívják. A piacot mindenki elhagyta, Gedali maradt. Ott tekereg a földgömbök, koponyák és a halott virágok labirintusában. Tarka kis tollseprűjét lebegtetve takarítja le a port a halott virágokról.

Ott ülünk a söröshordókon. Gedali felgöngyöli, majd kisimítja keskeny szakállát. Cilindere fekete bástya gyanánt bólogat felettünk. Meleg levegő áramlik mellettünk. Az ég színt változtat. Gyengéd vér ömlik szét odafent a kiborult üvegből, engem elringat az enyészet könnyed illata.

– A forradalom . . . hát igent mondunk neki, de vajon a szombatnak nemet mondjunk-e? – így kezdi Gedali, és körülfon ködös szemének selyemszíjaival. – Igen, kiáltom én a forradalomnak, igen, kiáltom én neki, de ő elbújik Gedali elől, és csupán a puskaropogást küldi feléje . . .

– A lehunyt szembe nem jut el a nap – válaszolom az öregnek –, de mi felhasítjuk a lezárt szemeket . . .

– A lengyel zárta be a szemem – suttogta az öreg alig hallhatóan. – A lengyel: veszett kutya, megragadja a zsidót, és kicibálja a szakállát, eh, a kutya! S most őt verik, a veszett kutyát. Ez nagyszerű, ez a forradalom! De jön az, aki a lengyelen elverte a port, és így szól hozzám: – „Add csak ide a gramofonodat, Gedali." – „Én is szeretem a muzsikát, pan" – válaszolom a forradalomnak. – „Nem tudod te, hogy mit szeretsz, Gedali, de majd ha beléd lövök, akkor megtudod, és nekem lőnöm kell, mert én a forradalom vagyok . . ."

– Neki lőnie kell, Gedali – mondom az öregnek –, mert ő a forradalom.

– De a lengyel is lőtt, szerelmetes uram, mert ő az ellenforradalom. Maguk meg lőnek, mert maguk a forradalom. A forradalom pedig kellemes dolog. De a kellemesség nem szereti az árvákat a háznál. A jó dolgokat jó emberek csinálják. A forradalom a jó emberek jó dolga. De jó emberek nem ölnek. Így hát a forradalmat gonosz emberek csinálják. De a lengyelek szintén gonosz emberek. Vajon ki mondja meg Gedalinak, hogy hol a forradalom és hol az ellenforradalom? Valaha tanultam a Talmudot, szerettem Rási magyarázatait és Majmonides könyveit. De Zsitomirban van még sok értelmes ember, és íme, mi valamennyien,

tudós férfiak, arcra borulunk, és egy hangon kiáltjuk: Jaj nekünk, hol van a gyengéd forradalom?

Az öreg elhallgatott. És megpillantottuk az első csillagot, amely most tört ki a tejút peremén.

– Beköszöntött a szombat – jelentette ki méltósággal Gedali –, a zsidóknak a zsinagógában van a helyük . . . Elvtárs úr – mondotta, felállt, s cilindere fekete bástya gyanánt bólogatott a fején –, hozzanak ide Zsitomirba egy kevés jó embert. Jaj, mennyire hiányzik ez a városunkból, jaj, de mennyire hiányzik! Hozzanak ide jó embereket, és valamennyi gramofont odaadjuk nekik. Nem vagyunk mi műveletlenek. Az internacionálé? Jól tudjuk, hogy mi az internacionálé, én a jó emberek internacionáléját akarom, azt akarom, hogy minden lelket számba vegyenek, és első osztályú ellátásban részesítsenek. Na, lelkem, nesze: az élet nevében egyél annyit, amennyi csak beléd fér. Meg tudná-e mondani, elvtárs úr, mivel is eszik az internacionálét?

– Puskaporral – válaszoltam az öregnek –, és a legjobb vérrel fűszerezik . . .

S a sötétkék homályból a fiatal szombat bevonult a karosszékébe.

– Gedali – mondtam –, ma péntek van, már beállt az este. Hol lelhetek zsidó mézeskalácsot, egy csésze zsidó teát és egy keveset abból a nyugalmazott istenből a csésze tea mellé?

– Nincs – válaszolja Gedali, és lelakatolja kis dobozát –, nincs. Itt volt egy vendéglő mellettünk. Jó emberek kereskedtek benne, de ott már nem esznek többé, ott sírnak . . .

Begombolja zöld kabátjának három csontgombját. Tollseprűjével leporolta magát, puha tenyerébe vizet csöppentett, és aprón, magányosan, ábrándozva, fekete cilinderben, nagy imakönyvvel a hóna alatt eltávozott.

Beköszönt a szombat. Gedali – a mesebeli internacionálé megalapítója – elment a zsinagógába imádkozni.

1924 *Wessely László fordítása*

TEMERBEJ, A KIRGIZ

Temerbej még aludt nemezszőnyegén, mikor berontott hozzá a gyerek, s apja kaftánját rángatva nyafogta:

– Hej, apa! Eltűnt a kanca.

Elröppent Temerbej szeméről az álom, mégsem kelt fel (ne higgye a gyerek, hogy ilyen beijedős az apja), a másik oldalára fordult, s ásítozva dünnyögte:

– Ereggy innen! Aludni akarok!

A gyerek sírósan folytatta, hogy ő a lófarokból font béklyókkal megbéklyózta a kancát, és kiengedte a levegőre, a ló meg elszakította a béklyót, és világgá szaladt.

– Nincs meg a kanca, apa.

Temerbej nyújtózkodott egy darabig, aztán, amikor már maga is jónak látta, felkelt, szemügyre vette, majd a sátor oldalára akasztotta a durván összetákolt béklyót, miközben így dohogott:

– Sokáig háborúskodnak még az oroszok? Gatyánk sincs már, akár a dinnye, olyan pucér az ember hasa, hogy azt a . . .

A kanca nem mehetett messzire, gondolta át a helyzetet Temerbej, gyalog is utoléri, s befoghatja pányva nélkül is, olyan szelíd az a jószág. Szorosabbra húzta nadrágszíját, körülnézett figyelmes gazdaszemmel, fogta a kötőféket, s elindult a sztyeppen.

Apró kis aulban élt Temerbej; mindössze hét sötétszürke, gombaforma az egész. A karámban, félig behunyva nedves szemüket, vékony lábú csikók bóbiskolnak. A jurták körül száradó trágya s birkanyáj szaga terjengett.

A karámon túl a sztyepp, talpat égető homok, s a szürkésfehér, a maga felhőtlen pusztaságával riasztó ég. Reg-

gelre jár, de máris olyan nagy a forróság, mint tegnap az esti órákban volt, nem hozott enyhülést a rövid éjszaka.

Sokáig bandukolt a pusztában Temerbej, egyre csak arra gondolva, honnan szerezhetne egy kis teát, már egy birkát is kiválasztott magában, elviszi majd a kozákokhoz, talán adnak érte cserébe. Összehúzott fekete szemét végigfuttatta a sztyeppen, merre lehet az a kanca. Aztán észrevette, hogy homok szúrja a sarkát, mire megállt, s görbe lábát kifordítva, a csizmájára lesett, elszakadt a csizmája kérge, az hát a baj.

– A fenébe! . . . – mérgelődött.

Tépett egy másik száraz füvet, s betömte vele a lyukat. A fáról a szárazság jutott eszébe, s hogy a tavasz óta (pedig hamarosan a nyárnak is vége lesz) nem kapott esőt a sztyepp. Egyszerre rossz kedve lett, s hogy mielőbb haza érhessen, szaporábban szedte a lábát. Nyolc versztányira lehetett, amikor találkozott egy kirgizzel.

– Temerbej! Kizmet elfogta a lovadat. Hazahajtotta hozzátok – újságolta a kirgiz.

Temerbej régóta haragban van Kizmettel, egyáltalán nem örült hát a hírnek.

– Mit törődik velem? Magam is megtaláltam volna – dohogott, otthagyva a kirgizt.

A másik ember szólni akart Temerbejnek, hogy tartson vele, elviszi az aulig, de mérges ábrázatát s harciasan meredező szakállát látva, inkább továbbállt.

– Gyí! – kiáltotta, suta ostorával könnyedén meglegyintve lovát. A ló vidáman felkapta a farkát, s fürgén elporoszkált.

Temerbej feldühösödött Kizmet miatt, de erre a másik emberre is haragudott, aki nem ajánlotta fel, hogy hazaviszi. Maga sem tudta, miért, csak ment egyre messzebb, a pusztához. Jó fél verstát gyalogolt, már megnyugodott, de egyszerre fáradtság lepte meg minden tagját.

Felbotorkált a homokbuckákra, s leheveredett a sűrű feketeszil bozót közé. Árnyékot persze alig-alig adtak a gyantaszagú bokrok. Elálmosodott. Bagót tett a szájába, s a megpuhult csomót ínyére téve, hamarosan kellemes bódulatot érzett.

– Mit érdekel engem! – legyintett, s köpött egyet.

Aztán levetette s összehajtogatta kaftánját, piszkos vá-

szoning meg a szőrmével kifelé fordított bárányból nadrág maradt rajta. Elegyengette a homokot, feje alá tette a kaftánt, „ez az" – mondta s elaludt.

Lódobogás s valami különös, ismeretlen hang ébresztette fel, mintha teáskannákkal csörömpölnének valahol. Lenézett a völgybe.

A buckánál, amelynek tetején Temerbej lapult a feketeszil bokrok alatt, éppen akkor állt meg tizenegy lovas. Igaz, csak félálmában látta úgy Temerbej, hogy lóháton jött mind a tizenegy, valójában két ember, az egyik sapka nélkül, gyalogszerrel érkezett. A gyalogosok kíséről közül néhányat, akik a környékbeli kozáktelepeken laktak, ismert Temerbej. Elő akart hát bújni a bokrok alól, hogy köszöntse őket, amikor ismét felcsendült az a furcsa hang.

– Drinu!... Drinu!

Egy kozák verte kardjával puskája csövét, s ide-oda himbálódzva nyergében, énekelt:

Volga anyánk, Volga. Volga,
Széles, nagy folyónk a Volga...

Egyre csak vigyorgott apró bajuszkája alatt ez a cserzett bőrű, kerek arcú kozák. „A saját hangjában gyönyörködik, s hogy fegyverekkel csörömpölhet hozzá" – gondolta Temerbej.

Azt is megállapította már, hogy valamennyi kozáknál fegyver van, kivéve a két gyalogost; jobbnak látta hát, ha nem mutatkozik előttük.

Lejjebb ereszkedtek a völgybe, aztán az egyik kozák, akinek olyan ragyogó tiszta volt a szakálla, mint a kétéves csikó farka, vállát meg fehér szalagocskák díszítették, oroszul mondott valamit, mire mindnyájan szaporábban mozogtak. A lovakat elvezették, s ahol füvesebb sztyeppre találtak, megbéklyózták a lábukat.

„Tán teát akarnak főzni – vélte Temerbej, s ismét kedve lett kimászni a bokrok közül, de aztán meggondolta: – Miért nem az elején mentem oda? Azt mondják, megijedtem tőlük, és kinevetnek."

Sokat adott magára Temerbej, szégyellte gyávaságát, inkább maradt hát a helyén.

Két rövid nyelű ásót hozott elő egy fiatalabb kozák. Az ásókat összeütötte néhányszor, hogy leverje az élükre ragadt agyagot, aztán átadta őket a gyalogosoknak.

A hajadonfőtt lévő gyalogos – hatalmas termetű, hegyes orrú ember, csizmájára eresztett fekete nadrágban – borotvált arcát összehúzva, lábát szétvetve állt. Csizmája szinte eltűnt a bő nadrágszár alatt. Rövid zubbonyán olyan fényes gombokat viselt, mint a hivatalnokok, zubbonya fölött kihajtott inggallér lebegett. Fehér vászoning volt rajta, kék színű, fehér zsinóros, hosszú gallérral, amely a hátára vetve még a lapockáit is eltakarta. Jellegzetes barnára égette a nap, azoknak az arcán lehet látni ezt a színt, akik most járnak először Turkesztánban. Feje valósággal tüzelt, a perzselő nap ellen védekezve összeráncolta napszítta szemöldökét, s görcsösen húzta össze szemhéját.

Társa, egy megnyúlt szürkés arcú ember, alacsonyabb volt nála. Pisze orra alatt vastag szája szélén szüntelenül valami önfeledt vigyorgás bujkált. Pontosan olyan ruhában volt, mint a kozákok: az őszi fű színére emlékeztető nadrágot és inget, a feje búbján szűk tányérsapkát viselt, amelyet kifakult vörös szalag szegélyezett.

A fehér szalagocskákkal díszített vállú kozák kimért három lépést, s dobbantva lábával, oroszul mondott valamit. Az alacsonyabbik gyalogos odament, s ahol a kozák dobbantott, feltúrta ásójával a földet. A kozák odább lépett, s újból toppantott, a gyalogos megint ásott. A feketenadrágos hátat fordított társának, ásóját hóna alatt tartva mereven bámult a pusztába, Temerbej nem tudta megállapítani, unalmat avagy valami mást fejez ki a mozdulatlan arca.

A többi kozák a földön fekve cigarettázott, hevesen vitatkoztak valamiről. Időnként kirgizül mondtak egy-egy szót, azokból jött rá Temerbej, hogy a kaszálóról beszélnek, s arról, hogy az öregek helytelenül osztották szét a parcellákat. Az egyik kozáknak feltűnt a sapkanélküli pusztába meredő tekintete, felemelte öklét, és megfenyegette.

A sapkanélküli társa felé fordult. A kozák négyszöget jelölt ki, s a nyomában feltúrt föld, mint egy hosszú, széles ládafedél feketéllett már a füves, zöld völgyben.

Aztán ásáshoz fogott a két gyalogos. A kozákok, változatlanul a kaszálóról vitatkozva, ott hevertek még a földön.

A fehér szalagokkal díszített vállú kozák, a lapátoktól három lépésnyire, puskáját kezében, sapkáját térdén tartva üldögélt. Téglavörös arcán ritkás vörös bajusz s rejtett öröm látszott, mintha vendégségben lenne valami igen nagy úrnál, ahova most hívták meg először, másfelől viszont rettenetesen kívánkozott haza: megunta ezt a pusztaságot, a forró napot, s szeretett volna elbújni valamerre az árnyékban. Felnézett néhányszor a feketeszil bokrokra, ahol Temerbej feküdt, de a bokrok távolabbra, húsz-huszonöt lépésre lehettek tőle, ő meg nem akart vagy nem is mehetett el odáig. Kirgizülésben, lábát behajtva ült, puskaagyon nyugtatva durva, piszkos ujját.

Azok ketten, egészen belegörnyedve egyre csak ástak. A fényes tarackgyökerekkel benőtt, nedves fekete föld zsírosan toccsant a gödör szélén. Egész kis domb keletkezett már belőle, Temerbej sehogy sem tudta elképzelni, minek ásatják ezt a földet.

Az alacsonyabbik kiejtette kezéből az ásót, a hosszú fürgén utánahajolt és visszaadta társának. A piszeorrú – úgy mutatta az arca – bosszankodott, amiért ügyetlenkedett az ásóval, annak meg örült, hogy törődik vele a másik.

A magasabbik messze elhajigálta a földet, nem valami kedvére való ez a munka, mutatta minden mozdulata, a kozák is felfigyelt és lustán odaintett – hányszor mondjam, te, ide szórd, közelebbre. „Rendes gazda lehet a kozák – gondolta Temerbej –, igaza van, minek dobálják szét a földet, felesleges munkát okoz, ha úgyis vissza kell temetni a gödröt." A hosszú nem törődött a kozákkal, mintha dacból szórná szét a földet. Temerbejnek sem tetszett ez a kötekedés. A kozák nem szólt többet: „Nyilván kincstári munka, ha így bánnak vele" – gondolta erre Temerbej.

A kisebbik rendesebben dolgozott. Egész ásónyi darabokban, szép komótosan rakta egymás fölé a földet, néha le is paskolta a tetejét, s mindig mosoly szaladt át vastag szája szélén, amikor belenyomta ásóját a földbe. Megizzadt, kigombolta gallérját, és feltűrte az inge ujját. A hosszú meg lerántotta ingzubbonyát, s kihajította a gödörből. A fiatal, kerek arcú kozák, aki nótázásával felébresztette Temerbejt, felugrott és gyorsan felkapta a zubbonyt. Temerbej nem tudta kitalálni, mire való ez a furcsa sietség, a kozák közben

társainak mutogatta a zubbonyt, olyan ábrázattal, mintha az a saját tulajdona volna.

Temerbejnek megfájdult a feje attól, hogy egészen összezsugorodva lapult a bokrok között, a naptól, s attól, hogy sohasem szokott ilyen sokáig gondolkozni egyfolytában. Ráadásul megszomjazott, de kibújni innen – még rettenetesebb.

Behunyta szemét, ettől csak rosszabbul lett. Rémeket látott, hogy itt jön a bokrok között egy kozák, s rákiált:

– Mit leselkedsz itt, Temerbej.

Ismét a két ember munkáját figyelte.

Az alacsonyabbik, szemlátomást erősen kifáradva, piszkos rongyot ráncigált elő zsebéből, megtörölte izzadt homlokát, s mint a nehéz földmunkát végzők, zihálva kapkodta a levegőt, majd felemelte a fejét, és körülnézett. Arcát eltorzította a fájdalom, szemét elöntötte a vér. A hosszúnak feltűnt, hogy mennyire kínlódik a társa, gyerünk csak, dolgozz, mutatott szigorú tekintetével a földre. A piszeorrú visszafojtotta lélegzetét, és ásott tovább.

A kozákok megunták már, hogy a kaszálóról vitatkozzanak; egyesével meg párosával is a gödörhöz mentek, s belenézve, hangosan szitkozódtak. Temerbej ismerte az oroszok káromkodását, a kozákok hangoskodásából is megértette, hogy a gyalogosok lassú munkája miatt mérgelődnek. Unta már ő is az egészet, s azt kívánta, hogy mind gyorsabban ássák ki a gödröt, s tűnjenek innen, hogy végre ő is hazamehessen, a hűvös jurtába, ahol a puha, fehér nemezszőnyegen, a ládához dülleszkedve megiszik majd egy-két pohár kumiszt, aztán elmegy a szomszédokhoz, és elmeséli, amit látott. Vagy még jobb, ha a szomszédokat hívják át.

Folyton azon morfondírozott magában: „Minek ásatják azt a gödröt? Mit akarnak vele? Kinek?" Aztán, mint a megáradt folyó, tudatának egész medrét betöltötte ez a gondolat, a messzi távolba veszett minden más, az aul, a jószág, a gyerek.

Akkor a kézben tartott kozákfegyverek, a földbe hasító ásók, és a fehér szalagokat viselő ember képe hirtelen mintha hanggá változott volna át, amely az arcába vágja a rettenetes szót:

„Megölik!..."

Szinte egészen váratlanul lepte meg Temerbejt ez a felis-

merés, s rögtön megijedt tőle. Rádöbbent, hogy egyedül van, mégis kötve ezekhez az emberekhez, akik elkövetik a gyilkosságot, és nincs ereje odakiáltani: „Nem akarom." Hányinger fogta el, mintha rohadt ételt nyelt volna le.

S a két „kizil urusz", a két vörös orosz hányta tovább a földet.

Az alacsonyabbik kötésig állt a gödörben, amely szűk volt ahhoz, hogy ketten elférjenek benne ásóikkal, ezért a sapkanélküli felállt a gödör szélére, s a dombokon és bokrokon túl a pusztába bámult. Temerbej távolabbra látott a buckáról, s arra gondolva, hogy a hosszú nyilván vár valakit, kutatni kezdte szemével a sztyeppet, sajnálta a két katonát, s titokban reménykedett, hogy talál valamiféle embereket a messzeségben.

Sehol senki.

Ritkás ürömbokor sárgállott a rózsaszínű homokon. Magasan fenn lüktetett a hígtej-színű ég, szinte állt az ember szeme előtt a forró levegő.

A magasabbik orosz egyre csak nézett, nézett a puszta távolába, mintha a szemével akarna elrepülni innen. Temerbej fájdalommal méregette izmos testét, figyelte kopottcsizmaszár-színűre égett arcát.

A kozák káromkodott, mire a hosszú, hogy felváltsa fáradt társát, leugrott a gödörbe. A kisebbik gyalogos egyetlen pillantást vetett csupán a sztyeppre, utána elfordult. Lekuporodott a földkupacra, arca kényszeredett, siralmas mosolyba rándult.

A fehér szalagokkal díszített vállú kozák oroszul kiáltott valamit. A többiek egyszerre elkomolyodtak, felugráltak, s fegyverüket felkapva sorba álltak, akár a kiscsikók a karám oldalánál. Lelkesen álltak ott – egész megjelenésük erre vallott –, és buzgón engedelmeskedtek a parancsnak, amely alig hallatszott fel a bokrokig. Mindnyájan tudták, hogy hamarosan elmennek innen, minek feküdjenek a forró napon hiába.

A két ásós ember, a parancsnok kiáltását és a többiek mozgolódását hallva, kiugrott az árokból, a magasabbik teljes erejéből elhajította ásóját, amely mélyen belefúródott élével a földbe. Ebben a pillanatban egymásra nézett a két gyalogos, így álltak ott a gödör szélén.

„Megölik" – gondolta Temerbej, szégyellve, hogy ismeri ezeket a kozákokat, ismeri az arcukat és a nevüket, valahol még találkoznia is kell velük. A silány ágakat maga alá hajtva, szorosan a földre lapult.

Szíve olyan hangosan vert, mintha a föld visszhangozná a dobogását, a teste meg kihűlt, fájt a feje, mintha kegyetlen fagy dermesztené.

Keze alatt megroppant a száraz rőzse; ijedtében minden ereje elhagyta Temerbejt, csak bámulta kitátott, nyálas szájjal, amint a nyolc fegyveres ott állt a két emberrel szemben, az öregebb kozák oldalra lépett, s ingét igazgatva kiáltani készült.

A magasabbik az alacsony felé nyújtotta most a karját, az megszorította, majd elengedve társa kezét, elfordult. A magas felvetette állát, akár a lovak, amikor forgatják szájukban a zablát, aztán előrelépett. Ekkor kiáltott egyet az öreg kozák, kiáltása után egyszerre mind a nyolcan elsütötték fegyverüket. Temerbej behunyta a szemét. Úgy érezte, mintha őrá lőttek volna, vállába máris éles fájdalom nyilallt.

Amikor ismét felnézett, a gyalogosokat nem látta már: két kozák a gödröt temette be, de hamarosan megunták azt a munkát. Fogták az ásót, lekotorták csizmatalpukról a földet, aztán lovaikhoz mentek, s elvágtattak a többiek után a sztyeppen.

Temerbej sokáig nem jött elő a bokrok közül, de végül is feltápászkodott, leereszkedett a buckáról, s a sírhoz ment. Lábnyomát megőrizte a frissen hányt föld.

A halottakat szinte teljesen betakarta a föld, de egy kézfej kiállt alóla, az egyik ember, úgy lehet, a hátára esett, s karját kinyújtotta az ég felé. Sárgásfehéren meredt fel ez a kéz, hüvelykujján vérfolt sötétlett.

Temerbej lehajolt, hogy betemesse valamennyire a sírt, de éppen csak megérintette a földet, amikor felrémlett előtte az a fehér kéz, hosszú ujjaival, akkor elugrott a sírtól, s hiába akart volna mást, a lábának nem parancsolhatott, a lábának, mely csupa verejték lett hirtelen, s amely nagy sietséggel vitte őt, Temerbejt a pusztába. Futott, s közben valami hatalmas nagy, de kimondhatatlan érzés töltötte el

egész lényét: megértette, hogy a legborzalmasabb ezután jön még, s hogy ennél a sírnál ő temette el a hajdani, a tegnapi Temerbejt, a csendes, békés kirgizt . . .

1921 *Gerencsér Zsigmond fordítása*

HOGYAN TÁMADNAK A KURGÁNOK

Reggel láttam, hogyan rakják meg a hajókat nehéz paraszt-gabonával. Az óriási, lejtős fedélzeteken úgy szóródott szét a gabona, mintha szeplők pöttyöznék őket, és idegenföldi matrózok széledtek ki a partra, szükségtelenül takarosan.

Este pedig a sztyepp terült el előttem, sűrű-tömör, lila estében támadt tavaszi szél érintette meg a vállamat; barátom, Pjotr Zsatkin archeológus és költő, aki még reggel elmondta észrevételeit a kikötő maximális megterheléséről, az exportról és az importról – most levette a sapkáját, és korán gyérült hajában megcsillantak az ősz szálak. A kurgán, amelyre felmentünk, még az elmúlt ősz szagát őrizte; az őszt sirassa el valaki más – a föld tavasziasan boldog-üres volt.

Barátom, jóval lassúbb szavakkal, mint reggel, a föld hajdani lakóiról beszélt, súlyos bronz zabláikról és kengyeleikről, naiv kurgán-művészetükről, és megemlítette azt is, hogy Kercs városában, tiszta időben, elmerült görög város oszlopsorát látni a tengerfenéken, s a víz elrothadt fekete gabonával teli amforákat görget ki a partra.

Elfeketült a vidék, lebukott a nap, olyan volt a föld, mint egy elrothadt, fekete gabonaszem. Az itt rekedt ősznek enyészetíze volt.

Ott jutott eszembe az a kurgán, amely valamikor a szemem láttára és segítségemmel támadt.

Tizenkilenc telén Tat állomásán utaztam keresztül. Tífuszom volt; lázálmomban úgy rémlett, hogy Kolcsakot nem lőtték agyon, visszatért, a katonákkal rakott, hosszú szerelvények megint Omszk felé tartanak, s a kínaiak újra selyemmel kereskednek. Lábamat forró zöld selyembe göngyölték,

és bár a körmeim olyan kemények, mint a nefritkő, nem tudom a laza szövésű selymet széthasítani.

O. városában, amikor leszálltam, nem engedelmeskedett a lábam, éhes voltam; a kormányzósági végrehajtó bizottság pedig az iskolán kívüli népművelés ügyosztályának vezetőjévé nevezett ki.

Szeretem Shakespeare-t, akkor pedig, a tífusz után, különös örömöt szerzett, ha jól emlékszem, háromszázadik évfordulójának ünneplése. Kinevezésem után egész éjszaka virrasztottam – még enni sem kívántam – és előadást írtam. Azt bizonygattam, hogy a tömegek színházi ízlésének nevelését legfelül kell elkezdeni, Shakespeare-rel. Odakint negyvenfokos hideg volt, a vízvezeték befagyott, az ösztövér kis muzsiklovak belesüppedtek a tűzifával a hóbuckákba. Tífusz és fagy uralkodott a városon.

A színészek féltek a Csekától – valamennyien játszottak a Kolcsak-idők hazafias darabjaiban. Fejemen haj helyett a tífusz utáni pihe lengedezett, szemem karikás volt, államon gyér kis mongol szakáll. Óvakodtak rám nézni, és gyorsan ráálltak, hogy Shakespeare-t játsszanak. Selymet, bársonyt és kartont rekviráltam, amennyi kellett, és tíz nap múlva valamennyi színház, művelődési ház és klub Shakespeare-t játszott.

Bekecsben, lábszártekerőben és labdarúgó-cipőben jártam színházról színházra, s mindenütt a hajdan volt angol pompásan ábrázolt és pompásan öltözött, szívemnek kedves hősei fogadtak.

Időközben Moszkvából instrukció érkezett, és a kormányzósági végrehajtó bizottság hamarosan megértette, hogy Shakespeare nem kötelező, amikor van Lunacsarszkij, egyáltalán forradalmi repertoárt kell összeállítani. A számvetésnél viszont kiderült, hogy én minden anyagot, festéket és kartont Shakespeare-re pazaroltam el, a forradalmi darabokra semmi sem maradt, kosztümök sincsenek. Nyomban ráébredtek, hogy még csak nem is vagyok tagja az OKP-nak, és egyáltalán nem értek semmihez.

Barátaim a kormányzósági végrehajtó bizottságban nagyon elcsodálkoztak, de merő tapintatból nem ajánlották fel, hogy fölvesznek a pártba, én meg (talán a tífusz utáni bol-

dog állapotomban) nem értettem, minek nekem a párt, amikor ilyen jó barátaim vannak.

Utasítottak azonban, hogy ügyosztályomat adjam át másnak, amit én szívesen meg is tettem.

– Állj be most egy újsághoz, és írj – tanácsolták a végrehajtó bizottságban.

– És ha nem akarok?

– Akkor járd a kormányzóságot, mint instruktor.

Ráálltam.

Másnap behívtak a végrehajtó bizottságba, és elmagyarázták teendőimet.

– Tat állomásán, innen kétszáz versztára, mint megtudtuk, összehordtak nyolcezer hullát. N. és O. városokból szállították oda őket, hogy a kormányzóság közlekedési vonalait meg ne terheljék.

Az állomás raktárépületei zsúfolva. A holttestek az utakon hevernek. Közeleg a tavasz. Három héten belül el kell temetni a halottakat, mert ha felenged a fagy, és oszlásnak indulnak, kitör a pestisjárvány.

A titkár pontos szavakkal, táviratstílusban közölte mindezt. Nemezcsizmát viselt és foltozott gallérú, rongyos katonaköpenyt. A revolvere volt a legtisztább rajta.

– És mit javasol a végrehajtó bizottság? – kérdeztem.

– A végrehajtó bizottság, Ivanov elvtárs, korlátlan rendelkezési jogot ad magának a tati járásban, három tűzszerészt, dinamitot, egy titkárt és egy gépírónőt, valamint külön vagont. Induljanak és temessenek.

– És ha oszlani kezdenek?

– Nos, az is meglehet, elvtárs.

– Az ilyesmihez alkohol kell. Nehezen bírom. A szag . . .

A titkár lelkes tenor hangon nyújtotta a szavakat:

– A szag . . . hát az igaz. Csak aztán ne koccintgass ott mindenki szeme láttára . . . Eredj, mi az ördögöt riadozol, te tollforgató! Egy írónak mindent látnia kell.

– Mondtam, hogy nem megyek? – vágtam vissza. – Adjon vagont!

Tat állomásán őr állt a vagonom előtt, nagyon fehér és egészen új nyúlszőr kucsmában. Rendkívül elégedett volt valamivel. Amikor odaléptem hozzá, örvendezve jelentette:

– A lőporraktárak körül nem szabad dohányozni. De itt hús van, az nem robban föl!

És megmutatta murmanszki pipáját.

A holttesteket úgy rakták össze, mint az ölfát. Két százsenyenkint hosszú karókat vertek a földbe, azok közé rakták a hullákat. Rámpákon szállították őket idáig, jéggé fagytak, és fehéres hártya borította őket, mint a híg palacsintatészta. Sokat írnak a halottak szeméről, pedig szerintem sokkal nyomasztóbb a karjukat nézni. Talán mert a halottakat ruhában szoktuk látni, ezek pedig meztelenek voltak; bőrükön, ahol hegyesen kibökték a csontok, hamuszürke árnyékok. Összevissza hevertek, görbedtek, és háttal a karóknak.

Amikor vagonom felé tartottam, rókaformájú kutya szaladt el mellettem a hóban. Fogai között csontig kirágott lábszár, rajta a jéggé fagyott lábikra. A vagonban egy pillanatra enyhe, fagyos émelygés fogott el. A gépírónő már a fogatolt járművek mozgósítására vonatkozó parancsot gépelte. A nap tavasziasan melengette az írógép billentyűit.

És három nap múlva világoskék talpú parasztszánok vették körül az állomást. Kisbírók szaladtak a vagonokhoz, és bekiáltottak: „Hova vigyük őket?" De ezt sem én nem tudtam, sem a végrehajtó bizottság. A tűzszerészek gödröt próbáltak robbantani dinamittal, tömegsírnak. A föld – agyagos, az agyagrétegek között homok – úgy csapott fel, mint a kötél, kanyarogva, ömlött, mint a sár, és mintha felboronálták volna. Ásni? Hiszen az egész négyezerlelkes kisvárosból mindössze vagy háromszáz munkaképes ásóembert tudtak összeszedni! A sírnak óriásinak kell lennie, hogy befogadja őket. Tehetetlenül sóhajtoztunk.

A parasztok vártak három napot, aztán szétszéledtek. Tudták már a végrehajtó bizottság elnökének, Medvegyevnek indítványát (görbedt hátú, kemény szájú vasúti munkás volt, aki minden csepp vérével gyűlölte a falut): széthordani a hullákat a falvakba. „Kolcsakkal harcoltak, menjenek hát utána a földbe, temessék el őket a rokonaik!" A járás ötszáz verszta széles, hát mikor hordják széjjel a parasztok a hullákat, amikor éppen gabonát kell beszolgáltatniuk?

Egyedül maradtam hát a vagonban, és parancsokat fogalmaztam. Délben, amikor a legerősebben sütött a nap, a ha-

lottak arca elfeketült. Az őrtoronyban a tűzkiáltó elkongatta a tizenkettőt. Az őrök mérgükben (a pestisre haragudtak) kutyákra lövöldöztek.

Egy ilyen délben, amikor úgy rémlett nekem, hogy az állomás körül az oszlás bűze terjeng, és a gyéren érkező vonatok szándékosan gyorsan vágtatnak keresztül rajta – összehívtam a tűzszerészeket, és elhatároztuk, hogy felrobbantjuk a Tat folyó jegét, s a hullákat mind beleeresztjük a lékbe.

Kis tajgai folyó volt, falvak nemigen akadtak a partján.

A tűzszerészek fogták a gyújtózsinórt meg a dinamitot. A vaskos patájú lovacskák szinte bukfencezve vágtattak le a lejtőn – és úgy rémlett, a mozdonysípok kevésbé rekedten és kevesebb gúnnyal sikongatnak.

A folyó recsegő hangokat hallatott, mint a fagyott vadvizek.

Az állomás katonai parancsnoka közelebb vontatta vagonomat a hullarakáshoz. A titkár újból elrendelte a fogatolt járművek mozgósítását.

Vöröskatona lépett be. Óriás volt, ökleit mintha vasból kovácsolták volna. Mindenki Jegoruskának becézte, alighanem félelmében.

– Valami kis mitugrász gyütt, beengedjem?

Apró emberke lépett be, szénaszagú kecskebőr bekecsben, és óhitűek módján mélyen meghajolt előttem.

– Nem méltóztatott hallani – kezdte vékony, éneklő hangon, és valahogy furcsán, a hajával mosolygott – Gluskin vállalkozóról? Azelőtt, a régi rendszerben, iskolákat épített, most meg kétkezi munkára rendelték. Sérelmes ez, kérem. Mennyit törtem magam a nép műveléséért, aztán ez a hála.

A vállalkozó leült háttal az ablaknak, szakálla lassan kiolvadt és megvörösödött. Még áthatóbb szénaszag áradt belőle.

– Úgy hallom, a folyót akarják beszennyezni, hát abból a pestis helyett egyéb veszedelem származik. Itt skiccet kell csinálni.

– Micsodát? – kérdeztem.

– Skiccet, másképpen terepvázlatot. Hogy volna szabad folyóba hányni az embereket? Keresztények hiszen! Temetni sírba kell, aki pedig nem ért hozzá, az ne is öljön.

Erősödött a recsegés a folyón. „Mi az, az egész folyót fel akarják robbantani?" – gondoltam bosszankodva.

– Miért jött voltaképpen, Gluskin vállalkozó?

– Hiába mi nem megyünk katonafélékhez, komisszár úr. Van egy jó gondolatom.

– Megbízást akar?

Gluskin elmosolyodott, valahogy megint a hajával.

– Manapság nemigen bíznak meg vállalkozókat, mindent a maguk erejéből akarnak. Hanem ha maga ügyes, és vállalja a felelősséget, eltemethetjük a halottakat minden kegyetlenség nélkül.

– Mit akarsz? Mik a feltételeid?

A vállalkozó lazított a derékövén, a küszöbhöz ment, és rénszarvas csizmáját gondosan megtörülve, levette a sapkáját – akkor derült ki, hogy vörhenyes, vidám és kondor haja van. Most már egy kicsit többet értettem vékony, hajas mosolyából.

– Agyongyötörnek bennünket a beszolgáltatással, polgártárs elvtárs. Két tehenemet vették el, a lovacskáimat, bajos életemben segítő társaimat, meg nyolc bikámat.

– Küldjön egy átiratot a járási végrehajtó bizottságba meg a beszolgáltatási hivatalba – szóltam oda a titkárnak –, hogy adják vissza haladéktalanul . . . Gluskinnak a beszolgáltatott jószágait.

– Aztán a lisztemet is elvitték. Liszt nélkül pedig hogyan gondolkozzam? Kéthetente egyszer jön egy gondolatom, néha még annál is ritkábban. Ahhoz két hétig igen sokat kell ennem. A gondolat a teli hasban születik, úgy á-ám . . .

– Két kul[1] lisztet, egy kis hordó olajat . . . Kiadni – haladéktalanul!

– Nagyon helyes. Meg aztán le is rongyolódtunk. A gyermekeimről nem is beszélek – pucér hassal üldögélnek a kemencén. De nézzenek meg engem.

Hajam akkoriban vad csimbókokban lógott. Szemüvegem repedt volt. Folyton fázott a kezem, ezért óriási sofőrkesztyűt hordtam. Szörnyű látvány lehettem. Kikapcsoltam a pisztolytáskámat, és lassú szóval azt kérdeztem a vállalkozótól:

[1] Kul = régi mértékegység: 5–9 pud.

– Tudod, hogy nekem korlátlan a hatásköröm?

Gluskint hirtelen izzadság verte ki. Még vörhenyes haja között is megláttam azt a kékes sápadtságot, amely a nyakából szivárgott fölfelé. „Nincs még itt az ideje, hogy végezzek vele" – gondoltam, de meg akartam rémíteni, amiért megalázott.

– Tudod? Nohát, ha három szóban és három percen belül el nem mondod, mi a terved, itt nyomban, a vagon lépcsője előtt agyonlövetlek, lehúzom rólad a gúnyát, és hozzácsaplak a nyolcezerhez. Gyorsan!

Szánalmas volt nézni vidám fürtjeit és új bekecsét. Két percig néztem.

– Van itt egy gödör – szólalt meg Gluskin, inkább bekecsével beszélve, mint a szájával –, egy gödör, belefér egy trojka. Olyan mély, hogy a tűztorony se látszana ki belőle. Ott a legjobb a homok a téglavetéshez. Hát abba a gödörbe... most teli van hóval, ha azt kihordanák belőle... Nekem pedig nem kell semmi, uram, csak eresszen haza, az istenért, eresszen...

Úgy volt, ahogy mondta, és bár a hó súlyos volt és tömör, mint a jég, a tajgai lovacskák könnyűszerrel kihordták belőle az óriási hótömböket. Előbukkantak a gödör sárga oldalai. Minél mélyebbre haladtak, annál sötétebb lett az agyag, végül – megnyitotta fekete sírtorkát a föld.

Gluskin vállalkozó könnyedén nyargalászott, mintha nem is földet, hanem csak tojást hámozna. Könnyű, pelyhes beszéde volt, és csupa szabadon csapongó, könnyű gondolata.

– Talán azért verekedtek, hogy könnyű legyen az álmuk, hát jó nyugvóhelyet kell nekik vágni a jégbe, komisszár gazda! Gyerünk, szekerek, gyerünk, hordjátok a havat!

– Vágd – biztattam –, vágd, Gluskin!

Amikor aztán a gödör egész kétemeletnyi mélységét feltárta, amikor már nem jeges tömbökben állt benne a hó, csak pihékben – a javítóintézetből kivezényelték a bebörtönzött burzsoáziát: az állomásról hosszú láncban vonultak a hullákkal megrakott szánok, hogy lefektessék a halottakat.

Kemény fagy volt, a holttestek úgy koccantak egymáshoz, mint a fémdarabok vagy a száraz fahasábok. A föld is akár a fém. És az össze-összekoccanásoktól, zökkenőktől lepat-

tantak a halottak ujjai, lábai, letörött könnyű gyermekfejük. Akkor ismertem fel az élő emberi test törékenységét és minden gyönyörűségét!

A sztyeppen fűszálak törték át a havat. Langyosság cirógatta az arcot, akár a fűszál. Hamarosan tavaszodik!

A gödröt háromnegyedéig töltöttük meg holttestekkel. Agyaggal szórtuk be, és hóval elegyes homokkal. És két gerendából összeróttunk egy óriási, fekete keresztet. Aztán elutaztam onnan.

Három hét múlva távirat érkezett a nevemre Omszkból, a járási végrehajtó bizottságból: „Meghasadt, azonnal utazzon."

És újra ott vagyok a városkában, ahol érthetetlenek az emberek, mintha deszkából vágták volna ki őket. Azért rendeltek ki, mert nagyon csúful fest az egész, csúful és félelmetesen!

Akkor, három héttel azelőtt, hóval vegyes homokkal temettük be a tömegsírt. Tavasszal a holttestek lesüllyedtek, aztán felpuffadtak, meghasadt felettük a föld, és a rohadás bűze zúdult a városra. Száz százseny körzetben még csak közelébe se lehetett menni a tömegsírnak. A kereszt leroskadt, és a sárgásfekete résből gennyes, szürke, sűrű folyadék bugyogyant fel.

A börtönből újra kivezényelték a burzsoáziát. A burzsoázia a száját összeszorítva közelítette meg a sírt – remegtek a kezében az ásók, a mi kezünkben remegtek a puskák. A hasadékba földet szórtak, és amikor a rés betömődött, egy teherautó téglával megrakva (hogy nehezebb legyen) ráhajtott a tömegsírra. A föld úgy hajlott, mint az első jég az első gyalogos alatt. Tovább szórták rá az agyagot. A teherautó addig futkosott rajta, míg csak olyan szilárd nem lett a föld, mint másutt.

A halomba akkor újra beleástuk a gerendakeresztet.

Gluskin vállalkozó kihajtotta legelni a sztyeppre visszakapott teheneit. Én visszatértem Omszkba, és a sztyeppen ott maradt a földbe ásott, fekete gerendakereszt.

A gerenda hamarosan elkorhad, földre zuhan. Előbb keselyű telepszik rá. Aztán narancssárga lepke száll a korhadékra, az a fajta, amit nálunk temetőlepkének hívnak. A kurgánt benövi az árvalányhaj. Esténként apró felhők vo-

nulnak el fölötte, szárazak és narancsszínűek, mint a hímpor annak a lepkének a szárnyán.

Valamelyik fiatal archeológus és költő ezer év múlva kiássa a kurgánt – és nem ért majd semmit! . . .

1924 *Rab Zsuzsa fordítása*

A KARA-SZOR-VÖLGY

I

Lovaink felfutottak a dombhátra, és dühösen rágták zablájukról a tajtékot.

Egészen a tóig vonultak a csöppecske dombok, s nyereghez hasonló szirtek határolták.

A szirteken túl balra szikes, lapályos partok. Jobbra, a legmagasabb dombon néhány jurta. Még távolabb keszeg, kiálló csontú méneseket lehetett látni és szegényes ajtókat, sűrű fonatú nádjeszikkel. A gazdag jeszik bíborpiros, tarka hímzésektől ékes.

– Jönnek – mondta Jegorka.

Balra néztem, a szikes felé.

A láthatáron selymesen, arabeszkszerű kacskaringózással gomolygott a por.

– Igen – feleltem –, jönnek.

Leszálltunk a lóról, és a jurták felé igyekeztünk, hogy egy kis tejet igyunk.

Most pedig néhány szót szólok Jegorka Hvoscsról, és arról, hogyan kerültünk mi együtt a Kara-Szor-völgybe, a Kopár-sztyeppre, és a Kan-Dzsol útra, ami Véres utat jelent.

A csapatunk állt, és biztosította a Tyumeny felé vivő utakat. A fehércsehek elfoglalták Petropavlovszkot, felkoncolták a forradalmi bizottságot, halomra lőtték a vörösgárdistákat. Csapatunk megritkult, s minden pillanatban vártuk, hogy bekövetkezzék számunkra is a vég. A parasztok görbe szemmel néztek ránk, a lovaink eltünedeztek, s faképnél hagytak a behívott fogatosok.

Egy lett legény, Geidan volt a csapat komisszárja. Most Ukrajnában él. Hatalmas volt, lenszőke, szeme szokatlanul világos, sokszor úgy tűnt, mintha nem is szeme, csupán könnye volna. Igen kemény legény volt, a csapat pénzét állan-

dóan a hátán hordta, egy bőrtarisznyában, s a tábortűznél Marxot olvasta, többnyire *A Polgárháború Franciaországban*-t láttam nála. Újdonsült marxista volt, és hallatlan erőfeszítésébe került e tudomány elsajátítása. Amikor olvasta, szinte beleszakadt az erőlködésbe.

Vasfegyelem uralkodott nálunk, s erre büszkék voltunk.

Egyszer, éppen Geidan mellett ültem, és azon voltam, hogy kifaggassam a fűvetés fortélyai felől (akkoriban, tudj' isten, miért foglalkoztatott a szibériai lucernatermelés), ő pedig állhatatosan hallgatott mezőgazdasági tevékenységéről (Geidan telepes volt, az apja hatalmas gazdaság ura, amit mellesleg a fia csapata dúlt szét) – amikor jelentették, hogy valami irgalmatlan kövér alak keresi Geidan elvtársat. Akkoriban némi okunk volt rá, hogy ne kedveljük túlzottan a kövér embereket (sajnos, azóta mi is többé-kevésbé pocakot eresztettünk), és Geidan az ő lenszőke zordságával így szólt:

– Vezesd ide.

S megláttuk a testet! Hű, micsoda test volt! Akkora, mint egy asztag, valószínűtlenül hájas és gömbölyű. Karja egyenesen elállt, rózsaszínű volt és olyan puffatag, hogy az ember nem tudta levenni róla a szemét. Folyton remegő ajka nedves, duzzadt és tulipiros.

– Hol fogtak el? – kérdezte Geidan.

A fickó lenézett ránk álltából, és hirtelen mellénk telepedett.

– Nem fogtak el, magamtól jöttem – felelte kocsonyaként remegő ajkával. Hájas volt a hangja is, épp hogy szét nem mállott.

Geidan nyilván látta, hogy a jövevény nem tiszteletlenségből ült le, hanem egyszerűen képtelen volt lábon tartani ezt a hihetetlen testet. Geidan mindenesetre megjegyezte:

– Akár elfogtak, akár magadtól jöttél, így is, úgy is agyonlövünk.

A fickó közömbösen fogadta a bejelentést, pipára gyújtott, körülnézett, s arra kérte, küldje el a felesleges személyeket. Geidan csak engem tartott maga mellett.

– Ő a titkár – mutatott be.

A fickó markosan megszorongatta a kezem, majd így szólt:

– Tyumenyből jövök. Nincs szükségetek hírhozóra, az ellenség határterületéről?

Geidan némán megrázta fejét, és hirtelen, miért, miért nem, fügét mutatott a jövevénynek. Ekkor furcsa dolog történt. Geidan bizonyára jót derül majd, amikor olvassa. Az ipse odahajolt, s beleharapott a „fügébe".

Geidan felugrott, seszínű szeme szinte semmivé vált, előrántotta revolverét, de a fiú akkorát üvöltött, hogy az egész táborból összefutottak a vörösgárdisták.

– Megtiltom, hogy gúnyt űzzenek belőlem, a testet bánthatjátok, de a lelket ne merészeljétek . . . Én a Patyomkinon voltam . . .

Geidan kezében reszketett a revolver, aligha tudott volna vele lőni, helyesebben célba találni. Úgy láttam, inkább ijedt volt, mint dühös, úgy nézett az ujjaira, mintha veszett kutya harapta volna meg.

A fiú már az összecsődülteknek üvöltötte: azért jött, hogy becsülettel együttműködjék a szovjethatalommal, és lelki gyötrelmeknek vetik alá cserében. Egyszer csak valamelyik tyumenyi vörösgárdista felkiált a sokadalomból:

– Fiúk, hiszen ez a mészáros Jegorka!

Ekkor Geidan a földre köpött, és a jó ég tudja, miért, síri megvetéssel mondta:

– Menj a pokolba!

Mészáros Jegorka nem sokat kérette magát, Geidan pedig elővette Marxot.

Jegorka Hvoscs terjengősen szidva a burzsoáziát, elmesélte, hogyan érkezett a kilencszázötös felkelés után Tyumenybe, hogyan csapott fel mészárosnak, és hogyan pártolt mellé a szerencse. A Patyomkin-matróz forradalmi lelkiismerete eleinte berzenkedett a kereskedői tevékenység ellen, de hajóra – elterebélyesedése miatt – csak szakácsnak szegődhetett volna, márpedig ő lenézte a folyami hajókat, s még annál is jobban a hajószakácsokat. Közönséges kocsmai kondérkeverők, palacsintasütők! Addig-addig viaskodott a lelkiismeretével, amíg nyitott egy kis boltot, és kereskedni kezdett. Az üzletelés elképesztő sikerrel járt, házacskát szerzett belőle, egész gazdaságot, asszonyt, az is hozzájárult a gyarapodáshoz, kár, hogy olyan sápadtszőke, ikreik is satnyácskáknak sikeredtek. A gyerekek!

Mi több, még a Duma városatyái közé is beválasztották egy ízben, de miután évekig nem jelent meg, kizárták. Jött a februári forradalom. Hvoscsot megint gyötrelem fogta el: a társai bizonyára fontos tisztséget töltenek be Pétervárott, ő meg itt gubbaszt Tyumenyben. Megpróbált az újsághoz fordulni, elmondta a történetét, de senki sem hitt neki, mi több, csúful megsértették.

Megpróbált bejutni az anarchisták közé, de bár az anarchisták hétpróbás, hejehuja legények voltak, mégsem akarták befogadni maguk közé. Így aztán a kövér sokáig koptatta céltalanul a kisváros fajárdáit. Végül bekövetkezett a fehércsehek támadása, és Hvoscs rádöbbent, hogy a forradalomért harcolni kell.

Otthagyta az egész kereskedőéletet, a gyerekeit, a házacskáját, és loholt a vörösgárdisták után, a sztyeppére.

– Bennetek van minden reményem, barátocskám – fejezte be kétségbeesetten.

Geidan ránézett, és hirtelen kegyesen megkérdezte:

– Milyen dohányt szívsz? Adj csak egy szippantást.

Meghúzta a pipát, s vontatottan, szinte lustán így szólt:

– Nem rossz dohány, manapság az ilyen dohány ritkább, mint a hű szerető.

Mi tagadás, Geidan kissé érzelgős volt. Ma bezzeg nem az, Jegorka szó nélkül odanyújtotta neki a dohányzacskóját, amely tarisznyának is beillett volna. Legalább három font dohány volt benne. Geidan jócskán szórt belőle magának (csakugyan nem akármilyen dohány volt), és azt mondta:

– Aztán mit hoznál nekünk, barátocskám?

– Mindent – felelte Hvoscs. – Tájékoztatlak benneteket, hogy s mint vannak ott, Petropavlovszkban, mennyi a katonaság, milyen a hangulat.

– Eredj – mondta Geidan pöfékelve, s kinyitotta Marxot. – Eredj, de ha nem jössz vissza egy héten belül, a munkásosztály árulójának és elvetemült katonaszökevénynek tekintelek, és az első alkalommal golyót eresztek beléd.

És tovább pöfékelt.

– Pénz nem kell?

– Nem kell nekem semmi – felelte Hvoscs.

– Akkor eredj, megadom a hozzájárulást.

Geidan azonban hű maradt magához, nemhiába tanulmá-

nyozta annyit a marxista dialektikát. Hvoscs után küldött egy másik hírszerzőt, hogy szemmel tartsa. Emez óvatos duhaj volt, három nap múlva visszajött, és váltig dicsérte Hvoscsot.

– Csak egyet nem értek – bökte ki.

De hogy mit nem ért, azt nem tudtuk meg tőle, nyilvánvaló volt, hogy tartott Hvoscstól.

Pontosan egy hét múlva Hvoscs megjelent. Csakugyan rendkívül érdekes híreket hozott (kár, hogy nem volt módunkban felhasználni), s ráadásként negyvenezer Kerenszkij-bankót. Akkoriban ez igen nagy pénz volt, és Hvoscs elég nyeglén kijelentette, hogy felét a munkás-paraszt kormánynak adja, felét pedig megtartja magának. Felháborodott kifakadásunkra, nevére szóló megrendelőlapokat halászott elő. A fehércsehektől és az atamán kozákjaitól kapta, és félreérthetetlenül kiderült belőlük: azért adták Hvoscsnak a pénzt, hogy húst szállítson az Alkotmányozó Gyűlés hadseregeinek.

– Most gazembernek fognak tartani! Hát szerintetek egy fityinget sem ér a becsületem? – kiáltotta méltatlankodva.

Kisvártatva azonban nyilván ismét megszólalt benne a matróz-lelkiismeret, mert kijelentette, hogy a pénzt egy róla – mármint Hvoscsról – elnevezett csapat verbuválására fordítja. Elhalmoztuk szemrehányásokkal, és a negyvenezer rövidesen hiánytalanul átvándorolt Geidan bőrtarisznyájába, az általam körmölt s gondosan fogalmazott jelentések, valamint a kék cukorpapírba csomagolt Marx társaságába. A fehérkozákok ismét támadtak, mi szemlátomást fogyatkoztunk, és egy szép napon Hvoscs kámforrá vált.

Nem értünk rá, hogy sokat töprengjünk felette, egyszer, ebéd közben szóba került, hogy jól csinálta a scsit, azzal el is felejtettük. Aztán bekövetkezett az a bizonyos, emlékezetes csata, amikor a mieink megütköztek a kozákokkal az Isim folyócskánál. Sok vidám, derék ember veszett oda a révnél, akiknek nem lett volna szabad meghalniuk a buta nyárfák tövén, a hatszárnyú malom mellett. Visszavonultunk, az ellenségre hagyva a trént. Mindössze negyvenen maradtunk, és semmi hírünk nem volt Tyumeny felől. Ültünk – elcsigázott menekülők – a petrencék közt, egy kaszá-

lón, melyet ki tudja, mért, Moslékosnak hívtak, amikor látjuk, hogy néhány fogat száguld felénk. Geidan ránk kiáltott, hogy ássuk be magunkat, de hirtelen az egész kaszálót betöltve felharsant Hvoscs hangja:

– Nem kell kiegészítés?

Húsz emberrel jelent meg, valami furcsa zászló alatt, melyet nyomban szét is tépett.

– Másmilyent sehol se kaptam, a vörös kelmét felvásárolták az egész járásban.

A kozákok folytatták az előnyomulást. Hamarosan kénytelenek voltunk búcsút mondani egymásnak, és szétszéledtünk, ki merre látott, magányosan vagy rosszabb esetben párosával. Gondoltam, Tyumenyt már biztosan bevették, és úgy határoztam, elmegyek a kozák falvakba, a szeretett sírok közelébe. Hvoscsnak vissza kellett volna térnie Tyumenybe, de ő – emlékszem – csuklott egyet, és komoran azt mondta:

– Veled tartok.

S megtettük e nagy, csöppet sem vidám utat a kozák falvakig. Hvoscs Pavlodarban lemaradt, nehogy lefüleljék, és elment kecskét fogni Három-szigetre. Szökésem történetét szülőfalumból már megírtam. Visszafelé betértem a Háromszigetre, Hvoscs után, és együtt szántuk el magunkat, hogy lóháton nekivágunk a Kopár-sztyeppnek, elmegyünk Szergiopolba, onnan pedig folytatjuk utunkat Oroszországba. Nincs komiszabb, mintha magamagát sajnálja az ember, lóháton azonban ötszörösére duzzad a bátorság. Így hát útra kerekedtünk, ráadásul pompás paripákat sikerült szereznünk. Kirgizeknek öltöztünk, az övembe bevarrtam a Vörös Gárda igazolványát, az omszki csapat állította ki, melyet a szakszervezetek verbuváltak, és csuda kacifántosan volt megírva, már nem emlékszem rá.

Hvoscs zöld turbánt rakott a fejére, s arab tudósnak adta ki magát a kirgizek előtt.

Gyermeteg nomád ország! Ősz szakállú, bibliai aggastyánok itattak kancatejjel, a sztyeppén kurgánok és a karakalpakok furcsa síremlékei.

Akkor meghallottuk (s akkora volt tőle az örömünk, mint ez a fehér éjszaka) –, hogy a sztyeppen vonulnak ugyancsak Szergiopol felé a Krasznojarszk alatt megvert magyarok is

(az elsők között voltak, akik Szibériában beléptek a Vörös Hadseregbe). Sarkon fordultunk, és vágtatva igyekeztünk feléjük.

S ímhol a domb, a Kara-Szor-völgy fölött, gomolygó por a távolban, és Hvoscs lelkendezve mondja:

– Jönnek . . . Ők azok!

2

– Igen – felelem. – Jönnek. Ők lesznek.

Nézünk lefelé a völgybe.

Lovasok közelednek. Leszállnak a nyeregből, pihentetik lovaikat. Nem néznek felfelé, megszokták már a kirgizeket.

Mi leereszkedünk, ők nagyot néznek az orosz szóra. De legjobban Jegorka Hvoscs irdatlan hájtömege hökkenti meg őket, pillantásuk összevillan, úgy látszik, kémeknek néznek minket. Hvoscs aggodalmasan odaszól nekem:

– Szedd elő a dokumentet, itt ugyan nem harapsz „fügét". Ezek a bátyuskák nem értik a tréfát.

A magyarok lebarnultak a tűző napon, piros nadrágot viseltek mindannyian, amely khakiszínűvé fakult. Rongyosak, de frissen borotváltak egytől egyig. Nem mutatták ki bizalmatlanságukat, csapatostól körülálltak, amíg lecsatoltam az övemet. A katonakenyér jó illata áramlott felőlük, a kétszáz főnyi had lélegzete erőteljes és szabályos.

Lecsatoltam az övemet, elővettem a cédulát, kibontottam – és nem volt értelme átadni a parancsnoknak. A nyeregben töltött hosszú úton, míg a tikkasztó hőségben homokbuckákon és sócserjéken vágtattunk át, hogy keresztezzük a magyarok útját, az iratok átnedvesedtek, tinta, pecsét teljesen szétmázolódott, és olvashatatlanná vált.

A komisszár még egyszer végigmustrálta Hvoscsot, és azt mondta:

– Nincs időnk diskurálni, sem kihallgatni magukat, egy hete a nyomunkban vannak . . . Nem érünk rá törni a fejünket, vajon kik lehetnek . . . menjenek útjukra, mi is megyünk a magunk útján, ne háborgassuk egymást.

Megpróbáltam volna közös ismerőseinkről beszélni, de a komisszár szavamba vágott:

– Ne tartóztassa fel a csapatot. Mi gyanakvó emberek vagyunk.

Hvosccsal együtt visszamentünk a dombra.

– Beszélni kellett volna nekik Geidanról – mondta tűnődve Hvoscs. – Ő is idegen volt, de azért csak-csak bízott az emberekben.

Megfordultam, hogy lássam a lovasokat.

– Azt hiszem, Hvoscs, valami haszna mégiscsak volt, hogy tönkrementek az irataink.

– Te mindenben felfedezel valami hasznot. Pedig az ember az egész életét azért mégse . . .

Nem fejezte be, szétfolytak a gondolatai, mint zsírpacni az üvegen. Egyszer csak rám csapott a mancsával.

– Oda nézz! Látod azt a port? Ott ni!

– Látom – feleltem. – Az bizony por.

– Jönnek, komám, barátocskám . . . A sarkukban vannak.

– Jönnek. A magyarok üldözői.

Megeresztette a torkát, hogy visszhangzott belé a völgy:

– Jönnek, fiúk . . . jönnek! . . . Mint a vihar.

Rohanni kezdett lefelé, de egy feltűnően nagybajszú magyar ráfogta a karabélyát. Mindannyian megfordultak, és Hvoscs visszakullogott mellém.

– Barátocskám – mondta izgatottan –, hiszen ezek még azt sem engedik, hogy velük haljon az ember. Hogy lehet ez?

A magyarokat üldöző lovasok egyre közeledtek. Feszesen ültek a nyeregben, mintha nyársat nyeltek volna, mint akik hírét se hallották a mongol lovaglásnak.

– Csehek – mondta Hvoscs. – Feküdj a földre. Nem kéne elugrani a sörétjeinkért? Legalább a söröket pufogtassuk el, barátocskám.

– Nem lesz időd elmenni érte. Feküdj.

Hvoscs súlyosan puffant a földre.

– Egye fene, csakugyan okosabb, ha lefekszünk.

A közeledő lovasok leugrottak a nyeregből, egyet-kettőt lőttek, a magyarok szórványosan válaszoltak nekik. A fehércsehek ismét lóra pattantak, és vágtattak tovább a völgyben.

– Mi a manó, nem értem . . . – mondta Jegorka. – Biztos halálba futnak . . . Hisz géppuskatűzzel fogadják őket . . . a magyarok . . .

De, különös, a magyarok géppuskája hallgatott. Csak egy szórványos sortüzet adtak le újra.

– Pedig úgy tudtam, hogy jó katonák . . . hát így harcolnak? . . . Kuropatkin csatázott így, a kutya mindenit . . .

A két csapat ismét lóra pattant. A por egy percre elfedte összecsapásukat. Aztán közönséges lovassági visszaugrást láttunk, néhány felkoncolt holttestet, nyerítő, esztelenül szökdécselő lovakat, sebekből patakzó vért a homokon.

Hvoscs agyában valami derengeni kezdett.

– Nincs türelmük. Ugye? Nem bírnak várni, a saját kezükkel, mi?

Feltérdepelt, s kitátotta nedves, duzzadt száját.

– Ne kiálts – mondtam neki.

– Jól van, na. De mi ez?

A lovasok folytatták a hátrálást, és valamit kiabáltak egymásnak. Végre az egyik magyar, emlékszem, nagyon magas volt, és ahogy visszarémlik, igen hosszú fejű, leugrott a lóról, előkapta derékszíjából a német szuronyt, amelyet rohamkés helyett viseltünk Szibériában, és fél lábára sántítva, a csehek felé rohant. Utána a többi magyar. Lovaik kupacba verődtek.

A fehércsehek is otthagyták lovaikat, és a két csapat, egy szál késsel a kezében, egymásnak rontott.

A kopár sztyepp pora sűrű, mint a posztó! S én mégis tisztán emlékszem az emberi testek iszonyú gomolyagára, amint ide-oda cikáztak, hörögve, egymáson tiporva, egymás torkát foggal – igen, puszta fogaikkal – harapva el. Láttam kettészelt arcokat. A kést elejtő kezek furcsa sápadtságát.

Néha megtört a gomolyag. Egy-egy ember kiugrott. Három-négy lépést szaladt, majd halálhörgéssel összeroskadt.

Néha terjedelmesebbé nőtt a gomolyag. Úgy rémlett, az emberek talpra ugranak, és puskájukért futnak. De nem, csupán a por terjengett s a homok.

Hvoscs már állt, s egész valószínűtlen testében remegve kiáltotta:

– Szétválasztani őket . . . fiú, hallod? Szét kell választani őket . . . Lehetetlen, hogy . . .

Végre elült a por, tíz-húsz életben maradt cseh feltápászkodott, és zihálva, lassan, a fáradtságtól alig bírva emelni kezüket, kezdték leöldösni a foglyokat.

– Ezek . . . ezek miérettünk tusáztak így . . . Ezek a magyarok? . . .

A megmaradt csehek fáradtan elföldelték bajtársaikat, majd pillantást se vetve ránk, tájékára se jőve a dombnak, vágtatni kezdtek visszafelé.

A sztyeppén elfogtunk néhány ottfelejtett magyar lovat. A kirgizek előbújtak jurtáikból.

– El kellene temetnünk legalább a parancsnokot – mondta Hvoscs. – A komisszárt, aki . . .

De a holtak között nem tudtuk felismerni a parancsnokot.

Megnyergeltük lovainkat, és leereszkedtünk a domb másik oldalán, hogy a Kara-Szor tótól balra eredeti utunkon, a Kan-Dzsol úton, a Toha és a Csun-kul tavak mentén, majd a Csengisz-Tauhegyen keresztül eljussunk Szergiopolba.

Hideg volt a sztyeppen. Feljött a hold.

3

Talán sohasem írtam volna meg mindezt. Egyre-egyre nehezebb önmagamról írni.

De most, huszonnégy tavaszán levelet kaptam Tyumenyből, Hvoscs hívott meg benne nyárra, vendégségbe.

Elolvastam a levelet és azt gondoltam: „Vajon most is hússal kereskedik?" – és elhatároztam, hogy megírom ezt a történetet.

Hadd olvassa házacskájában, a szamovár mellett. Talán otthagy csapot-papot, és felkerekedik . . . Rohan megkeresni a fiatalságot . . .

1924 *Grigássy Éva fordítása*

HADAK ÚTJÁN

Valahol Aposztolovo táján, a Babijev tábornok lovashadával történt emlékezetes összecsapás után, Csubenko olyan piros tacsankán utazott, mint a naplemente, új és legderekabb géppuskása, Makszim kovács tacsankáján. A Donyec-medence ezrede a hadsereg kötelékében több órás, győzelmes harcot vívott a fehérgárdával, majd űzőbe vette az irháját mentő ellenséget, mely a Dnyeper felé iramodott. A tífuszban megcsappant s még gyenge bőrben levő Csubenko és a bajszos Makszim büszkén, rátartian trónolt a tacsankán, mögöttük lenyugvóban volt a nap, Csubenko vasból kovácsolt rózsát tartott a kezében, s egy középkori céhmester szemével méricskélte.

A tökély, a lelkesültség s a türelem csodája volt, egy ihletett kalapács gyöngéd remeke, a fém megdicsőülése, mely kivirult, virággá lényegült, s végigélte az élő sejtek zsendülő növekvését.

– Én mondom neked, parancsnok, minden szirmocskát kalapáccsal kalapáltam ki, egyetlen darabból van az egész rózsa, ehhez ugyan nincs hozzábiggyesztve, forrasztgatva semmi, akár vasmagból s fémkocsányból hajtott volna ki. Fegyverkovács lennék eredendően, egész hadseregre való géppuskát csináltam, és bejártam az egész világot, mint a vándordaru.

Csubenko hátranézett az ezredre, mely egyetlen oszlopban dübörgött, Solohovo mellett volt a harc, a lengyel hadjárat után feltöltődött ezred ismét Donyec-medencei dicsőségében pompázott, a tacsankán felújított és belőtt géppuska, engedelmes, könnyedén forgatható, próbát álló, derék Maxim.

– Nem is hiszed, parancsnok, milyen nehéz dolog kikala-

pálni egy rózsát, hogy törékeny legyen, s olyan, mint a bársony, hogy éji harmat permetezze az én fekete, az én örök rózsámat. Szeretem a szép, míves munkát, szeretnék világraszóló mester lenni, szeretném, ha szerte csupa szépség, verőfény lenne az élet. Lásd, most piros tacsankán utazunk, de valamikor nem ilyen szekerem volt nekem, piros almák, zöld virágok, napraforgók rajta végtől végig.

Kovácsember előtt nyitva az egész világ, ha meg ráadásul el is agyabugyált egy hivatalnokot, s megsebesített egy csendőrt kilencszázötben, ha azt énekelte, hogy *Munkásosztály, csak előre!*, és vitte a piros zászlót, nem volt nehéz megjósolni, hogy vándorsors vár rá. És én nekivágtam a nagyvilágnak.

Nem mindenki tud ám rózsát kalapálni, de én folyvást azon mesterkedtem, ha egy szabad percem akadt. Mikor a tömlöcben ültem, örök száműzetés előtt, mindig azon tépelődtem, hogy futja majd az életem a száműzetésre? Múltak a nappalok, múltak az éjszakák, teméntelen sok nap múlt el, s én rájöttem, hogy az életem egy napot se tesz ki, az egész életem átgondoltam egy nap alatt, elejétől végig, s még a börtönunalomra is maradt idő bőven.

Összeakadtam én ott egy ifjú halálraítélttel, megölt egy rendőrbiztost, és bitóra ítélték. „Kovács, kovács – mondja, s teste-lelke reszketett a végső gondolatok súlya alatt –, nem tudunk mi rózsát kalapálni. Zsenge hajnalokon nődögél a rózsa, issza a harmatot, mi meg odafekszünk véresen elébe. Kovács, kovács, bárcsak tudnál rózsát kalapálni, mivel igenigen lassan nő-növekszik a mi rózsánk, a forradalom rózsája."

S felakasztották egy szürke hajnalon, az egész börtön fenyegető rivalgása közben, kiabáltunk, székekkel döngettük az ajtót, letéptük magunkról a ruhát, s kivertük az ablakokat. Tiltakozásunk mennydörgése s tombolása közben vált meg az élettől az ifjú álomkergető. Jó lenne tudni, vajon én milyen muzsikát kapok ama végső mezsgyén?

Egyszer eszembe jutott a rózsa, és elkezdtem kalapálni. Mikor kézbe vettem a kalapácsot, úgy éreztem, a világ minden kovácsa kalapácsot ragad, kalapálnak, kalapálnak, segítenek nekem. Mintha tű működött volna az agyamban, éjjel-nappal szüntelen éreztem ezt az én rózsámat. Ha az

embert egyetlen gondolat vezérli, erőt nem vesz azon semmi – ha éhség, ha fagy, ha halál, ha hőség. Tán bennem is csak ez tartotta a lelket, míg azt a sok földet véges-végig jártam, a vasrózsát kalapálva.

Egy pusztában fejeztem be a kalapálást. Felébredtem éjjel a hideg homokon, lázasan, türelmetlenül ébredtem, mert álmomban befejeztem a rózsa kalapálását. Még láttam sötét rózsaszínjét, éreztem kezemben a súlyát és arcomon a melegét. Még remegtem, s valóságnak hitt káprázata lenyűgözött, ámde minden szertefoszlott, s csak a csillagos ég pislákolt felettem, idegen déli ég. Amott előttünk, keleten, parancsnok, a setétedő égen lassan előtűnik a vörös Cassiopeia, és mind fentebbre hág, hamarosan minden csillaga felragyog az égi magosban, nyolc tisztán látható csillag – hegyesszögben, mint az örökkévalóság daruéke.

De akkor a Dél Keresztje fénylett felettem, az Atacama pusztában feküdtem, a perui köztársaság felé vivő országútnál. Arica városában, az óceán partján fejeztem be a rózsámat, az ottani kovács műhelyében, az óceán hullámverése közben, a bokrok telis-tele voltak valami csudás illatú, rózsaszínű virágokkal. Kilencszáztizenhétben történt.

Nem kis utat jártam még be a rózsával, amíg odaértem Solohovo mellé, a Donyec-medence ezredének harcszakaszához. Végigvándoroltam a perui köztársaságot, Ecuadort, Columbiát, majd átvergődtem Európába, belekóstoltam a francia koncentrációs táborba, az olasz börtönéletbe, a görög és török vendégszeretetbe, ami aligha volt különb a tábornál és a börtönnél, végül aztán eljutottam Szevasztopolba, s onnan haza, Huljaj-Poléba. Éppen időben érkeztem, és még segítettem kikergetni Gyenyikin tábornokot.

Égig érő tüzek lobogtak fel az országút két oldalán, keletről, a Dnyeperen túlról ágyúzás hallatszott, s a Donyec-medence ezrede ment, ment megállás nélkül keletnek, Kahovka felé. A rózsára, melyet Csubenko tartott a kezében, rávetődött a tüzek visszfénye. Rózsaszín köd borította az őszi sztyeppet. Hideg éjszaka volt.

– Akkor, parancsnok, találkoztam a barátommal, Artyemmel. A krivorihi Donyeci köztársaságnak, a munkásosztály bányaállamának feje volt másfél esztendeje. Ismertem még Brisbane-ből, Ausztráliából, ahova majdnem velem egy idő-

ben érkezett Sanghajból. Brisbane mellett dolgoztunk a vasútépítésnél. Szombaton csak egy óráig volt munka, utána kimostuk a fehérneműnket, és Artyem kedvenc nótáját dalolgatta: *Altaj földjén, várfallal övezve, áll egy város, és a dombtetőn – árva sírhant, szél kószál felette.* Majd a sátrak előtt üldögéltünk, rőzsetűznél, az eleség egy láda tetején, melyre lábakat eszkábáltunk, és a lábakat vízzel teli konzerves dobozba állítottuk: Ausztráliában teméntelen rovar van.

Mi mindenről beszélgettünk akkor, a tűz mellett! Néha, az egész heti munka után elmentünk fürödni és horgászni – volt egy kicsi folyó – megesett, hogy teknősbéka vagy réti csík akadt a horogra, a víz, isten tudja, miért, éjjel világított, fölöttünk a Dél Keresztje ragyogott, Artyem beszélt, én hallgattam.

Megszerettem Artyemet, az én tanítómat. És amint a napraforgó folyvást a nap felé fordul, úgy fordultam én is őfelé. Tavaly találkoztunk a Donyec-medencében, megismertük egymást: „Emlékszel, mikor az íreket legyőztük kötélhúzásban? – és előttünk friss csatatér, a havon történt a dolog, a holttestek még párologtak a fagyban." – „Itt az idő – mondta Artyem –, utolsó leheletünkig verekedni fogunk a forradalmunkért."

Csubenko órájára nézett, és parancsot adott a megállásra. Lovasosztag vágtatott az úton. A Donyec-medenceiek etetni kezdték a lovakat. Tüzet nem gyújtottak. A hideg csontjukig hatott, a föld fagyott volt s hótalan. A harcosok táncra perdültek a szekerek mellett, melegedtek. Körös-körül némán, pirosan lobogtak fel a máglyák, egyik a másik után. Nyugtalan, csapongó világuknál elő-előbukkant a Donyec-medence ezredének fogatsora, majd újra eltűnt a fagyos sötétben.

Csubenko nekiindult körbejárni az ezredet, a vaksötét éjjeli órák muladoztak, jobbra valami igen égett, s bevilágította a kopár sztyepp sima, végestelen síkját. A kovács két társával megitatta a lovakat egy sztyeppi forrásból, s zabot adott nekik, a fekete szakállas Szerbin és a kovács másik harcostársa – a szeplős képű, bajusztalan Ljasok – veszekedtek.

– Indulj – kiáltotta a nyughatatlan Csubenko –, indulj, Donyec-medencei köztársaság!

– Így aztán én – folytatta elbeszélését a kovács, mikor a tacsanka ismét elindult –, Artyem parancsára, visszamentem Huljaj-Polébа. Mahno mellett kellett dolgoznom, s toborozni az embereket. Mahno rám köszönt, mikor egyszer a tornácon ültem. „Ide figyelj, Makszim, tudom én jól, hogy miben sántikálsz" – mondta fel-alá járva, és suhogtatva a kancsukát. Huljaj-Poléban vele volt az „apó fekete százada", Kirjusával.

Mahno nagygyűlést hívott egybe a főtéren, és beszédet mondott. Egyszer csak vitázni kezdtünk vele, mert éreztük, hogy a tömeg mellettünk van. Gyönyörű szópárbaj volt, s mindenki látta, hogy az „apó" alulmarad. Mahno elnémult, és hallgatni kezdte a szót a rablásokról, a hadisarcról, az arannyal teli hordócskákról, a kínzásokról, agyonlövésekről, gyilkosságokról.

Mikor egyik elvtársunk befejezte a vádbeszédet, Mahno vészjóslóan elmosolyodott. Aztán lejött az emelvényről, melyet külön neki ácsoltak, végigment a sokaságon – egyszeriben mindenki utat nyitott –, megragadta az elvtársamat a kezénél fogva, és magával vonszolta az emelvényre. Mahno kis növésű volt, asszonyképű, hosszú pópahajjal, az embernek nevethetnékje támadt, amint húzkodta a nagy darab legényt, aki vitába szállt vele. A tömeg elnémult. Vártuk, miről fog Mahno tovább disputálni.

Az „apó" felmászott a dobogóra, magával cibálta ellenlábasát. Ott álltak ezer ember előtt. Akkor Mahno szó nélkül előkapta pisztolyát, és agyonlőtte az elvtársunkat. A tömeg hátrahőkölt az emelvénytől. Mi lőni kezdtünk, de Mahnónak már híre-hamva sem volt az emelvényen. Mi is igyekeztünk megugrani a tömegből, mert hirtelen ellenünk fordult a hangulat. Lövöldözve rohangásztunk Huljaj-Poléban. És minden felől kergettetve, bevettük magunkat Ljasok elvtárs házába, sebtiben bereteszeltük az ablakokat, Ljasok öreg édesanyját átkísértük a szomszédba, bezártuk az ajtót, elbarikádoztuk, amivel tudtuk, kéz alá készítettük a fegyvert meg a töltényeket. „Gyertek csak – kiáltotta valaki a mieink közül –, álljuk a sarat!" Tizenegyen voltunk.

Nem akarok dicsekedni, de álltuk is derekasan. Egész éj-

szakáig tartott a harc, lőni tudtunk, de visszavonulni nem volt hova. Kézigránátot dobtunk, s kézigránátot kaptunk válaszul, géppuskából lőttünk, mert volt nekünk, s géppuskával lőttek vissza, mindent elkövettek, hogy felgyújtsák a házunkat, de csak a szomszéd házát gyújtották fel, tavaszi szél fútt, szilaj sodrú, néha felénk hozta az őszi vetés szagát, a lónyerítést, a kakukkszót.

Égett a szomszéd háza, lángok nyaldosták az eget, a házat oltották, a szikrák átrepültek a csűrre, a gabonaszárítóra, még egy porta lángba borult, nekünk percnyi pihenést sem hagytak. Attól féltek, kihasználjuk a zűrzavart, és meglépünk. A mieink közül alig egynéhányan maradtak életben. A tizenegyből már csak öten lőttek, az is mind csupa vér, a maga sebétől meg a másikétól, elcsigázott, vaksi, fegyverdörgéstől süket.

Tudtuk, hamarosan vége az életünknek, de láttuk azokat az ezreket, akik a helyünkbe lépnek, befejezik harcunk, és becsületben őrzik emlékezetünket. Könnyen néztünk szembe a halállal, félelem nem hasogatta szívünk, lelkiismeretünket nem furdalta az elpocsékolt élet bűntudata, ember módra éltünk, s férfimód halunk meg – mindenki felrémlett előttünk, ki forradalmunkért áldozta életét, s nem tudtuk, méltók vagyunk-e rá, hogy csak közelébe kerülhessünk dicső neveiknek.

A szél a házunk felé fordult, s a ház tüzet fogott. A mahnóisták abbahagyták a lövöldözést, lesték, mikor rontunk ki a szabadba, mi sem lőttünk, a házban füst gomolygott, perzseltek a lángok, a mennyezet beszakadt. Akkor énekelni kezdtünk, ott, a házban állva, énekeltünk, míg csak eszméletünket nem vesztettük. Nem beszéltünk össze, hogy énekelni fogunk, valaki rákezdte, és mi tudtuk, ez az utolsó ajándék, amit még az élet adhat.

Ljasok és Szerbin, akik némán hallgatták az elbeszélést, a kovácsra néztek.

– Azt énekeltük: *Fel, fel, ti rabjai a földnek* – mondta Szerbin.

Csubenko csak ült, kezében tartva a vasrózsát, fölötte a magasban a Cassiopeia csillagképe világolt, mint az örökkévalóság daruéke. Majd noteszt vett elő zsebéből, kinyitotta, lapozgatott benne, s szót szó után fűzve, olvasni kezdte a

keze írását: „A forradalom – háború. Az egyetlen törvényes, jogos, igazságos, valóban nagy háború minden háború között, amit csak számon tart a történelem."

– Bölcs szavak ezek – szólt Csubenko –, Lenin elvtárs szavai.

Csubenko belemélyedt a noteszba, s újfent olvasni kezdett: „A proletariátus sehol a világon, egyetlenegyszer sem ejtette ki kezéből a fegyvert, ha komolyra fordult a harc, egyszer sem vállalta a kizsákmányolás átkos örökségét anélkül, hogy össze ne mérje erejét az ellenséggel."

– Az öreg kohászok azt mondják – folytatta Csubenko –, hogy az acélöntés olyan, mint az élet – nehéz, veszélyes és igen vesződséges. Mi pedig nemcsak acélt csinálunk, hanem forradalmat, s milyen izzóvá kell hevítenünk a kemencét, micsoda mestereknek kell lennünk, hogy jó masszát nyerjünk, s szép formába öntsük, hogy acélállamunk, proletárerődünk lehessen. És nekünk, egyszerű harcosoknak az a dolgunk, hogy szeressük a jövőt, és életünket adjuk érte.

– Minket, hármónkat kimentettek a lángok közül – mondta a kovács –, engem, Ljasokot és Szerbint. Akkor festettük pirosra a tacsankát. Hogy megismerjék a mahnóisták.

– Megismernek azok a túlvilágon is – szólt közbe Szerbin zordul –, úgy megtáncoltattuk a kutyáit!

A piros tacsanka, a Donyec-medence ezredével egyetemben, a Dnyeper felé igyekezett. Az ezred a hadsereg parancsát teljesítette. Messziről vízszag lengedezett, közelgett már a cél. Hajnali négykor megálltak a magas parton. Hideg szél fújt. A Dnyeperen túli rónán ott feküdt Kahovka. Lent a víznél a Hatodik hadsereg egységei sürgölődtek, az utászok hidat vertek.

– Köszönöm a jó társaságot, erőt, egészséget mindnyájatoknak.

Csubenko lóra ült, és parancsot adott a megállásra, jómaga kissé tovább lovagolt, és távcsövébe nézett. Előtte, a Dnyeper túloldalán – Kahovka. Ködös-borús hajnallal kezdődött az októberi nap. Végtelen, tejfehér síkság omlott el a szemhatárig, mely alig-alig derengett keletről.

Ez volt a Vörös Hadsereg híres kahovkai hídfőállása, a Szlascsov tábornok hadtestével és Barabovics tábornok lo-

vasságával vívott, elkeseredett augusztusi harcok színtere: a tauriai sztyepp győzhetetlen szigete, melyet a Dnyeper széles vize, többsoros drótakadály, lövészárok és állásrendszer övezett. A legendás szibériai hadosztály foglalta el e hídfőállást. Barabovics tábornok rohamozó lovasai, Szlascsov és Vitkovszkij tábornok hadtesteinek támadásai nem tudták feltörni a kahovkai diót.

A hídfőállás Csubenko szeme láttára megéledt. A ködös virradatkor fellángolt a harc. A szürke hajnalban néhány teknősbéka bukkant fel a messzi rónán, s ágyúval, géppuskával tüzelt valamennyi. „Tankok" – gondolta Csubenko. A teknősbékák után a gyalogság hulláma vonult, páncélkocsikkal, dübörgött a föld a súlyos ágyúlövedékek robbanásaitól, a több ezer géppuska golyózápora mintha gigantikus tűzfüggönyt vont volna.

A harcosok egyes lövései, sőt sortüzei elvesztek ebben a földindulásban. Csubenko azokra gondolt, akik a fedezékekben gubbasztottak a halálos záporban, szemben a dühödten támadó fehérgárdával, szemben a világkapitalizmust nyakukra küldő Vrangel tankjaival.

A fedezékekben – kizili bányászok, uráli munkások, szibériai partizánok, Kolcsak legyőzői.

– Még nem találkoztak tankokkal, nem bírják ki ezt a rohamot – szólt fennhangon Csubenko –, szeretnék velük lenni, s velük együtt meghalni.

Közben lassan virradt, a fehérek újabb támadást indítottak a hídfőállás ellen. Csubenko látta, hogyan zárkóztak fel a tartalékok, a tankok és páncélkocsik fedezetével, s hogyan futottak feléjük a lövészárkokból a pici emberkék, egyenesen neki a tankoknak, elestek, és továbbfutottak.

– Nem ijednek ezek meg semmitől – suttogta Csubenko, és szíve nagy-nagy büszkeséggel s szeretettel telt meg a harcosok iránt.

Egyre világosabb lett, s ekkor repülőgépek tűntek fel az égen. Csubenko tizenhetet számlált. Dél felől jöttek, felfejlődtek támadásra, és bombázni kezdték a hídfőállást. Szörnyű volt látni, hogyan zúdult magasba a föld a becsapódó bombák nyomán. Csubenko egész lényét elöntötte a düh, nem bírta látni bajtársai pusztulását, előrántotta revolverét, és tüzelni kezdett, maga sem tudva, mit művel.

– Utánam! – kiáltotta – utánam! – mintha csapata szárnyra kaphatna, s átrepülhetné a közte s az ellenség közt levő távolságot.

A Donyec-medence ezrede a révnél tartózkodott. A harcosok irhabundát hoztak oda Csubenkónak: „Gyenge vagy még a tífusz után." A Dnyeper súlyos, szürke hullámokat hömpölygetett, a pontonhíd fel-alá hullámzott lábuk alatt. A katonai egységek átkeltek a hídfőállásra, s végül Csubenkóra is sor került. A késő őszi hajnalon, a parancshoz híven, átkelt ezredével a túlsó partra, a harc a hídfőálláson hol elcsitult, hol vulkán szilajságával robbant ki újra, ámde messze tőlük.

De Csubenko már nem vehetett részt a harcban: a hídfőállás visszavert minden támadást, zsákmányul ejtett tizenkét tankot és páncélkocsit, ízzé-porrá zúzta a fehér hadtestet. Fényes győzelem volt. A tankok ott maradtak a csatatéren. Holtan meredeztek halott gazdáik tetemei mellett. A halott tiszteken fekete gimnasztyorka, karjukon fehér fonállal hímzett koponya, csontokkal s felirattal: „Nem félek senkitől, csak az egy istentől" – olvasta Csubenko.

A „Szuvorov táborszernagy" feliratú tank az oldalán feküdt, vérrel fröcskölve, belsejéből még ismeretlen füst szállongott. A „Jermak atamán" és a „Szent Oroszországért" égtek, a „Kutuzov táborszernagy" a „Szkobelev tábornok" egymás mellett álltak, s körülöttük sok vöröskatona holttestе hevert, akik bátran nekivágtak az egyenlőtlen harcnak, és győztek.

A fedezékektől távol fehértiszt ült a zsendülő őszi vetésben. Két lába térdből leszakítva. Még volt rá idő, hogy bekötözzék, de a fejvesztett visszavonulásban ledobták a szekérről. Térdén a kötés átitatva vérrel, a tiszt csak ült, szemét behunyva, dülöngélve, nem volt magánál, részeg volt. *Apánk – a széles Don, anyánk – Oroszország, szabad előttünk minden út, otthon vagyunk mi bárhol* – zengett a dal.

S Csubenko találkozott egy kis lovascsapattal, amely temetni vitte parancsnokát.

Egész más halál ez, mint csak úgy meghalni – a harcosok komoly ünnepélyessége és szomorúsága megrendítette Csubenkót, aki nemegyszer látott már halált életében. S csat-

lakozott a csapathoz, mely kivont karddal kísérte parancsnokát.

A parancsnok pedig feküdt a tacsankán, és nézte az eget, feje a fogat rugózásának ütemére ide-oda billent, mintha csóválná a fejét, s azt hajtogatná egyre: „Hogy lehet az, hogy meghaltam, elvtársak, hogy lehet az?" – s göndör haját lengette a szél.

A perekopi róna fölött deltaágban szállnak az őszi felhők, a darvak – véget nem érő ék alakban, hideg a föld, sztyeppi október. Báró Vrangel ötvenezer főnyi hadserege harcba dobja a Drozdov-, Kornyilov-, Markov-féle tiszti brigádokat, felzárkóztatja a kubániak, doniak tartalékát, összevonja a tankokat és bombázó repülőgépeket, s velük szemben a vörös Déli front öt hadserege. Kilencszázhúsz ősze nehézágyúk torkával mennydörög, százezer lópatával dübög, tankok, és harci repülők motorjaival zúg, két történelmi korszak hadseregeivel viharzik a pusztában.

– Ha már Waterlooról beszélünk – szólt a fiatal tábornok –, nemigen látok itt holmi Bonaparte Napóleont. S e minap még kozákkapitány, rőt hajú, ragyás képű, faragatlan és pökhendi fickó nevetett.

„Íme az új tábornoki karunk" – gondolta beszélgető partnere, az ősz tábornok, kurta haja úgy állt a feje tetején, mint a sündisznó sörtéje.

– Pedig a dolog mégis Waterloo felé halad – folytatta a fiatal –, a vörösek szét lesznek verve, és meg lesznek semmisítve.

A diskurálók a törzsben ültek, a fiatal konyakot kortyolt, az öreg tejet.

– Apropó – szólt az öreg, letéve a poharat –, Waterloonál nem volt semmiféle harc.

– Hogyhogy nem volt? És a történelem?

– Az első ütközet Lignynél volt, ahol Napóleon porrá zúzta Blücher porosz hadát, maga Blücher pedig, a jó öreg kardforgató, e feddhetetlen, bátor, ám minden magasabb műveltséget nélkülöző tábornok, a nagy zűrzavarban leesett a lóról, és sokáig nem tudtak a nyomára akadni. De ott volt a vezérkari főnöke, a jeles Gneisenau, a nagy Scharnhost barátja, ha ugyan mondanak önnek valamit e nevek . . .

A fiatal hallgatott, bőszen nyelve a konyakot.

– És Gneisenau, ez a ragyogó koponya, helyes parancsot adott a megvert porosz katonaság visszavonulási irányát illetően. Napóleon eközben megütközött Wellington angol hadával a Saint-Jean hegy lábánál, megtörte Wellingtont, s már épp azon volt, hogy szétseperje az angolokat, amint dukál. Hanem ekkor odaérkezett az egyszer már megvert Gneisenau és Blücher, segítvén a győzelem istennőjének átpártolni Napóleontól az ellenfél oldalára. Waterloo pedig csupán annak a falunak a neve, ahol az angol Wellington hadseregtörzse állomásozott 1815. június tizennyolcadikán.

A törzsben csend lett, s a csendben ágyúzás, lónyerítés, szélzúgás hallatszott.

– Az ellenség teljes megsemmisítését eredményező hadművelet szimbóluma: Cannae – szólt az öreg tábornok –, nem volt alkalma ezt megtanulni, kegyelmes uram?

A tábornoki váll-lapot viselő pökhendi, ragyás kozákkapitány elvörösödött dühében. Az öregre nézett, s arra gondolt, hogy kettéhasíthatná, mint egy vesszőt.

– Mi a Dnyeperen túli operációról beszélünk – dörmögte.

– Annál inkább nem árt, ha tudomása van Cannae-ról – folytatta lassan az öreg –, arról a Cannae-ról, melyről a híres gróf Schlieffen is írt. Időszámításunk előtt kétszáztizenhatban, a zseniális karthágói hadvezér, Hannibál, ötvenezer főnyi katonaságával Cannae alatt semmisítette meg Terentius Varro konzul hetvenezer főnyi római hadseregét. A győzelmes karthágói lovasság élén Hasdrubállal, megverte a rómaiak lovasságát a sereg jobbszárnyán, majd végignyargalt az egész római had mögött, s a rómaiak balszárnyán is szétzúzta a lovasságot. Hannibál ragyogó manővere következtében a rómaiak védekezésre kényszerültek mind a négy oldalon, és a karthagói katonaság csaknem egy szálig lemészárolta a rómaiakat. Nos, ez Cannae.

– Kahovkánál is így lesz – mondta a fiatal –, a rómaiak veszte Cannae, a vörösöké Kahovka.

Az ősz sörtehajú tábornok fejét csóválta.

– A Dnyeperen túli operáció bátor dolog, sikerre is vezethet, de Babajev tábornoknak fel kell készülnie a legkülönbözőbb meglepetésekre – szűrte a szót fogain keresztül.

A ragyás kozákkapitány vállat vont, a tábornoki váll-lap peckesen felmeredt, tudta, hogy kiáltásnyira készenlétben

áll a halálbrigád, melyet döntő pillanatban tartalékként bevet, hogy űzőbe vegye a megvert vörösöket.

– Csak nem gondolja, kegyelmes uram – mondta –, hogy a harmadik hadtest és Babajev tábornok lovassága azért jött a Dnyeperen túlra, hogy visszafordúljon?

Az öreg tábornok felhajtotta tejét, sántikálva az ajtó felé indult, majd hátrafordult; bosszantotta e faragatlan fickó pökhendisége.

– Még jó, ha visszafordulhat – dünnyögte bajsza alatt. – A vörösfront parancsnokává Frunzét nevezték ki – folytatta nyersen az öreg –, és nem szeretném – állt meg, kitekintve az ablakon –, nem szeretném, ha ez rossz előjel lenne . . .

Ám egy tiszt rontott a szobába, korántsem olyan külsővel, mint aki jó hírt hoz.

– Vége! – kiáltotta. – A Dnyeperen túli operáció megbukott! Kahovka alatt minden tank odaveszett! A nyomorultak!

Az asztalra zuhant, s szája szélén hab ütött ki. A tábornoki rangban levő ragyás kozákkapitány szempillantás alatt az udvaron termett, s onnan hallatszott be szörnyű káromkodása és a brigádnak adott kapkodó parancsa.

A perekopi róna a Dnyeperen túl kezdődik, kopár, kietlen messzeség, se folyó, se fa, itt-ott magányos falvak és tanyák, beláthatatlan rajnai szőlőskertek hömpölygik körül, mint apró-cseprő szigeteket a tenger. Röpke éltű az őszi napfény, ritkán bukkan elő a felhők mögül, melyek kenderbugaként szóródtak szét az égen. Hideg októbervég, ropog a száraz, fagyott fű. A gyermekkor tavasza messzi tűnt, a rózsaszín partok sós ködébe.

S Danilo, a kisbojtár lóháton megy gyermekkora földjén. Már nagybojtár, igazi számadó, Danilo apó kisunokája és Rihor fia. Körötte ősz s a sztyepp kesernyés, őszi aromája. Se pacsirta az égen, se gólya a fűben, a gyíkok földbe bújtak, a tücskök halálra fagytak, a fű száraz, a nap nem melegít, csak az utolsó madarak szállnak fenn, a felhők fölött, melegebb vidékre – ősz van.

Danilo előtt megjelenik öregapó, akit ezen a rónán veszített el, feltámadnak gyermekkora emlékei: – Top, top, kankalin – suttogja. Vénen és szelíden rémlett fel előtte az apó öregecske hangja, fülébe csendült Danilónak fiatal élete

nehéz perceiben. S erőt, bátorságot merített belőle, dalok születtek szívében, küszködő fajtája szívdobbanásának visszhangjaként.

Danilo nézte, nézte a kopár sztyeppet, mintha először látná sík vadonát. Azon mélázott, hogyan írja majd meg ezt az érzést. Mennyi gondolat kavarog benne, amit el kell mondania az embereknek. A viharsorsúak nemzedéke jut majd szóhoz általa a földön.

Megírja fajtájának történetét, mely hosszú, évszázadokig tartó bolyongás után elérkezett a forradalomhoz. Öregapó nem fog forogni a földben – a kisunoka megőrizte emlékezetében szavait, és apja balsorsát, megőrizte emlékezetében, és megírja. Hosszú könyv lesz, és senki sem fog benne sírni, ahogy Danilo, apja, nagyapja, ükapja sem sírt, fogyasztva a keserű kenyeret, mívelve az urak s a gazdagok földjét, puszta kézzel verekedve, nem tudva a módját, hogyan egyesüljenek a többi sorsüldözöttel.

Négy életről lesz szó e könyvben, s az övé lesz a negyedik, minden élet egyforma gyermekkorral kezdődik majd. Egyforma pacsirták énekelnek mind a négyük fölött, egyforma füvek susognak lábuk alatt.

A fiatal komisszár lóháton ment gyermekkora sztyeppjén, visszafelé igyekezett Sved elvtárs ezredéhez, mely a puszta sztyepp közepén állapodott meg, a hadsereg legszélső szárnyán.

A fiatal komisszár ruhát és csizmát járt ki a törzsnél, érte kell majd küldeni a csapatból; elmesélte, hogyan fagyoskodnak a harcosok éjjel-nappal a csonttá fagyott sztyeppen. Se tüzelő, se fedél, lábuk kapcában, hideg szél fú. Sved elfoglalt egy romba dőlt tanyácskát, ahova tartalékait pihenőbe küldte. Lova kevés volt Svednek, de ő lovasegységnek tartotta csapatát, huszárezrednek. – Átteszlek a gyalogsághoz! – harsogta folyvást, s ez volt nála a legsúlyosabb fenyegetés.

Danilo nemegyszer tapasztalta, hogy az ezredet nem veszik komolyan a törzsnél, és nem állítják a front felelősségteljes szakaszára, Svedet azonban tiszta szívből szeretik. A törzsben felolvasták raportjait, melyekben gőgösen jelentette, hogy ezrede, százhuszonkét kard erejéig, kész bárhova menni. A törzsparancsnok – egy öreg Putyilov-gyári – csak

mosolygott: – Partizánnépség – mondta megbocsátóan s egyszersmind melegen.

Svedtől tájékoztatást kértek, hova tüntette harc után a foglyul ejtett vrangelistákat, de ő azt felelte, hogy nála „nem volt, nincs, és nem is lesz fogoly az eszméért vívott harcban". Egyetlen komisszárt tűrt meg maga mellett – Danilót. S neki nap mint nap meg kellett birkóznia Sved természetével, s egyben támaszává lenni a parancsnoknak.

Micsoda fantasztikus tervek születtek Sved agyában! Egyszer se több, se kevesebb, mint egy tengeri deszant. Az volt a szándéka, természetesen senkit be nem avatva előre, hogy ezredét halász-szkúnerekre és bárkákra rakja, nekivág a tengernek, és éjszaka partra szállnak Szevasztopol mellett, észrevétlenül megkörnyékezi, lerohanja és szecskára aprítja az ellenség vezérkarát. Magát Vrangelt, ha csak egy mód van rá, élve foglyul ejti, azután eltűnnek a krími hegyekben, és ott verekednek, míg a vöröscsapatok oda nem érnek. – Még Lenin is tudni fog róla – mondta Sved tűnődve.

Egy más alkalommal kis híján balul ütött be Vrangel megsemmisítésére kiókumlált terve. Kihasználva a komisszár távollétét („Füllentettem, amikor azt mondtam, hogy hívatnak a törzshöz – magyarázta Sved később –, sajnáltalak volna magammal vinni."), Sved átöltöztette csapatát a vrangelista tiszti ezredek uniformisába, és elindult a frontra. Szerencsésen kiválasztotta a helyet, s már-már elkezdte volna az ellenség becserkészését, amikor vörös lovascsapat tört rájuk. A vöröslovasok ekkor olyan csudát láttak, mikor a Vrangel-tisztek meg se kísérelték felvenni a harcot, hanem égzengő káromkodás közepette, utolsó emberig megadták magukat.

Danilo lóháton ment a sztyeppen, és gondolatai visszavisszatértek arra, amit a törzsnél hallott, holmi ismeretlen csapatról, amely hol itt, hol ott tűnt fel a vidéken. Lépésre fogta lovát, és énekelni próbált, de nem volt szív az énekében, s abba is hagyta hamarosan. A szél ördögszekeret és dercét sodort. Az út mentén csikó feküdt, időnként felemelte fejét, és gyámoltalanul nézte a sztyeppet. Fél kilométerrel odább kétkerekű munícióstaliga hevert, kerekek nélkül, s Danilo hirtelen észrevette, hogy az út teljesen fel van dúlva patkókkal.

Ment a nyomok után, felfedezve a gyors és súlyos vágta jeleit. Végképp elment kedve a dalolástól. A nyomok a tanya felé haladtak, Sved tábora felé. Messziről már látszott is a tanyácska. Varjú kóválygott felette.

S az első, amit a fiatal komisszár meglátott, a tanyához közeledve, maga Sved volt, vörös lovaglónadrágban, mezítláb. Egy lövedéktől roncsolt fán lógott. Körös-körül sehol egy lélek. Az udvaron szétszórt iratok. A két őrszem holttestét a tornácnál feküdt, szétzúzott fejjel. Könnyű szél pörgette az udvaron a szemetet s a papírokat. A nap áttört a felhőkön, hogy megvilágítsa a vigasztalan képet. S a csend és halál közepette a padláson kakas kukorékolt.

– Hé, ki van itt?! – kiáltotta Danilo, nem hallva saját hangját. Leszállt a lóról, eldobta a gyeplőt, a ló hűségesen ment utána. – Ki van itt? – kiabált Danilo, körbejárva az udvart, betekintve az ablakokon. Semmi válasz. A felborult tábori konyhánál a lekaszabolt szakács görnyedt – épp krumplit hámozott, mikor utolérte a vég, s most már hámozni fog örökkön-örökké. Az istállónál néhány vöröskatona hevert egymás hegyén-hátán.

Körüljárva az istállót, Danilo egyszer csak élő emberbe botlott. Egy vörös hadseregbeli legényke volt. A golyóktól lyuggatott falnak támaszkodva ült, feje reszketett, ajkai motyogtak valamit, motyogtak hangtalanul, szakadatlan. Odafenn varjú kóválygott.

A fiatal komisszár bekötözte s megitatta a legénykét. Megtudta, hogy a fehérek vörös zászlóval jöttek. Sved azt hitte, átöltözött vöröskatonák, nem volt semmi harc.

Így pusztult el Sved s a partizánok.

Danilo átölelt egy kardokkal hasogatott meggyfát, kimondhatatlan keserűség markolt belé, lélegzete elszorult. Átsuhant lelkén gyermekkora minden fájdalma, az árvaházban elviselt sérelmek, a béresként elszenvedett pofonok. Szeméből megeredtek a könnyek. Danilo életében először sírva fakadt. Gyermekkora földjén.

A perekopi róna, a tauriai sztyepp a Krím előtti nagy csaták színtere volt. Két korszak intézte itt a számadását, összecsapva a végtelen síkon. A nagy hadvezér irányította forradalmi sereg magához ragadta a kezdeményezést. A fehérek válogatott, jól felszerelt és felfegyverzett, páncélko-

csikkal, tankokkal és repülőgépekkel ellátott gárdája kénytelen volt különféle cselekhez folyamodni, csak hogy kivédje az összpontosított támadást.

A terv a Krím útját elálló Vrangel-hadsereg bekerítésére és megmentésére irányult. A Hatodik hadsereg, félresöpörve az ellenséget, Perekophoz nyomult, és elvágta a visszavonulás útját a vrangelisták elől. A legendás Első Lovashadsereg teljes tömegével mélyen behatolt Vrangel főerőinek hadtápterületére, és elállta a Krímbe vivő másik utat – Csongart. A Második, a Negyedik és a Tizenharmadik lovashadsereg folytatta a megsemmisítő csapás további részfeladatainak végrehajtását. Vrangel rohant volna, Cannaetól menekülve – Krímbe.

„Vrangel likvidálásának első üteme befejeződött. Kombinált műveletekkel a front minden hadserege ragyogóan végrehajtotta az ellenség fő erőinek északi és északkeleti irányban történő bekerítését és megsemmisítését. Az ellenség óriási veszteségeket szenvedett, közel húszezer foglyot ejtettünk, száznál több ágyút, rengeteg géppuskát, közel száz gőzmozdonyt, kétezer vagont, valamint csaknem az összes fogatot, további hatalmas tartalék felszerelést, több tízezer lövedéket és több millió töltényt zsákmányoltunk."

A frontparancsnok átnézte a front katonáihoz szóló parancsát. Bőrbekecsben s fehér nemezcsizmában volt. A Negyedik hadsereg törzsében ült. Hosszan lecsüngő bajusz, nagy homlok, világos, nyugodt szempár.

Igazi marsallja volt a forradalomnak. Öt hadsereget irányítva, egy hónap alatt sikeres manőverekkel és bátor támadásokkal szétverte Vrangel hadait, s most ő maga is az előretolt állásokba igyekezett, a végső rohamhoz.

Forradalom szülte hadvezér volt, s a hadművészet követelményeinek magaslatán állt. Alig észrevehető bicegéssel fel-alá járt a törzs kicsiny szobájában, és hallgatott. Rokonszenves, egyszerű arca, e munkásarc mindvégig nyugodt, tűnődő volt. Meglátszott, hogy mélyen gondolataiba merül, vértként övezte lényét a felelősség. Felelősség minden vöröskatonáért, végig a fronton, felelősség a frontért a párt előtt,

felelősség a föld új emberisége előtt, melyről a kényszermunka idején álmodott . . .

Világosan látta a hadsereg életét, minden apró részletével, melyek gyakran fontosabbak, mint hogy kevés a lőszer és az ember. Az elenyészően kevés takarmány, a tüzelő s az ivóvíz teljes hiánya, a tízfokos fagy meleg ruha nélkül, s fedél helyett a hideg, csupasz éggel a fejek fölött.

A frontparancsnok megszemlélte, hogyan helyezték tüzelőállásba a part menti ütegeket, hogyan ássák a lövészárkokat, hogyan készülnek fel a közeli rohamra. A katonaságnak nem volt semmiféle technikai eszköze, a támadások heves tempója miatt a harci egységek nem juthattak hozzá. S a harci egységek katonái saját maguk végeztek minden rendű-rangú munkát, csontig ható hidegben, félig felöltözve, mezítláb, s még csak meg sem melegedhettek, falatnyi meleg ételt sem ehettek. Egyetlen zokszó sem hagyta el ajkuk e képtelen munkakörülmények miatt. S a frontparancsnok nem csodálkozott, magától értetődő volt számára katonái hősiessége és odaadása. Lehetetlent kívánt tőlük, s ők megtették a lehetetlent.

A nemezcsizma feltörte lábát. Egy cink töltényesládára ülve lehúzta lábáról, majd visszahúzta. Hideg, tengeri szél fújt nyugat felől.

A perekopi és a csongari állások megközelítő útjai sík vidéken vezettek, s maguk az állások minden elképzelhető módon meg voltak erődítve. Vrangel és a franciák hadmérnökei beton- és földépítmények egész rendszerét tervezték meg s építették fel. Olyan állásokat, hogy nyílt erővel a támadás nevetségesnek s teljesen esélytelennek látszott. A perekopi állásoknál még a Töröksánc is ott magaslott a régi időkből, előtte az árok, s ha egybevetették a sáncfal magasságát és az árok mélységét, harminc-negyven méteres akadály kerekedett ki, körülvéve szögesdróttal, betonfedezékekkel, ágyúk, bombavetők és géppuskák védelmével, az ellenséges flotta ágyútüzével támogatva.

Az 51-es törzsből a parancsnok Perekop felé indult. Estére járt az idő. Alkonyhomály és sűrű köd, pár lépésen túl semmit sem lehetett látni. Szakadatlan ágyúdörgés. Az ellenség fényszórói pillanatra sem hunytak ki. Ágyúk torkolattüze villant, az 51-es hadosztály tartalék ezredei az utolsó

rohamra készülődtek. Egész nap sűrű köd volt, a tüzérség nem tudott lőni, a harcosok úgyszólván tüzérségi előkészítés nélkül rohamozták meg az ellenség állásait.

A frontparancsnok a Szivas északi partján haladt. Az út közelében ellenséges lövedékek csapódtak be. Az út mentén kigyulladt egy szénaboglya. A frontparancsnok az ágyútűzben is megőrizte rendíthetetlen nyugalmát. Hadsereg- és hadosztályparancsnokai tudtak olyan esetekről, mikor a lövészek támadó sorával együtt mentek rohamra.

Az 52-es hadosztály parancsnoka nem volt a törzsnél. Az ezredekkel együtt átkelt a Szivason még az elmúlt éjjel, és a Litván-félszigeten múlt éjszaka óta egyfolytában dúl a harc. Ez idő alatt a katonák egy falatot nem ettek, vizük sem volt. A félszigetről egyetlen kiút a perekopi állások hadtápterülete, s az 51-es hadosztály sehogy sem tudta bevenni az állásokat. Meg kell vetni lábukat a félszigeten, és bármi áron megrohamozni a perekopi sáncot.

Útközben teát ittak. A fényszóró pásztázta éjszaka különösen sötétnek tűnt. Nevettek, tréfálkoztak.

Éjfélre a frontparancsnok megérkezett a 52-es törzshöz. A hadosztályparancsnok múlt éjszaka óta szintén a Litván-félszigeten tartózkodott ezredeivel. Ott a támadás hallatlan heve szemernyit sem lankadt. A fehérek fokozták a nyomást, az ellentámadásba bevetve legderekabb egységüket, a Drozdov-hadosztályt a páncélkocsikkal. A frontparancsnok megérkezése után félórával a Szivason át vezető híradóvonalon a törzs tudomást szerzett arról, hogy a víz emelkedik, és elöntötte a gázlókat. A két hadosztály ezredeit az a veszély fenyegette, hogy ottrekednek a Szivas túloldalán.

A frontparancsnok az adott helyzet során tanúságot tett jellemének minden erejéről és hadvezéri határozottságáról. A cári kényszermunka és a száműzetés aláásta egészségét, de megacélozta benne a győzniakarást. Katonai talentuma arányosan párosult törhetetlen bolsevik hitével. Emlékezett Sztálinnal folytatott beszélgetésére. A győzelem nem magától jön el, a győzelmet el kell érni.

Parancsot adott a Töröksánc haladéktalan s bármi áron való elfoglalására. Elrendelte, hogy mozgósítsák a környező falvak lakóit az átkelést megelőző munkákra, a lovashad-

osztály és a felkelőcsoport pedig azonnal üljön lóra és keljen át a Szivason.

Éjjel háromra megérkezett a lovashadosztály. A frontparancsnok szemlét tartott, majd azon nyomban útnak indította a harc színhelyére. A Szivas vize egyre emelkedett, a gázlók elmerültek, de az átkelés még lehetséges volt.

Újabb óra, s megjelentek a felkelők is. A parancsnok és a törzsparancsnok jelentkezett a frontparancsnoknál. Óvatosan léptek be, mintha csapdától tartanának.

Ki tudja, milyen hátsó gondolat vezérelte őket, mikor felajánlották szolgálataikat a Vrangel elleni fronton? Lehet, hogy tölteményre van szükségük, vagy egy kis szusszanásra? Lehet, hogy holmi sötét tervek sarkallták Mahnót, hogy ezredeit, Karetnyikovval az élen, segítségül adja a Vörös Hadseregnek? A frontparancsnok Harkov óta mindenre számított.

Karetnyikov végighallgatta a frontparancsnok türelmes magyarázatát, miért kell haladéktalanul átkelniük. Nézte a legendás hírű frontparancsnokot, és gondolkodott. Egész másnak képzelte. Ennél az embernél nem tettetheti magát bolondnak, hanggal se jut semmire. Karetnyikov hallgatott. Törzsparancsnoka a térképet böngészte. – A lovasság képtelen átmenni – jelentette ki.

– Mi ukrán forradalmi felkelők vagyunk – szólt Karetnyikov –, önökkel együtt fogunk harcolni Vrangel ellen. De a lovasság nem kelhet át a tengeren.

– A lovashadosztály – felelte nyugodtan a frontparancsnok – már egy órája átkelt. Úgy értesültem, a forradalmi felkelők is teljesíteni kívánják kötelességüket.

Higgadtan, komótosan tárgyalt. Nem mutatta a mahnóisták előtt türelmetlenségét. Úgy állította fel a kérdést, mintha kizárólag rajtuk múlna, megadassék-e nekik a tisztesség, hogy átkeljenek a Szivason, és bekapcsolódjanak a harcba. Ismerte a partizán-észjárást, és nem erősködött, bár számon kellett tartania, s számolnia kellett minden percet. Karetnyikov tisztelgett és távozott.

A főparancsnoknak jelentették, hogy a mahnóisták nyergéhez szorosan összekötött szalma- és nádkévék vannak erősítve. Jól tudták hát, mi módon bonyolítsák le a Szivason való átkelést, s csak az időt húzták, csapdától tartva.

Karetnyikov és törzsparancsnoka hol bementek a frontparancsnokhoz, hol távoztak, mintegy teljesíteni a parancsot. A dolog húzódott. S a Szivas közben bármikor színig áradhatott, s ez esetben a nélkülözhetetlen segítség nem juthat át a Litván-félszigetre. – Huzavonájukat gyávaságnak minősítem – mondta végül a főparancsnok. – Nem lenne jobb, ha szépen hazamennének?

Ez a nyílt vágás felbőszítette Karetnyikovot. Ferde szájjal elmosolyodott, és szó nélkül sarkon fordult. Lóra pattant, s rásózott a kancsukával. A csapat eliramodott a Szivas felé.

Ekkor jelentés érkezett az 51-es hadosztálytörzsből. A hadosztály ezredei éjjel, a Litván-félszigetről támogatva, rohammal elfoglalták a Töröksáncot, és űzőbe vették az ellenséget. A feladat ezzel még nem ért véget, mert a Krímbe vezető utat az erős jusunyi állásrendszer keresztezte, Perekop eleste azonban lehetővé tette, hogy a Litván-félszigeten levő hadosztályok csatlakozzanak a hadsereg együttes támadásához.

A frontparancsnok aláírta a parancsot a támadás továbbfejlesztésére, s csak ekkor engedte meg magának, hogy lepihenjen. Végre a kimerült ember végigdőlt a fekhelyen, és dörzsölgetni kezdte fájó térdét. November kilencedike volt, reggel hat óra.

Az összekötők átadták a parancsot. Aláírás – „Frunze". Két napi elkeseredett, véres harc Jusuny alatt. De Jusuny elesett, s ugyanakkor Csongar alatt a 30-as hadosztály hősies rohammal, szuronyharccal győzött. A seregek rohanó árként, feltartóztathatatlanul nyomultak Krím felé.

Ivan Polovecet, az internacionalista csapat parancsnokát utolérte Hert, a komisszár.

– Nézd csak, milyen csuda tacsanka – szólt Hert –, arra a hős légivadászra emlékeztet, aki pirosra pingálta a gépét. Szép látvány volt, mikor megjelent az égen, bár praktikusnak aligha bizonyult. Persze lélektani szempontból annál hatásosabb.

– Ez is afféle lélektani roham volt, amit a Szivason vittünk végbe – jegyezte meg Polovec, megbámulva a közelükben elszáguldó piros tacsankát.

– Olyan tolongás van itt, akár a vásárban – szólt a kis Szasko Polovec, jobbra-balra nézdelődve.

A csuda tacsankán négyen ültek. Elöl egy szakállas meg egy simaképű, a géppuskánál nagy bajuszú bátyó, mellette fiatal, vékony dongájú vöröskatona.

– Mint egy festmény – nevetett Hert –, a győztesek bevonulása Vrangel báró utolsó fellegvárába.

Hátuk mögött rikkantgatás hallatszott. Lovasok vágtattak eszeveszett száguldással, tarka szőnyegdíszes tacsankák dübörögtek. A lovak felszalagozva, a szőnyegek egész a kerékig lecsüngtek, szilajlás, pompa, opera.

– Hogy sietnek a mahnóisták – mondta Polovec –, bezzeg a Szivason csendesebbek voltak.

– Géppuskával kéne szétütni köztük – felelte Hert –, rohannak rabolni.

A mahnóisták észrevették a piros tacsankát és felismerték. A lovasok egy része levált a csapattól, s azonmód a vágta hevében a tacsankára rontott. Kardok villogtak a levegőben. A tacsanka egy pillanatra eltűnt a lovasok áradatában. Aztán amazok szétszaladtak, mint a farkasok, és övéik után iramodtak.

Olyan villámgyorsan történt az egész, hogy Polovec és Hert csak akkor kaptak észbe, mikor a tacsankából kiesett két ember, és a gazdátlan lovak tétován forogni kezdtek a tacsankával.

Néhány lövés dördült, csak úgy összevissza, de a mahnóisták már messze jártak. A tacsankát megállították. Előkerült Csubenko.

A tacsankán Makszim kovács kettéhasított fejjel borult a géppuskára. A másik oldalon Danilo ült, sértetlenül, kezében zavarodottan tartva a vasrózsát. A kovács még vergődött, mint a haldokló madár. Polovec és Hert odamentek.

– A te embered? – kérdezte Polovec, meglátva Csubenko szemét.

Csubenko elfordult.

– Vége a háborúnak – mondta Hert.

– Olvaszthatod megint az acélt, Csubenko – nevetett Polovec.

– Cassiopeia – mondta hogy s hogy nem Csubenko –, az örökkévalóság daruéke.

És elvette Danilótól a rózsát.

Danilo agyába belevéződött e kép: napfény, ősz, halálszag, lóveríték, végtelen messzeség, győzelmi mámor, és Csubenko, az acélöntő, rózsával a kezében, a Krím kapujában.

1935 *Grigássy Éva fordítása*

CSUBENKO EZREDPARANCSNOK

Csubenko lóháton ment, a ló fáradt volt alatta, botladozott, Csubenko csapata vaktában bolyongott, fenyőrengeteg állta útjuk mindenfelől, és zúgtak, és susogtak, egykedvű álmatag susogással, és sírtak, mint az árbockötelek, és suhogtak, mint a vitorlák. Úszott az erdei vitorlás flotta a nagy mindenségben, kék tavak csobbantak az ég hófedte pusztaságain, jégtáblák jégtáblákra, hegyek hegyekre zúdultak, káosz és harc tombolt a szélben.

Csubenko lehajtotta fejét, a gyeplőszár kicsúszott kezéből, a ló botladozott az erdei út gyökereiben, őszi erdei pompa borult a csapat fölé, sok volt a sebesült, kik fehér kehelyként vitték maguk előtt bekötözött kezüket. Más a mellkasát fogta vagy hasát, a súlyos sebesülteket pedig hordágyakon cipelték, a kétkerekű lőszerestaligák olyanok voltak, mint egy-egy szőlőfürt, a beléjük csimpaszkodó sebesültektől és megfáradottaktól. Komor, borostás képű óriások mentek elöl, gránátokkal teleaggatott katonák, kemény, döngő léptekkel.

Csubenko csapata lassan hatolt keresztül az erdőn, a messzi s hőn szeretett Donyec-medence szüntelenül szemük előtt lebegett, s a kohászok, lakatosok. martinászok, üvegfúvók, bányászok, hengerészek, ércfejtők és segédmunkások – mindannyian követték az ő Csubenkójukat, a hallgatag olvasztárt, a vörösezred parancsnokát, a szilaj és nyakas, az állhatatos és nyugtot nem ismerő Csubenkót.

Csak könnyen sebesült, de az ezred komisszárját megölték a lengyelek a visztulai harcban, az ezredkomisszárt darabokban szedték össze a csatamezőn. Az ezred tisztességgel eltemette, és nyomult tovább Varsó felé, egyszerű, Donyec-medencei virtussal verekedett a lengyelekkel, a lakato-

sok ágyúkkal lakatoskodtak, a bányászok kurta kardokkal fejtettek, a kovácsok gránáttal kovácsoltak, az égőkezelők puskával szították a hőt, ki mihez értett, s kinek mire hajlott kedve. Az ezred harcszakasza minden támadást kiállott, s az ezred csaknem utoljára vonult vissza. Csubenko vezette a csapatot, kapcsolata nem volt a Vörös Hadsereggel, messziről a füstös, drága Donyec-medence integetett feléjük, kilencszázhúsz kora ősze volt.

– Várj – szólt a veres felcser, és előreugratott Csubenkóhoz. Szőrén ülte a lovát, derekáról fáslira kotözött jódosüveg lógott, mint egy ódon írnoki kalamáris. – Ami a szívemen, az a számon, parancsnok elvtárs, véges lény az ember, a katonák törődottek, betegek, a sebesültek rothadnak a hordágyakon, az egész erdő rothadástól bűzlik, azt mondom, álljunk meg valami faluban, szabaduljunk a koloncainktól, és megkönnyebbedve folytassuk utunkat, rossz idők járnak ránk, Csubenko, sarkunkban a lengyel, csortetnek utánunk, mi meg itt nyűglődünk a sebesültekkel, és bizalmasan elárulom neked, néhány tífuszosunk is van.

De Csubenko csak legyintett a felcser beszédére, és megnyalta száraz szája szélét.

– Folyvást csak ihatnék, mi a csuda lelt, hogy folyvást csak ihatnék, egész martinműhely zúg a koponyámban, ne sompolyogj ilyesmivel énhozzám, te felcser, a harcosok meg akarják látni a Donyec-medencét, a harcosok végig akarnak feküdni a Donyec-medence füvén, s én viszem őket, hogy egyesüljünk a hadtesttel, félezer kilométerre ott füstölög a mi Donyec-medencénk, hazavár minket, és mi hazamegyünk, hívó szózatunk meghallják a bányák, a gyárak, erőre kap az ezredünk, mi nem herdálhatjuk az embereinket, felcser, a tífuszosokat pedig különítsd el a csapattól.

Csubenko fejéhez kapott, és levette borzas kucsmáját, feje égett, szíve szaporázva vert a bőrbekecs alatt, a felcser megfogta Csubenko kezét, néhány lépést hallgatagon mentek egymás mellett.

– Hiszen te is tífuszos vagy, Csubenko, add át valakinek a parancsnokságot, és feküdj le, lám, addig ugráltál, míg magad is bajba keveredtél.

Csubenko ránézett a felcserre, az elhallgatott, a fenyők sírtak, mint az árbockötelek.

– Megparancsolom, hogy hallgass, én a lóról le nem szállok, és a „stukkerom" megtalál, bármi fenyő mögött.

A veres felcser olyan lett dühében, mint a láng, letépte a jódos kalamárist, földhöz vágta, és káromkodott, mint a jégeső. Csubenko rá se hederített, ment tovább, s a térképet nézte, az erdei út eltűnt a fenyők között, ősz és enyésző erdő, semmi más.

És az erdő szabályos körben állt, alátámasztva az égboltozatot, hajlongott és sírt, mint az árbockötelek. A csapat e zordon pompa közepette nyomult tovább, az égen dráma zajlott, az égen jéghegyek ütköztek össze s borítottak el egész földrészeket, jéghegyek úsztak a tengereken, az égen földrészek váltak széjjel s merültek el az óceánban.

Évmilliók katasztrófái zajlottak, s a csapat ment, csak ment, ment, csak ment, s az erdőnek nem volt se vége, se hossza. A sebesültek csendesen nyögdécseltek s könyörögtek: ugyan ne gyötörjék tovább, hanem lőjék agyon őket. Nehéz volt az emberi kín, a lábak megdagadtak, a kezek elgémberedtek, jó lett volna aludni – az idők végezetéig –, s fel nem ébredni többé, a cél szinte eltűnt szemük elől, csak egy hajszál, s már-már odadobják Donyec-medencei hírükdicsőségük, és oktalan nyájhoz válnak hasonlóvá, tévelygvén a sötét erdőben, és rá nem találnak soha már az útra, hogy egyesüljenek a Vörös Hadsereggel. Csak a töltényekkel teleaggatott előhad volt olyan, mintha vasból volna.

Csubenko nézte a térképet, s vezette tovább a csapatot. Mintha tengerfenéken nyomult volna előre a Donyec-medencei partizáncsapat, s úgy tűnt, ott fent, fenyőkön túl, felhőkön túl kéken omlik el a tenger árja, csónakok ringatóznak a verőfényben. S a csapatnak partra kell jutnia, s visszanézni a tengerre, amelyen átkelt. A parton ott füstölög a Donyec-medence, s rajta gyárak, kohók, bányák, üveghuták, s millió szépsége a földkerekség e tenyérnyi síkjának. Könnyen lélegzik ott az ember, mintha előhegységben állna a Donyec-medence, s egész hegyvonulat visszhangozná, remegve, dolgos lüktetését.

Csubenko a térképet nézte, hamarosan el kell érniük az erdészházat, anélkül lehetetlen tájékozódni. És olyan erős volt ez az óhajtása, hogy Csubenko már látta is a házat, és lovával feléje szöktetett.

Fala fehéren rítt ki a sárga fatörzsek közül, s a falban ablak csillant, kéményfüst ringott, göndörödött, szállongott felfelé, a ház hol eltűnt, hol ismét felbukkant, s rövidesen kiderült, hogy nem ház az, csupán egy fehér nyírfacsoport. A nyírfákon túl erdei tavacska, halott, fekete tó, évezredek fenyőtűi hullottak belé, és vize fekete lett, mint a mesében vagy egy vegyi üzemben.

Az egész csapat megállt a tóparton, ki sebeit mosogatta, ki inni akart, a lovak csendesen nyerítettek a víz közelében, a vénséges fenyőfák sudara hajladozott. – Indulj – kiáltott Csubenko –, indulj, Donyec-medencei köztársaság! – és megbillent a nyeregben, mintha bolondozna. Érezte, hogy a tífusz egyre inkább hatalmába keríti, nehezére esik a lélegzés, fejében kalapácsok kopácsoltak. – Utánam, proletárok! – kiáltotta Csubenko, a betegséggel tusakodva. Senki sem mozdult, s ő rádöbbent, hogy kitört a zendülés.

– Gyűlést, gyűlést! – kiáltották a partizánok. – Hova hoztál minket, Csubenko?

Előálltak az öreg kovácsok, fekélyeiket és sebeiket mutogatva, előálltak a kohászok, s földre dobálták fegyverük.

– Elég volt a bolyongásból, elszegődött a polyák urakhoz, Pilsudskihoz vezet az erdőn által, eltévedt az olvasztár, tífusza van, tudjátok meg. Rajta, kötözzétek, a felcser legyen a parancsnok.

A töltényekkel teleaggatott előhad hallgatva állt.

Az égen évmilliók katasztrófái zajlottak, a fekete tó partján sírtak a fák, mint az árbockötelek, Csubenko hallgatott a nyeregben, szívében felforrt a vér, szeme előtt lepel fehérlett, félrehajtotta tenyerével, mire némaság lett, mert mindenki azt hitte, Csubenko szólni akar. Márpedig Csubenko, a makacs, nagyhangú, ki nem nyitja a száját hiába, mindjárt harsogni kezd a Donyec-medencéről, a célról, a forradalomról, mindenkivel szembenéz, s mintha vele együtt mindenki szembenézne önmagával. Csubenko ilyenkor acélt olvaszt, és Csubenko a saját fejét sem kíméli, azt is forróra heviti, mert szilaj és szertelen, az ilyet forró vízben fürdette az anyja, az apja pedig csalánnal becézte.

Csubenko hallgatott, mindenkivel szembenézve, majd hirtelen eldobta a gyeplőt, leugrott a földre. – Utánam! – szólt tűzzel, s gyalogosan nekivágott. A ló hűségesen követte, sír-

tak a fenyők, s a csapat némán elindult Csubenko után, ki lóháton, ki kétkerekű taligán, ki a két lábán.

És mikor a menet végképp nekilendült, és nyilvánvaló lett, hogy e megindulást immár semmi meg nem állíthatja, s a sebesültek sebeiket pólyálgatva, vánszorogni kezdtek az előhad után, a tömegből lövés dördült. Csubenko mindenki szeme láttára megtántorodott, majd szembefordult a csapattal. Nyugodtan, határozottan állt, bár úgy tűnt, mintha tekintete búcsúzna a csapattól, az egész világtól, s mindjárt lehanyatlik az ő Donyec-medencei népe előtt, lehanyatlik némán, mint a zászló, s ember többé fel nem támasztja, se életre nem kalapálja ezt az acélöntőt.

Csubenko állt, állt, szót se szólva, moccanatlanul, a fenyők gyökereikkel tótágast álltak szeme előtt, ködkarikákon túl a martinműhelyt látta, az acélvágók pneumatikus hidegvágókkal lázasan daraboltak. Állt, állt Csubenko, s a csapatnak úgy rémlett, vasból van tetőtől talpig, s nincs az a veszedelem, amely kifoghatna rajta; akkor néhány kéz megragadta azt, aki lőtt. Azon nyomban kiütötték a szemét, szétverték a száját, végigdobálták az egész csapaton, Csubenko elé, megismerték mind a veres felcsert, a hozzájuk verődő jövevényt, és senki sem kímélte a kezét.

A felcser Csubenko elé penderült a sokaságból, végignyúlt a földön, majd négykézlábra állt, akárha szűkölni akarna a napra, végül feltántorgott, kivert szemét fogva, összevérezve, üvöltve a fájdalomtól. Csubenko lassan kinyitotta pisztolytáskáját, kivette a fegyverét, és csak úgy kapásból leterítette a felcsert, felült a lovára, s nekivágott újnan az útnak, vezette tovább a csapatot, félholtan a tífusztól, öklözve a fejét, hogy kiűzze a fájdalmat belőle.

Nyugaton a nap egy szintbe került az erdővel, majd továbbsiklott lefelé, ferde sugarai áttűztek az erdőn, szelíden remegve, együtt imbolyogtak az ágakkal, körülölelték a fákat, s végigsimultak az úton, mint mesebeli szőnyeg, mint varázsvizet görgető folyó. Csubenko átlépte szegélyét, és dicsfényben haladt a lovával, a Csubenko felől áramló ragyogás elvakította a csapatot. S parancsnokuk nyomdokain ugyanazt az utat járta végig a Donyec-medence hadnépe is – s nem ismertek egymásra, a szépség és erő sugárköntösében, megifjodva, sebeik feledve. A kétkerekű taliga sokáig

időzött a napon a tífuszosokkal, a betegek révedezni kezdtek, egyik a martinkemencét vélte látni, a másik a hutát.

Csubenko eltűnt az erdő homályában, s egy másodpercre lova nyakára bukott, majd visszahőkölt, kétségbeesetten próbált szabadulni az agyára rontó látomások özönétől: rákiáltott az árokásókra, és szidta az öntőket, a kemencéhez hívta a mestert, veszekedett az adagolókkal, elszívott egy cigarettát a mérnökkel. A mérnök a francia kémelhárítók kopója lett. Meleg ogyesszai szél duruzsolt a fülébe, feje zúgott a tenger hullámainak bömbölésétől. A parton ott állt az erdészház. Csubenko elindult felé, de nem tudott odaérni, fa fa után nőtt ki előtte a földből, kétségbeesésbe kergetve Csubenkót. Az erdészház nélkül nem lehet lecsapolni az acélt a martinkemencéből, s Csubenko egy pillanatra feleszmélt, és rádöbbent, hogy a tífusz nem tréfál, el kell kergetni és továbbvezetni a csapatot a Donyec-medence felé.

Csubenko ütötte a fejét, igyekezett jajtalanul viselni a fájdalmát. Az adjutáns melléje léptetett, és azt javasolta, állapodjanak meg éji pihenőre. A nap időközben leáldozott, nyugaton málnás-rózsaszínű felhők remegtek, szelet jósolt a naplemente. Az erdő magasában feltűnt a csorba hold, halovány volt, s alig-alig fénylett, de lassan kisárgult, nekibuzdult, és tőle telhetően világítani kezdett, mivel az éj már leszállt, és Csubenko csapata letanyázott.

Magas erdő sűrűjében ütött tábort a Donyec-medence ezredének maradéka. Az ezred egyszerű, igénytelen teendőit végezte a fogyó hold fényében: körben, egymástól kellő távolságban őrséget állítottak, a géppuskások megtisztogatták a géppuskákat, a lövészek a puskákat, az orvos jóddal kenegette a sebeket, egy tífuszos halottat kicsit arrébb a földre fektettek, a holt még két sebesültre várt, kikben utolsókat pislákolt az élet. Most búcsúztak tőlük a társaik éppen, megígérték, hogy elviszik végső üzenetüket a Donyec-medencébe, s átadják a gyárban az övéik körében.

Illendően haltak meg a sebesültek, s ki hogyan élt, úgy is hal meg, mindenkoron. A sebesültek méltósággal hagyták itt a világot, nem szánalmat, hanem tiszteletet keltve maguk iránt, csak még jobban felserkentve a győzelem vágyát. Halott szemükben mindörökre ott tükröződött már az éji er-

dő, a messzi fogyó hold. Az élők eltemették a holtakat, s tűnődve álltak a sír körül.

A fenyők sírtak, mint az árbockötelek, a halott komisszár helyettese búcsúztatót mondott. Az emberek némán hallgatták – nem volt sem üdvlövés, se gyászzene. Egyszerre halkan rázendítettek egy régi bányászsiratóra, a fáradt harcosok emberfeletti erőfeszítéssel énekeltek halott társaik sírja fölött. Csubenko nem szállt le a lóról, viaskodott a tífusszal, s félt, hogy a földön egyensúlyát veszti, úgy dünnyögött együtt a többiekkel, mintha álmodna, és mit se tudna róla, s mikor véget ért az ének, a helyettes komisszár tovább beszélt:

– A tudományos szocializmus – mondta a helyettes komisszár – azt tanítja, békesség legyen a kunyhókban, le kell dönteni a palotákat, s éppen ezért azt kívánja tőlünk, hogy üssük az ellenséget irgalmatlanul, és elvtársaink megfordulnak a sírjukban, ha elfelejtjük e szavakat. Petljuráék hadserege megegyezett a lengyel urakkal, és Pilsudski marsall meg akarja kaparintani Ukrajnát és a mi győzhetetlen Donyecmedencénket, a burzsoázia és a gazdag parasztság hadserege lengeti a sárga-kék zászlót, és ellenforradalmat csinál. Elvtársaink a sírba hulltak, és mi tudjuk, ki sebezte halálra őket – egyiket Petljuráék kardja, másikat lengyel golyó, és a szocializmus azt kívánja . . .

De Csubenko már nekiindult az erdőnek, elhaladt az őrség mellett, megparancsolva, hogy tartsák nyitva a szemüket. Felderítésre ment, s abban reménykedett, hogy rátalál az erdészházra, vagy valami azonosítási pontra, hogy eligazodhasson a térképen. A ló óvatosan lépkedett az erdei ösvényen, fülét előrehegyezve, érezte, hogy felelősségteljes kalandozásra kerekedtek, a fekete fatörzsek s a fekete árnyak atavisztikus emlékfoszlányokat ébresztettek lósejtelmeiben. A ló tétován, találomra odanyerített emlékeihez. Sűrű, vadon erdőn vitt az útjuk három kilométeren keresztül, majd széles irtássáv derengett elő a holdfényben, és látni lehetett, hogy azon túl véget ér az erdő.

Jobbra mély völgy lejtett, bizonnyal a folyó felé, az irtástól sarjerdő húzódott. Kisebb-nagyobb facsoportok az elején, az úgynevezett „erdőhatárán", majd cserjével benőtt ritkás következett, végül pedig már csak egy-egy fa sudárlott imitt-

amott a síkon, fonnyadt szalma s nyirkos föld jó szaga lengett a mezők felől.

Csubenko lova hirtelen megtorpant. Csubenko gépiesen oldalba bökte a sarkantyúval. A ló nyugtalansága rá is átragadt. Az irtás után ismét erdőbe tért az út, a ló semmiképp sem akart arrafelé menni, de gazdája addig ösztökélte, míg be nem fordultak a fák közé.

Csubenko kezében tartotta forgópisztolyát, erdő-, s embert sejtető szag volt a levegőben. Csubenko már-már visszafordult, amikor hirtelen holmi bozontos huppant fejére a magasból, mint valami lidérc. Csubenko homályosuló szemmel átkozta a világ minden tífuszát, s belekapaszkodott paripája sörényébe, abban bizakodva, hogy a ló visszaviszi a csapathoz.

– Kedves Csubenko elvtárs . . .

Az asztalon petróleumlámpa állt, mellette Csubenko papírjai és térképtáskája, vaskos tölgyfagerenda szelte ketté a mennyezetet, a gerendán – nagycsütörtöki vagy háromkirálynapi – gyertyakorommal vont kereszt, s a kemencéről súlyos, végeszakadatlan köhögés hallatszott. Csubenko feltápászkodott a lócán, felült, feje szédelgett, majd szétrepedt a fájdalomtól, de már megemberelte magát. Némán szemügyre vette a jelenlevőket, mind a két kezével rátenyerelt térde kalácsára, s belekapaszkodott jó erősen, magát nyugalomra, vérét csitulásra parancsolva, s az ellenség kezén, készült a halálra. Forgópisztolya is az asztalon hevert, három férfit látott, s egy asszony térült-fordult a kemence mellett.

Ősi szépségű ház volt, benne lóca, láda, a polcok tele írott tányérokkal, s a kemencéről megint hallatszott a köhögés, mintha valaki a végét járná, s tágra nyílt, emésztő tüzű szempár világított elő a homályból.

– Kedves Csubenko elvtárs – szólt újra a tagbaszakadt, széles vállú vasgyúró, s nevetésre villantotta hófehér fogsorát –, a vöröspartizánok nevében köszöntelek a mi vidékünkön. Azt gondoltuk, holmi halacska akadt a hálónkba, hát kiderült, hogy a Donyec-medence ezredének parancsnoka, saját személyében; szeretnénk megtudni, hol van a csapatod, a Donyec-medence partizánezrede?

Csubenko hallgatva ült a lócán, beteg testét forró hideglelés borzongatta, pedig meg kellett feszíteni minden figyel-

mét, összeszedni minden erejét, hallgatni a szót, mögéje fülelni, és határozni. Akkor megszólalt a másik, egy gyerekképű, tanító lehetett vagy szeminarista:

– Hidd el, Csubenko elvtárs, nem ijesztünk így rád, ha tudjuk, hogy a mi emberünk jön, nem pedig holmi nyomorult polyák vagy petljurista felderítő. Csépeljük ám őket, Csubenko elvtárs, istenigazában!

A harmadik, aki csak hallgatott, most elmosolyodott, nyájasan, jó barát módjára, ám a mosoly megkövült az ajkán.

– Mondd meg, mire van szükséged, miben szenved hiányt az ezreded, és mi majd segítünk, betegeidet elrejtjük, ellátunk ruhaneművel, jószággal, de mindenekelőtt élelemmel. Utána mehettek tovább, a ti messzi Donyec-medencétek felé, meglehet, a mi partizánjaink is útra kerekednek, hogy veletek együtt, közös erővel küzdjenek a két forradalom győzelméért.

Csubenko szép lassan elvette az asztalról papírjait meg a térképtáskát, tokjába dugta a revolvert, s úgy tett, mintha nem venné észre, hogy a forgópisztoly tölténytára üres.

– No lám, kutya bajod. Csubenko – a fehérfogú flaskót halászott elő az asztal alól –, ha akarod, hajts fel egy pohárkával az útra, ha nem, hát úgy is jó, ahogy kedved tartja. A mi fiaink szállásukon vannak, szerte a faluban, tegnap jöttünk meg portyáról, bizony aprítottuk a polyákot, mint a répát, és most pihenünk. Hanem reggel szívesen látunk benneteket a falunkban, elébetek megyünk a legelőre, és tisztelgünk előttetek, majd aztán elválik, mi legyen az első, élelem, fogat vagy valami egyéb, amiben hiányt láttok.

A kemencén tanyázó emberfia úgy köhögött, hogy majd kiszakadt a tüdeje.

Csubenko odapillantott szóvaltartói feje fölött.

– A mi rokkantunk az, elvolt a katonaságnál meg a háborúban, nemrég vetődött haza a szerencsétlen, isten tudja, honnan, a Kaukázusból vagy Szibériából, legalább itthon hal meg, hisz az ilyennek már bagót ér az élet.

A volt katona lekászálódott a kemencéről, és mellét fogva, az ajtó felé vánszorgott. Az imperialista háború roncsa volt, a múlt élő emlékeztetője s áldozata, és Csubenkónak önkéntelenül elszorult a szíve, eszébe jutott a sok millió

hasonló csonka-bonka, s a sok ezer hasonló falu. Sokáig kell még harcolni, nehéz az út, sok erőfeszítésre van még szükség.

A volt katona vért köpött ki az ajtón, majd indult visszza a kemencéhez, és Csubenkóra nézett, bele a szemébe. Mintha évek messzijéből nyílott volna rá e mély és szomorú tekintet, Csubenkónak olyan érzése támadt, mintha rács mögül parázslana.

A katona visszamászott a kemencére, és mellel a téglákra bukva, elcsendesedett.

– Hát mit szólsz, Csubenko elvtárs, a szavainkra? Tifelétek, a Donyec-medencében tán nem értik a mi nyelvünket? Őszinte szívvel és vöröspartizáni jóakarattal vagyunk irántad, válaszolj hát, legalább egy szóval.

Csubenko felállt, és végigment a szobán. Örömmel tapasztalta, hogy tud járni, az ablakon túl csapatnyi embert és lovakat látott, s az ajtón egy bekötött fejű partizán rontott be:

– Segítséget adjatok, nem bírjuk tovább!

A fehérfogú odaugrott hozzá, megragadta, és kiviharzott vele az udvarra.

– A polyák kárt tett a fejében – szólt a gyerekképű –, fel-alá futkos és félrebeszél az istenadta.

A fehérfogú visszajött a szobába. – A polyák kárt tett a fejében – mondta újfent a gyerekképű, és Csubenko nem kérdezte, miért hasonlít a beteg – küldöncre?

– Miféle falu ez? – szólalt meg végre Csubenko.

– Kamjanij Brid, Csubenko elvtárs, s mi vagyunk a Kamjanij Brid-i partizánok.

Csubenko ismét hallgatásba merült, a szobában békesség volt, álmosítóan cirpelt a tücsök. A harmadik, a hallgatag partizán mosolygott, s kőmosoly ült az ajkán.

– Rendben van, földiek – szólt ismét Csubenko –, holnap elnézünk hozzátok vendégségbe, s a nap folyamán majd beszélgetünk és tanácskozunk. Erő dolgában jól állok, bekerítő hadmozdulatot tervelek az ellenség ellen, az emberekben lobog a harci kedv, s töltényünk is van szép számmal. A Donyec-medence ezrede tudja, miért harcol, ő a forradalom reménysége, a proletariátus támasza. Csudálatos egy táj ez a tiétek, földiek, jó sok erdőtök van, a nép egyszerű, hiszé-

keny. Csak várjatok holnap a falu szélén, majd jövünk – csupa bányász, fémmunkás, a Donyec-medence színe-virága.

A kemencén a néhai katona nem tudta féken tartani köhögését, és Csubenko még egyszer látta lázas, örvénylő tekintetét. Indult kifelé a házból, a partizánok kikísérték, az udvaron ott állt a lova s még egy másik, körös-körül sehol egy lélek. Csubenko felült a lóra, a hallgatag partizán a másikra, elhagyták a falut, s némán lovagoltak az irtásig.

– Az a katona, ott a kemencén, már nem sokáig húzza – szólt Csubenko.

– Jó szerencsét – felelt a partizán, s vágtára fogta lovát.

Az erdei csend utat nyitott Csubenkónak, s ő belépett birodalmába. Körülötte az erdő fái sírtak, mint az árbockötelek, a hold már lement, közelgett a virradat, Csubenko fáradt lova torkaszakadtából felnyerített, s mintha sötét barlangban bujdokolt volna a nyerítése, majd halkan-halkan újra felrémlett. Csubenko ment, ment a csenden át, mint valami város rengetegében, s a csendfalak beláthatatlan magasba meredtek. Csubenko ment egy évig, ment tíz évig, holott csak percek múltak el közben, s a ló ismét felnyerített.

– Állj! – harsant a Donyec-medence harcosainak érchangja.

Csubenko megadta a jelszót és továbbment.

– Csubenko, Csubenko! – visszhangozta az ezred, az adjutáns és a helyettes komisszár lejelentkezett, revolverük csak úgy a derékszíjba dugva, majd Csubenko segédtisztje odalépett. – Hát nem hittük volna, hogy élve viszontlátunk, ő utánad ment, látta, hogy elfogtak, de nem tudott segíteni, hanem rohant vissza. Nyomban megszerveztünk egy rohamszázadot, és utánad küldtük, hanem ekkor minden oldalról ránk támadtak. Vannak halottaink, sebesültjeink is, no de mi sem maradtunk adósak. Szuronyvégre kaptuk őket, mivel a töltényünk fogyófélben, no meg az erdő, az éjszaka – holdfénynél ugyan célozhat az ember. Bizony meg nem mondjuk, kik és mifélék lehettek, holmi mundér volt rajtuk, egyéb ismertetőjelük – semmi.

Csubenkót körülfogták a harcosok, kezükben puskával, fenn az erdő fölött alig észrevehetően derengeni kezdett a hajnal. Ama félelmes fakóság s egyhangú szürkeség időszaka volt ez, midőn az éjszaka csendjétől megszületik a napvilág.

A szürke árnyak halványkékre, rózsaszínre váltak, az erdőben pittyegni, csevegni, csicseregni kezdtek a madarak, s a világosság születésének e titokzatos óráját Csubenko átbeszélgette a harcosokkal, s az erdő fölött lassan szél kerekedett.

Csubenko elmagyarázta a küszöbönálló hadművelet lényegét, hogy minden harcos tudja harc közben a helyét, és tudatosan, odaadóan verekedjenek. A Donyec-medence ezredének egyetlen útja Kamjanij Briden át vezetett keletnek. A falut lehetetlen volt megkerülni: a térkép szerint folyó határolta, mocsarak és járhatatlan erdők vették körül. Kamjanij Brid felé kell tehát menni, ott találkozni a partizánokkal, s ez a találkozás olyan lesz, amilyennek lennie kell!

Mire a nap felkelt, az ezred is felkészült a Kamjanij Brid-i partizánokkal esedékes találkozóra. Akkor nekivágtak az erdőnek, hallgatagon, feszült figyelemmel mentek, tölgyfák alatt vonultak, s taposták a tölgyfaleveleket, juharfa alatt vonultak, s taposták a juharleveleket, lomboserdő váltotta fel a fenyvest. Csubenko lovagolt az élen, fáradtnak, erőtlennek érezte magát, s el-elszenderedett a nyeregben, ami arra vallott, hogy az idegei makkegészségesek.

Végre feltűnt az ismerős irtás, az ezred támadáshoz fejlődve haladt tovább a megadott helyre, útközben senkivel sem találkozva, majd megállt az erdőszél sűrű bokraiban, melyen túl sík mező terült el, azon is túl pedig a falu első házai látszottak.

S Csubenko elindult az ezred javával – az ő első, élszázadával elindult előre, gyalogosan, puskával a kézben, a szél lengette a vörös zászlót, egyik-másik harcos kigombolta inge nyakát, s mellén látszott az odatetovált ötágú csillag. Elindult a holtiglan hű század, mely meg nem adja magát. Csendes volt a falu, sehol semmi élet, a század a hadsereg katonáihoz méltón, délcegen állt.

S félóra is eltelt, de senki nem mutatkozott, az erdőszélről odalovagolt Csubenko segédtisztje:

– Minden előkészítve, a legénység levonult a folyóhoz, az összeköttetés megteremtése folyamatban.

S a segédtiszt visszament az erdőszélhez.

Csubenko csak állt a századdal tovább, a katonákat harcrendbe sorakoztatva a falu felé. Messziről úgy látszott, több

századdal vannak. Nesztelen reggel volt, a falu kihalt, végre-végre éledezni kezdett, s a nép tömegével özönlött az utcára, özönlöttek minden udvarból, akár az áradat.

Vörös lobogók lengedeztek, mint körmenetben a templomi zászlók, csupa asszony és leány vonult, férfiember alig volt köztük. Elöl, két rúdon, hatalmas vörös zászlót vittek. A menet elhagyta a falut, s kétfelé válva, széles, sűrű sávban vonult az asszonysereg. Csubenko belenézett távcsövébe, és átment a szárnyra. A menet után a partizáncsapat közeledett a falu felől – lehettek vagy fél századdal, a partizánok igyekeztek egyszerre lépni, s kitenni magukért a hadsereg katonái előtt.

Csubenko még egyszer fürkészve belenézett a távcsőbe, a menet egyre közeledett, vörös lobogópompában. Csubenko harcosainak arcán feszült figyelem és éberség tükröződött, mintha csöppet sem lenne ínyükre e találkozási ceremónia, szenvtelenül markolták meg s nyitogatták tölténytáskájukat.

A menet egyre közeledett, Csubenko parancsára a Donyec-medence daliái szétszóródtak és hasra vágódtak. „Tűz!" – kiáltotta szokott hangján Csubenko. A géppuskák ütemesen ropogni kezdtek, golyókkal szétverve a tömeget. A lövészek szünet nélkül csattogtatták a závárzatot, s dobálták ki az üres hüvelyeket, a vörös zászlók földre borultak, az asszonyhad kardot rántott, s a holtakon és sebesülteket keresztülgázolva, ádáz közelharcba kezdett.

– Mink is csináltunk már efféle mókát – mondta magában Csubenko, s tüzelt a puskából, mint egy sorkatona.

– Hurrá! Hurrá! Adjátok meg magatokat, kommunisták! – a menet egy csapásra harci egységgé változott, s olyan vadul, olyan vakmerően szilajodott támadásba, hogy bárkit megrettentett volna, de a Donyec-medence harcosai tapodtat se mozdultak, s a géppuskák egy pillanatra sem álltak meg.

Az álcázott ellenség kezdte elveszíteni egységét, hasztalan hadonászott elöl a kardjával egy menyecske, akiben Csubenko felismerte a tegnapi hallgatagot: „Üsd a vöröst! Üsd a kommunistát!"

A Donyec-medence fiainak nem volt újság az ilyesmi, átvészelték azt a válságos pillanatot, mikor a védekezőket rendszerint megingatja a támadás sodra, és olyan hidegvér-

rel fogták puskavégre a maskarákat, mintha acélfedezékben ültek volna. A támadók hulláma megtorpant, elborítva a földet holttestekkel, és hanyatt-homlok futásnak eredt.

Csubenko tűzszünetet rendelt, takarékoskodván a töltényekkel, s hűlni hagyva a géppuskákat, mivel ekkor újabb veszedelem bukkant elő, a szélső házakból lovascsapat tört ki, támadáshoz fejlődött fel. Készenlétben álltak, hogy szálig lekaszabolják Csubenko legényeit, mikor azok az álcázott gyalogság nyomására megszaladnak, s most a lovasság bolond fejjel kirontott, hogy a Donyec-medenceieken töltse dühét. A század ritka sorokban lehasalt, kitartva a szuronyokat, nem ijedve meg a lovasvágtától és a kardok suhogásától. A sárga-kék petljurista zászló alatt Csubenko felismerte gyerekképű beszélgetőtársát.

A lovasság egyszerűen keresztülrohant a Donyec-medence katonáin, nem tudta őket felkényszeríteni a földről, suhogó kardjaik sújtó közelébe, a donyeciek lövöldözni kezdtek utánuk, leszállítva nyergükből a lovasokat. Eközben a petljurista gyalogság támadáshoz készülődött, és a parancsnokok köré tömörült. Csubenkónak töltényeket hoztak az erdőszélről.

A falu sövénykerítései mögül váratlan lövések lepték meg a petljuristákat – ritkák, de hatásosak, minden lövés után lerogyott valaki. A petljuristák visszalőttek, és megpróbálták kiverni a lövészeket fedezékükből. A lövések egyre ritkultak, a sövények mögül kifutottak tizenhárman, s széthúzott csatárláncban Csubenko csapata felé igyekeztek. Úgy futottak, mint az öreg frontkatonák, összegörnyedve, ide-oda kanyarogva, lövöldözve, kúszva, ezek mesterei voltak a harctudománynak, s a kirohanás során egy embert sem veszítettek. Csubenko távcsövébe nézett, s megparancsolta, hogy tűzzel fedezzék a futókat.

Végre odaértek a Donyec-medenceiekhez. Csubenko felismerte köztük a tegnapi tüdővészes katonát, szeme fanatikus tűzben égett, odafutott Csubenkóhoz, s kezét szájára tapasztva, a földre roskadt. Szájából sugárban ömlött a vér, sárga s átlátszó lett, mint a viasz, hörögve szedte a levegőt, lélegzete torkában bugyborékolt.

– Tartsatok ki – szólalt meg erőlködve –, már éjszaka segítségért küldtem, innen húsz kilométerre a partizánjaink-

hoz, s lehet, vörösegységek is csatlakoznak, ott a főútvonal. Tartsatok ki, Csubenko elvtárs.

De Csubenkót szánalom és düh fojtogatta:

– Azért jöttél, hogy itt patkolj el, vagy mifene, nélküled is kiverekedjük a lelki idvességet, te már megharcoltad a magadét, ember!

A katona Csubenko felé fordította halálsápadt arcát.

– Ne merészelj megalázni engem, Csubenko, az illegális munkának szenteltem életem, és ilyen halálról álmodtam minden éjjel.

– Hallgass és nyeld a levegőt – mondta neki Csubenko. – A sebesülteket s az ezred vagyonát átirányítom a folyón, és este magam is utánuk megyek, a segítségnek nem lesz semmi dolga.

De a katona már nem hallotta. A halál mezsgyéjén még egyszer talpra állt s felegyenesedett, mintha élete végső pillanatában fogadná az utókor tiszteletadását.

– Ilyen halálról álmodtam minden éjjel – suttogta hangtalanul, s összeesett golyótól találva.

Csubenko parancsot adott, hogy terítsék le a zászlóval, s ő maga halálos fáradtságot érzett. Feje fölött ismét zúgni kezdett a martinműhely, a nap vakító berakóajtókká sokszorosult, és a föld imbolyogni kezdett, mint mennybolthoz erősített hinta.

– Tűz! – vezényelt Csubenko, ide-oda hintázva az anyaföldön. – Rohamra, Donyec-medencei köztársaság!

A falu utcáin rohanvást közeledett a segítség, vakrémületbe ejtve az ellenséget. Csubenko csapata támadásba lendült, és egyesült a segítséggel. Csubenko hasztalan próbált lábra állni, minduntalan visszahanyatlott, pár perc múlva odanyargalt hozzá Ivan Polovec.

Csubenko hajladozva állt, mint gabonaszár a szélben.

– Köszönöm, testvér, tegyél engem, ahová akarsz – és ezzel véget ért Csubenko ezredparancsnok hősi helytállása.

1935 *Grigássy Éva fordítása*

AZ OSTROMLOTT VÁROSBAN

Sem az öblöt szénfüsttel bekormozó, szürke vasalóra emlékeztető francia páncélosok, sem a virágdíszes, rendezett tereken futballozó, langaléta brit tengeri gyalogság vidám járőrei, sem a kémelhárítók által felakasztott munkások fekete madárijesztőként lógó ernyedt teste a vasúti hidakon, a feljárók lámpaoszlopain – semmi sem segített. A város sorsa eldőlt.

A mozi nagyszerű zúgásában, mely makacsul felidézte minden este a valamikor éltek fénylő tükörképét, a klubok zöld asztala fölött selymesen zizegő kártyalegyezőkben, az éjszakai lövések biliárdgolyók összekoccanásához hasonlító csendes csattanásában a vörösök által három oldalról ostromlott város a pusztulás felé tartott.

Hiába énekeltek a rikkancsgyerekek a győzelemről. A páncélos hajók kötélzetéről hiába röpültek a rádió hangjai kék villámlások kévéiben, s hiába helyezkedtek el magabiztosan a francia hadnagyok kecskebőr zubbonyai a kávéházak asztalainál, és hiába csillogtak a színházak előcsarnokainak tükrében. Mindennek vége volt. Hasas hajók kerülték meg naponta a világítótornyot, magukkal vive délre a milliomosok sárga bőröndjeit és a tábornokok hadfelszereléseit. Az eszeveszett spekulánsok tömege és a semmit sem értő prostituáltak, akik a menekülés közben ostobán elvesztették hermelin stólájukat, ellepték a rakpartot, és szőlőfürtként lógtak az induló hajók feljáróin.

És akiknek sorsa az volt, hogy a városban maradjanak, semmiről sem akartak tudni, semmire sem akartak gondolni. Az utcasarkokon tüzek égtek. A borkimérésekből a tengerillatú sör szagával együtt zene hangja áradt. A fényes hold magasan a vasfák fölött állt, fent egészen a zeniten,

s a csillag könnycseppnek látszott, mely róla hullott alá, és nem érve földet, megdermedt valahol a sűrű kékségben.

Egy civil ruhás fiatalember megállt az egyik pince előtt, gondolkozott egy kicsit, aztán gyorsan lefutott a lépcsőn, vállával meglökve egy fölfelé tartó bőrkabátos, részeg matrózt. Az belenézett a fiatalember arcába, megtorpant, aztán visszament utána a pincébe.

Mint a kikötővárosok minden borkimérése, ez is a romantikus tavernára hasonlított. Fehér olajfestékkel bemázolt deszkamennyezete felfordított hajófedélzetként ragyogott. A pult mögött a kávéfőző görög, akár egy kalózhajó kapitánya. A homályos, hideg, nedves, izzadó falak szesz- és kőszagot árasztottak. A fülkékben álló asztalok fekete cserkeszlovasokat ábrázoló, vizes, zöld viaszosvászonnal voltak leterítve. A pult mögött magas hangon sziszegett a gázlámpa, bevilágította a gyümölcsöstálak tarkaságát és a saláták zöldjét.

A diák a legsötétebb sarokba húzódva, leült egy asztal mellé, megszámolta pénzét, és besszarábiai bort rendelt. S amíg a duzzadó mellű kiszolgálólány meztelen könyökével lökdösődve, mélyen aláfestett szemét villogtatva a pult mögé ment, a diák kivett levéltárcájából egy kis gyógyszer-csomagocskát, kinyitotta, maga elé tette az asztalra, kisujja körmével gondosan felcsippentett egy cseppnyi kristályos fehér port, és elragadtatva tágult orrcimpájához emelte.

Közben a sápadt színészarcú, részeg matróz karikás szemével figyelmesen, kutatva nézte a fiatalembert. A cserépedények tompa zajába belejátszott a zene. A sarokban egy emelvényen, tépett vászonhátú pianínó mellett bozontos hajú fiatal fiú ült, orosz blúzban, a zeneakadémisták egyensapkájában. Mellette sötét szemüveges, vak zsidó állt, hegedűjét kulcscsontjához, állát hegedűjéhez szorítva, sovány, rendkívül hosszú ujjaival húzogatva a nyávogó vonót. A hangzavar mindent elnyomott.

– Masa, két pohár vodkát! – kiáltotta a matróz, sötét szemének tekintetét le nem véve a diákról. És amikor az üvegben odahozták a vodkát, bármennyire részeg volt is, kemény, szinte kőből vésett kézzel öntötte ki a pohárba, majd nehézkesen felállt és odament a diákhoz.

– Bocsánat, kolléga, engedje, hogy megkínáljam. Vodka.

– S letette a diák elé a csordultig telt poharat. A diák összerezzent, s a dohányt, amivel éppen a pipáját tömte, ujjai között ügyetlenül lehullajtotta a nedves, zöld-fekete viaszosvászonra. Meglepetésében markába szorítva a pipát, rápillantott a matrózra. Az pedig ügyesen előkapta zsebéből az öngyújtóját, közben már meg is gyújtotta, és a füstölgő, vörös lángot odatartotta a diák arca elé. Az gépiesen rágyújtott és elmosolyodott.

– Maga nagyon kedves. – A pupillája hirtelen összeszűkült, és sötét árnyék borult a homlokára. – Miért néz így rám?

– Igyon – mondta a matróz.

S amíg a diák az undorító, rossz vodkát itta, erejét és súlyát szinte a pohárban is érezve, a matróz a viaszosvászonra hullott dohányszálacskákat nézte, és maga elé dünnyögte: „angol capstan".

A diák, miután megitta a vodkát, úgy érezte, mintha valami kezdődne körülötte. Vagy a fény lett kevesebb, vagy a füst nagyobb, és minden csodálatosan, megállíthatatlanul elúszott szeme előtt. És most már többé semmi sem volt furcsa. Sem az, hogy a cserkeszek szablyáikkal hadonásznak, sem, hogy az idegen matróz alkoholszagot árasztva figyelmes szemmel fürkészi. Még egy kis port vett elő és felszippantotta. A narancsízű patikai frisseség és hideg összeszorította a torkát. Megnémult. Elülső fogai megfagytak, érzéketlenné, fássá váltak, s ugyanakkor minden olyan érthetővé, egyszerűvé, oly kevéssé bonyolulttá vált, hogy akár le lehetett volna rajzolni.

– Akar egy kicsit? – a matróz felé nyújtotta a port.

– Mi ez? – kérdezte az. – Nem kell.

– Ahogy tetszik.

És valami meglepetésszerű, csodálatos barátságot érezve a matróz iránt, a diák alaposan, hosszasan, folyton ellenőrizve magát és igyekezve, hogy úgy beszéljen, ahogy gondolkodik, mesélni kezdett neki a menyasszonyáról, meg arról, hogy amikor a zene játszik, a hangok hol fehérnek, hol feketének tűnnek, s arról, hogy az élet nagyon bonyolult és szörnyű dolog, olyan, mint Hoffmann meséi, hogy nem tud tovább élni, és kínozza a múlt.

– Képzelje csak el – beszélt –, semmit sem tudok, sem-

mit sem értek. De az, ami volt, az a gyönyörű, csodálatos világ, ami azelőtt volt, örökre és visszavonhatatlanul elpusztult. Az, hogy a város éhezik, nem fontos, hogy nincs mit felvenni, nem fontos, a fontos az, hogy nincsenek új könyvek, új lapok, s nincs az a száz meg száz apróság, amiből az elmúlt élet összeállt. Ugye ért engem? Értsen meg! Képzelje csak maga elé: ezerkilencszáztizenegy. Tél. Délután öt óra van, és maga hazafelé tart. A sötét ebédlőben a keményített terítőn ég a lámpa. A tejüveg ernyőn keresztül a láng vörös koronának tűnik. Kint esik a hó. Minden kék, s itt bent meleg van, és jól érzi magát az ember a fűtött kályhánál. Az asztalon ott hever a most érkezett posta. A szorosan egymásra rakott, átkötött újságoknak nedves fagyszaga, a leveleknek hideg, ragadós almaszaga van. Milyen hosszú utat tettek meg! Moszkvából, Vologdából, Vjatkából érkeztek ide délre. És maga elé képzeli az ember az egész Oroszországot, mint egy óriási jegesmedvebőrt, amelyen minden irányban vonatok haladnak. A hófúvások eltorlaszolják a kis megállóhelyeket. A lámpák, mint karácsonyfacsillagok világítanak. A lékeknél játékfigurákként állanak a vödröt tartó asszonyok, a vasúti kocsi zötyög, jó volna aludni, és a vörös függönnyel letakart lámpa cirpel, akár a tücsök. Ó, nem is lehet mindezt elmondani. Erről csak verset lehetne írni. Ha akarja, felolvasom magának . . .

Sietősen benyúlt oldalzsebébe, de hirtelen elsápadt. Közvetlenül vele szemben, farkasszemet nézve úsztak el a matróz kegyetlen, őrült szemei.

– Csak folytassa, folytassa. Levelek. Újságok. Jegesmedve. És Kolját ki lőtte le? Beszélj, te kémelhárító. Állj, hallgass.

A diák hirtelen felállt és elfordult. Mozdulni sem tudott.

– Hé, játsszatok gyászindulót. Egy tízest adok érte! – kiáltotta túl a zajt a tengerész. – Mindenki álljon fel. Örök dicsőség neked, Kolja!

Egyesek felálltak, mások nem is hallották. A zenészek félbeszakították a *Luxemburg grófjá*-t, összesúgtak és rákezdték Chopin gyászindulóját. A matróz zsebre tette a kezét. A diák mozdulatlanul állt.

– Levelek, újságcikk, bőrök! – üvöltötte a matróz. – Olvasd csak fel a versedet. Hallgass, nyomorult! – A diák

még el sem tudta fordítani fejét a faltól, amikor a matróz teli torokból kiáltotta: – Elvtársak, ide nézzetek, ez Hess főhadnagy a kémelhárítóktól. Lőjétek keresztül!

A diák lehunyta a szemét és érezte, hogy ebben a pillanatban valami szörnyűség történik vele, valami helyrehozhatatlan, s mindent elvisz az ördög.

A második golyó a falba fúródott, és a fehér vakolat ráporzott a földön fekvő fekete kabátra.

Női sikoltás hallatszott, s az edény a földre zuhant. A matróz pedig, könyökével szétlökve az embereket, a lépcsőhöz sietett, s hol jobb, hol bal vállát tolva előre, mintha hajópallón futna fel, kirohant az utcára, a sötétbe, ahol a házak felett ott állt már a lejjebb ereszkedett hold, szélével a fekete kéményt érintve.

1920 *Nikodémusz Elli fordítása*

AZ ARANYTOLL

Az akadémikus aranytolla, amely oly soká hevert a remek útibőröndben, nem vesztette el élességét. Fényes, zöld sorok sarjadtak kimért mozgása nyomán, amint az öreg, tapasztalt kéz irányította. Két lap már sűrűn tele volt írva azokkal a határozott betűkkel, amelyeket jól ismer egész Oroszország, s háromszori tüzetes javítás után most ott száradtak az íróasztal bal sarkában, a lakkozott levélnehezék alatt. Hat nappal ezelőtt, reggeli után, az akadémikus bezárkózott, levetette szürke zakóját, feltűrte kikeményített inge ujját, föltette nagy, kerek szemüvegét, amitől saséra emlékeztető csontos arca bagolyképpé változott, magához húzta a gondosan egyformára vágott papírköteget, s miután hosszú, pergamenszerű ujjaival vastag cigarettát sodort erős krími dohányból, leírta a haldokló herceget idéző regényének első sorát.

Ettől a perctől fogva fagyos magány vette körül.

Dolgozószobája küszöbét nem lépte át senki más, csak a komorna, aki naponta háromszor kávét hozott, meg a felesége, hogy kicserélje a vizet a dísztelen vázában, amelyben egy csokor krizantém fehérlett. A szokásos fogadónapjukat lemondták, sőt a házigazda meghagyta, hogy még a közeli barátait és a legelőkelőbb vendégeket se fogadják. Így a körgalléros, barna képű, választékos modorú olasz hadnagy is, aki attasé volt a vörösök déli támadását visszaverő önkéntes hadtest mellett, s aki üdvözletet és levelet hozott Seveljov úr számára Gabriele D'Annunziótól, kénytelen volt a komornának átadni a küldeményt, és csalódottan tért vissza gépkocsijába.

Napjában csupán kétszer hagyta el dolgozószobáját az akadémikus: először délben, amikor kötelező napi sétáját

végezte, másodszor este hét órakor, a közös étkezés idején. A séta sietős volt és fél óráig tartott. Ezalatt az akadémikus elment a főtérre, végigsietett a főúton, le a sétányra, éles sasszemével végigpásztázta a tarajos hátú, néptelen tengert, megkerülte a gránittalapzatot, amelyre klasszikus stílusban omlott alá a cárnő palástja, átkelt a hídon, és a színes ablakaival, címereivel és kovácsoltvas kapuival a csodálatos Firenzére emlékeztető villasor előtt elhaladva, hazament.

Amikor Seveljov úr útközben betért a dohányboltokba, amikor újságot vásárolt, és amikor érdeklődéssel meg-megállt a tereket elözönlő embercsoportok mellett, tulajdonképpen a kellemes, de kimerítő alkotómunka fáradalmait pihente ki.

Az utcákon konflisok zörögtek, teherautók dübörgése reszkettette a kirakatok üvegét és rámáját, tiszti járőrök szuronyai hullámzottak, cigarettaárusok kiabáltak. Minden utcasarkon szájtáti tömeg verődött össze a labdákat meg késeket dobáló kínai mutatványosok körül, s a politikai vitákat itt könnyen felváltotta a kirobbanó nevetés. Rövid, fekete télikabátjában, amely térdig szabadon hagyta vékony, hosszú lábát, nyakára tekert sállal, fekete Tolsztoj-sapkában – kilátszottak alóla pergamenszerű fülének hegyes, karéjos cimpái – Seveljov akadémikus elvegyült a nép között, amelynek kitűnő ismerőjeként tartották számon, és szóba elegyedett a vadidegen emberekkel.

Kérdéseket tett föl, s beszédébe népies fordulatokat szőtt. Ezek az odavetett kérdések tele voltak fölénnyel és fenyegetéssel, a válaszok pedig daccal és burkolt gúnnyal, de mindebből semmit sem vett észre az akadémikus, aki a haldokló herceggel volt elfoglalva, s az elméjében születő mondatokat csiszolgatta.

Nem vette észre, hogy a város napról napra hangosabbá és riasztóbbá válik. Nap nap után szaporodott az utcákon a lerongyolódott zászlósok és bőröndökkel utazó civilek száma. Napról napra drágább lett a kenyér, s az áremelkedéssel párhuzamosan a tereken meg az utcasarkokon a beszélgetés egyre élesebb és ellenségesebb lett, az újságok cikkei pedig mind óvatosabbak.

Seveljov akadémikus nem akart tudni semmiről, és tökéletesen nyugodt volt. Az önkéntesekbe vetett hitét semmi

meg nem ingathatta. Csak a felesége, ez a kék szemű, szikár, szép és rideg fiatalasszony, aki az akadémikus távollétében vendégeket fogadott, csak ő ismerte a valóságos helyzetet. Ő azonban nem mert szólni. És ha ebéd közben valaki célzást tett a közelgő veszedelemre, a tányér fölé hajló Seveljov úr fölemelte haragos pergamenarcát, kisírtnak tetsző, duzzadt szemét, és akadozó hangon azt mondta:

– Uraim, én sokkal inkább meg vagyok győződve a kommunizmus föltétlen bukása felől, semhogy az efféle gyerekes ijesztgetés hatással lehetne rám. Alig kétnegyed órával ezelőtt felhívott telefonon Tregubov tábornok és megerősítette – értik, kérem? – a leghatározottabban megerősítette, hogy a legkisebb ok sincsen semmiféle aggodalomra.

– De Georgij . . . – próbálta jobb belátásra bírni a felesége, s kék szemét lesütve azon igyekezett, hogy szava minél meggyőzőbb legyen.

Seveljov úr félbeszakította:

– Semmilyen ellenvéleményt nem fogadok el. Nincsen a világon olyan hadsereg, amely ne vallana ideiglenes kudarcokat. Azt is megengedem, hogy ezúttal rendkívül súlyos kudarcokról van szó, de ez mit sem változtat a dolgok állásán. Számomra minden világos.

És kemény, rezzenéstelen arccal folytatta az evést. Felesége könyörgő, tanácstalan tekintettel nézett körül, mint aki segítséget keres, s kétségbeesett arcára mintha ez lett volna írva: „Mitévő legyek? Nincs erőm hozzá, hogy meggyőzzem!"

Az önkéntes hadtest helyzete napról napra rosszabbodott. A visszavonulás, amit pedig a főparancsnokság a francia és a brit stratégia előírásainak megfelelően szervezett meg, fejvesztett meneküléssé fajult. A fegyelem felbomlott. A hidegtől és éhségtől elgyötört osztagok fedezetlenül hagyták a front hosszú szakaszait, s az erdőkön, falvakon át menekültek délnek. Útközben zsidó falvakat raboltak ki, és felrobbantották a szivattyútelepeket. Senki sem hitt már a győzelemben, de még abban sem, hogy valaha is meg lehet állítani a menekülést. Naponta jelentek meg szigorú parancsok arról, hogy a szökevényeket a helyszínen agyon kell lőni. De semmi sem használt. A parancsnokságon kétségbeesés lett úrrá.

A külföldi követségek sorra hagyták el a várost.

A hatóságok tekintélye semmivé foszlott. A vörösök egyre szorosabbra vonták a gyűrűt a város körül, és ez a gyűrű egyre jobban hasonlított a hurokhoz.

Az akadémikus aranytolla azonban változatlan szorgalommal, gondosan rótta a sorokat, amelyek az agg herceg haláláról meséltek, a két ráncos könyök most is keményen támaszkodott az íróasztal lapjának. Semmi sem zavarta a csendet ebben a világos dolgozószobában, ahol ragyogott a tisztaságtól a parkett, ovális rámákban festmények díszelegtek, és krizantém fehérlett a vázában.

Csupán egyszer törte meg a csendet sarkantyú pengése és lakkcsizma nyikorgása: amikor a sürgős kihallgatáshoz makacsul ragaszkodó Tregubov tábornok lépett be a dolgozószobába. A beszélgetés öt percig tartott. A tábornok kurta, erélyes szavakkal vázolta a való helyzetet, és ismételten tiszti becsületszavát adta, hogy a város egyelőre nem forog veszélyben, röviden és nyíltan, annak a katonának nyers, de megnyerő szókimondásával, aki többször szembenézett a halállal, kijelentette, hogy a hatóságok elvesztették minden tekintélyüket, de ezt is helyre lehet hozni abban az esetben, ha az akadémikus úr volna szíves írni egy újságcikket. Természetesen tudatában van annak, hogy az akadémikus úr magas művészete nem ereszkedhet le az újságcikkek színvonalára, minthogy azonban a város védelme áldozatot követel, reméli, hogy Seveljov úr nem utasítja vissza a kérést. A cikket lehetőleg a legrövidebb időn belül meg kell írni.

Ferde, mély ránc futott végig az akadémikus homlokán. Az arca elborult. Kérdése rövid volt és határozott:

– Ha a cikk holnap délelőtt tizenegy órára elkészül, ez kielégíti önt, tábornok?

Ó, a tábornok alig talált szavakat! Keményen megszorították egymás kezét, s elváltak, hogy soha többé ne találkozzanak.

Az akadémikus félretette a haldokló herceg történetét, kulcsra zárta az ajtót, és reggelig ki sem lépett dolgozószobájából. A harag és a gyűlölet diktálta szavak szaporán rendeződtek ferde, szétfolyó sorokba. Vágni lehetett volna a dolgozószobában a zöldes dohányfüstöt, cigarettahamuval és csikkel volt tele minden. Reggel a cikk nyomdába került, és

kiszedték, s az akadémikus visszatérhetett haldokló hercegéhez. A fehér papírnak és az íróasztalnak a látványa azonban, amely máskor munkára sarkallta, most elviselhetetlen volt számára. Világos és rendezett gondolatai elszabadultak, s pergamenarca, amely most még sárgább lett, egészen öregnek látszott. Ezen a napon nem tudott dolgozni, másnap reggel pedig, amikor a cikkét közlő újság példányait ragasztgatták a falakra meg a hirdetőoszlopokra, ágyúdörgés hallatszott. Valahol a külvárosban géppuska kattogott. A kikötőben füstöt okádtak az elvonuló hajók. Megzavarodott embercsoportok lepték el a tereket meg az utcakereszteződéseket. A katonai parancsnoksághoz küldöncök érkeztek, tábori táskával az oldalukon, bozontos szőrű lovakon. Híradósok kampós póznával vezetéket húztak. A boltosok nagy robajjal eresztették le az üzletek redőnyeit. Az ágyúdörgés közeledett. Az akadémikus felesége, riadtan villogó kék szemével, egyik szobából a másikba futkosott, nem tudta, mitévő legyen. Percenként szólt a telefon: a megrémült telefonos kisasszonyok minduntalan összetévesztették a számokat.

– Georgij, ez borzalmas! El kell utaznunk! Mit tegyünk? Ezek megölnek téged!

Az akadémikus a dívány sarkába húzódva ült, csontos ujjaival átfonta a térdét, ajkát összeharapta, arca megnyúlt. Teljesen megöregedett. Gyűlölet izzott a hangjában, amikor akadozva megszólalt:

– Tudod jól, hogy nem megyek sehová. Lőjenek agyon itt, a szobámban.

Ismerőseik közül néhányan beszaladtak egy percre, hogy elbúcsúzzanak; rémültek voltak és idegesek, hadarva beszéltek mindenféle érthetetlen dologról, aztán eltűntek. Ismét szólt a telefon. Az asszony odaszaladt és felkapta a kagylót.

– Igen, igen, itthon van. Azonnal.

És még valamit mondott, de olyan lihegve, hogy nem lehetett érteni.

– Georgij, úgy látszik, minden jóra fordul. König van a telefonnál. Azt ajánlja, menjünk vele Párizsba. Az egyik hajón van még szabad fülke. Pénzt ad, amennyi csak kell. Az isten szerelmére, beszélj vele!

– König? – Az akadémikus előkelő arcán undor futott

át. A mély, ferde ránc ismét megjelent sötét homlokán. Forrt benne a harag, de megőrizte a nyugalom látszatát. Amint könnyed léptekkel odament a telefonhoz, fényesre tisztított cipője csikorgott, s alakja visszatükröződött a parketten.

– Seveljov beszél. Tessék.

A telefonkagyló mélyéről olyanféle neszek hallatszottak, mint az avarzizegés, vagy mint amikor ujjal piszkálják a gramofon tűjét. Bugyborékoltak a szavak, a messziről jövő hang sebesen és sokáig hadart. Az akadémikus, udvarias és fanyar mosollyal a készülék fölé hajolva, figyelmesen hallgatta.

– Köszönöm . . . Sajnos, nincs pénzem, így kénytelen vagyok maradni. Nincs mit tenni . . . Mindenesetre végtelenül hálás vagyok önnek. Nem. Elhatározásomat nem változtathatom meg . . . Isten önnel . . . Én is végtelenül sajnálom . . . Bocsásson meg, kérem . . . Hálás köszönet . . .

Letette a kagylót. Aztán már senki sem jött és senki sem telefonált. Halotti csend volt a házban, s az ablaküvegek halkan remegtek az ágyúdörejtől. Ebédre sem jött senki.

Az ágyúzás nem akart véget érni. Most már úgy rémlett, hogy a városban dörögnek. Géppuskák feleseltek. Hajókürtök bömböltek. Fény villant az égen. Fényszórók füstölgő kék fénynyalábjai hasítottak bele az éjszakába. Áram nem volt, sötétben lapult a villa. Reggelre aztán mindennek vége lett. A színházi plakátok meg újságok fölé a Forradalmi Bizottság parancsait ragasztották. Az üvegcseréppel borított utcákon, a leszakadt villamosvezetékek spirálhalmazai között bozontos, toprongyos járőrök nyargalásztak, sapkájukon vörös posztódarab díszlett, szilaj lovaik sörényében és kantárján piros szalag lobogott. Sárga bekecses, kucsmás, kék szemű moszkvai katonák a fagyos járdákon kopogtatták puskáikat, amelyek között képviselve voltak minden hadsereg fegyverei, körülvették a gyanús házakat, ahonnan bőrzekés, fürge matrózok sebtében átöltözött ellenforradalmárokat vezettek elő.

Gyerekek futkároztak vörös papírzászlókkal, és az Internacionálét énekelték.

„Mindennek vége" – gondolta az akadémikus, amint csontos ujjait a térdére kulcsolta. Nem volt kedve sem a meneküléshez, sem az elrejtőzéshez. Felesége a falnak tá-

maszkodva, duzzadt, vörösre sírt szemmel nézett ki az ablakon. Az előkelő mellékutca azonban kihalt volt.

Az akadémikus barátja, a ház tulajdonosa izgatottan és kigyúlt képpel reggel óta járta a várost, és minden erejét latba vetette, minden követ megmozgatott Seveljov megmentése érdekében. Három órakor ért haza felbuzdulva, s egy iratot lobogtatott a kezében, amit a Forradalmi Bizottságtól kapott. Menlevél volt, amely biztosította az akadémikus életét, szabadságát és személyes javait.

– Meg vagy mentve, barátom – lelkendezett, amint belépett a szobába.

Seveljov bosszúsan legyintett. Biztosra vette, hogy számára nem lesz kegyelem, bár az ő élete drágább volt az európai irodalom számára, mint száz másé. Szent meggyőződése volt, hogy a vörösök kegyetlensége nem ismer határt: arisztokraták iránti gyűlöletüket azon mérte le, ahogyan ő gyűlölte a vörösöket.

Mindazonáltal a menlevelet rajzszöggel kitűzték a bejárati ajtóra.

És akkor az utca végében feltűnt a különítmény.

Az akadémikus az ablakhoz lépett. Világosan látta a rongyos, jókedvű katonákat, vörös szalaggal a sapkájukon, meg a bőrzekés matrózokat. A durva bakancsok keményen döngették a fagyos aszfaltot, dobogásukat visszaverték a villa vékony, kékes ablaküvegei. A különítmény közeledett. A matrózok buzgón olvasták a házszámokat, miközben pisztolyuk szíját szorongatták.

Seveljov odament az ajtóhoz. Ökölbe szorított kézzel, fölemelt fővel, villogó szemmel állt ott, készen arra, hogy átharapja a torkát annak, aki átlépi szobája küszöbét, s várta a véget. Felesége aléltan feküdt. Puskatusok durva ütéseitől döngött, remegett a bejárati ajtó. Kiabálás hallatszott:

– Hé, nyissátok ki, mert különben . . . Kinyitni!

A krétafehér arcú komorna, magas sarkú cipőjében kopogva, lement a lépcsőn. A tulajdonos sietett utána reszketve, bársony felsőzubbonyát hol kigombolta, hol be. Az akadémikus úgy hallotta a kitáruló ajtó nyikorgását, mintha álmában történne. Idegen léptek topogtak az előszobában. Hallotta a festő izgatott, siránkozó hangját, néhány szót meg is értett: „Menlevél. Forradalmi Bizottság. Akadémikus. Író."

Aztán pedig moszkvai kiejtéssel egy vidám hang szólalt meg: „Vigye el az ördög! Hallottátok, fiúk? Akadémikus. Nem szabad bántani. Menjünk tovább, testvérek!" Az ajtó becsukódott, s az akadémikus látta az ablak alatt elvonuló katonákat. Cigarettáztak. És ismét csend lett a házban. Seveljov odament a díványhoz, és leült a felesége mellé. Borzalmas fáradtságot érzett, és ismeretlen szomorúság öntötte el a szívét, mintha most tért volna vissza valakinek a temetéséről, aki nagyon közel állt hozzá.

1920 *Maráz László fordítása*

A NEGYVENÉGYEDIK

Pavel Dmitrijevics Zsukov emlékének

ELSŐ FEJEZET

amelyet a szerző kizárólag azért írt meg, mert nélkülözhetetlenül szükséges

A kozák szablyák villogó gyűrűjén hajnal előtt egy pillanatra rés nyílt észak felé; a résen, amelyet a tüzet köpködő géppuska ütött rajta, nyomban keresztültört egy utolsó, elkeseredett rohammal a málnapiros Jevszjukov, a komisszár.

A bársonyos talajú völgykatlanból, a halálos gyűrűből mindössze huszonnegyedmagával és Marjutkával sikerült kitörnie a málnapiros Jevszjukovnak.

Száztizenkilencen – s a tevék majdnem mind – ott feküdtek a jéghideg futóhomokon, a szakszaulcserjék kígyózó indái, s a tamariszkuszfák piros gallyai között.

Amikor Burgia kozákkapitánynak jelentették, hogy a maradék ellenségnek sikerült kitörnie, hatalmas medvemancsával bajuszához nyúlt, megpödörte, ásított, kitátva száját, amely olyan volt, mint nagy lyuk egy öntöttvas hamutartóban, s unottan elbődült:

– Le vannak... sajnálva! Nem érdemes üldözni őket, kár a lovakat agyongyötörni! Úgy is megdöglenek a homokban. Azt a kurva anyjukat!

A málnapiros Jevszjukov huszonhárom emberével és Marjutkával a sivatagi sakálok ravasz kígyózásával menekült a végtelen homokpusztaságba.

Az olvasó nyilván türelmetlenül várja már a magyarázatot, hogy miért „málnapiros" ez a Jevszjukov.

Menjünk csak sorjában.

Amikor Kolcsak a puskákkal teletűzdelt embermoslékját, mint valami roppant éket, beleverte az orenburgi vonalba, s a mozdonyok elakadtak, megdermedtek, isten háta mögötti

vakvágányokon rozsdásodtak – akkor a turkesztáni köztársaságban nem maradt egy szem fekete festék sem a bőrök kifestésére.

Holott éppen olyan zavaros és zajos idők járták, amikor nagyon is szükség volt bőrre.

Mert ha az embert kikergetik háza falai közül, az otthon melegéből a hőségbe-fagyba, esőbe-forróságba, s mindenekfelett a sivító golyózáporba, akkor teste annál nagyobb szükségét érzi valami erős, tartós buroknak.

Ezért kapott rá az emberiség a bőrkabát-divatra.

S a rövid bőrkabátokat mindenütt kékesbe játszó, acélosfekete színűre festették; mert ez a szín ugyanolyan komor és kemény volt, mint akik a bekecset viselték.

De Turkesztánban nem volt ilyen festék.

A forradalmi vezérkar kénytelen volt a helyi lakosságot minden német anilin-porfesték beszolgáltatására kötelezni. Ezekkel a festékekkel festették azelőtt tűzmadár-tarkára és pirkadatszínűre azokat a leheletkönnyű selymeket, amelyekből a ferganai üzbég nők kendői készültek, ezekkel színezték a bolyhos tekkeszőnyegek díszes mintáit a fonnyadt ajkú türkmén asszonyok.

Az így összeszedett porfestékkel festették meg a friss bárányböröket, és ezért pompázott a turkesztáni Vörös Hadsereg a szivárvány minden színében: málnapiros és narancsvörös, citromsárga és smaragdzöld, türkizkék és lila bőrkabátokban.

Jevszjukov komisszárnak a sors – egy ragyás képű szertáros személyében – törzsparancsnoki egyenruha gyanánt rikító málnapiros színű nadrágot és bőrkabátot juttatott.

Jevszjukov arca, már kisgyerek korától fogva, szintén málnapiros színű, vöröses szeplőkkel van tele, fején pedig haj helyett sárga pehely, mint a kacsafiókákon.

Ha ehhez még hozzátesszük, hogy Jevszjukov aprócska termetű, görbe testtartású, s körvonalai szabályos ellipszist alkotnak, akkor elképzelhetjük, hogy málnaszínű bőrkabátjában és nadrágjában szakasztott húsvéti piros tojás volt.

Jevszjukov hátán a felszerelés szíjai szabályos K betű alakjában metszik egymást, s szinte várja az ember, hogy ha szembe fordul vele, a komisszár a mellén F betűt fog viselni.

Húsvéti piros tojás, meg K. F., azaz „Krisztus feltámadott", a hagyományos húsvéti köszöntés!

Erről azonban szó sincs. Jevszjukov nem hisz sem a húsvétban, sem Krisztusban.

A szovjetben hisz, az internacionálében, a Csekában, s a kékre futtatott súlyos pisztolyában, amelyet bütykös, erős ujjai között szorongat.

Az a huszonhárom ember, aki Jevszjukovval együtt kikeveredett a szablyák halálos gyűrűjéből, vöröskatona. Olyanok, mint minden vöröskatona: a lehető leghétköznapibb emberek.

Hanem Marjutka különleges helyet foglal el közöttük.

Halászleány Marjutka, apátlan-anyátlan árva, Asztrahany környékéről, a Volga nádasokkal szegélyezett, bővizű deltájának egyik halászfalujába való.

Hétesztendős korától kezdve tizenkét éven keresztül kuporgott lovaglóülésben a halzsigerektől zsíros padon, merev ponyvanadrágban, és belezte ki késével a csúszós, ezüst pikkelyes heringeket.

Amikor azután közhírré tették a városokban és a falvakban, hogy önkénteseket toboroznak a Vörös Hadseregbe, illetve akkor még Vörös Gárdába, Marjutka fogta magát, belevágta kését a padba, felkelt, s úgy, ahogy volt, merev ponyvanadrágjában elment jelentkezni vörösgárdistának.

Először elkergették, aztán, amikor látták, hogy állhatatosan visszajön mindennap, nevettek és felvették a Vörös Gárdába, a többiekkel teljesen egyenlő jogú katonaként, de aláírattak vele egy nyilatkozatot, amely szerint lemond a női életmódról, különösképpen pedig a gyermekszülésről, mindaddig, amíg csak végső győzelmet nem arat a munka a tőke felett.

Karcsú folyóparti nádszál ez a Marjutka, vörösesszőke hajfonata koszorúként fogja körül fejecskéjét a barna tekkeprém kucsma alatt; ferde metszésű szeme meg veszettül villog, sárgás tűz lobog benne, mint a macskáéban.

Marjutka életében a legfontosabb – az ábrándozás. Nagyon ábrándozó természetű. Még valamit szeret: pirinyó ceruzavéggel az éppen keze ügyébe kerülő papírdarabkára verset írni girbegurba sorokban, dülöngélő, ákombákom betűkkel.

Tudja ezt az egész osztag. Alighogy valamelyik városba értek, amelyben újság is megjelent, Marjutka nyomban papirost kunyerált a századirodán.

Izgatottságtól kiszáradó ajkát nyalogatva, gondosan letisztázta a strófákat, mindegyik vers fölé címet is írt, alája pedig ezt: Marija Bászovaja verse.

Különféle dolgokról szóltak ezek a versek: a forradalomról, a harcról, a vezérekről. Többek között Leninről is:

Proletár hősünk, nagy Lenin,
Neked szobort állítunk ma.
Győztél a cári kastély fényein,
S az alap, melyen állsz – a munka.

A verseket elvitte az újság szerkesztőségébe. Ott mindenki megbámulta a lovassági karabélyt viselő, bőrkabátos, vékonyka kislányt, csodálkozva átvették a verseit, s megígérték, hogy nyomban elolvassák.

Marjutka nyugodtan végignézett rajtuk és elment.

A szerkesztőségi titkárt érdekelte ez a leány, s beleolvasott a versekbe. Válla megrázkódott, remegni kezdett, s kitört belőle a hahota. Összecsődültek az újságírók, s a titkár, kacagástól elfúló hangon, felolvasta a verseket.

A munkatársak az ablakdeszkákon hemperegtek nevettükben. Bútor ugyanis akkoriban nem volt a szerkesztőségben.

Marjutka másnap reggel megint megjelent. Meg sem rebbenő szemmel, merően nézett a szerkesztőségi titkár görcsösen rángatózó arcába, összeszedte a papírlapokat, s éneklő, elnyújtott hangon azt mondta:

– Szóval nem lehet közölni? Nem elég kidolgozott versek? Pedig a szívem kellős közepéből valók, mintha baltával vágtam volna ki, bizony! És mégse jó! No, nem baj, dolgozom tovább, hiába, nincs mit tenni! Mi a fene teszi, hogy ilyen átkozottul nehéz mesterség ez? Hogy a halvész esne belé!

Vállat vont, homlokába húzta türkmén kucsmáját, és elment.

A versírás sehogy sem akart sikerülni Marjutkának, viszont csodálatos pontossággal talált célba a puskája. Jevsz-

jukov osztagában ő volt a legjobb lövész, és harc közben mindig ott volt a málnapiros komisszár mellett.

Jevszjukov rámutatott a célpontra.

– Marjutka! Nézd csak! Egy tiszt!

És Marjutka összehunyorította szemét, megnyalta ajkát, s puskája csövével megkereste a célt. Eldördült a lövés, és soha nem hibázott.

Utána leengedte a fegyvert, s minden alkalommal ennyit mondott csak:

– A harminckilencedik, a halvész essen belé . . . A negyvenedik, a halvész essen belé . . .

„A halvész essen belé" – ez Marjutka kedvenc szavajárása.

A trágár szavakat nem szerette. Ha jelenlétében káromkodtak, összeráncolta a szemöldökét, hallgatott és elpirult.

Azt a kötelezvényt, amelyet a törzsben aláírattak vele, Marjutka a legszigorúbban betartotta. Senki sem dicsekedhetett az osztagban azzal, hogy sikerült elnyernie kegyeit.

Egyszer, éjszaka, belopózott hozzá egy Gulya nevű magyar, aki újonnan került az osztagba. Már néhány napja epedő pillantásokat vetett a lányra. Hanem a dolog csúnyán végződött. Alig tudott kívánszorogni a magyar fiú: három foga ottmaradt, s a halántékán jókora kék folt éktelenkedett. Pisztolyagytól származott.

A vöröskatonák szeretettel gúnyolódtak Marjutkán, hanem harc közben jobban óvták, mint saját magukat.

Valami öntudatlan gyengédség szólalt meg bennük, amely ott rejtőzött a mélyben, a bőrkabátok rikító színű, kemény kérge alatt: az otthon hagyott meleg, megszokott asszonytest utáni sóvárgás.

Ilyen volt az a huszonhárom ember, aki a málnapiros Jevszjukovval és Marjutkával északnak tartott, az úttalan sivatagban, a jéggé dermedt homok birodalmába.

A februári fergeteg ezüstös húrokon pengette dalát körülöttük, puha szőnyeggel, jeges pihével terítette le a homokbuckák közötti mélyedéseket, s a kavargó sötétben, hóviharban menekülők fölött szakadatlanul sivított az égbolt – talán a vad szél fütyült, talán az utánuk küldött ellenséges golyók hasították vijjogva a levegőt.

Erőlködve emelgették a hóból és homokból rongyos hó-

csizmás, elnehezült lábukat; hörögtek, bőgtek és köpködtek az éhes, bozontos tevék.

A szélfútta szikeseken villogtak a sókristályok, s az alacsony szemhatár egyenes, sötét vonala sok-sok száz versztányira körös-körül olyan élesen választotta el az eget a földtől, mintha henteskéssel vágták volna el.

Ez a fejezet tulajdonképpen teljesen felesleges az én elbeszélésemben.

Könnyebb is volna mindjárt a legfontosabbon kezdenem, azon, amiről a következő fejezetekben lesz szó.

De mégiscsak tudnia kell az olvasónak, honnan, s miképpen bukkantak fel egyszerre a gurjevi önálló osztag maradványai a Kara-Kuduk kutaktól harminchét versztányira északnyugatra, miért volt egy nő is a vöröskatonák között, miért málnapiros Jevszjukov komisszár – és még sok egyebet is tudnia kell az olvasónak.

S mert feltétlenül kellett, megírtam ezt a fejezetet.

De ismételten biztosíthatom önöket, hogy nincsen semmi jelentősége.

MÁSODIK FEJEZET

amelyben sötét folt tűnik fel a láthatáron: közelebbi szemrevételezés után kitűnik, hogy e sötét folt: Govoruha-Otrok gárdafőhadnagy

A Dzsan-Geldi kutaktól a Szoj-Kuduk kutakig hetven versztа a távolság, innen az Uskan-forrásig még hatvankét versztа.

Éjszaka Jevszjukov nekicsapta a puskatust egy szétterpeszkedő gyökérnek, s a hidegtől rekedtes hangon kiadta a parancsot:

– Állj! Pihenő!

Szakszauldarabokból tüzet raktak. Zsíros, erősen kormozó volt a lángja, s a tűz körül sötét, nedves kört rajzolt a homok.

Rizst és szalonnát vettek elő a zsákokból. Az öntöttvas bográcsban fortyogott és erős birkaszagot árasztott a kása.

Szorosan összebújtak a tűz körül. Hallgattak, vacogott a foguk. Óvták a testüket, ahogy tudták, a hóvihar jeges kezétől, amely minden kis résen áthatolt. Lábukat a tűz széléig nyújtották, s a hócsizmák megkérgesedett bőre ropogott és nyikorgott a melegtől.

A megbéklyózott tevék nyakán szomorúan csörgött a kolomp az alacsonyan kavargó hóvihar fehéres félhomályában.

Jevszjukov reszkető kézzel, újságpapírból cigarettát sodort magának. Leszívta, majd kifújta a füstöt, s a füsttel együtt fojtott hangon a szó is feltört belőle:

– Tanácskoznunk kell, elvtársak, hogy most hová, merre.

– Mehetünk, ahová akarunk, nekünk mindenképpen befellegzett – felelte egy tompa, élettelen hang a tábortűz túlsó oldaláról. – Gurjevnek nem tarthatunk, a kozákok szorongatják. Átkozottul erősek. Gurjeven kívül meg nincs hova pucolni!

– Talán Hivának?

– Hahaha! No, ezt jól megmondtad! Kicsi híján hatszáz versztát megtenni a Kara-Kumban, télen? És mit fogsz zabálni? Talán a tetveket, amiket a gatyádban tenyésztesz?

Megint felcsattant a nevetés, de az előbbi csüggedt, élettelen hang közbeszólt:

– Akárhogy is, egy a vége, megdöglünk.

Jevszjukov szíve összeszorult, de ezt semmiképp sem akarta kimutatni, s dühösen rákiabált a közbeszólóra:

– Te féreg, te! Ne kelts pánikot! Megdögleni minden hülye tud. Arra való az ember kobakja, hogy törje kicsit, hogyan nem kell megdögleni.

– Mehetnénk Alekszandrovszkojéba, az kikötő, a mieink vannak ott, halásznép.

– Nem jó – vetette oda Jevszjukov. – Jelentést kaptunk róla, hogy Gyenyikin csapatokat tett partra. Krasznodszkoje is, meg Alekszandrovszkoje is a fehérek kezén van.

Valaki fájdalmasan felnyögött álmában.

Jevszjukov ráütött tenyerével a tűz mellett egészen átforrósodott térdére. Éles hangon odavetette:

– Elég volt! Egy utunk van csak, elvtársak, az Aral-tóhoz. Az Aralig elvergődünk valahogy, ott a part mentén mindig találni kóbor nyemakánokat. Erőre kapunk, és már-

is mehetünk tovább Kazalinszknak. Kazalinszkban frontvezérkar van. Ott már otthon leszünk.

Ennyit mondott és elhallgatott. Maga sem nagyon hitte, hogy eljutnak odáig.

A mellette fekvő katona felemelte fejét, és azt kérdezte:

– És az Aralig mit fogunk zabálni?

Jevszjukov megint nyersen válaszolt:

– Összébb kell húzni a nadrágszíjat! Nem vagyunk főhercegek! Talán bizony szardínia kellene meg méz? Mi? Elleszel anélkül is. Rizsünk van még, s valami kevés lisztünk is.

– Három teljes napi menetre?

– Hogyhogy háromra? A Csernisev-öbölig innét tíz nap. Tevénk hat darab van. Ha az élelem elfogy, levágjuk a tevéket. Úgyse sokat érünk velük. Egyet levágunk, a húsát meg felrakjuk a másikra. És így tovább. Valahogy csak kihúzzuk.

Hallgattak. Marjutka ott feküdt a tűz mellett, könyökére támaszkodott, a tűzbe bámult. Tekintete üres volt, kitágult macskapupillája meg sem rezzent. Jevszjukovban nyugtalanság támadt.

Felállt és lerázta a havat zubbonyáról.

– Befejeztük! A parancs a következő: hajnalban indulás. Lehet, hogy nem érünk oda mindnyájan – s szilárd hangja megrezzent, mint a felriasztott madár –, de akkor is menni kell . . . mert, elvtársak . . . a forradalmat vinni kell tovább . . . Az egész világ dolgozóiért!

És emberei szemébe nézett, mind a huszonhárom éba, egymás után. Nem látta már bennük azt a tüzet, amelyet egy esztendő óta megszokott. Zavarosak voltak a szemek, kitértek a tekintete elől, a lesütött pillák mögött kétségbeesés és kétely vergődött.

– Előbb felfaljuk a tevéket, aztán egymást kell megzabálnunk.

Hallgattak megint.

Ekkor Jevszjukov váratlanul felkiáltott, visító, éles, majdnem nőies hangon:

– Ellentmondás nincs! Tudod, mi a forradalmárok kötelessége? Tartsd a szádat! A parancsot kiadtam, és kész! Vagy ha nem, rögtön lepuffantlak.

Elcsuklott a hangja, köhögésbe fúlt. Leült.

Az a katona, aki a kását kavarta puskavesszővel, most váratlanul vidáman beleordított a szélbe:

– Mi a fenének úgy elkámpicsorodni? Merjetek a kásából! Potyára főztem?! Szép kis hősök! Nyavalyás tetvek!

A kanalak a kondérba merültek, nagy csomókban halászták ki a zsíros, duzzadt, sűrűre főtt rizskását, megégették vele a szájukat, de csak nyelték, hogy ki ne hűljön: ám közben máris vastag, utálatos, faggyúízű kéreggé dermedt ajkukon a zsír.

A tábortűz lassan kihamvadt, szalmasárga-narancsvörös szikrakévéket szórt az éjszakába. Még szorosabban egymáshoz bújtak az emberek, elszundítottak, krákogtak, nyögtek és káromkodtak álmukban.

Hajnal felé járhatott már az idő, amikor Jevszjukov arra ébredt, hogy valaki gyorsan, sürgetőn rázza a vállát. Nagy nehezen szétnyitotta összefagyott pilláját, magához tért, s beléidegződött mozdulattal puskája után kapott.

– Várj, ne kapkodj!

Marjutka állt mellette, föléje hajolt. Macskaszeme villogott a hóvihar sárgásszürke ködfelhőjében.

– Mit akarsz?

– Kelj fel, komisszár elvtárs! De vigyázz, ne csapj zajt! Amíg te horkoltál, én teveháton körülügettem kicsit. Egy kirgiz karaván tart erre a Dzsan-Geldi kutaktól.

Jevszjukov a másik oldalára fordult.

– Micsoda? Miféle karaván? Mit hazudsz itt összevissza?!

– Bizony isten... Itt süllyedjek el... hogy a halvész! Nyemakánok! Negyven tevéjük van!

Jevszjukov abban a pillanatban felugrott, szájába vette két ujját s füttyentett. Nagy keservesen tápászkodott fel a huszonhárom, megmozgatták a hidegtől teljesen meggémberedett tagjaikat. De amikor meghallották, hogy karaván vonul el a közelükben, nyomban felélénkültek.

Huszonketten szedelőzködtek fel, a huszonharmadik nem mozdult. Ott feküdt a földön, a lópokróc alatt, és a lópokróc szaporán reszketett, úgy rázta a hideg a magatehetetlenül fekvő ember testét.

– Hideglelés – bólintott magabiztosan Marjutka, miután az ember gallérja alá nyúlt, s megtapogatta nyakát.

– Hogy a fene!... Mit csináljunk? Takarjátok be ponyvákkal, hadd feküdjön. Utána visszajövünk, felszedjük. Merrefelé van az a karaván, mit mondtál?

Marjutka nyugat felé mutatott.

– Nincs messze. Talán hat verszta ide. Gazdag nyemakánok! A tevék úgy meg vannak rakva, hogy még!

– No, élénken! Csak el ne szalasszuk őket. Ahogy meglátjuk a karaván't, rögtön körülfogni minden oldalról! Ne sajnáljátok a lábatokat! Egyik rész jobbra, a másik balra. Indulj!

Libasorban indultak el a homokbuckák között, lehajolva. Egyszerre felélénkültek, kimelegedtek a gyors menetelésben.

A homokbucka szélbarázdálta, hullámos tetejéről messze el lehetett látni a sivatagban, amely sima volt, mint az asztal lapja: észre is vették az egymás után, elnyújtott vonalban haladó tevék sötét foltjait.

– No, ezt az Úristen küldte! Megkönyörült rajtunk! – suttogta Gvozgyev, egy ragyavert legény, a molokán-szekta híve.

Jevszjukov nem tudta ezt szó nélkül hagyni, megdorgálta:

– Az Úristen? Hányszor mondjam még neked, hogy úristen nem létezik. Mindennek megvan a maga természetes sora.

De vitára nem volt idő. A parancs szerint szökellve rohantak előre, felhasználva minden kis homokbuckát, minden száraz, kérges bozótdarabkát. A kezük belefájdult, olyan görcsösen szorították puskájuk agyát; tudták, hogy ezt az alkalmat nem szabad elmulasztaniuk, mert a tevékkel együtt eltűnik minden: a remény, az élet, a menekülés.

A karaván lassan, nyugodtan haladt. Már látszott a tevék színes nyeregtakarója, s a meleg kaftánt és farkasprém kucsmát viselő kirgizek is.

Jevszjukov fenn termett a homokbucka gerincén, csak úgy villogott málnapiros bőrzekéje. Mint a trombita, úgy harsogott a hangja:

– Állj! Akinél puska van, azonnal rakja le a földre! Ellenkezni ne próbálj, különben kinyírunk mindenkit!

Még végig sem ordította a mondókáját, s a halálra rémült kirgizek levetették magukat a homokba; csak a fenekük meredt az égnek.

Minden irányból a karaván felé rohantak a futástól lihegő vöröskatonák.

– Fiúk! A tevéket összeszedni! – ordított Jevszjukov.

Ám a karaván felől hirtelen egyenletes puskaropogás hallatszott, amely túlharsogta a komisszár hangját.

Csaholtak, nyüszítettek a golyók, mint a kutyakölykök, s Jevszjukov mellett felbukott egy katona. Feje a homokba fúródott, széttárt keze nem mozdult többet.

– Feküdj!... Lőjétek a bitangokat!... – kiabált tovább Jevszjukov, aki a homokbucka egyik mélyedésébe húzódott. Szaporán dörrentek a puskalövések.

A fekvő tevék mögül láthatatlan emberek lövöldöztek.

Valószínűtlennek tetszett, hogy kirgizek. Ehhez nagyon is pontosan-gondosan tüzeltek.

A golyók a homokban fekvő vöröskatonák közvetlen közelében csapódtak be.

Dübörögve áradt szét a sztyeppen a lövöldözés visszhangja, de a karaván irányából lassan-lassan gyengült a tüzelés.

A vöröskatonák megint előretörtek, lefelé szökelltek a lejtőn.

Alig harminc lépésnyire a karavántól, Jevszjukov az egyik teve mögül kibukkanó prémkucsmás, fehér csuklyás fejet pillantott meg, majd a hozzátartozó vállat: a vállon aranyos sáv villogott.

– Oda nézz, Marjutka! Egy tiszt! – pillantott hátra Jevszjukov a mögötte kúszó Marjutkára.

– Látom.

Talán megdermedt a hidegtől Marjutka keze, talán az izgalomtól és a futástól reszketett, elég az hozzá, hogy éppen csak elmondta: „A negyvenegyedik, a halvész essen belé!" – amikor a teve mögül felemelkedett a kék bárányból bundás, fehér csuklyás alak, s a magasba emelte puskáját. Szuronya végén fehér zsebkendő lebegett.

Marjutka ledobta puskáját a homokba, és keservesen sírva fakadt. Könnyei elmázolódtak hámló, piszkos arcán.

Jevszjukov a tiszt felé rohant. Közben utolérte egy vöröskatona, aki futás közben meglóbálta szuronyos puskáját, hogy annál szilajabban sújtson le vele.

– Ne bántsd! Élve kell elfogni! – kiáltott rá hörögve a komisszár.

A kék bundás embert megfogták, s a földre teperték.

A tiszt kíséretében levő öt ember elő sem bújt a tevék mögül, amelyeket leterítettek a hegyes ólomgolyók.

A vöröskatonák nevetve és káromkodva vezették a tevéket az orrukba fűzött karikánál fogva, s hármasával-négyesével összekötötték őket.

A kirgizek erre farukat riszálva odafutottak Jevszjukovhoz. Belekapaszkodtak a zubbonyába, könyökébe, nadrágjába, szíjazatába, dünnyögtek, motyogtak, s keskeny vágású szemük panaszosan bámult az arcába.

Jevszjukov próbálta elhessegetni őket, elszaladt, tombolt. Bár ő is homlokát ráncolta, mert sajnálta őket – pisztolyát a kirgizek tömpe orrának, szélcserzette, éles csontú arcának szögezte, úgy ordított:

– Állj! Vissza! Ellentmondás nincsen!

Egy öregebb, fehér szakállas, jó erős báránybundát viselő kirgiz megfogta Jevszjukov övét.

Amikor megszólalt, nyájasan, halkan, szinte suttogva beszélt, de nagyon gyorsan; egy szuszra hadarta:

– Ajjaj, haj . . . te bej . . . Rosszat csinyálta . . . kirgiz nem élni tud teve nélkül . . . Nincs teve, kirgiz vége, meghalni. Neked, bej, ilyet nem csinálni . . . Kell pénz, akarsz . . . mienk adni . . . Ezüst pénzet, cári pénzet . . . bankót, Kerenszkij-bankót . . . Megmondani, tied mennyi akarni . . . teve visszaadod mienknek?

– Értsd meg már, te fafejű, hogy most nekünk is kellenek a tevék . . . különben megdöglünk. Nem vagyok rabló, csak a forradalom jogán, szükségből lefoglalom őket . . . ideiglenesen veszem igénybe. Ti, átkozott nyemakánok, gyalog is elvergődtök hazáig, de mi elpusztulunk.

– Ej-ej, bej, csúnya dolog. Adni tevék vissza, kapol ezüst, kapol kerenka – hajtogatta a maga mondókáját a kirgiz.

Jevszjukov kitört:

– Eriggy a pokolba! Amit megmondtam, megmondtam. Vita nincs! Itt az elismervény! Végeztünk.

S a kirgiz markába nyomta a tintaceruzával újságpapírdarabkára firkantott elismervényt.

A kirgiz ledobta a cédulát a homokba, végigvágódott a földön, eltakarta arcát és felüvöltött.

A többiek szótlanul álltak, ferde vágású fekete szemükben könnycseppek csillantak meg.

Jevszjukov elfordult. Eszébe jutott az elfogott tiszt.

Megkereste tekintetével. Két vöröskatona között állt, nagyon nyugodtan. Magas szárú svéd csizmába bújtatott jobb lábát kissé előrenyújtotta; cigarettázott, és mosolyogva nézett a komisszárra.

– Ki vagy? – kérdezte Jevszjukov.

– Govoruha-Otrok gárdafőhadnagy. Hát te ki vagy? – adta vissza a tiszt a kérdést, s nagy füstgomolyt fújt ki.

Majd felemelte a fejét.

S ahogy a vöröskatonák szemébe nézett, Jevszjukov észrevette, hogy a főhadnagy szeme mélykék, olyan sötétkék, mint az elsőrangú francia kékítő hófehér szappanhab közepén lebegő cseppje.

HARMADIK FEJEZET

arról, hogy milyen kényelmetlenségekkel jár Közép-Ázsiában a tevék nélküli utazás, meg arról, mit éreztek egykor Kolumbusz Kristóf útitársai

Govoruha-Otrok főhadnagynak kellett volna a negyvenegyediknek lennie Marjutka találatlistáján.

Marjutka azonban – talán a hideg tette, talán az izgalom – ez alkalommal elhibázta a célt.

A főhadnagy pedig életben maradt, mint létszámfölötti az élőlények jegyzékén.

A foglyot Jevszjukov parancsára megmotozták, és szarvasbőr zubbonya hátán, belül, rejtett zsebet találtak.

Ágaskodott a főhadnagy, toporzékolt, mint a vad pusztai csikó, amikor a vöröskatona tapogató keze rábukkant a zsebre. De jó erősen fogták, s így csak foga vacogása és elsápadó arca árulta el, milyen izgatott, mennyire elvesztette a fejét.

A zsebből előkerülő, vászonba göngyölt kis csomagot

Jevszjukov a kenyérzsákjára tette, óvatosan felbontotta, s úgy olvasta el az iratokat, hogy fel sem emelte róluk a tekintetét. Megcsóválta a fejét, elgondolkozott.

Az állt az iratokban, hogy Vagyim Nyikolajevics Govoruha-Otrok gárdafőhadnagyot Kolcsak tengernagynak, Oroszország főkormányzójának kormánya teljhatalommal ruházza fel, hogy a főkormányzót személyesen képviselje Gyenyikin tábornok Kaspi-tengeren túli kormányánál.

A titkos megbízatásokról a főhadnagy – így állt a levélben – élőszóval fog jelentést tenni Dracenko tábornoknak.

Jevszjukov vigyázva összehajtotta az iratokat, bedugta a zubbonyába, és azt kérdezte a főhadnagytól:

– Hát mik is azok a maga titkos megbízatásai, tiszt uram? Most aztán jó lesz, ha kitálal mindent, semmit sem hallgat el, tekintettel arra, hogy vöröskatonák foglya; parancsnokuk és komisszáruk én vagyok, Arszentyij Jevszjukov.

A főhadnagy tengerkék szeme rászegeződött.

Aztán elmosolyodott, s összecsapta a bokáját.

– Monsieur Jevszjukov? . . . Nagy-gyon örülök a szerencsének! Kormányom, legnagyobb sajnálatomra, nem hatalmazott fel arra, hogy diplomáciai tárgyalásokat folytassak ilyen kiváló és jelentős személlyel.

Jevszjukov úgy elsápadt, hogy szeplői még az arcánál is fehérebbek lettek. Ez a főhadnagy gúnyt űz belőle egész osztaga előtt.

Előhúzta pisztolyát.

– Hallod-e, te fehér bolha, ne ugrálj! Vagy kipakolsz, vagy kilyukasztom a bőrödet!

A főhadnagy vállat vont.

– Komisszár létedre mégis tökfilkó vagy! Ha megölsz, akkor aztán semmit sem szedsz ki belőlem.

Jevszjukov leeresztette pisztolyát, és kacskaringósan elkáromkodta magát.

– No, megállj, megtanítlak én kesztyűbe dudálni, az anyádnak azt a keserves . . . köpni fogsz te még nekem – mormogta a foga között.

A főhadnagy szája egyik szögletében még mindig ott bujkált a mosoly.

Jevszjukov kiköpött és odábbment.

– Mi legyen vele, komisszár elvtárs? Küldjük el a paradicsomba? – kérdezte az egyik vöröskatona.

Jevszjukov ujja körmével megvakarta az orrát.

– Ne... Az nem lesz jó. Nem akármilyen kapcabetyár ez! El kell vinnünk Kazalinszkba. Ott, a törzskarban kiszednek majd belőle mindent, ami csak a bögyében van.

– Mi a fenének cipeljük még ezt a nyavalyást is? Kérdés, mi magunk eljutunk-e odáig...

– Most már tiszt urakat verbuválunk magunk közé?!

Jevszjukov kifeszítette mellét, és rájuk kiáltott:

– Hát neked mi közöd ehhez?! Én viszem: enyém a felelősség! Vita nincs!

Megfordult s észrevette Marjutkát.

– Hé, Marjutka! Átadom neked megőrzésre ezt a tiszt urat! De jól nyitva tartsd a szemedet! Ha kiengeded a kezed közül, két bőrt nyúzok le rólad!

Marjutka szótlanul vállára vette a puskát, s odament a fogolyhoz.

– Hé, te! Gyere csak! Én foglak őrizni! Nehogy azt gondold: no, fehérszemély, könnyű megszökni tőle. Háromszáz lépésről, futás közben is leszedlek! Egyszer elhibáztalak, de ez még egyszer nem esik meg! Hogy a halvész...!

A főhadnagy rásandított, megremegett az elfojtott nevetéstől, majd választékosan meghajolt Marjutka felé.

– Rendkívül megtisztelő reám nézve, hogy ilyen szépséges amazon foglya lehetek.

– Micsoda? Mit fecsegsz itt összevissza? – kérdezte elnyújtott hangon Marjutka, s megsemmisítő pillantást vetett a főhadnagyra. – Szemét! Gondolom, máshoz úgyse értesz, mint francia négyest táncolni, mi?! Fölösleges fecsegés nincs, érted?! Emeld a csülköd, egy-kettő! Lépésben indulj!

Aznap egy kis tó partján álltak meg éjszakázni.

A jégkéreg alól jód- és rothadásszagot árasztott a sós víz.

Jó mélyen aludtak. A kirgizek tevéiről leszedték a nemeztakarókat és szőnyegeket, magukra csavarták őket, jól betakaróztak, s isteni melegük volt.

Éjszakára jó erősen összekötötte Marjutka a gárdafőhadnagy kezét-lábát a tevékről levett gyapjú kantárszárral, a kötél másik végét a derekára csavarta, s a kezére kötötte.

Nagy röhögés támadt körös-körül. A dülledt szemű Szemjannij felkiáltott:

– Nézzétek, fiúk, Marjutka meg akarja bűvölni a kedvesét, még varázsgyökeret is talált hozzá!

Marjutka végignézett a röhögőkön.

– Hess, ti! Menjetek a fenébe! Mit vihogtok, hogy a halvész essen belétek! . . . És ha megszökik?

– Ó, te ostoba! Majd ha bolond lesz! Hová szökne a homoksivatagban?

– Akár homoksivatag, akár nem, így biztosabb! Aludj te is, te nyavalyás lovag!

Marjutka a nemeztakaró alá lökte a főhadnagyot, s maga is elnyújtózott mellette a földön.

Jólesik az álom a gyapjútakarók közt, az erős szagú nemezdarabok alatt. A nemezből árad a júliusi puszta forrósága, az ürömfű szaga, a végtelen homoksivatagé. Jólesik a fáradt testnek a heverés, édes álomba ringatja a meleg.

Hortyog a szőnyeg alatt Jevszjukov, ábrándos mosollyal forgolódik Marjutka, kinyújtózva a hátán fekszik, és alszik a szikár Govoruha-Otrok gárdafőhadnagy, összeszorítva szép metszésű ajkát.

Csak az őr nem alszik. Üldögél a nemeztakaró szélén, térdén az, akitől soha el nem válhat, akihez jobban ragaszkodik, mint feleségéhez, kedveséhez: a puskája.

Bámul a kavargó hó fehéres félhomályába, amelyben tompán csörren a tevék kolompja.

Negyvennégy tevéjük van most. Az út nem könnyű, de legalább egyenes.

Eltűnt immár a kétség a vöröskatona-szívekből.

Tombol a szél, sivítva vágtat a pusztán, hópelyheket sodor az őr bundája ujjába. Fázik, meggémberedik, felhajtja a nemeztakaró szélét, s a hátára borítja. Nyomban megszűnik a hasogató fájdalom, nem érzi a jéghideg kések döfését, megmelegszik dermedt teste.

Hó, zavaros sötétség, futóhomok.

És a kusza, ködös ázsiai táj.

– Hát a tevék hol vannak? Mi van a tevékkel, az anyád keserves mindenségét?! Te bitang! . . . te ragyás gazember! Elaludtál? . . . Elaludtál? . . . Mit műveltél, alávaló?! Kiontom a beled!

Az őr szédül, azt sem tudja, hol áll a feje, akkorát rúgott az oldalába egy csizmás láb. Káprázó szemmel körülnéz.

Hó és kavargás.

Füstös, szürke félhomály. Reggeledik. Futóhomok.

A tevék sehol.

Ahol este legeltek, teve- és embernyomokat látni. Hegyes orrú, kirgiz sarunyomokat.

Nyilvánvaló, hogy a kirgizek, szám szerint hárman, egész éjszaka meneteltek lopva a karaván után, s mikor az őr elaludt, elhajtották a tevéket.

Némán álltak az összeverődött vöröskatonák. A tevék eltűntek. Utánamenni? Merre? Azokat ugyan utol nem érik, meg nem találják a homoksivatagban.

– Agyon kellene lőni téged, te átkozott bitang . . . és még az se volna elég büntetés! – mondja az őrnek Jevszjukov.

Hallgat az őr, pilláján jégkristályokká dermedtek a könnyek.

Közben kibújt a nemeztakaró alól a főhadnagy. Körülnézett. Füttyentett, s gúnyos kis mosollyal azt mondta:

– Szép kis fegyelem van a szovjetben! Micsoda istenadta barmok!

– Legalább te tartsd a pofád, tetű! – ordított rá Jevszjukov, aztán más, elváltozott hangon, alig hallhatóan odaszólt a többieknek: – No, mit álldogálunk? Indulás, fiúk!

Már csak tizenegy lerongyolódott ember botorkál, imbolyog libasorban, s kapaszkodik egyik homokbuckára a másik után.

Tízen ott maradtak útjelzőnek a fekete út mentén.

Reggel utolszor nyílt ki elhomályosuló, erőtlen szemük, dagadt lábuk mozdíthatatlan, merev gerendává fagyott, szájukból hang helyett már csak párafelhő s fojtott kiáltás szakadt ki.

A málnapiros Jevszjukov egymás után ment oda a fekve maradókhoz; hanem az ő arca sem volt már ugyanolyan színű, mint a bőrkabátja: összeaszott, megfakult, s a szeplők olyanok voltak rajta, mint régi rézkrajcárok.

Nézte a fekvőket, s a fejét csóválta. Aztán pisztolyának jéggé fagyott csövéből láng csapott ki, megpörkölt egy be-

esett halántékot; és kerek, fekete szélű, szinte teljesen vértelen seb maradt utána.

A holttestet sietősen betakarták homokkal, s mentek tovább.

Szétszakadoztak a zubbonyok és a nadrágok, foszlányokká nyűtték a hócsizmákat, nemezdarabokat kötöttek a lábukra, rongyokba csavarták lefagyott ujjaikat.

Tízen mennek még botladozva, imbolyogva a szélben.

Egy ember azonban egyenesen, nyugodtan halad.

Govoruha-Otrok gárdafőhadnagy ez az ember.

Mondták is a vöröskatonák nemegyszer Jevszjukovnak:

– Komisszár elvtárs! Mi a fenének cipeljük magunkkal? Csak az ennivalót pusztítja potyára! Aztán meg jó ruhája van, jó cipője, eloszthatnánk magunk közt!

Ám Jevszjukov megtiltotta, hogy a főhadnagyhoz nyúljanak.

– Vagy átadom a törzsben, vagy megdöglöm vele együtt. Sokat tud ám mesélni ez az alak. Ilyen embert nem szabad megölni csak úgy, ok nélkül. Úgy sem kerüli el a sorsát.

A főhadnagy két karja tevekötőfékkel van összekötve könyökben, s a kötőfék másik vége Marjutka dereka köré csavarva. Marjutka alig tud már járni. Hófehér arcában már csak óriásira nőtt macskaszeme világít sárgás tűzzel.

A főhadnagynak meg mintha meg sem kottyanna a dolog. Legfeljebb kicsit sápadtabb az arca.

Jevszjukov egyszer odament hozzá, belenézett tengerkék szemébe, s rekedt, ugató hangon azt mondta:

– Ördög tudja, miféle ember vagy te! Mitől vagy ilyen makkegészséges, mondd? Cingár legény vagy, s kettő helyett húzol. Honnan veszed ezt az erőt?!

A főhadnagy ajka a szokott gúnyos mosolyra húzódott. Nyugodtan válaszolt:

– Úgysem érted. A magasabb kultúra. Nálad a test agyonnyomja a lelket, nálam a lélek uralkodik a test felett. Én meg tudom parancsolni magamnak, hogy ne szenvedjek.

– Nocsak! – dünnyögte fáradtan a komisszár.

Kétoldalt lágy, omló, hullámos homokbuckák tornyosultak. Tetejükön sivítva kavargott, kígyózott a futóhomok a szélben. Úgy rémlett, nincsen vége sehol.

Leroskadtak a homokba. A fogukat csikorgatták. Fojtott, halk hangon vinnyogtak:

– Nem megyek tovább! Hagyjatok itt megdögleni! Nem bírom már!

Jevszjukov odament hozzájuk, és talpra állította őket, szitkokkal, ütlegekkel.

– Menned kell! A forradalmat nem hagyhatod cserben!

És felkeltek és mentek tovább. Egyikük felkapaszkodott a homokbucka tetejére. Visszafordult a többiek felé, arcán vad, torz vigyor. Felordított:

– Az Aral! . . . Testvérek! . . .

Aztán hanyatt vágódott. Jevszjukov minden erejét megfeszítve felszaladt a homokbuckára. Gyulladt, égő szemébe vakító kék színfolt villant. Összehúzta szemét, görcsösen összeránduló keze a homokba markolt.

Soha nem hallott Kolumbuszról, s arról, hogy ugyanilyen görcsösen markolászták a gálya fedélzetét a spanyol tengerészek, amikor elhangzott az a kiáltás, hogy: „Föld!"

NEGYEDIK FEJEZET

amelyben sor kerül Marjutka és a főhadnagy első beszélgetésére, a komisszár pedig tengeri expedíciót szervez

Második nap a parton egy falura: kirgiz aulra bukkantak. Először a tőzegfüst csípős szaga csapott feléjük a homokbuckák mögül, s a szagtól éles, heves görcs szorította össze gyomrukat.

Aztán a távolban kirajzolódtak a jurták vörös kupolái, s nagy csaholás közepette rohant eléjük egy falka bozontos lábú, alacsony kutya.

A kirgizek csoportba verődtek a sátrak előtt, és csodálkozva, részvevően nézték a feléjük közelgőket, ezeket a támolygó emberroncsokat.

Az egyik belapított orrú öreg először szakálla ritkás csomóit simította végig, azután mellét, majd meghajolt, és így szólt.

– Szalam alejkum! Hová tartotok, uram?

Jevszjukov gyengén megszorította a feléje nyújtott kezet, amelynek tenyere érdes volt, akár a gyalulatlan deszka.

– Vörösök vagyunk. Kazalinszkba tartunk. Fogadj be a házadba, gazda, adj ennünk. A szovjet meghálálja majd neked, ha segítesz rajtunk.

A kirgiz megcsóválta kis kecskeszakállát, és cuppantott.

– Ej, bej... Vöröskatonákok... Bolsovák... A központ küldte tégednek?

– Nem, uram. Nem a központból jövünk. Gurjevból indultunk el.

– Gurjevból? Ej, bej, ej, bej! A Kara-Kumon keresztül jötted?

Felvillant a keskeny kirgiz szempár, rettegés sugárzott belőle, és tisztelet az iránt az egykor málnapiros, most már megfakult ember iránt, aki a februári vad hidegben gyalog átkelt a rettenetes Kara-Kum sivatagon, Gurjevtól az Aráltóig.

Az öreg összeütötte tenyerét, s valamit dörmögött mély torokhangon az odafutó asszonyoknak.

Azután kézen fogta a komisszárt.

– Gyere, uram, sátorba bele. Aludj kicsi-kicsit. Amikor aludtál elég, akkor enni kapol piláf.

Mint a zsákok, úgy dőltek el a fáradtságtól félholt emberek a jurták füstös melegében, s mozdulatlanul aludtak estig. A kirgizek közben megfőzték a piláfot, megvendégelték vele a vöröskatonákat, amikor felébredtek, s barátságosan meg-megsimogatták kiálló, hegyes lapockájukat.

– Egyél, uram, egyél. Kicsit neked sovány lenni. Egyél, leszel megint erős.

Gyorsan, mohón ettek, fulladozva tömték magukba az ételt. A jó zsíros piláftól felfúvódott a gyomruk, s többen rosszul is lettek. Kiszaladtak a sztyeppére, remegő ujjukat a torkukba dugták, hogy megkönnyebbüljenek, aztán rohantak vissza, s ettek tovább. Végül fáradtan, verejtékesen megint elaludtak.

Csak Marjutka és a főhadnagy nem aludt.

A mangál – a parazsas tálca – pislákoló világához húzódott Marjutka, elővette a féltve őrzött kis ceruzacsonkot, s rótta-rovogatta egymás mellé a betűket a kirgiz asszonytól kikunyerált papirosra, a *Novoje Vremja* egyik réges-régi ké-

pes mellékletére. Az egész újságoldalt az akkori pénzügyminiszter, gróf Kokovcev arcképe töltötte be, s Kokovcev gróf úr magas homlokára és világosszőke szakállára íródtak Marjutka kusza, tántorgó sorai.

Marjutka dereka körül, mint mindig, most is ott volt a tevekantár szára, amelynek másik vége a főhadnagy háta mögött összekulcsolt két kezére szorult jó erősen.

Csak egyetlen órányi időre oldotta meg a köteléket Marjutka: hadd egyék a piláfból a főhadnagy is, de ahogy eltámolygott a kondértól, nyomban megkötötte megint.

A vöröskatonák vihogtak:

– Nézzétek, akár a láncos kutya!

– Megrepedt tán, azért kötözted össze? Kösd csak meg jól a kedvesed, Marjutka, mert még az is megeshet, hogy repülő szőnyegén idesettenkedik a levegőben Marja Marevna, s elrabolja szerelmesedet!

A lány válaszra sem méltatta őket.

A főhadnagy nyugodtan ült a helyén, vállával a jurta tartórúdjának támaszkodott. Tengerkék szeme figyelmesen követte a ceruza keserves erőlködését.

Egész testével előrehajolt, és halkan megkérdezte:

– Mit írsz?

Marjutka rásandított a kibomló, homlokába hulló vörösesszőke hajfürt mögül.

– Hát ez meg miért érdekel?

– Talán levelet akarsz írni? Diktáld le, megírom neked.

Marjutka halkan elnevette magát.

– Eriggy már, te ravaszdi! Egyszóval oldjam le a kötelet a kezedről, te meg jól a pofámba vágsz, s uzsgyé, eliszkolsz! Csakhogy engem nem ejtesz át, te nagy hős! A segítségedre nincs szükségem, különben sem levelet írok, hanem verseket.

A főhadnagy szempillája legyezőszerűen széthúzódott. Elvonta hátát a sátor tartórúdjától, úgy kérdezte.

– Ver-se-ket? Hát te verseket írsz?

Marjutka erre megállította a ceruza görcsös vergődését. Arca hirtelen elvörösödött.

– Hát te meg mit bámulsz, mi? Azt hiszed, csak te tudsz francia négyest táncolni, én meg amolyan ostoba parasztlány vagyok? Vedd tudomásul, hogy nem vagyok butább nálad!

A főhadnagy csak a könyökét tárta szét, mert a kezét nem tudta mozgatni.

– Nem tartalak én magamnál butábbnak. Csak csodálkozom. Ma nem olyan időket élünk, hogy verseket írjon az ember.

Marjutka most már félre is tette a plajbászt. Hátravetette fejét, bronzvörös haja a vállára hullott.

– Csuda fura egy alak vagy te, ahogy így elnézlek! Szóval szerinted csak pelyhes ágyban lehet verseket írni? De hát ha bennem, a lelkemben kavarog valami? Most például azt szeretném megírni, hogyan meneteltünk étlen-szomjan, dideregve a homoksivatagon keresztül! Elmondani az egészet, de úgy, hogy az emberek szíve összeszoruljon tőle. A szívem vérével írom ezeket a verseket. És mégsem akarják közölni őket. Aszongyák, tanulni kéne. De hogyan volna ideje az embernek tanulni? A szívemből írok, úgy, ahogy jön.

A főhadnagy lassan elmosolyodott.

– Nem olvasnád fel? Nagyon kíváncsi vagyok a verseidre. Értek is hozzájuk kicsit.

– Dehogyis értesz! Még a véred is nagyúri vér, kényes. A gusztusod is olyan. Te virágokról meg pillangókról szeretsz verset olvasni, engem pedig csak a szegény nép sorsa érdekel, meg a forradalom – mondta bánatosan Marjutka.

– Már miért ne érteném meg? – felelte a főhadnagy. – Lehet, hogy a tartalmuk nekem idegen, de azért mindig meg tudja érteni egyik ember a másikat.

Marjutka tétovázva megfordította Kokovcevet, aki most a feje tetején állt. Lehajtotta a fejét.

– No, hogy az ördög vinne el, hát jó! Hallgasd meg! De ne nevess ki! Temelléd a papád biztos nevelőnőket fogadott vagy húszéves korodig, nekem meg magamnak kellett rájönnöm mindenre.

– Nem! Becsületszavamat adom rá, nem fogok nevetni!

– Hát, akkor figyelj! Itt már meg van írva az egész. Attól fogva, hogy a kozákokkal harcoltunk, meg hogy a sivatagban meneteltünk.

Marjutka megköszörülte a torkát. Fojtott, egészen mély hangon, tagoltan ejtette a szavakat, s közben haragosan forgatta a szemét, úgy olvasta:

Reánk jöttek a kozákok,
A cár híres hóhéri,
Golyónk jó sokat levágott,
Küzd a hős vörös, hol éri,
De a kozák nagyon sok,
Vissza kellett hát vonulni,
Jevszjukov ad parancsot,
Gaz sorain át kell törni.
Már géppuska kelepel,
Ha elveszünk, az se nagy baj,
Századunk ott esett el,
Kitörtünk huszadmagunkkal . . .

– Hanem innen aztán sehogy nem megy tovább, ha megfeszülök, akkor se, hogy a halvész essen belé! Nem tudom, hogyan tegyem bele a tevéket . . . – fejezte be a felolvasást Marjutka elcsukló hangon.

A főhadnagy tengerkék szeme most árnyékban volt, csak a szeme fehérjén villant meg a parazsas tál vidám világának lilás visszfénye. Kicsit hallgatott, majd így szólt:

– Igen . . . egész jó. Nagyon kifejező, élményszerű . . . Érted? Látszik rajta, hogy szívvel, szívből írtad. – Hirtelen megrándult egész teste, mintha csuklás fogta volna el. Sietve fűzte hozzá: – Csak éppen . . . Meg ne sértődjél, a verselése nagyon rossz. Kidolgozatlan, nyers, nem értesz hozzá.

Marjutka szomorúan ejtette térdére az újságlapot. Egy pillanatig szótlanul bámult a sátor tetejére. Aztán vállat vont, és azt mondta:

– Iszen mondtam, hogy érzelmes verseket írok. A szívem fáj, a lelkem is sír bele, amikor ilyesmit próbálok elmondani. Azt meg tudom én is, hogy a versek kidolgozatlanok. Mindenütt ezt mondják, szóról szóra ugyanezt, amit te: „A versei kidolgozatlanok, nem közölhetők." De hát hogy a csudába kell kidolgozni őket? Mi a fortélya neki? Maga oskolázott ember, maga talán tudja! – Olyan izgatott volt Marjutka, hogy hirtelen magázni kezdte a főhadnagyot.

A tiszt megint hallgatott egy darabig, aztán így szólt:

– Nehéz felelni erre. Tudod, a versírás: az is művészet. No már most, minden művészetet tanulni kell, mindegyiknek megvannak a maga szabályai és törvényei. Mondok egy

példát: ha a mérnök nem ismeri alaposan a hídépítés összes szabályát, akkor vagy egyáltalában nem tudja megépíteni a hidat, vagy ha meg is építi, nagyon csúnya lesz, és nem is lehet használni.

– No jó, a hidat értem. Ahhoz metemetikát kell tudni, meg mindenféle más ravasz mérnöki teknikát. De a vers más, gyerekkorom óta itt van bennem! Talán ez a tehetség?

– Hát persze. Csakhogy a tehetség is tanulás közben fejlődik ki. A mérnök is azért mérnök és nem doktor, mert születésétől fogva az építés érdekli. De ha nem tanul, mégse viheti semmire soha.

– Igazán?... No lám, milyen furcsa! Hogy a halvész jönne rá! No, nem baj. Ha vége lesz a háborúnak, okvetlenül iskolára megyek! Meg akarom tanulni a versírást. Vannak ilyen iskolák?

– Biztosan vannak – felelte a főhadnagy s elgondolkozott.

– Okvetlenül elmegyek tanulni. A lelkem marcangolják ezek a versek! Elemésztik az életemet! Csak úgy égeti a szívem, hogy nyomtatásban lássam, tudod, olyan kis könyvecskében, és ott legyen mindegyiknek a végén az aláírás, hogy „Marija Bászovaja verse".

A parazsas tálban egészen kihunyt a tűz. Hallani lehetett a sötétben, hogy zúg künn a szél, s hogyan kaparássza a sátor nemezfalát.

– Hallod-e, te kadét, nagyon fáj a kezed, mi? – szólalt meg hirtelen Marjutka.

– Nem is olyan nagyon. Csak elzsibbadt.

– Hát ide hallgass! Esküdjél meg, hogy nem próbálsz elszökni, akkor leveszem a kötelet rólad.

– Hová szökhetnék? A homoksivatagba? Hogy a sakálok faljanak fel? Nem vagyok bolond!

– Azért csak esküdjél meg! Mondd utánam: „Esküszöm az igazáért harcoló szegény proletariátusra, és megfogadom Marija Bászovaja vöröskatonának, hogy nem próbálok megszökni."

A főhadnagy megismételte az eskü szavait.

Megoldódott kezén a tevekantár szoros hurka, zsibbadó csuklójáról lekerült a kötél.

Élvezettel mozgatta meg elgémberedett ujjait.

– Hát akkor aludj – mondta Marjutka, s nagyot ásított. – De ha ezek után megszököl, utolsó ganéj alak vagy. Itt a ponyva, takarózzál be.

– Köszönöm, jó lesz a bekecsem. Jó éjszakát, Marija ...

– Filatovna – egészítette ki a megszólítást önérzetesen Marjutka, és bebújt a ponyvatakaró alá.

Jevszjukov szeretett volna minél előbb hírt adni magáról a front vezérkarának.

Embereinek azonban előbb ki kellett pihenniük, feltáplálniuk magukat, és meg kellett kicsit melegedniük az aulban. Egy hét múlva elhatározta, hogy elindul a part mentén, a tavat megkerülve, az Arali-telepre, onnan pedig tovább, Kazalinszkba.

A második héten azonban megtudta az aulba érkező kirgizektől, hogy vagy négy versztányi távolságra az őszi nagy vihar az öböl partjára vetett egy kis halászhajót. A hajó most is ott hever a parton, a halászok alighanem odavesztek.

A komisszár elindult a helyszínre, hogy megnézze a hajót. Kiderült, hogy majdnem új hajó, erős, sárga tölgyfából készült. A vihar nem sok kárt tett benne. Csak a vitorlát tépte le, és a kormánylapátot törte szét.

Jevszjukov megtanácskozta a dolgot vöröskatonáival. Úgy határoztak, hogy az emberek egyik részét azonnal útnak indítják az Aralon keresztül a Szir-Darja torkolatához. A bárka könnyedén elbír négy embert, s valamelyes terhet még hozzá.

– Így lesz a legjobb – mondta a komisszár. – Először is azért, mert így gyorsabban átadhatjuk a foglyot. Máskülönben ördög tudja, mi érhet még bennünket útközben. Márpedig őt okvetlenül el kell juttatnunk a vezérkarhoz. Aztán meg, ha a hajóval indulók jelentést tesznek, hogy úton vagyunk, lovasokat küldenek elénk, egyenruhával, miegyébbel.

Ha a szél kedvező, a hajó három-négy nap alatt átkel az Aral-tengeren, s az ötödik napon megérkeznek Kazalinszkba.

Jevszjukov megírta a jelentését: bevarrta a főhadnagynál talált okmányokkal együtt a vászonnal borított csomagba; az okmányokat s a vászonhuzatot egész idő alatt bőrkabátja belső zsebében őrizte.

A kirgiz asszonyok szőnyegdarabkákból varrták össze a vitorlát, a komisszár pedig saját kezűleg készített új kormánylapátot deszkadarabokból s a bárka padjából, amelyet feláldoztak erre a célra.

Egy fagyos februári reggelen, amikor az alacsonyan járó nap csillogó vörösréz tányérja felkúszott a kopár, türkizkék égboltra, tevekantárok segítségével kivontatták a bárkát a jég határáig. Ott lebocsátották a vízre. Az előreindulók beültek.

Jevszjukov azt mondta Marjutkának:

– Te leszel a parancsnokuk! Rajtad az egész felelősség. A kadétot jól szemmel tartsd ám! Ha valahogy elszalasztod, akkor . . . jobb lett volna a világra se jönnöd! Élve vagy halva át kell adnod a vezérkarnál! Ha véletlenül fehérekre bukkantok, élve ki ne engedd a kezed közül. No, indulás!

ÖTÖDIK FEJEZET

amelyet a szerző teljes egészében Daniel Defoe művéből plagizált, azzal az egyetlen különbséggel, hogy nála Robinsonnak nem kell sokáig várnia Péntekre

Az Aral nem valami barátságos tenger ám!

Partjai laposak, ürömfű és homok fedi őket, távolabb itt-ott kisebb-nagyobb hegyek.

Az Aral szigetei, akár a serpenyőn kiterített palacsinta: egészen laposak, vékony, csillogó rétegként fekszenek a víz színén, és életnek nyoma sincs rajtuk.

Nincsen ezeken a szigeteken sem madár, sem fű, ember pedig legfeljebb nyáron, ha odatéved.

Az Aral legnagyobb szigete a Barsza-Kelmesz.

Senki sem tudja, mit jelent ez a név, a kirgizek szerint azt jelenti: „Emberpusztító".

Nyáron az Arali-telepről sok-sok halász indul a szigetre. Kitűnő szokott lenni a fogás, szinte pezseg a víz az ívó halaktól.

Ám ahogy bömbölni kezdenek az őszi viharverte, fehér tajtékos hullámok, a halászok nyomban az Arali-telep csön-

des öblébe menekülnek, s ki sem dugják az orrukat tavaszig.

Ha a viharok kezdetéig nem sikerül elszállítani az egész fogást a szigetről, akkor a hal ott marad télire, besózva, szabályos halmokba rakva, rácsos falú, lécből összetákolt pajtatetők alatt.

Ha nagyon kemény a tél, s az egész Aral-tó befagy, a Csernisev-öböltől a Barsza-szigetig, akkor jön el a sakálok ideje. A jégen át rohannak a szigetre, telezabálják magukat besózott ponttyal meg márnával, sokszor annyit falnak, hogy mozdulni sem tudnak, s ott helyben megdöglenek.

Ilyenkor aztán a halászok, ha visszamennek a szigetre tavasszal, amikor a felduzzadó Szir-Darja agyagos, sárga áradata széttöri a tó jégkérgét, nyomát sem találják az előző ősszel otthagyott sózott halnak.

Novembertől februárig bőgnek és tombolnak az Aral felett a viharok. Az év fennmaradó részében csak nagy ritkán tör rá egy-egy kisebb fergeteg, nyáron pedig meg sem rezzen az Aral felszíne, olyan, mint pompás, ékes tükör.

Egyhangú tenger az Aral.

Az egyetlen szép és szívderítő rajta ragyogó kék színe, amely valóban rendkívüli. Mély és bársonypuha ez a kékség, s úgy csillog, mintha zafírokkal volna telehintve.

Minden földrajzkönyv említést tesz erről.

A komisszár, amikor útnak indította Marjutkát meg a főhadnagyot, úgy számított, hogy a következő héten csendes lesz az idő. A kirgizek, a maguk ősi, hagyományos időjóslása alapján, ugyanezt mondották.

Ezért is döntött úgy, hogy vízi úton, a halászbárkán induljon Kazalinszkba Marjutka a főhadnaggyal, s két fiúval, akinek volt már gyakorlata az ingó-ringó vízi alkotmányon végzett munkában: Szemjannijjal és Vjahirral.

Vidáman duzzadt a darabokból összetoldott vitorla, halkan zúgott az egyenletes, friss szellő. Álmosítón nyikorogtak a tartókarikákban az evezők, s a bárka párkánya alatt pezsgett a sűrű, olajos tajték.

Marjutka itt egészen levette a főhadnagy kezéről a köteléket. Hogyan is szökhetne meg a bárkáról? Govoruha-Otrok tehát Szemjannijjal és Vjahirral felváltva ült a vitorlafeszítő kötelekhez.

Szóval a főhadnagy önmagát szállította a fogságba.

Ha meg átadta a vitorlaköteleket valamelyik vöröskatonának, végigfeküdt a bárka fenekén, betakarózott egy ponyvadarabbal, s mosolygott valamin, talán a saját titkos, mindenki más számára kifürkészhetetlen gondolatain.

Ez nyugtalanította Marjutkát.

„Mi a fenének vigyorog ez állandóan? Mintha valami mulatságra tartana, a saját házába. Pedig hát tudhatja, mi vár rá: a vezérkarnál kihallgatják, s utána – úgyis kinyírják. Ostoba tökfilkó, bolond!"

A főhadnagy pedig tovább mosolygott, mit sem tudva Marjutka gondolatairól.

Nem is bírta sokáig a lány, megszólalt:

– Honnan ismered ilyen jól a vizet?

Govoruha-Otrok elgondolkozva válaszolt.

– Pétervárról. Saját jachtom volt. Szép, nagy. Még a tengerre is kimentem vele. Persze, csak a part mentén.

– Miféle jachtod?

– Tudod, az olyan kisebb hajó . . . vitorlás.

– Nem azt kérdem . . . Legalább olyan jól tudom, mi az a jacht, mint te. Láttam eleget Asztrahanyban, a burzsujok klubjában; ott is pusztultak el. Hófehér volt mind, magas, karcsú, olyanok, mint a hattyú. Nem azt kérdezem. Hogy hívták a jachtodat?

– „Nelly" volt a neve.

– Hát ez meg micsoda név?

– A húgomat hívták így. Róla neveztem el a jachtot.

– Nincs is ilyen név a keresztény naptárban.

– Ugyanaz, mint Jelena . . . Angolul Nelly.

Marjutka hallgatott, a fehéren ragyogó napot nézte, amelynek fénye úgy ömlött szét, mint csillogó hideg méz. Lassan lefelé ereszkedett már a nap, a víz bársonyos kéksége felé.

Aztán megszólalt megint:

– A víz . . . Milyen tiszta kék. A Kaspi-tengeré zöld, ez meg milyen kék, nézd . . . ugyan miért?

A főhadnagy úgy válaszolt, mintha magának és magában mondaná:

– Megközelíti a Forell-féle színskála harmadik fokozatát.

– Tessék? – fordult felé nyugtalanul Marjutka.

– Csak magamban beszélek. A vízről. Valami hidrográfiai könyvben olvastam, hogy ennek a tengernek a vize különösen élénk kék színű. Egy Forell nevű tudós készített táblázatot a tengervíz különböző színárnyalatairól. A legkékebb a Csendes-óceáné. Ennek a vize pedig a táblázat harmadik fokozatának felel meg.

Marjutka félig lehunyta a szemét, mintha a Forell-féle táblázatot próbálná maga elé képzelni, a kék szín különböző árnyalataival.

– Hát csudára kék, azt se tudja az ember, mihez lehetne hasonlítani. Olyan kék, mint . . . – Hirtelen felnyitotta a szemét, és sárgás macskapupillája egyenesen a főhadnagy tengerkék szemére szegeződött. Előrehajolt, egész teste megrezzent, mintha valami meghökkentőt pillantott volna meg, és csodálkozásában még a száját is kinyitotta kicsit, úgy suttogta: – Szülőanyám . . . ! A te szemed éppen olyan kék, mint a víz . . . Nézem, nézem, mi az az ismerős benne . . . hogy a halvész . . .

A főhadnagy hallgatott.

A szemhatár szélén, mint a vér, sárgásvörös szín ömlött el. A vízen, távolabb, tintaszínű árnyak villantak meg. Jéghideg szellő fújdogált.

– Keletről fúj . . . – fordult hátra nyugtalanul Szemjannij, s igyekezett jobban beburkolózni köpenye maradványaiba.

– Csak vihart ne kapjunk – felelte Vjahir.

– Ördögöt. Vagy két óra hosszat megyünk még, s meglátjuk a Barsza-szigetet. Fütyülünk a szélre. Az éjszakát ott töltjük.

Elhallgattak mind a ketten. A hajó meg-megrándult az elsötétülő, ólomszürkére váló hullámokon.

A szürkésfekete égbolton keskeny felhősávok húztak át.

– Itt van, ni! Vihart kapunk.

– Nem baj, alighanem hamarosan meglátjuk a Barszát. Az iránytól kicsit balra kell feltűnnie. Átkozott egy hely különben. Mindenütt csak homok, ha beleszakadsz, akkor se találsz mást. Csak a szél sivít . . . Hé, te patkány, engedd ki a vitorlaköteleket! No lám, ilyen az, ha generális segít az embernek!

A főhadnagynak nem sikerült idejében kiengednie a vitorlakötelet. A hajó párkánya egy pillanatra víz alá merült, s a tajtékos hullám mind a négyük arcába csapott.

– Én nem tehetek róla! Marija Filatovna bámészkodott el a kormánynál.

– Méghogy én? Észnél légy, hogy a halvész esne beléd! Ötesztendős korom óta ülök kormánynál!

Hátulról hatalmas fekete hullámok rontottak a hajóra, s mint megannyi sárkány, sziszegve, tátott szájjal haraptak a párkányba.

– Ej, ej, az anyja keservét! . . . Csak legalább minél előbb a Barsza-szigethez érnénk . . . Sötét van, nem látni semmit . . .

Vjahir bal felé nézett, s felkiáltott, hangosan, vidáman:

– Ott van! Ott van a nyavalyás!

A tajték, permet és félhomály közt valóban felvillant a part alacsony, fehéres sávja.

– Egyenesen a partnak! – rikkantott Szemjannij. – Adja isten, hogy kivergődjünk!

Óriási hullám zúdult a hajó tatjára, recsegtek-ropogtak a bordák. Ömlött be a víz, bokáig ért.

– Vizet merni! – kiáltotta Marjutka, helyéről felugorva.

– Merni, de mivel? Hol a vödör, azt a keserves . . .

– A sapkátokkal!

Szemjannij és Vjahir lekapta kucsmáját, s gyorsan, kapkodva merte a vizet a bárkából.

A főhadnagy egy pillanatig habozott. Aztán levette ő is prémes sapkáját, és segített nekik, ahogy csak tudott.

Az alacsony, fehér sáv egyre közeledett a bárkához, s hóval borított, sík parttá változott. Az előtte tornyosuló tajtékszegélytől most még fehérebbnek látszott.

A szél tombolt, vonított, mint megvadult kutyafalka, s egyre magasabb, egyre zúgóbb és fenyegetőbb hullámokat tornyozott fel a vízen.

Veszett dühvel rontott a vitorlára, a végsőkig kidomborította vemhes hasát, s tépte, szaggatta.

Az ócska vászon kettészakadt, akkorát csattanva, mintha ágyút sütöttek volna el.

Szemjannij és Vjahir az árbochoz ugrott.

– Tartsátok a végét! – kiáltott oda éles hangon a tatról Marjutka, s mellével nekifeszült a kormányrúdnak.

Újabb tarajos, zúgó, jéghideg hullám csapott le hátulról a bárkára, egészen oldalára döntötte, aztán átgördült fölötte a súlyos, üveges, kocsonyás áradat.

Amikor a bárka megint felegyenesedett, majdnem per-méig tele volt vízzel, és sem Szemjannij, sem Vjahir nem volt az árboc mellett. Csak a vitorla ázott rongyai csattogtak a szélben.

A főhadnagy derékig vízben ült a bárka fenekén, és sűrűn vetette a kereszteket.

– Az ördög vigyen el! Mit áztatod magad?! Merd a vizet! – kiáltott rá Marjutka, s életében először foglalta bele a főhadnagyot is egy hosszú, cifra, kacskaringós káromkodásba.

Govoruha-Otrok felugrott, fürgén, mint a kiskutya, és szaporán meregetni kezdte a vizet.

Marjutka pedig belerikoltott az éjszakába, a süvöltő szélbe:

– Szemja-an-nij! . . . Vja-a-a-hi-i-ir! . . .

Csak a tajtékos víz sistergése volt a válasz. Emberi hang nem felelt sehonnan.

– Vízbe fúltak a nyomorultak.

A szél a part felé sodorta a félig elsüllyedt bárkát. Körös-körül tombolt a víz. Megint taszított egyet hátulról a hajón, s a fenék csikorogva futott a homokra.

– Vesd magad a vízbe! – kiáltott Marjutka s kiugrott. A főhadnagy utána.

– Húzd a bárkát!

Belekapaszkodtak a hajó szélébe, s az arcukba csapó tajtéktól vakon, kivontatták a hullámverésben a hajót a partra. Mélyen, súlyosan süppedt a homokba. Marjutka felkapta a puskákat.

– Fogd az élelmiszert, a zsákokat! Hozd utánam!

A főhadnagy engedelmesen tette, amit parancsoltak neki. Amikor végre száraz helyre értek, a lány ledobta a homokba a puskákat; a főhadnagy is lerakta a zsákokat.

Marjutka még egyszer belekiabált a vaksötétbe:

– Szemja-an-nij! . . . Vja-hi-ir! . . .

Válasz nem jött.

Akkor leült a zsákokra, s kislány módra elsírta magát.

A tiszt ott állt mögötte. Hallani lehetett, hogy szaporán vacog a foga.

De azért vállat vont, s azt mondta a szélnek:

– A fene!... Kész regény! Robinson Péntek kíséretében partra száll.

HATODIK FEJEZET

amelyben megindul a második párbeszéd, s kiderül, hogy +2° Réaumur hőmérsékletnél a tengervíz élettanilag határozottan káros hatással van a szervezetre

A főhadnagy megérintette Marjutka vállát.

Többször is nekikészült, hogy mondjon neki valamit, de úgy vacogott a foga, hogy nem tudott megszólalni.

Öklét szorította az állkapcsára végül, s úgy mondta:

– A sírás itt nem segít! Mennünk kell! Ne ülj itt! Megfagyunk!

Marjutka felemelte fejét, s reménye vesztetten azt mondta:

– Hová akarsz menni? Szigeten vagyunk. Körös-körül csak víz van mindenütt.

– Mennünk kell. Tudom, hogy van egy pajta valahol a szigeten.

– Honnan tudod? Jártál már itt talán?

– Nem, soha nem voltam itt. De amikor gimnáziumba jártam, még akkor olvastam valahol, hogy a halászok pajtát szoktak itt építeni, abban raktározzák el a kifogott halat. Meg kell találnunk ezt a pajtát.

– Jó, mondjuk, megtaláljuk. És aztán mi lesz?

– Erre még alszunk egyet. Reggel meglátjuk. Állj fel, Péntek!

Marjutka ijedten nézett a főhadnagyra.

– Jaj, ez megbolondult!... Uramisten, mi lesz most?... Mit kezdjek veled? Nem péntek van ma, hanem szerda!...

– Nem baj! Ne törődjél vele! Erről majd később beszélünk. Kelj fel!

Marjutka engedelmesen felállt. A főhadnagy lehajolt, hogy felemelje a puskáját, a leány azonban lefogta a kezét.

– Állj! Ne bolondozzál! Előbb add a szavad, hogy nem fogsz megszökni!

A főhadnagy kitépte kezét a lány kezéből, s rekedten, haragosan felkacagott.

– Úgy látszik, nem én bolondultam meg, hanem te! Hogyan képzeled, hogy most a szökésen jár az eszem? Csak azért akarom én vinni a puskákat, mert neked nehéz volna.

Marjutka megnyugodott, de lágyan, komolyan így szólt:

– A segítséget köszönöm szépen. De azt a parancsot kaptam, hogy téged át kell adjalak a vezérkarnál . . . Szóval, nem bízhatok rád fegyvert. Én vagyok felelős érted.

A főhadnagy vállat vont, felemelte a zsákokat, és elindult.

Lábuk alatt csikorgott a hóval elegy homok. Az alacsony, undorítóan egyforma part végtelen hosszúnak rémlett.

Csak nagy messze derengett valami hólepte emelkedés.

Marjutka roskadozott a három puska súlya alatt.

– Nem baj, Marija Filatovna, kitartás! Alighanem az lesz ott a pajta!

– Csak már ott lennénk, nem nagyon bírom. Egészen átfagytam.

Benéztek a pajtába. Sűrű, áthatolhatatlan sötétség volt benn, émelyítő nyirkos halszag terjengett, s az állott só szaga.

A főhadnagy szabályosan felhalmozott halrakásokhoz ért.

– Ohó! Hal van itt bőven! Legalább éhen halni nem fogunk!

– Ha tüzünk volna . . . Kicsit körül kéne nézni . . . Talán akad a pajtának egy ép sarka, ahol védve volnánk a széltől – szólalt meg panaszosan Marjutka.

– Sajnos, a villanyt nem vezették be.

– Hallal kellene tüzet rakni . . . jó zsíros.

A főhadnagy megint felkacagott.

– Hallal tüzet gyújtani? . . . Te csakugyan meghabarodtál.

– Miért habarodtam volna meg? – kérdezte sértődötten a lány. – Nálunk, a Volga mentén, sokszor raktunk tüzet hallal! Jobban ég, mint a tűzifa!

– No, ezt most hallom először... De mivel gyújtsuk meg? Tapló van ugyan nálam, hanem forgács, alágyújtani...

– Ej, szép kis gavallér vagy te is... Látszik, hogy egész életedben mindig a mamád szoknyájába kapaszkodtál. Csavarj csak ki néhány töltényt, én addig hasítok forgácsot a falról.

A főhadnagy gémberedett keze csak nagy nehezen tudta kicsavarni három puskatöltényből a golyót. Marjutka már hozta a forgácsot, s a sötétben beleütközött.

– Ide szórd a puskaport!... Egy csomóba!... Hol van a tapló?

A taplón narancsvörös pont izzott fel. Marjutka beledugta a puskaport. Sisteregve lobbant fel az apró, sárga láng, s belekapott a száraz forgácsba.

– No, ez megvolna – örvendezett Marjutka. – Most hozzál halat... Pontyot, és minél zsírosabbat!

A fellobogó forgács fölé keresztbe fektetett néhány halat. A hal összezsugorodott, aztán egyszerre csak meggyulladt, és zsíros, erős lánggal égni kezdett.

– Most már csak táplálni kell. Hal van itt annyi, hogy fél évig is elég!

Marjutka körülnézett. A remegő tűznyelv futó árnyakat vetett az óriási, besózott halrakásokra. A fából épült pajta falain számtalan rés és hasadék tátongott.

A leány végigment a falak mentén. Valamelyik sarokból odakiáltott a főhadnagynak:

– Van itt egy ép sarok! Rakjál halat a tűzre, nehogy elaludjon! Én itt betömöm a réseket. Gyönyörű, tiszta szobánk lesz mindjárt!

A főhadnagy a tűzhöz ült. Összekuporodva melengette tagjait. A sarokban zizegve koppantak a halak, amelyeket Marjutka dobált egymásra. Egy idő múlva hátraszólt:

– Készen vagyok! Hozd ide a tüzet!

A főhadnagy a farkánál fogva felemelt egy égő pontyot, s odament vele a sarokba. Marjutka három oldalon valóságos falat épített halakból, s a falon belül körülbelül ölnyi széles és hosszú hely maradt.

– Ide másszál be! Gyújtsd meg a halat! Ott középen

már előkészítettem. Én még kirakom a megmaradt készletet.

A tiszt a kalitka alakban felrakott halak alá dugta az égő pontyot. Lassan lángra lobbant a rakás. Marjutka visszajött, a sarokba támasztotta a három puskát, s lerakta a zsákokat.

– Ej, hogy a halvész . . . Sajnálom a fiúkat!

– Jó volna a ruhánkat megszárítani, különben alaposan megfázunk!

– Azt igazán lehet! Mindjárt olyan melegünk lesz a haltól, hogy még! Vetkőzzél le, szárítkozzál!

A főhadnagynak torkán akadt a szó. Aztán azt mondta:

– Szárítkozzék meg először maga, Marija Filatovna! Én majd várok egy kicsit. Aztán majd levetkőzöm én.

Marjutka sajnálkozva nézett remegő arcába.

– Ej, de ostoba vagy! Úri módon gondolkozol, hiába. Mitől félsz? Soha nem láttál még fehérszemélyt meztelenül?

– Nem azért, dehogyisnem . . . de talán magának kényelmetlen?

– Szamárság! Egyformán húsból-vérből vagyunk. Nem tudom, mi a különbség! – Majdnem kiabált már. – Vetkőzzél hát le, mafla! De sok bajom van veled.

A ruhákból, amelyeket az egymásnak támasztott puskák segítségével akasztottak a tűz fölé, csak úgy gőzölgött a nedvesség.

A főhadnagy és Marjutka egymással szemben ült a tűz mellett; nagy élvezettel fordították hol ezt, hol azt az oldalukat a láng melege felé.

Marjutka figyelmesen, szinte merően nézte a főhadnagy fehér, sima, nagyon sovány hátát. Végül nem tudta megállni, hogy ki ne mondja:

– Mi a csudától ilyen fehér a bőröd, hogy a halvész essen belé? Biztosan tejszínben fürdettek kisgyerek korodban, mi?!

A főhadnagy erősen elpirult, s elfordította fejét. Valamit akart mondani, de tekintete megakadt Marjutka gömbölyű mellén, amelyen a tűz visszfénye játszott, s lesütötte tengerkék szemét.

A ruhák hamarosan megszáradtak. Marjutka vállára borította irhabundáját.

– Gyerünk aludni. Holnapra talán elál a szél. Még szerencse, hogy a bárka nem süllyedt el. Csendes időben talán sikerül átvergődnünk a Szir-Darjához. Ott találunk halászokat. Te most egyelőre feküdjél le, én majd vigyázok a tűzre. Aztán, ha már nagyon kerülget az álom, felköltelek. Így fogunk őrködni.

A főhadnagy feje alá tette ruháját, s betakarózott a bekecsével. Mélyen elaludt, s fel-felnyögött álmában. Marjutka mozdulatlanul ült a helyén, s őt nézte.

Vállat vont.

„No hiszen, még ez is a nyakamba szakadt! Beteg! Csak meg ne hűljön nagyon! Otthon persze selyembe-bársonyba burkolnák ilyenkor! Ej, a fene ezt az egész életet, hogy a halvész essen belé!"

Reggel, amikor már szürke fény szűrődött be a pajta résein, felkeltette a főhadnagyot.

– Ide hallgass! Vigyázz a tűzre, én addig lemegyek a partra, megnézem, hátha mégis kiúsztak a mieink, és ott kuporognak valahol.

Nagy nehezen tudott csak felkelni a tiszt. Két kezét a halántékára szorította, s tompán azt mondta:

– Fáj a fejem.

– Nem baj, nem számít, csak a füsttől van, meg a fáradtságtól. Elmúlik. Végy ki lepényt a zsákból, süss meg egy márnát, egyél.

Ezzel vállára vette puskáját és kiment.

A főhadnagy térdén kúszott a tűzhöz, s kivett a zsákból egy átázott lepényt. Beleharapott, kicsit rágcsált, aztán kiejtette a kezéből, s eldőlt a tűz mellett a földön, mint egy zsák.

Marjutka megrázta Govoruha-Otrok vállát, s kétségbeesetten kiabált a fülébe:

– Kelj fel!... Kelj fel már, átkozott!... Nagy baj van!

A főhadnagy szeme tágra nyílt, ajka megrezzent.

– Kelj fel, azt mondom! Micsoda szerencsétlenség! Elsodorta a bárkát a hullám! Most aztán itt pusztulunk!

A főhadnagy Marjutka arcába bámult, de nem szólt egy szót sem.

A lány jobban szemügyre vette, és feljajdult.

Zavaros és eszelős tekintetű volt a tiszt tengerkék szeme. Arcából, amely tehetetlenül simult Marjutka kezéhez, ugyanolyan forróság sütött, akár a tűzből.

– Alaposan megfáztál, te szalmabábu! Hogy az ördög . . . Mit csinálok most veled?

A főhadnagy ajka megrebbent.

Marjutka lehajolt hozzá, figyelte, mit beszél.

– Mihail Ivanovics . . . Nagyon kérem, ne adjon egyest . . . Nem tudtam megtanulni . . . Holnapra elkészülök . . .

– Mit motyogsz itt összevissza? – kérdezte Marjutka, s ijedten összerezzent.

– Cézár . . . fogd meg . . . nézd, fogolymadár! . . . – kiabált a főhadnagy, s hirtelen felugrott.

Marjutka hátrahőkölt, s tenyerébe temette arcát.

A főhadnagy megint összeroskadt, s ujjait a homokba fúrta.

Hadarta, hadarta az érthetetlen szavakat, fulladozva, meg-megakadva.

Kétségbeesetten nézett körül Marjutka.

Levetette irhabundáját, leterítette a homokba, aztán nagy keservesen odavonszolta, ráfektette a teljesen eszméletlen férfit, és betakarta a bekeccsel.

Lekuporodott melléje, tehetetlenül, reményét vesztve. Beesett arcán lassan csorogtak az értetlen, zavart könnyek.

A főhadnagy vergődött, újra meg újra ledobta magáról a bekecset, de Marjutka minden alkalommal betakarta megint, makacsul beburkolta állig.

Látta, hogy a beteg feje félrecsuklik, hát alája tette vánkosnak az egyik zsákot.

Kétségbeesetten kiabálta felfelé, mintha az égnek panaszolná:

– Még meghal itt nekem . . . Mit mondok akkor Jevszjukovnak? Jaj nekem, mit tegyek?!

Lehajolt a lázban égő test fölé, s belenézett most zavaros, sötétkék szemébe.

És ekkor hirtelen éles fájdalom nyilallt a mellébe. Kinyújtotta kezét, és gyengéden végigsimította a főhadnagy zilált

göndör haját. Aztán két kezébe fogta fejét, és gyengéden odasúgta neki:

– Ó, te kis buta, kék szemű gyönyörűségem!

HETEDIK FEJEZET

amely eleinte igen zavarosan indul, a végén azonban tisztázódik minden

Színezüstből vannak a trombiták, és csengettyűk csüggnek rajtuk.

Harsognak a trombiták, és halkan csilingelnek a csengettyűk, akár az egymáshoz ütődő jégdarabkák. Így ni:

Csin-csin, tili-tuli-csin.
Tili-csin, tuli-tuli-bomm.

A trombiták meg a maguk nótáját fújják. Ezt:

Tram-tram-tram-taram, tram-tam-taram.

Semmi kétség, indulót fújnak. Induló. Persze, az, amelyiket mindig játszik a díszszemlén a katonazenekar.

S a gyakorlótér is a régi, a jávorfák selymes, zöld lombjára átszűrődő napfény foltjai is.

A zenekart karmester vezényli.

Háttal áll a zenekarnak, s köpenye hasítékán kilóg a farka, bozontos, hosszú, vörös rókafarka, a legvégére apró arany tobozt fűztek, s a parányi arany tobozban hangvilla van.

Jobbra-balra csóválja, lengeti a farkát, ilyenkor a hangvilla megadja a hangot, s beint a kürtöknek és a harsonáknak, mikor kell belépniük; ha pedig valamelyik zenész elbámészkodik, a hangvilla nyomban a homlokára koppant.

A zenészek roppantul igyekeznek. Beleadnak mindent.

A katonák – hát azok katonák. Különböző ezredek testőrségéből valók. Összevont zenekar.

Hanem szájuk egyáltalában nincsen a zenészeknek . . . Az orruk alatt sima bőrfelület. A trombitát bal oldali orrlyu-

kához tartja mindegyik, s éppen ettől olyan különösen csengő és vidám a trombiták hangja.

– Di-i-iszmenethe-ez . . . Váll-ra!

– Di-i-iszmenethe-ez . . . felkészülni!

– Ezred! Vi-gyázz!

– Zászlóalj! Vi-gyázz!

– Szakaszonkint jobbra kanyarodva . . . Első zászlóalj! Lépésben in-dulj!

A trombiták meg: tram-tam-taram. És a csengettyűk: csin-csingi-lingi-csin.

A lakkcsizmás Svecov kapitány tánclépésben elindul. Feszes, kidudorodó feneke van a kapitánynak, olyan sima, mint a sonka. Egy-kettő, mintha dróton rángatnák a lábakat.

– Jól van, fiúk!

– Tram-tam-au-vau-vau!

– Főhadnagy!

– Főhadnagy! Főhadnagy! A tábornokhoz!

– Melyik főhadnagy?

– A harmadik századból! Govoruha-Otrok főhadnagy a tábornokhoz!

A tábornok lóháton, a tér közepén. Arca vörös, bajusza hófehér.

– Főhadnagy úr, micsoda disznóság ez?

– Hihihi! . . . Hahaha!

– Megőrült? . . . Nevetni merészel? . . . Majd én megmutatom magának! . . . Tudja maga, kivel beszél?

– Hahaha! . . . Méltóságos uram, maga nem is tábornok, csak egy kandúr!

Lóháton ül a tábornok. Derékig olyan, mint akármelyik tábornok, hanem csípőtől lefelé macskalábú. S ha legalább valami fajtiszta kandúr volna – de szó sincs róla! Amolyan korcs házimacska, fakó, szürke, csíkos bundájú, a legközönségesebb fajta, százszámra kószálnak ilyen állatok a háztetőn.

A lába karmával kapaszkodik a kengyelbe.

– Magát hadbíróság elé állítom, főhadnagy! Hallatlan dolog! Gárdatiszt létére kifordítva viseli a köldökét!

A főhadnagy végignézett magán, és valósággal megdermedt a rémülettől. A tiszti vállszíj alól, a hasán, kibújt a

köldöke, nem is a köldöke, hanem a köldökzsinórja, mint valami vékony, zöldes színű béldarabka, s a vége centrifugális mozgást végzett, mégpedig szédítő sebességgel. Gyorsan a köldökéhez kapott, de kicsúszott a kezéből.

– Azonnal letartóztatni! Megszegte a katonai esküt!

A tábornok kihúzta a lábát a kengyelből, kiengedte karmait, s előrenyúlt, hogy megragadja az előtte állót; a lábán sarkantyú, a sarkantyún pedig, a kis kerék helyén – egy szem.

Egészen közönséges emberszem. Kerek, sárga pupilla, a tekintete éles, egyenesen a főhadnagy szívébe lát.

Aztán barátságosan hunyorít, majd megszólal – nem tudni, hogy van ez, de tény, hogy a szem váratlanul beszélni kezd. Azt mondja:

– Ne félj!... Ne félj!... Csakhogy végre magadhoz tértél!

Egy kéz felemelte a főhadnagy fejét. Amikor a szemét kinyitotta, sovány arcocskát pillantott meg, bronzvörös hajfürtöket és gyengéden rászegeződő sárgás szemet, ugyanazt, amelyet álmában látott.

– Alaposan megijesztettél, szegénykém. Éppen egy hétig kínlódtam veled. Már azt hittem, nem bírom. Egyes-egyedül ezen a puszta szigeten. Semmiféle orvosság, egy szem se, segítség sehol. Csak forró vízzel tudtalak ápolni. Kezdettől fogva szakadatlanul hánytál egész idő alatt... Rohadt ez a víz, sós, nem bírja az ember bele...

A gyengéd, aggódó szavak nagy nehezen hatoltak csak a főhadnagy tudatába.

Feltámaszkodott kicsit, s körülnézett, mit sem értő szemmel bámult a világba.

Körös-körül halak, szép, szabályos rakásokban. Ég a tűz, fölötte puskavesszőre akasztott csajkában víz bugyborékol.

– Mi ez?... Hol vagyok?...

– Hogyhogy? Elfelejtetted? Nem ismersz meg? Én vagyok Marjutka!

A főhadnagy felemelte sovány, áttetsző kezét, és megdörzsölte homlokát.

Eszébe jutott minden, bágyadtan elmosolyodott, s azt suttogta:

– Igen... tudom már. Robinson és Péntek!

– Jaj, már megint félrebeszélsz? Neked is mindig a péntekkel van bajod. Nem is tudom, milyen nap van ma. Egészen belezavarodtam.

A főhadnagy megint elmosolyodott.

– De hisz én se a pénteki napról beszélek . . . a Péntek név . . . Van egy regény, arról szól, hogy egy ember hajótörést szenved, és egy puszta, lakatlan szigetre vetődik. Ott aztán szert tesz egy barátra. Azt hívták Pénteknek. Nem olvastad soha? – Hátrahanyatlott a bundára, s köhögni kezdett.

– Nem . . . sok mesét olvastam, de ezt nem ismerem. Feküdj, csak, feküdjél nyugodtan, ne izegj-mozogj! Még megbetegszel megint. Mindjárt főzök márnát. Egyél csak, erőre fogsz kapni. Gondold meg, hogy egy álló hétig nem került más a szádba, mint forralt víz. Látod, olyan sovány és sápadt vagy, mint a gyertyaszál. Feküdj csak!

A főhadnagy fáradtan lehunyta szemét. Koponyájában halk, kristályos csengettyűszó zengett. Eszébe jutottak a trombiták, s a rajtuk fityegő csengők. Halkan elnevette magát.

– Mi az, mit nevetsz? – kérdezte Marjutka.

– Semmit. Csak eszembe jutott valami . . . Mulatságos álmot láttam, amíg lázas voltam.

– Hogy mi mindent nem kiabáltál álmodban! Vezényeltél is, meg káromkodtál . . . És én milyen bajban voltam! Süvít a szél, körös-körül pusztaság, egyedül vagyok veled a szigeten, te meg nem vagy magadnál. Komolyan mondom, már féltem – fázósan összehúzta magát –, és nem tudtam, mitévő legyek.

– Hogyan boldogultál mégis?

– Hát valahogyan csak ment. Az volt a legrosszabb, hogy nagyon féltem: még éhen találsz halni. Vízen kívül nincs itt semmi. Azt a kevés lepényt, ami még megmaradt, vízben szétmorzsoltam, és megetettelek vele. Most aztán nincs más, mint hal. De hát hogyan lehet beteg embernek sózott halat adni? No, amikor aztán megláttam, hogy forgolódol, és a szemed is kinyitottad, könnyebb lett a szívem.

A főhadnagy kinyújtotta kezét, rátette vékony, finom,

piszkosan is szép formájú ujjait Marjutka csuklójára, könnyedén végigsimította, s azt mondta:

– Köszönöm szépen, galambocskám!

Marjutka elpirult, és elhúzta a kezét.

– Ne hálálkodjál! . . . Nincs mit köszönni . . . Teszerinted talán hagyja az ember a másikat felfordulni? Mit gondolsz, mi vagyok, erdei vadállat, vagy ember?

– Jó, jó, de hisz én kadét volnék . . . Ellenség . . . Minek annyit vesződni velem? Hiszen te is alig állsz a lábadon!

Marjutka egy pillanatra nem jutott szóhoz, összerezzent, értetlenül nézett maga elé. Aztán legyintett, elnevette magát.

– Ugyan, micsoda ellenség vagy te? A kezed se tudod felemelni! Hol itt az ellenség? Hiába, a sors akarta így velem meg veled. Nem lőttelek le akkor, az elején, elhibáztalak, életemben először. Hát most aztán vesződhetek veled, amíg csak végére nem érünk az útnak. No, egyél!

Odatartotta a csajkát a főhadnagynak. Szép, zsíros, szálkátlan halszelet volt benne. Finom, ízletes illat áradt az étvágygerjesztő halhúsból.

A főhadnagy kihalászta a falatokat a csajkából. Jó étvággyal evett.

– Csak az a baj, hogy szörnyen sós. Valósággal marja az ember torkát.

– Hiába, ez ellen nincs mit tenni. Ha volna édesvizünk, megmoshatnánk, kiáztathatnánk. De így kész szerencsétlenség: sós a hal is, sós a víz is. Kutyaszorítóba kerültünk. Hogy a halvész essen belé!

A tiszt eltolta magától a csajkát.

– Mi az? Nem kell több?

– Nem. Jóllaktam. Most egyél te.

– Vigye el az ördög! Egy hét alatt elegem volt belőle. Le nem megy a torkomon!

A főhadnagy hátradőlt, a könyökére támaszkodott.

– Hej, de jó volna most rágyújtani – mondta bánatosan.

– Rágyújtani? Jó, hogy mondod. Szemjannij zsákjában maradt valamennyi mahorka. Átázott kicsit, de már megszárítottam. Tudtam, hogy rá akarsz majd gyújtani. A dohányos ember, ahogy a betegségből kilábol, rögtön cigarettázni szeretne. Tessék, itt a dohány!

Govoruha-Otrok izgatottan nyúlt a dohányzacskóért. Ujja megremegett.

– Aranyba kellene foglalni téged, Másа! Jobban gondoskodol rólam, mint a dajkám.

– Úgy látszik, dajka nélkül nem is élhetsz – vágott viszsza élesen Marjutka, s elpirult.

– Csak papírom nincsen, sajnos. A te málnaszínű komiszszárod a legkisebb darab papírt is elszedte tőlem, a pipámat meg elvesztettem.

– Papiros . . . – töprengett Marjutka.

Majd határozott mozdulattal felhajtotta az irhabunda szárnyát, amellyel a főhadnagy be volt takarva, benyúlt a zsebébe, s kihúzott egy kis papírtekercset.

Leoldotta róla a zsineget, s átnyújtott néhány lap papírt a főhadnagynak.

– Itt van, ebből sodorhatsz cigarettát.

A főhadnagy elvette a papirost, s megnézte. Marjutkára emelte tekintetét. Kék szeme értetlenül, csodálkozva bámult.

– De hiszen ezek a verseid. Megbolondultál? Nem, ezt nem veszem el!

– Vedd el, átkozott! Ne gyötörj már! Vedd el, hogy a halvész . . . – kiabált Marjutka.

A tiszt megint ránézett.

– Köszönöm! Ezt soha nem fogom elfelejteni!

Letépett egy kis darabka papírt az egyik lap sarkáról, belegöngyölte a mahorkát, és rágyújtott. Valahová nagyon messzire nézett a kecskeláb-cigarettából kígyózó kékes füstszalagon keresztül.

Marjutka mereven bámult rá. Aztán váratlanul azt kérdezte:

– Csak elnézlek téged, és fel nem foghatom, mitől ilyen kék a szemed? Soha életemben nem láttam ilyen szemet. Olyan mélységes kék a színe, hogy majd belefullad az ember.

– Nem tudom – felelte a főhadnagy. – Ilyen volt, amikor megszülettem. Sokan mondták már, hogy ritka az ilyen színű szem.

– Igaz is! . . . Már amikor fogságba kerültél, akkor is arra gondoltam: milyen különös szeme van ennek az embernek! Veszedelmes szemed van, tudod-e?

– Kire veszedelmes?

– Hát a fehérnépre. A szívükbe látsz, megolvasztod a tekinteteddel, felkavarod a lelküket!

– A tiédet is felkavarta?

Marjutka haragosan felfortyant:

– Hát még mit nem?! Különben se kérdezz annyit! Feküdj nyugodtan, megyek, hozok vizet.

Felkelt, nyugodtan, közönyösen felvette a csajkát, de amikor kiért a halrakások közül, visszafordult vidáman, s megint azt mondta, amit néhány nappal korábban:

– Ó, te kis buta, kék szemű gyönyörűségem!

NYOLCADIK FEJEZET

amelyben semmit sem kell megmagyarázni

A márciusi napsütés a tavasz előjele.

Az Aral felett, a tó bársonyos kék vize felett pedig valósággal simogatja és égő fogaival harapdálja az embert a márciusi nap, és felborzolja a vérét.

A főhadnagy már harmadnapja kijárt a szabadba.

Ott ült a pajta mellett, sütkérezett a napon, és figyelmesen nézelődött erre-arra; szeme vidám volt, mintha ujjászületett volna, s olyan kék, akár a tenger. Marjutka közben bekóborolta az egész szigetet.

Utolsó nap alkonyattájt jött csak meg, nagyon vidáman.

– Holnap elköltözünk, hallod-e?!

– Hová?

– Arrafelé, messzebbre. Vagy nyolc versztányira innen.

– És mi van ott?

– Egy halászkalibára bukkantam. Valóságos palota! Száraz is, jó erős is, még az ablaküvegek sincsenek betörve. Van benne kályha, valamennyi edény is, igaz, törött, amolyan cserépdarabok főleg, de azért nekünk jó lesz. És ami a legfontosabb, vannak függőágyak. Nem kell a földön feküdni. Jobb lett volna, ha rögtön odamegyünk.

– De hát honnan tudtunk volna róla?

– Bizony ott van! De ezenkívül még mást is találtam. Nagyszerű dolgot fedeztem fel.

– Ugyan mit?

– Van egy rejtekhely ott a kunyhóban, a kályha mögött. Élelmiszereket rejtettek el. Maradt valami kevés ennivaló. Rizs meg liszt, talán fél pud lehet, kicsit dohos, de azért ehető. Biztosan nagyon siettek az elköltözéssel múlt ősszel, amikor kezdődtek a viharok, s a nagy sietségben ittfelejtették. Elemózsiára most már nem lesz gondunk!

Másnap reggel átköltöztek új lakóhelyükre. Elöl Marjutka haladt; úgy meg volt rakva, akár egy teve. Mintdent ő maga cipelt, nem engedte, hogy a főhadnagy vigyen valamit.

– Még csak az kellene! Hogy megint megbetegedjél! Vigyáznod kell magadra. Ne félj, elbírom én! Tudom, vékonykának látszom, de azért van ám bennem erő!

Déltájban el is jutottak a kalibáig, kisöpörték belőle a havat, kötéllel megerősítették a sarokvasból kiszakadt deszkaajtót. Aztán alaposan megrakták szárított ponttyal a kályhát, begyújtottak, s boldogan melegedtek a kályha mellett.

– Ez aztán a szerencse . . . Főúri lakás!

– Nagyszerű emberke vagy, Mása! Egész életemben hálás leszek neked . . . Nélküled biztosan nem vészeltem volna át a betegséget.

– Világos, mint a nap! Az ilyen ápolt kezű úriember!

Marjutka hallgatott egy darabig, a kezét dörzsölte a tűz felett, majd ismét megszólalt.

– Melegnek meleg van . . . De mit fogunk csinálni?

– Mit tehetnénk? Várunk.

– Mire?

– A tavaszra. Nem lehet már messze. Most március közepe van. Talán még két hét, s jönnek a halászok, elszállítják az itthagyott halat, s akkor kimentenek minket is.

– Bizony jó lenne. Mert így, pusztán halon meg dohos liszten nem bírjuk ám sokáig, se te, se én. Talán két hétig kihúzzuk még, aztán fuccs, hogy a halvész esne belé!

– Honnan ez a te állandó szavad járása, hogy „a halvész esne belé"? Honnan származik?

– Nálunk, Asztrahanyban mondják a halászok, káromkodás helyett. Én sem szeretek káromkodni, de néha felforr a vére az embernek. Hát olyankor ezzel könnyítek a lelkemen.

A puskavesszővel megfordította a halat a kályhában, és most ő tett fel kérdést:

– Igaz is, mondtál valamit arról a meséről, tudod, amelyik a szigetről szól, tudod, a Péntekkel. Úgyis itt ülünk, elmesélhetnéd. Rettentően szeretem ám a meséket! Előfordult otthon, hogy a nénikémnél összegyűlt a fehérnép, és elcipelték oda az öreg Gugnyihát is. Százéves volt akkor, de lehet, hogy több is. Még a Napóleonra is emlékezett. Amikor elkezdte a meséit mondani, én szinte sóbálvánnyá dermedtem a sarokban. Reszkettem, mint a nyárfalevél, és meg se mertem mukkanni.

– Azt akarod, hogy Robinson történetét meséljem el? Félig elfelejtettem bizony, nagyon régen olvastam.

– Próbálj csak visszaemlékezni rá. Amire emlékszel, mondd el mind.

– Jó. Megpróbálom.

A főhadnagy félig lehunyt szemmel igyekezett felidézni emlékeit.

Marjutka leterítette irhabundáját a priccsre, s a kályha melletti sarokba húzódott.

– Gyere, ülj ide te is! Itt a kuckóban melegebb van.

A tiszt is odabújt a sarokba. A kályha izzott, csak úgy áradt belőle a barátságos meleg.

– No, mi lesz? Kezdd már! Nem tudok várni! Nagyon szeretem az ilyen meséket!

A főhadnagy könyökére támaszkodott, úgy kezdett a történetbe:

– Élt egyszer Liverpool városában egy gazdag ember. Robinson Crusoe-nak hívták . . .

– Hol van ez a város?

– Angliában . . . Szóval élt ott egy Robinson Crusoe nevű gazdag ember . . .

– Várj csak! . . . Azt mondod, gazdag volt? Miért van az, hogy minden mesében csak gazdag emberekről, meg cárokról van szó? Szegény emberről soha nem írnak mesét.

– Nem tudom – válaszolta értetlenül a főhadnagy. – Ez még nem jutott az eszembe.

– Alighanem maguk a gazdagok írják a meséket. Ugyanúgy van ez, mint énvelem. Szeretnék verseket írni, de nem tanultam, nem megy. Viszont a szegény emberekről jól tud-

nék írni. Nem baj, no! Kitanulom még, s aztán majd megírom!

– Igen . . . Szóval elhatározta ez a Robinson Crusoe, hogy utazni fog, és körülutazza az egész földgolyót. Megnézi, hogyan élnek az emberek. El is indult a városból egy nagy vitorlás hajón . . .

Ropogott a kályha, s a főhadnagy hangja nyugodtan folydogált; mint a vízcseppek, olyan egyenletesen hullottak szájáról a szavak.

Lassankint eszébe jutott a mese, s igyekezett minél részletesebben elmondani.

Marjutka valósággal megdermedt, s csak a különösen izgalmas részeknél sóhajtott fel elragadtatottan.

Amikor a tiszt arról beszélt, hogyan szenvedett hajótörést Robinson hajója, Marjutka megvetően vállat vont és közbeszólt:

– Szóval rajta kívül mindenki a tengerbe fulladt?

– Bizony, odavesztek mind.

– No, akkor nagy-nagy tökfilkó volt a hajó kapitánya, vagy pedig csúnyán felöntött a garatra a hajótörés előtt. Nem hiszem én, hogy az életben is ilyen ostobán hagyja odaveszni az egész legénységet egy jó kapitány. Nálunk, a Kaspi-tengeren is volt számtalan hajótörés, de még a legnagyobbnál is legfeljebb ha két-három ember fulladt meg, a többi mindig megmenekült, látod.

– Miért? A mi hajótörésünkkor is odaveszett Szemjannij és Vjahir! Szóval te is rossz kapitány vagy? Vagy berúgtál a hajótörés előtt?

Marjutka zavarba esett.

– No, most túljártál az eszemen, hogy a halvész . . . De meséld csak tovább!

Amikor a regényben felbukkant Péntek, Marjutka megint félbeszakította a főhadnagyot.

– Szóval ezért neveztél engem Pénteknek? Te magad pedig amolyan Robinson-féle volnál? És azt mondod, hogy az a Péntek, a mesében, fekete volt? Néger? Láttam ám én már négert! Asztrahanyban, a cirkuszban volt egy. Szörnyen szőrös volt, és az ajka, hű, milyen vastag! Ronda egy pofa volt, az biztos! Utánaszaladtunk, disznófület csináltunk a ruhánk sarkából, és azt kiabáltuk: „Nesze, edd meg,

itt a finom disznófül." Hű, de mérges volt! Köveket dobált utánunk!

Amikor a főhadnagy a kalózok támadásáról beszélt, Marjutka szeme haragosan megvillant.

– Tízen egy ellen? Piszok népség! Hogy a halvész . . .

A főhadnagy a történet végére ért.

Marjutka egészen kicsire kuporodott össze, s ábrándosan simult a férfi vállához. Álmosan dünnyögte:

– Jaj, de jó volt! Biztosan tudsz még sok más mesét is. Mindennap el kell mondanod egyet!

– Miért? Olyan nagyon tetszett?

– De mennyire. Most is reszketek tőle. És legalább rövidebbek lesznek majd az esték. Észre se vesszük, hogy múlik az idő.

A főhadnagy ásított.

– Álmos vagy?

– Nem . . . Csak nagyon legyengültem a betegségtől.

– Ó, szegénykém, gyenge gyerekem, te!

Marjutka megint felemelte a kezét, és becézőn végigsimította a főhadnagy haját. A férfi csodálkozva emelte rá tengerkék szemét.

Gyengédség áradt ebből a kék szempárból, egyenesen a Marjutka szívébe. Önfeledten hajolt a lány a főhadnagy felé, s rászorította érdes, száraz ajkát a férfi beesett, borostás arcára.

KILENCEDIK FEJEZET

amelyből kitűnik ugyan, hogy a szívnek nem lehet parancsolni, de az is, hogy mégiscsak a lét határozza meg a tudatot

Govoruha-Otrok gárdafőhadnagynak kellett volna a negyvenegyediknek lennie Marjutka találatlistáján.

S ő lett az első, boldog szerelme.

Marjutka szívében leküzdhetetlen vonzódás támadt a főhadnagy iránt; vonzotta keskeny keze, halk hangja, de mindenekfölött csodálatos kék szeme.

Ettől a kék színtől szebb, derűsebb lett az egész élet.

Elfelejtette a haragos Aral-tengert, el a sózott hal és a do-

hos liszt utálatos, émelyítő ízét, szétfoszlott, nyomtalanul eltűnt belőle a végtelen, sötét víztükrön túl tomboló és dübörgő élet utáni sóvárgás is. Nappal végezte megszokott teendőit, lepényt sütött, megfőzte a halálosan unt halszeletet, amelytől ínye már dagadni kezdett s kifekélyesedett, olykorolykor pedig lement a partra körülnézni, nem bukkan-e fel végre, mint ferde, fehér madárszárny, a várva várt vitorla.

Este pedig, amikor a mind tavasziasabb égboltról legördült a mohó napkorong, odabújt a priccs sarkába, önfeledten, hízelkedve simult a főhadnagy vállához, s hallgatta, hallgatta meséit.

A tiszt pedig sokat mesélt. És jól tudott mesélni.

Lassan, csendesen, mint az olajos víz, mint az Aral hullámai, úgy jöttek és mentek a napok.

Egyszer a kaliba küszöbén üldögélt a főhadnagy, süttette magát a nappal, s közben a Marjutka gyors ujjait nézte, amelyek, mint mindig, most is gyorsan és ügyesen kaparták le egy jól megtermett pontyról a pikkelyeket. Összehúzta a szemét, vállat vont, és azt mondta:

– Hm! Micsoda hülyeség! Hogy az ördög vinné el!

– Mire gondolsz, kedves?

– Hülyeség, azt mondom!... az egész élet: tisztára hülyeség. A hagyományos alapfogalmak, a belénk nevelt eszmék. Ostobaság mindez! Egyezményes jelek csupán, olyanok, mint a térképen. Gárdafőhadnagy?... Ördög vigye el a gárdafőhadnagyot! Én élni akarok! Huszonkét éve élek a világban, és most látom csak, hogy tulajdonképpen nem is éltem eddig. Szórtam a pénzt számlálatlanul, becsavarogtam egész sor országot, valamilyen eszményt, életcélt kerestem, s közben a szívemben állandóan ott éreztem a gyötrő fájdalmat, az ürességet, a kielégületlenséget. És most arra kell gondolnom: ha valaki akkor azt mondta volna nekem, hogy az életem legteljesebb, legtartalmasabb napjait itt fogom eltölteni, ezen az ostoba, palacsinta formájú homokszigeten, a hülye tenger kellős közepén, hát biztos, hogy el nem hiszem semmiképp.

– Mit mondtál, milyen napjaidat?

– A legteljesebbeket. Nem érted? Hogy is magyarázzam meg neked érthetően? Hát olyan napokat, amelyeken nem érzi az ember, hogy ellenségesen áll szemben az egész világ-

gal, mint parányi részecske, amelyet csak azért különítettek el, hogy részt vegyen ebben az öncélú, értelmetlen küzdelemben, hanem tökéletesen felolvad ebben az . . . – kinyújtott karja nagy ívet írt le – ebben az egész mindenségben. Úgy érzem most, hogy elválaszthatatlanul egy vagyok vele. A föld lélegzése: az én lélegzésem. Hallom, hogy lélegzenek a hullámok: óóoh . . . hóóó . . . És nem is a hullámok lélegzése ez, hanem az enyém, a lelkemé és a testemé.

Marjutka letette a kést.

– Nagyon tudományosan beszélsz, nem is tudtam felfogni minden szavadat. Én egyszerűen csak azt tudom mondani: most boldog vagyok.

– Más-más szavakkal tulajdonképpen ugyanazt mondjuk mind a ketten. Én most úgy érzem: jó volna sehová el nem menni erről az ostoba, forró homokról, itt maradni örökre, elolvadni a bozontos nap alatt, vidáman, egyszerűen élni, mint az állatok.

Marjutka feszült figyelemmel bámult a homokba, mint aki valami nagyon fontos dolgot próbál felidézni. Bocsánatkérően, gyengéden elmosolyodott.

– Hát nem! A fene egye meg! Én bizony nem maradnék itt. Bosszantó ez a tétlenség, a végén egészen elernyedne, elsorvadna az ember. És hiába boldog, a boldogságát sincs kinek mutatni. Csak döglött halak vannak körülötte. Hiszen mindjárt itt van március vége! Én bizony nagyon szeretnék már eleven emberekkel találkozni!

– Miért, mi nem vagyunk eleven emberek?

– Egyelőre még azok vagyunk, de lisztünk már csak egy hétre való maradt, az is az alja, csupa doh, meg a skorbut is hamarosan végez velünk, akkor aztán mit fogsz énekelni? Ezenkívül gondolj még valamire, kedves: most nem olyan idők járnak, amikor az ember nyugodtan üldögélhet a kályha mellett! Odakünn a mieink harcolnak, a vérüket ontják. Minden ember számít ilyenkor. Nem tudok én ebben a helyzetben tétlenül ülni! Nem azért esküdtem fel a hadseregbe!

A főhadnagy szeme megrebbent. Csodálkozva nézett Marjutkára.

– Micsoda? Csak nem akarsz visszamenni katonának?

– Dehogynem. Mi mást tehetnék?

Govoruha-Otrok szótlanul forgatta kezében a küszöbről

letépett száraz forgácsot. Amikor megszólalt, lassú, bővizű patakban ömlött ajkáról a szó:

– Te kis csodabogár! Már rég akarok neked mondani valamit. Masenyka: torkig vagyok ezzel az egész hülyeséggel! Hány esztendeje már, hogy más sincs körülöttünk, mint rontás meg vérözön! Nem pólyás baba korom óta vagyok én se katona! Volt idő, amikor szépen éltem, ember módjára. A világháború előtt egyetemre jártam, nyelvészetet tanultam, szeretett, igaz, okos könyveim között éltem, azok voltak a legkedvesebbek a számomra. Sok-sok könyvem volt. A szobám három falán a mennyezetig sorakoztak a könyvek. Volt úgy, hogy künn, az ablakom előtt a pétervári köd óriási, nedves mancsa lecsapott az emberekre, valósággal szétmarcangolta őket, bent pedig, a szobámban, duruzsol a jól megrakott kályha, árad belőle a meleg, a kék lámpaernyő alól pedig a barátságos fény. És az ember ott ül a karosszékben, könyv a kezében, s éppen úgy érzi magát, mint mi most, nincsen semmi gondja. Kivirágzik a lélek az emberben, szinte hallja, hogy zizzennek a virágok. Mint a mandulafán tavasszal. Érted, amit mondok?

– Hm-hm – felelte Marjutka óvatosan, tartózkodóan.

– Aztán, egy végzetes napon, összeomlott ez az egész világ, darabokra tört, elsüllyedt az alvilágba . . . Ma is úgy emlékszem erre a napra, mintha ma volna. Kint jártam a nyaralómban, a teraszon ültem, s egy könyvet olvastam, még erre is emlékszem. Fülledt, meleg volt az este, sötétpiros az égbolt, mintha vér ömlött volna végig rajta. Az esti vonattal kijött a városból apám. Kezében újság, nagyon izgatott volt. Egyetlen szót mondott csak, de rettenetes, halálos ólomsúlya volt ennek a szónak: háború . . . Szörnyű volt ez a szó, véres, akár az alkonyat. Apám annyit mondott csak: „Vagyim, a dédapád, a nagyapád és az apád önként jelentkezett a haza első hívó szavára. Remélem, te is ezt teszed? . . .” S nemhiába remélte. Otthagytam a könyveket. És őszinte meggyőződéssel mentem akkor.

– Mekkora butaság! – kiáltotta Marjutka, s vállat vont. – Hát ha például a papám részegen nekimegy a falnak, és betöri a kobakját, akkor nekem is a falnak kell mennem? Sehogy se fér a fejembe ez a história!

A főhadnagy sóhajtott.

– Hát persze ... Ezt te nem is értheted. Rád soha nem nehezedett ilyen szörnyű súly. A név ... a család becsülete ... a kötelesség ... Ezt mi mindennél többre tartottuk.

– Hát aztán? Én is nagyon szerettem a papuskámat, a megboldogultat, de ha iszákos, buta fickó volt, akkor nem kötelességem az ő nyomába lépni. Küldted volna a dédnagypapádat a dédnagymamádba!

A főhadnagy szája ferde, keserű mosolyra húzódott.

– De nem küldtem. Hanem a háború alaposan elintézett. Ezzel a saját két kezemmel fojtottam bele eleven szívemet, minden emberi érzésemet a világ-trágyadombba, a tetves, mocskos, óriási szemétrakásba! Aztán jött a forradalom. Úgy bíztam benne, mint szerelmes a mátkájában. A forradalom pedig ... Egész tiszti szolgálatom alatt soha egy újjal nem bántottam egyetlen katonát sem; engem viszont a gomeli állomáson körülvettek a katonaszökevények, letépték a vállpántjaimat, az arcomba köptek, trágyalével öntöttek végig. Miért? Miért? Menekültem, sikerült eljutnom az Urálba. Továbbra is hittem a hazában. Harcolni akartam megint megtiport hazámért. Meggyalázott tiszti vállpántjaimért. Hát harcoltam érte ... s a végén beláttam, hogy nincsen haza sem, hogy a haza ugyanolyan üres szó, mint a forradalom. Mind a kettő vért akar inni. A vállpántokért meg igazán nem érdemes verekedni. És akkor eszembe jutott az ember egyetlen igazi hazája: a gondolkodás. Eszembe jutottak a könyvek. Hozzájuk akarok menekülni, közéjük temetkezni, tőlük bocsánatot kérni. Könyvek között akarok élni, az emberiségnek pedig a pofájába köpni, a hazájáért, a forradalomért, az egész átkozott trágyadombért.

– Úgy? Értem, uram! Szóval a föld kettészakadhat, az emberek kereshetik az igazságot, kínlódhatnak, ázhatnak vérben, te csak heversz a kemencepadkán, álomszuszék, és meséket olvasol majd?!

– Nem tudom ... És nem is akarom tudni – kiáltott vad haraggal a főhadnagy, s felugrott a helyéről. – Egyet tudok csak: eljött a világ vége. Jól mondtad: „kettészakadt a föld". Bizony, kettészakad, ketté, a régi világ, az a nyomorult! Elzüllött egészen, s olyan üres, mintha kibelezték volna. És azért is pusztul el, mert üres. Valamikor fiatal volt és termékeny, új és ismeretlen, soha nem látott országokkal

csábított, meg mérhetetlen kincsekkel. Ennek vége. Nincsen már mit felfedezni. Az emberi szellem minden erőfeszítése arra irányul csak, hogy megőrizze, amit felhalmozott, hogy kihúzza még egy évszázadig, még egy évig, még egy percig. Technika csupán. Holt számok. A gondolat pedig, amelyet terméketlenné tettek a számok, a pusztítás problémái között vergődik. Minél több embert elpusztítani, hogy minél több jusson a megmaradóknak, minél tovább legyen mivel megtömni a bendőjüket és a zsebüket. Vigye el az ördög az egészet! . . . Nem kell énnekem semmiféle igazság, a magamén kívül. Azt hiszed, a te bolsevikjaid felfedezték az igazságot? Az eleven emberi lelket parancsokkal meg fejadagokkal helyettesíteni? Elegem van az egészből. Énnekem ehhez semmi közöm! Nem akarok többet piszkos ügybe keveredni!

– Ó, a nebáncsvirág! A kényes, tiszta kezű úr! Turkáljanak mások a mocsokban őméltósága kedvéért!

– Igen! Turkáljanak! Turkáljanak csak, vigye el őket az ördög! A többiek tegyék azt, amit akarnak! Ide hallgass, Mása! Ahogy innen elszabadulunk, elutazunk a Kaukázusba! Van ott nekem, Szuhumi mellett, egy kis nyári lakom. Elbújunk oda, beülök a könyvek közé, s egye meg a fene az egész világot! Szép, csöndes, nyugalmas életet akarok. Nem kell már nekem igazság, csak nyugalom kell! Te is tanulni fogsz. Hiszen tanulni akarsz, nem igaz?! Magad mondtad, mennyire sajnálod, hogy tanulatlan vagy! Hát tanulj! Mindent megteszek érted. Megmentetted az életemet, és ezt soha nem fogom elfelejteni.

Marjutka hirtelen felállt. Lassan, tagoltan beszélt, s mint tüskés göröngyöt, úgy vágott minden szót a férfi arcába:

– Szóval . . . Úgy értsem, amit mondtál, hogy feküdjek le veled a jó puha ágyba párosodni, míg az emberek úgy harcolnak az igazságukért, hogy megszakadnak belé, és tömjem magamba a cukorkát, amikor minden darab vérrel van bemocskolva. Ezt akarod, mi?

– Miért kell ilyen durva szavakat használni? – kérdezte szomorúan a főhadnagy.

– Durva szavakat? Te persze mindent szép finoman szeretsz, cukrozott mártásban! Hát nem! No, megállj! A bolsevikok igazságát pocskondiáztad az előbb. Azt mondtad, tudni se akarsz róla. Hát tudtál róla valaha is valamit? Tu-

dod legalább, mi a lényege? Tudod, hogy minden szavát az emberek könnye és verejtéke, és vére járta át?

– Nem tudom – felelte csüggedten a tiszt. – Csak különösnek találom, hogy te lány létedre ennyire eldurvultál, hogy nincs is más vágyad, mint rombolni, ölni a részeg, tetves hordákkal.

Marjutka csípőre tette a kezét, úgy vágta oda a választ:

– Lehet, hogy nekik tetves lett a testük, de neked a lelked tetvesedett el teljesen! Megöl a szégyen, hogy ilyen emberrel adtam össze magam! Puhány vagy, koszos, ronda féreg! „Masenyka, utazzunk el, hemperegjünk az ágyban, éljünk szép csendesen!" – utánozta gúnyosan a főhadnagyot. – A többiek vért izzadnak, hogy feltörjék a szűz talajt, te pedig . . . Ó, a kurva anyádat!

Erre már kirobbant a főhadnagyból a harag. Konokul összeszorította keskeny ajkát, úgy mondta:

– Ne merj káromkodni! . . . Vigyázz a szádra, te . . . ném-ber!

Marjutka egyet lépett előre, felemelte kezét, és teljes erővel belevágott a főhadnagy sovány, borotválatlan arcába.

Govoruha-Otrok hátratántorodott, megremegett, összeszorította öklét, és szaggatottan kiáltotta, szinte köpködte a szavakat:

– Az a szerencséd, hogy nő vagy . . . Gyűlöllek . . . Szemét!

És bement a kalibába.

Marjutka zavartan bámult sajgó tenyerére, aztán legyintett, s azt mondta:

– No lám, milyen indulatos az uraság! Ó, hogy a halvész esne belé!

TIZEDIK FEJEZET

amelyben Govoruha-Otrok főhadnagy meghallja darabjaira hulló bolygónk dübörgését, a szerző viszont elhárít magától minden felelősséget a történet megoldásával kapcsolatban

A veszekedés után három napig nem beszélt egymással a főhadnagy és Marjutka. De hát, szigeten lévén, nemigen búj-

hattak el egymás elől. És a tavasz is összebékítette őket. Mert rájuk zúdult a tavasz forróságot lehelő, hirtelen áradata.

Aranyos patáinak kopogása alatt már rég felszakadozott a szigetet borító vékony hó- és jégpáncél. Az egész sziget rikító kanárisárga folttá változott a sűrű víz sötét, üveges felületén.

Délben már égette az ember bőrét a homok, sajgott a keze, ha hozzáért.

A súlyos, kék égboltról izzó aranykorongként, nekigerjedve tűzött le a nap, amelyet tisztára mostak a hóolvasztó szelek.

S a naptól, a langyos széltől, a testüket gyötrő skorbuttól egészen elgyengültek mind a ketten.

Naphosszat ott kóboroltak a parti fövenyen, s szakadatlanul a tenger tömör üvegfelületét lesték, gyulladt szemük a várt vitorlát kereste.

– Hát én már nem bírom tovább. Ha még három napig nem jönnek azok a halászok, biz' isten golyót eresztek magamba! – jajdult fel kétségbeesetten Marjutka, a súlyos, közönyös víztükröt kémlelve.

A főhadnagy halkan füttyentett.

– Nekem mondtad, hogy puhány vagyok, meg féreg, és te adod fel a harcot?! Várj türelemmel, vezér lesz belőled! Úgyis ez a jövő vár rád: elmégy rablóvezérnek.

– Mindent így megjegyzel magadnak? Nézze meg az ember, milyen zsémbes! Hát káromkodtam, mert okom volt rá! Égett a szívem is, hogy ilyen mosogatórongy vagy, olyan nyavalyás. Azt hiszed, engem nem bánt? Hiába, a nyakamba akaszkodtál, egészen megzavartál, beloptad magad a szívembe, te kék szemű ördög.

A főhadnagy levetette magát a homokba, a hátán feküdt, a lába kalimpált a levegőben, úgy kacagott.

– Mi van veled? Elment az eszed? – kérdezte nyugtalanul Marjutka.

A főhadnagy csak kacagott tovább.

– Ej, te bolond! Beszélj hát!

Hanem addig nem hagyta abba a tiszt, amíg Marjutka oldalba nem bökte az öklével.

Felkelt, és letörölte pilláját, amely csupa könny volt a nevetéstől.

– No, mit röhögtél?

– Rendes lány vagy te, Marija Filatovna. Fel tudnál vidítani akárkit. Veled még a halott is táncra perdül.

– Miért? Szerinted jobb lötyögni, mint gerendának a lékben, se ezen a parton nem állni, se a túlsón? Jobb, ha olyan vagyok, hogy nekem juj, másnak fuj?

A főhadnagy megint valóságos nevetőgörcsbe esett. Megveregette Marjutka vállát.

– Háromszoros éljen az amazonok királynőjére! Szerelmem, drága kicsi Péntekem! Egészen átalakítottál engem, életelixírt csepegtettél belém! Nem akarok tovább lötyögni, mint gerenda a lékben, hogy a te szemléletes kifejezésedet használjam. Belátom én is, korai még arra gondolnom, hogy visszatérek a könyveimhez. Nem, egyelőre élnem kell, a fogam csikorgatnom, és harapnom is, farkas módra, hogy érezzék az agyaraimat, akik körülöttem vannak!

– Tessék? Hát csakugyan megjött az eszed?

– Meg az, madárkám, meg bizony! Köszönöm a kioktatást! Ha mi most beülünk a könyveink közé, s az egész földet átengedjük nektek, kényetekre-kedvetekre, akkor olyasvalamit fogtok csinálni, hogy az öt következő nemzedék fog miatta véres könnyeket sírni! Nem, nem, drága kis bolondom. Ha már az egyik kultúra áll szemben a másikkal, akkor végig kell csinálni. Egészen addig, amíg . . .

Félbeszakította magát, mint akinek torkán akad a szó.

Tengerkék szeme a láthatárra szegeződött, összehúzódott, s felcsillant benne a boldogság.

Kinyújtotta karját, és reszkető hangon, halkan ennyit mondott:

– Vitorla.

Marjutka felpattant, mintha rugó lökte volna. Ezt látta:

Messze, nagyon messze, a látóhatár keskeny, sötétkék sávján egy parányi remegő, imbolygó, fehér szikra csillogott: egy szélduzzasztotta vitorla.

Marjutka erősen ziháló mellére szorította tenyerét, szeme a távolba fúródott, s csak nem merte elhinni, hogy a rég várt dolog bekövetkezett.

A főhadnagy ott ugrált mellette, megfogta Marjutka két

kezét, lefejtette melléről, s táncra perdült, maga körül forgatva a lányt.

Táncolt, magasra lendítette rongyos nadrágba bújtatott vékony lába szárát, s éles, magas hangon énekelni kezdett:

A tá-ávolban e-egy fe-ehér vito-or-la-a,
A ten-ger kék kö-dé-é-ben-ban-bumm . . .
Bim-bam, bom-bum,
Ben-ben . . . ködében!

– Hagyd már abba, te buta! – bontakozott ki Marjutka lihegve, boldogan a főhadnagy keze közül.

– Masenyka! Édes kicsi butuskám, amazonkirálynőm! Megmenekültünk! Megmenekültünk!

– Te bolond! Te eszeveszett! Ugye, most már neked is megjött a kedved az életre, az emberekre? Te is elkívánkozol a szigetről, mi?!

– El, el! Persze hogy el! Hisz mondtam már, hogy el akarok kerülni! . . .

– Állj! . . . Jelet kell adni nekik! Idehívom őket!

– Minek hívni? Idejönnek úgyis!

– És ha másik szigetre tartanak? A nyemakánok azt mondták, annyi sziget van erre, hogy még! Hátha elhajóznak mellettünk? Szaladj, hozd ki a puskát a kalibából!

A főhadnagy berohant a kalibába. Futva jött vissza, s felfeldobta a puskát a levegőbe, jó magasra.

– Ne hülyéskedj! – kiáltott rá Marjutka. – Süsd el háromszor egymás után!

A tiszt a vállához szorította a puskatust. Tompán dörrent a három lövés, darabokra törte az üveges csöndet. Minden lövés után hátratántorodott a lökéstől. Most érezte csak, mennyire legyengült. A vitorlát már tisztán ki lehetett venni. A nagy, sárgásrózsaszínű vászon úgy libegett a víz felett, mint vidám madár szárnya.

– Mi az ördög lehet ez? – mormogta Marjutka, figyelmesen nézve a hajót. – Miféle hajó? Halászbárkához semmiképp se hasonlít. Ahhoz túlságosan erős is, nagy is.

A hajón nyilván meghallották a puskalövéseket. A vitorla megingott, átlebbent a másik oldalra, félredőlt s egyenesen a part felé tartott.

A nagy, sárgásrózsaszínű szárny alatt most kirajzolódott a hajó zömök, fekete teste is.

– Alighanem a halászati felügyelő bárkája lesz, nem lehet más. Csak azt nem értem, ki az, aki nem fér a bőrébe, s már ilyen korán kimegy a vízre? – mormogta halkan, félig magában Marjutka.

Vagy ötven ölnyire a parttól a vitorlás megint a bal oldalára dőlt, szélirányba. Tatján most felemelkedett egy férfi. Két kezét tölcsérként emelte szájához, s valamit kiabált feléjük.

A főhadnagy teste hirtelen megrándult, előrehajolt. Nagy lendülettel a homokba dobta a puskát, s két ugrással a víznél termett. Két kezét kinyújtotta, s eszeveszetten kiabálni kezdett:

– Hurrá! Hurrá!... A mieink!... Gyorsan, uraim, siessenek!

Marjutka merően nézett a hajóra, s most már látta ő is... A kormánynál ülő férfi vállán aranyos sávok villogtak.

Mint a megriasztott kotlóstyúk, úgy rebbent fel. Egész teste megrándult.

Villámfényként lobbant fel szeme előtt az emlék. Ezt látta:

Jég... a sötétkék víz sávja... Jevszjukov arca. A szavai: „Ha véletlenül fehérekre bukkantok, élve ki ne engedd a kezed közül!"

Feljajdult, ajkába harapott, s felkapta a földre dobott puskát.

Kétségbeesetten odakiáltott a főhadnagynak:

– Hé, te... átkozott kadét! Vissza!... Hallod? Azt mondom, vissza, nyavalyás!

A főhadnagy már bokáig vízben állt, és csak legyintett.

És ekkor hirtelen fülsiketítő, rettenetes dörrenés ütötte meg a fülét hátulról: a tűzben és viharban darabokra hulló földgolyó robbanásának ünnepélyes döreje. Nem volt már ideje felfogni, oldalt ugrott, mintha a katasztrófa elől próbálna menekülni. De a világ végének ez a döreje volt az utolsó földi hang, amelyet hallott.

Marjutka zavarodottan bámult az összeroskadó férfira, s

észre sem vette, nem is tudta, miért, idegesen topogott bal lábával.

Egy rózsaszínű idegszál végén ott lebegett a vízen a szemgödörből kilőtt egyik szemgolyó. Olyan kék volt, mint a tenger, és értetlenül, panaszosan nézett Marjutkára.

Térden kúszott a víz mellé, próbálta felemelni a halott eltorzult fejét, aztán hirtelen összeroskadt, a holttestre zuhant, mint akit leszúrtak, arcát bemázolta a már alvadó, sötétpiros vér, s fojtott hangon felüvöltött:

– Drágaságom! Mit tettem, mit tettem! Ébredj fel, drágám, gyönyörűségem! Kék szemű kedvesem!

A part homokjára felfutó bárkából sóbálvánnyá dermedve bámultak rá az emberek.

1924. március *Justus Pál fordítása*

ÉJJEL KRIVOJ ROG ALATT

Váratlanul bekerültünk a leglázasabb kiürítés forgatagába: a fehérek keletről áttörtek a Dnyeperen, Nikopolnál, egy teljes lovas hadtestet vetettek be – óriási hadművelet indult meg –, másfél száz versztás megkerülése a hídfőállásnak, a legfontosabb vasúti fővonalunk átvágásával. Nikopoltól a hadtest Krivoj Rog felé vonult. És ezen az őrületes zimankós éjszakán éjfélkor futott be a mi hadműveleti vagonunk Krivoj Rog állomásra.

Titkos okmányokat vittünk délre, a hídfőállásra, az okmányok rendkívül fontosak voltak a küszöbönálló hadműveletekkel kapcsolatban – bármi áron át kellett törnünk délre –, nekem és a kíséretemben levő két vöröskatonának, Berjozinnak és Hajmidullinnak.

De az állomáson tucatjával összefutott vonatok mind szétszéledtek, melyik hová. Alighogy az állomásra beértünk – két napja nem ettünk és átfagytunk a fűtetlen kocsiban –, máris valami szerelvénnyel bevetettek minket a förgeteges sötét éjszakába.

Berjozin csak egy deszkát tudott mentében elemelni valahol. Hajmidullin szitkozódott:

– Képen kéne törűni a parancsnokot, amér ilyen ripszropsz kapcsótatott, mér indít el éhez a gaz-zember!...

Az ellenség lovas őrjáratai bármelyik pillanatban megjelenhettek a pályatestnél, a sötét éjszakában ügettek valahol. Azt mondtam a vöröskatonáknak:

– Az idő drága, barátaim. Ha valami történnék, első, hogy az okmányokat elégessük, jegyezzétek meg.

Berjozin a deszkájával befűtött a kályhába, a kályhának nem volt csöve, a bűzös füst egyenest felettünk tódult az ajtó felé. Lehetőleg alacsonyan feküdtünk, a lepecsételt zsá-

kokon, amelyekben az okmányok voltak – úgy kevésbé marta a szemünket; Hajmidullin mirajtunk feküdt, kettőnkön, hogy melegítsen és óvjon bennünket. Előttünk, a szerelvényen ezer vöröskatona bánatosan, kórusban rázendített – a vonat úgy száguldott az énekszóban, mint egy feszes húron.

Elaludtunk. A sztyepp befütyült a réseken, siránkozott.

Éjjel felébredtem, tetvek csípték az ágyékomat, de vakarózni nem lehetett – az egész testem jéggé dermed, ha kigombolkozom. Magam voltam. A vöröskatonák, a kihunyt tűz mellett ülve, a puskájukon piszmogtak. Hajmidullin fogával harapdálta a magáét.

Az arcok feszült figyelembe merevedtek.

Ezen az éjszakán a kimerült mozdony a szerelvényből két vagont elhagyott egy isten háta mögötti kis állomáson, negyven versztányira Krivoj Rogtól. E két vagon egyike a miénk volt.

Mi azalatt aludtunk.

Hajnalban, a hóförgetegben dühödten rohantam az állomásfőnökhöz, a szerelvény parancsnokának nevét követeltem, továbbá azt, hogy azonnal indítsák tovább a vagonomat, külön mozdonyt kell odarendelni a csomópontról, két ökölle vertem a jelzőkészüléket, odavágtam a megbízólevelet – mögöttem a nyomaték kedvéért ott állt Hajmidullin, koromtól feketén, éhségtől vicsorogva, puskával.

– Indítsd el, aszongyák neked, az a-pa-ra-tív vagont, érted?

Az állomásfőnök ravaszul sandított a pisztolyomra, a gyűrött tetves köpenyünkre – utazásunk e hat napja alatt mind öltözék, mind arc tekintetében ijesztővé váltunk –, megígérte, hogy mindent megtesz, utasítja az ügyeletest, hogy kapcsoltasson soron kívül az első, délre menő vonathoz.

– Már a másik vagonból is jöttek, de előbb magukat...

Csakhogy mehetnek-e most vonatok délre, a hídfőállásokhoz, amikor bizonyára lázasan folyik a tartalékok átdobása az áttörés helyére, ahol túl gyengék az alakulatok?

A vagonban fojtó füst terjengett (Berjozinnak sikerült valami léceket lefeszítenie a falról, és most azokat égette); a kályhánk körül négy torzonborz ismeretlen ült. A másik lekapcsolt vagonból valók, amely robbanóanyaggal megrakodva szintén a hídfőállásra ment. A vagonjukban nem gyújt-

hattak tüzet, hozzánk jöttek. Megnéztem az irataikat, és megengedtem, hogy ott maradjanak.

– Itt pusztulunk, főnök – mondta Hajmidullin. – Ganasz szél, tüzelő nincs, a fehér közel . . . Hej, az a parancsnok, a gaz-zember! . . .

– Odakapcsolnak – mondtam. – Hallottad? Soron kívül!

A bozontosok arcán, akik mogorván néztek a padlóra, mintha kaján, epés mosoly suhant volna át.

A kályhában a tűz kialudt, több fa nem volt, reményünk se az indulásra – a helyzet fenyegetővé vált.

– Az ördög tudja, hol lehet most az a lovasság. Éjjel könnyebb lett volna nekivágni.

Térképem volt, eltévedéstől nem kellett tartanom. De a hóvihar?

Az most élesebben és elszomorítóbban süvített, egyre magasabban és magasabban csapott fel az égre, finom porhóval tört be mind sűrűbben a vagon résein, mintha tűvel szurkálta volna a ruhánk alatti értékes meleget . . .

A meteorológiai állomások éppen ezekre a napokra havas ciklont jósoltak, amely valami sarki légzsákokból kiindulva Kelet-Európán vonul át. A hóvihar ennek előszele lehetett. Intézkedni kellett . . .

Elküldtem Berjozint megnézni, hogy van-e az állomás mögött lakott hely, tüzelőfa; odaadtam az utolsó zubbonyomat, hogy kenyérre elcserélje. A szovjet pénzt már nem fogadták el: holnap más hatalom jöhet.

Félóra múlva visszatért, hozott vagy egy fél font kenyeret, azt egyenlően elosztottuk, és nyomban mohón megettük. Három kunyhón kívül más nem volt az állomás mögött, csak a puszta mező.

– Kapzsi nép ez, hoci, hoci, így meg amúgy, de nem adnak semmit.

Berjozin dühösen köpött.

– Aztán meg, főnök elvtárs, én bemennék az állomásra, alighanem bolonddá tesznek minket. Hiszen folyton mennek vonatok . . . És mind arrafelé.

Hallottam a mozdonyfüttyöket, de nem hihettem, hogy délre tartanak. Elvégre az állomásfőnök megígérte, hogy az elsőhöz . . . A hóviharban nem akaródzott kiszállni.

Hajmidullin indulatba jött:

– Eriggy, főnök, apám, kajabálj! Nagy sürgönyt írja a kamisszárnak, hogy nem indítanak, itt pusztulunk. Kajabálj, eriggy!

Mennem kellett. Az első vágányon útra kész szerelvény állt. A peronon találkoztam az állomásfőnökkel.

Megkérdeztem, igaz-e, hogy már mentek el vonatok. Bűntudatosan vonogatta a vállát.

– Mit tehetek, elvtárs! Én minden vonatra kiadom a rendelkezést, magam szaladgálok. Nem veszik fel, azt mondják, így is túlterheltek. Ez is épp a maguk irányába készül, menjen, beszéljen velük!

Sietve megragadtam a köpenye ujját:

– Gyerünk, jöjjön velem, adjon utasítást.

Úgy rémlett, hogy a borzasok valahol mögöttem surrantak el; az arcuk dühös, várakozó. Vagy csak képzelődtem . . . a szél veszettül fújt, menetközben csípősen himbált.

A vonat parancsnoka kereken elutasított.

Kértem, fenyegetőztem, bizonygattam, mennyire fontos ez a hozzákapcsolás az egész front számára, sőt az egész Köztársaság számára is – kérlelhetetlen volt: a szerelvény megterhelése így is meghaladja a normát, megtörténhetik, hogy el sem bírja a mozdony.

– A magaméit nem kapcsolhatom le. Mi is éhesen, fűtetlenül megyünk . . .

Megindultunk visszafelé. Az állomásfőnök vigasztalt:

– Sűrűn mennek és mind délre. Ha nem ehhez, akkor a következőhöz okvetlenül.

Nemigen hittem neki. Tőlem telhetőleg vészjóslóan mondtam:

– Várni fogok . . .

A vagonban hideg volt, a belseje egész dérlepett, a kályha mögül ismét szigorú szemek néztek rám, nyugtalanítóan . . .

A szerelvények pedig a hóviharon túl füttyentgettek, vígan dübörögtek, délre, délre! Minden füttyentéstől fellobbant bennem a düh, a szívem kalapált. Mi is ott roboghatnánk most dél felé, mi is, mi is . . .

Mégsem értettem, hogy miért délre mennek, és nem az áttörés helyére.

Berjozin ismét elment élelmet felhajtani. Több holmink már nem volt, könyöradományt kért. Adtak egy csajka szemes búzát, ezt kövek közt megőröltük, örültünk, hogy majd megfőzzük, ha lesz fa. És észrevétlenül lefeküdtünk a zsákokra. Berjozin fölülre. És megint rázendítettek a vöröskatonák, robogott a vagon, a vonatok napsütésről, telitüdős lélegzésről fütyörésztek . . .

Hajnalban a bozontosok ébresztettek fel minket. Még álltunk . . .

– Hé, keljetek fel, hozzatok zsákokat, szén jött!

Berjozinnal kiugrottam a vagonból. Szénnel megrakott szerelvény állt a második vágányon, az őrök semmit sem láttak, a hóvihar görnyesztette, csapkodta őket. A szomszéd katonavonatból, ahol vadul dobogtak a lábak a hideg vagonokban, már dézsmálták a szenet, lopakodó árnyakként kúsztak minden pőrekocsi alatt. Mi is odamásztunk, dermedt ujjainkkal kapartuk a szúrós szenet magunk alatt, lihegve, tele zsákokat cipeltünk a vagonba. A vihar száguldozott szerteszéjjel, nagy, repülő fehér vászonlapokkal fedte be az állomást, a vonatot, majd ledöntött a lábunkról. A kezünk már felmondta a szolgálatot, könyökkel, állunkkal lökdöstük a szenet, a pőrekocsik egész belsejét feltúrtuk – a vihar feketén és dühödten kavargott felettünk, mint a füst . . .

A szerelvény vörös kályhákkal ment el. Pucér testtel simultunk volna bár hozzájuk, boldogan nyelve a nyálat . . .

A vagonunk mögött az éjszaka süvített.

Azt mondták a fiúk:

– No, mi elmegyünk gyújtósért, te maradj itt!

Elgyengültem, megpróbáltam ledőlni a zsákokra: nem, ezt nem szabad megtenni, túlságosan ólomsúlyúak a pilláim, túl gyorsan zuhanok álomba – felugrottam, és a kályha körül szaladgáltam, még élni akartam vagy öt percig . . .

Innen már soha sehová se indulunk el.

Berjozin rekedt hangja hallatszott a vagon alól:

– Nyisd ki! . . .

Az ajtó csikorogva kinyílt, a homályból kiabáltak:

– Az állomás mögé . . . jobbra gyere . . . a kutyát le kell lőni . . . A kiskaput felülről kinyitottam, de az a dög nem enged . . .

Kiszálltam a zavaros, jeges káoszba, vaktában megindultam arrafelé, ahol az állomást sejtettem. Úszó hótömegek csúsztak maguktól a lábam alá, porhanyó gerincükre emeltek, simán a mélybe hullattak, ismét felemeltek. Valami láthatatlan, félelmes partokra léptem, amelyek mellett bőszült fekete óceán nyargalt, ordítottam, amonnan az elveszettek kiabáltak:

– . . . ott . . . ott . . . a kiskapun . . . lőj! . . .

Egész testemmel nekimentem valami falnak, előrebuktam. Egy fekete tömeg felvonított, nekem ugrott. Megértettem, hogy ez a kutya. Az ujjaim lágyan megnyomták a pisztoly ravaszát, csaknem közvetlenül közelről, még, még – a feketeség felhömpölyödött, nyüszítve vonszolta magát a havon, már idomtalan kőként hevert.

– Kész! – kiáltottam amazoknak.

Csaknem a földre kellett vetni magam, a két lábammal kapaszkodni bele, nehogy a vihar felkapjon, elsodorjon, összezúzzon valahol az eszeveszett, üvöltő, tomboló forgatagban.

Megjött a ciklon.

Valahol a sarkvidéki hómezőknél kezdődött. Áthatóan süvítettek a megmozdult légrétegek; üvöltve száguldottak az ezer versztás térségeken át, tetőket sodortak, fákat csavartak ki, köveket téptek ki a földből, havas örvényekkel szórták be a kocsisorokat, görcsbe rándult hullákat raktak az út menti hidak alá – a mélyükig feltúrt légrétegek forgataga összezúzott mindent, amit útjában ért, a tenger felé repült; ez valamiért szükséges volt, a légkörnek valami vad harmóniája, valami igazság oldódott fel az őrületes tusában.

Csaknem kúsztam a földön, összelapítva . . .

Ezer meg ezer ember ült fűtött szobákban, hallgatta, amint a vad szélroham süvít a kémények felett, borzadállyal gondoltak rá, hogy valahol sztyeppek vannak, élvezettel dörzsölgették kezüket a kályha előtt, a biztonság jóleső érzetében. Akartam-e a helyükben lenni?

Nem, az a meleg fullasztóan sűrű . . .

Mintha a hatalmas széllökések felráztak volna, kiragadtak szűk látókörömből, teljesen feltárták az éjszaka roppant nagyságát.

Mi vagyunk az, félholtan a hidegtől, a tetvektől és az éh-

ségtől, és mégis, dermedt kézzel, dühödt vidámsággal hóbuckákon és viharon át törve az élet felé; a fűtetlen vonatok, amelyek száz versztányit haladtak, kínlódva az éjszakában, vagonjaikban topognak, hogy meg ne fagyjanak – azért ne fagyjanak meg, hogy győzzenek, lopják a szenet, amelyre a Forradalomnak valami gyárakban van szüksége –, csak az üres kocsik érnek oda . . . Ha szén nincs, a kerítéseket törjük ki, kiszakítjuk a léceket a megkeményedett földből – és győzelemről harsogunk, és trombitálunk a hóviharban; a repülő posta futárai az utakról letévedve elalszanak valahol az eszeveszett kavargó hóban, és ott, az áttörésnél, vakon bolyonganak a csapatok, összekeverve az előőrseiket a hátvédükkel, találomra lövöldöznek géppuskáikkal, a viharral dacolva; mindez mi vagyunk – mi – mi!

Elvánszorogtam a vagonig – a vagon: mi vagyunk! Berjozin kopogó sarokkal futkosott a kályha körül. Ő most a világon a legkedvesebb nekem, és Hajmidullin . . . Részei vagyunk az éjszakában ciklonként kavargó, egyetlen nagy emberi akarásnak: a mi összefagyott, száguldó, veszendő testünkből nő ki valami nagyszerű, az emberek által megálmodott, vágyva vágyott nap . . .

És a förgetegből már valami roppant tömeget vonszoltak. Berjozin odadobta az ütközőt, recsegés-ropogás támadt, fadarabok repültek a vagonba – csapszegekkel, vaskampókkal, karikákkal együtt. Megkérdeztem Hajmidullint, hogy mi ez.

– Leszedtük a kaput . . . Tavaszra béke lesz, megcsináljuk.

S a vöröslő kályha, amely mellett feküdtünk, álomszerű volt, a homály bíborvörös, mint az álom, meleg, áldott bűz terjengett; mi feketén, kócosan feküdtünk körülötte, ittuk a nomád, a részegítő, legédesebb tüzet. Hajmidullin rázendített:

– . . . allaj-lja-a . . . Allaj-lja-a! . . .

Csatlakoztam hozzá, és a bozontosok is elbődültek, az öntöttvas lángolt, mi kigombolkoztunk, kéjesen vakaróztunk, amennyit jólesett, ettük a búzakását – a vonat ment, mámorítón, vég nélkül ringatott . . .

– . . . allaj-lja-a! . . . Allaj-lja-a! . . .

Éjfélkor – akkor magunkra maradtunk a vagonban – Ber-

jozin, aki mellettem feküdt, felugrott, és vadul elordította magát:

– Megyünk! Megyünk!

Hallgatóztunk: már nemcsak a hóvihar himbálta a vagont, kivehetően kattogtak az illesztések, valóban mentünk. Ez hihetetlen volt, meseszerű! Hajmidullin a mancsaival vállon fogott, kétszer megpörgetett, elestünk, négykézláb másztunk az ajtóhoz – mentünk, mentünk, a szerelvény már közel feketéllett előttünk.

Az állomásról odafutott valaki, futtában megdöngette öklével az ajtót:

– No most odakapcsoljuk. Elsőnek magukat. Mégis elérték!

Hangjáról felismertem az állomásfőnököt.

– Köszönöm – mondtam.

– Visszajövet hozunk kenyér! – kiáltott Hajmidullin.

– Jöjjenek!

Berjozin dörmögött:

– A fene vigyen el téged meg az állomásodat, száz évig se lássam, a pokolba vele! . . .

Megzörrentek a horgok, a mozdony felsivított valahol a szelekben. Ismét lefeküdtünk, szendergésünk olyan volt, mint a szélringatta repülés; a csapszegek még egyszer-kétszer megcsikordultak, zörögtek, a vagon elindult.

Már nyilván elhagytuk az állomást, már kirobogtunk a sztyeppre – hirtelen meglassult a kattogás, a vagon megállt.

– Tolatás, vagy mi?

Berjozin az ajtóhoz ugrott.

– A gazemberek! – kiáltott rémülten. Ettől fagyos hideg futott végig rajtam. – Főnök elvtárs, azok ott kézzel, azok . . .

Mindannyian az ajtóhoz rohantunk.

A vagon ott állt valahol az üres síneken – egymagában, mozdony nélkül, szerelvény nélkül. Előttünk homályos foltként mozgott egy másik vagon.

– Nézd, nézd, kézzel lekapcsoltak minket, és magukat . . . Minek néznek ezek ott, szabotálók, dögök, fogjatok puskát!

A bozontosok kapcsoltak le minket . . .

Dühtől tajtékozva kiszálltunk.

– Hé, főnök! – kiabáltam. – Állítsa meg a vonatot! Hol az állomásőrség?

– Itt, itt!

Akkor már a peronról puskás emberek jöttek szaladva. A bozontosok ráérősen odakapcsolták a vagont, aztán egy csomóban ellódultak tőle, és kiáltozva hirtelen rárontottak az odaszaladókra, ököllel csépelték őket.

– . . . a frontra . . . és ti itt is . . . üssétek! . . .

A puskák a hóba repültek, az emberek görnyedezve elhátráltak az állomás felé, a csapat a vagon mellett rávetette magát egyre, fojtogatta, a hóban hempergette . . .

– Te puskával akartál . . .

– A szolgálat . . . a szolgálat – hörögte az –, a főnök . . .

Odafutottunk.

De már késő – a szerelvény megrándult, a bozontosok elengedték áldozatukat, beugráltak a vagonba. Ekkor Hajmidullin térdre esett, és fejét a puskájára hajtotta.

– An-ne-sza-ha! . . . – káromkodott tatárul. – U-uhhh! . . .

Öklömmel rávágtam a puskaagyra, a golyó magasba repült.

– Ostoba, ott robbanóanyag van – mondtam.

És megint lefeküdtünk és aludtunk, befújt minket a hó, és dúdolt, áthatóan és halálosan – a sarkvidékről, észak fenyőerdeiről, Moszkváról, az egész világról, mindegy volt nekünk e hatalmas hazai ciklon alatt . . .

Reggel pedig – vagy este – csendes, ködös levegő töltötte be a világot; a vonat a csomópont felé száguldott velünk; az állomáson, éhségtől támolyogva, bementem a parancsnoki szobába, s megmutatva a megbízólevelemet, sürgős továbbindulást és élelmet követeltem.

A parancsnok óvatos mosollyal nézett a haragos, véres szemembe.

– Elvtárs, úgy gondolom, a maga okmányai nem olyan fontosak ott már. A hadművelet a hídfőállásról két napja megindult. A hadsereg már messze elöl jár. Az áttörés magától likvidálódott. Mint hadműveletinek, megmutatom magának a mai hadijelentést.

A légi felderítés jelentése volt.

Szinte nem is olvastam, mintha mohón magamba faltam volna a roppant úszó magasságokból.

A Dnyeper, viharos ártér-szőnyegek, tábortüzek, szekérsorok . . . És ott, Krivoj Rogon túl, Nikopolon túl, az ellenséges földön állomások lángoltak, otthagyott, kiégett szerelvények izzó vázai hevertek – hosszú sorokban, gyáván futottak délre a vonatok.

Láthatatlan ciklon hajtotta őket a tenger felé.

1925 *Brodszky Erzsébet fordítása*

BOLSEVIK MARJA

I

Volt nálunk egy ilyen nevű nő. Magas volt, telt keblű, a szemöldöke ívelt és fekete. A férje meg icipici. Kozanoknak hívták. Jelentéktelen emberke, elférne egy sapka alatt. De ne adja az ég, hogy dühbe guruljon. Civakodik Marjával, veri az asztalt, mint a kovács az üllőt a kalapáccsal.

– Megöllek! A lelket is kirázom belőled!

De Marja huncut asszony. Szándékosan apai nevén nevezi, mintha megijedt volna:

– Prokofij Mitrics! Mi lelt?

– Beverem a pofádat!

Az asszony egyre nyájasabb.

– Ma kását főztem. Hozzam?

Színültig tölti a tálat, megöntözi vajjal, kis vajcsillagok úsznak rajta. Meghajolva áll, s úgy kínálgatja a férfit, ahogy lakodalomkor szokás:

– Fogyaszd egészséggel, Prokofij Mitrics, és bocsáss meg nekem, ha vétettem ellened.

Tetszik neki, hogy az asszony így kedveskedik, felkapja a fejét, nagy erőt érez magában.

– Nem kell!

De Marja csak sürgölődik körülötte, mint valami szobalány: vizet tölt, keresi a dohányzacskót. A férfi leveti a bocskorát, a kunyhó kellős közepén, Marja elveszi a bocskort, a kapcát bedugja a kis kályhába. Éjszaka a karjába veszi, a haját simogatja, és a fülébe dorombol, mint a macska . . . Ha megcsípi Kozanok, csak mosolyog.

– Ugyan már, Prokofij Mitrics! Hisz ez fáj . . .

– Jaj, nagyon fáj . . . agyonnyomsz . . .

Újból megcsípi: hisz a férje, gondolja, nem valami idegen férfi. Így könnyít a szívén, az asszony meg rákezdi:

– Jaj, te Kozan, te Kozan! Egyet-kettőt lekenek neked, véged van. Azt képzeled, fából vagyok? Mit gondolsz, meddig tűröm, hogy ilyen gomba sértegessen?

2

Azelőtt nem mutatta ki Marja, milyen is a természete, nemigen panaszkodott a házi bajok miatt. De amikor meghozták a szabadságot a bolsevikok, és azzal kezdték csábítgatni a nőket, hogy már azonos a helyzetük a férfiakéval, akkor Marja szeme is kinyílt. Ha feltűnik egy szónok, szalad nyomban a gyűlésre. Mintha kiveszett volna belőle a szégyenérzet. Egyszer még az is megtörtént, hogy odament a szónokhoz, és úgy szemezett vele, mint valami lány. Jöjjön, teázzék nálunk, szónok elvtárs. Kozanoknak persze rögtön eltorzult az arca. A szeme elsötétedett, az orrcimpája kitágult, mint a hólyag. Na, gondoltuk, ez most itt, helyben ellátja Marja baját. De mégiscsak erőt vett magán. Odasomfordált az asszonyhoz.

– Indulás, hazafelé!

De az asszony – csak azért is – a szónok helyére lépett, és beszélni kezdett nekünk:

„Paraszt elvtársak!"

Dülöngéltünk a kacagástól. Ekkor aztán Kozanok is kijött a sodrából:

– Szónok elvtárs! Kenjen le egyet annak a boszorkának!

Otthon ököllel támadt az asszonyra.

– Kirázom a lelket is belőled!

Marja meg még gúnyolja:

– Ki csap itt ekkora lármát, Prokofij Mitrics? Szörnyű ugyan, de nem félelmetes . . .

– Aprófát hasítok belőled, ha gyűlésekre mászkálsz!

– Nem elég éles ahhoz a fejszéd!

Dühbe gurul Kozanok, nézi, mit vágjon hozzá. De Marja megfenyegeti:

– Ha csak egy ujjal is hozzám nyúlsz, valamennyi csuprot a fejeden töröm szét.

Kozanok be akarja bizonyítani, hogy ő az úr a háznál. Marja is ugyanazt akarja. Kozanok az ágyon fekszik, Marja

a kemencén. Kozanok odamegy hozzá, az asszony meg elmegy tőle.

– Nem, kedvesem, nem úgy van már, mint azelőtt. Eljött a nagyböjt ideje a magadfajtának . . .

– Gyere ide hozzám.

– Nem megyek.

Ugrál, csak ugrál Kozanok, de végül mégis lefekszik a hideg takaró alá. Nevetséges, hogy hová jutottak! Már nem szül gyerekeket az asszony. Kettőt szült, s el is temette őket. Kozanok várja a harmadikat, de Marja megmakacsolta magát. – Elegem van ebből a játékból – mondja.

– Miféle játékból?

– Hát ebből. Te ugye egyszer se szültél?

– Nem vagyok én asszony.

– Én meg nem vagyok tehén, hogy minden évben borjat hordjak ki neked. Majd ha kedvem tartja, akkor szülök.

Kozanok dühbe gurult.

– Beverem a pofádat, ha így beszélsz!

Marja nem adja meg magát. – Meddő lettem – mondja.

– Hogyhogy meddő?

– Kiszáradtam, elapadt a vérem . . . És ha kényszerítesz, itthagylak, faképnél.

Zsákutcába került a férfi. Azelőtt tréfálkozott az utcán, szomszédolt, de ezek után ki se dugja az orrát a házból. Lefekszik a kemencére, és ott hever, mint valami özvegyember. Mert ha eldöngeti, elmegy az asszony. De az még semmi, lehet, hogy a törvény elé idézi, s a bolsevikok biztosan elítélik, ilyen divat járja náluk, az asszonyokat kényeztetik. Ha mindenben enged neki, akkor meg szégyellheti magát az emberek előtt, azt mondják majd, hogy gyenge jellemű, megijedt. Jósnőnél is járt, két ízben, de semmi haszna sem volt belőle. Marja kezdett újságokat meg könyveket hazacipelni a nőszövetségi klubból. Kiteregeti az abrosznyi újságot az asztalon, és ül, mint valami tanítónő, a szája mozog. Nem olvas hangosan. Kozanok persze hallgat. Jól van, olvass, bánom is én, csak el ne szaladj itthonról. Néha megpróbálkozik valami erőltetett tréfával:

– Fejjel lefelé tartod azt a sürgönyt, hallod-e! Szép kis felolvasó!

Marja ügyet sem vet rá. De tudvalevő, hogy a könyvek

meg az újságok elnyelik az embert, megváltozik, más lesz, mint volt. Marja is idáig jutott. Odaáll az ablakhoz, és csak néz kifelé.

– Unatkozom – mondja.

– De hát mit akarsz? – kérdezi Kozanok.

– Valami mást, mint ez itt . . .

– Adnék én neked, te pokolfajzat! Mit ki nem találsz!

Igazán úgy viselkedett, mint akinek elment az esze. Beleütötte az orrát a férfiak dolgába. Minden gyűlésen ott lebzselt. De már kezdte bosszantani a férfiakat.

– Marja, eredj scsít főzni!

Még mit nem! Csak végigmért bennünket. Kitalált valamiféle nőszervezetet. Soha még a hírét sem hallottuk ilyesminek, alighanem nem is orosz szó ez. Látjuk ám, hogy egyik asszony is csatlakozott, meg a másik is, mi a fene! Kozanok házában tanfolyamok indultak. Összegyűltek a nők, és kerepeltek. A tanácsbeli komisszár be-benézett hozzájuk. Idevalósi, falusi gyerek. Vaszka Slapunoknak hívtuk azelőtt, de mikor beállt a bolsevikok közé, Vaszilij Ivanovics lett belőle. Ekkor már egészen megszelídült Kozanok. Ha csak kinyitotta a száját, tíz hang támadt rá.

– Ugyan már, hallgass!

A komisszár persze a nők pártját fogta, ez a programja. Manapság, aszongya, nem szabad rákiabálni az asszonyokra, Prokofij Mitrics, mert forradalom van. Kozanok meg csak bárgyún mosolyog, mint valami hülye. Legszívesebben széttépné ezt az egész forradalmat, de fél, hátha kellemetlensége támad. Marja pedig egyre jobban kirúg a hámból. – Én teljes mértékben a bolsevik párthoz akarok tartozni – mondja. Kozanok megpróbált rápirítani: – Nem szégyelled magad? Nem furdal a lelkiismeret? Majd megbüntet az Isten, ha így viselkedel.

Marja csak vihog:

– Micsoda? Miféle isten? Honnan veszel ilyesmit?

Teljesen elment az esze. Szinte egyáltalán nem zavartatta magát, ha a komisszárral volt, aki kommunista könyveket hozott neki, megzavarta a fejét, de Marja csak irult-pirult örömében. Egyszer ott ültek az asztalnál, szorosan egymás mellett, azt hitték, egyedül vannak a házban, pedig Koza-

nok elbújt az ágy alatt, mert gyötörte a féltékenység. Leengedte a daróctakarót egészen a földig, és ott ült, mint görény a lyukban. Megszólalt a komisszár:

– Jelentéktelen ember a maga férje, Grisagina elvtársnő. Nem is értem, hogy élhet vele . . .

Marja kacag.

– Nem élek én vele, már negyedik hónapja. Egy fedél alatt lakunk, ennyi az egész.

A komisszár megfogja Marja kezét.

– Nahát, igazán? Alig hiszem.

Közben egyre a szemébe néz, és közelebb húzódik az asszonyhoz. Átölelve tartja a derekát.

– Nagyon együtt érzek magával – teszi hozzá.

Hallgatja ezt Kozanok az ágy alatt, s a rosszullét környékezi. A fejsze után kapna, hogy agyoncsapja őket, de elfogja a félelem. Kidugja a fejét a daróctakaró alól, s látja ám, hogy nevetnek rajta.

– Tudtuk, hogy ott kuksolsz a takaró alatt – mondja az asszony.

3

Tanácstagokat választottunk. Jöttek az asszonyok is csőstül, mintha csak vásár volna. Ahogy beszélgetünk, zajongunk, halljuk ám, hogy Marja nevét kiáltozzák:

– Marját akarjuk! Marja Grisaginát!

Valaki közülünk is odakiáltja tréfásan:

– Őt bizony!

Azt hittük, jó mulatság lesz, s kiderült, hogy komoly dolog sült ki belőle. Az asszonyok, mint a csókák, csipdesik a férfiakat: csőstül támad ránk mindenféle özvegyasszony meg katonafeleség. A magunkfajtának nem nagyon fűlik a foga a hivatalhoz, különösen ezekben a mai időkben. Bánjuk is, csak legyintünk rá. Ha Marja, hát legyen Marja. Hadd égesse meg magát.

Megszámolták a szavazatokat, s kiderült, hogy kétszáztizenöten szavaztak Marjára. Vaszilij Ivanics, a komisszár, beszédében gratulált: – Marja Fjodorovna – aszongya –, maga az első nő a parasztküldöttek tanácsában. Szolgáljon

becsülettel! A Szovjet Köztársaság nevében minden jót kívánok magának ehhez a megbízatáshoz, és remélem, hogy a munkás-proletariátus érdekeit képviseli majd.

Marja szeme tágra nyílt, arcát pír lepte be. Csak áll nagy komolyan. – Becsülettel szolgálok majd, elvtársak. És ha hibázom, ne ítéljenek el, hanem segítsenek.

Kozanok ekkortájt már nagyon elkedvetlenedett. A legjobban az bántotta, hogy nem tudta, vajon kinevetik-e vagy tisztelik? Hazaérve azt gondolta: „Hogyan beszéljek most vele? Hivatalos személy lett!" Mi is álmélkodunk. Valami furcsa játék ez! Asszonyszemély, mégis hirtelen a járási tanácsba kerül, s ő dönt ügyeinkben... Magunk között dohogtunk emiatt.

– Ostobák voltunk! Szabad-e asszonyt ültetni ilyen tisztségbe?

Nazarov apó meg is mondta egyenesen Marjának:

– Marja, Marja, nem jó utat választottál!

De az asszony csak a fejét rázta:

– Engem a faluközösség választott, nem a magam feje után megyek.

4

Benéztünk a tanácsba, hogy lássuk, mit csinál, hát rá se lehet ismerni. Felállított egy asztalt, rajta tintatartó, két ceruza, egy kék meg egy piros, mellette a titkár egy csomó papírral. Még a hangja is megváltozott az átkozottnak. Átfutja a sorokat: – Ez az élelmezési kérdésekkel kapcsolatos, ugye, Jeremejev elvtárs?

– Úhüm...

Aláírja a vezetéknevét a papírra, és újból megszólal, mint valami főnök:

– Elkészültek a jegyzékekkel? Fejezzék be mielőbb!

Nem hiszünk a szemünknek... Na tessék, a Marja! Legalább egyszer elpirulna... Leelvtársaz valamennyiünket. Történt egyszer, hogy bement hozzá az öreg Klimov. Tőle is azt kérdezte: „Mit kíván az elvtárs?" Az öreg azonban ki nem állhatja ezt a szót, mint akinek a tyúkszemére léptek. „Bár járási tanácstag vagy, én neked nem vagyok elvtárs!"

Azt hiszitek, zavarba esett? Csak nevetett. Egy hónap múlva már férfiingben járt, olyan sapkát viselt, mint a vöröskatonák, és a sapkára csillagot tűzött.

Sokáig szenvedett Kozanok, aztán megmondta az asszonynak, hogy el akar válni tőle. – Meg akarok szabadulni ettől az élettől. Nem bírom tovább, más asszonyt keresek, hozzám valót! – Marja csak legyintett. – Csak rajta – mondja –, réges-régóta ez az én véleményem is!

Öt hónapig dolgozott nálunk, de már torkig voltunk vele, nagyon húzott a bolsevikokhoz, meg aztán a többi asszonyt is megfertőzte. Az egyik is prüszkölt, a másik is prüszkölt, kettő meg végleg otthagyta az urát. Már azt hittük, nem szabadulunk meg ettől a mákvirágtól, amikor azonban történt valami. Támadást indítottak a kozákok. Felült Marja a szekérre a bolsevikokkal, és elment. Hogy hová, nem tudom. Úgy hírlett, látták az egyik közeli faluban, de az is lehet, hogy nem is ő volt, hanem valaki más, csak hasonlított hozzá. Sok ilyenfajta van manapság minálunk.

1921 *Tarisznyás Györgyi fordítása*

IDEGEN VÉR

Fülöp napján, a böjt után leesett az első hó. Éjjel szél támadt a Donon túlról, megzörgette a deres sóslóriomkórót, bozontos kupacokká kuszálta a földnyelveket, és csupaszra nyalta az utak hepehupás hátát.

Az éj a zöldes szürkület csendjének béklyójába verte a sztanyicát. A kertek alatt szunnyadozott a felszántatlan, burján borította sztyepp.

Éjfélkor tompán felüvöltött a szakadékokban a farkas, a sztanyicából feleltek rá a kutyák, és Gavrila apó felébredt. Lelógatta lábát a kemencéről, s a peremébe kapaszkodva sokáig köhögött, aztán köpött egyet, és tapogatva megkereste a dohányzacskót.

Első kakasszó után minden éjjel felébred az öreg, ül-ül, köhög, lekrákogja tüdejéről a nyálkát, a fojtogató köhögési rohamok szünetében meg a rég kitaposott, megszokott csapáson haladnak a gondolatai. Egyről gondolkodik az öreg: a fiáról, aki nyomtalanul eltűnt a háborúban.

Csak egy fia volt – az első és az utolsó. Éjt nappallá téve csak őérte dolgozott. Amikor eljött az ideje, hogy útnak eressze a frontra a veresek ellen – két pár ökröt vitt a vásárba, az árán meg katonalovat vett egy kalmüktől; nem is ló volt az, hanem maga a száguldó pusztai fergeteg. A ládából elővette a nyerget, a nagyapja használta ezüstveretes zabolát. A búcsúkor azt mondta:

– No, Petro, jól felszereltelek, még egy tisztnek se válna szégyenére ilyen felszereléssel bevonulni... Úgy szolgálj, ahogy apád szolgált, ne hozz szégyent a kozák seregre meg a csendes Donra! Nagyapáid, szépapáid a cárokat szolgálták, neked is az a kötelességed!

Kinéz apó az ablakon, amelyet zöldes fénnyel hint be a

hold, fülel a szélre, mely az udvaron matat, mintha valami lopnivalót keresne; eszébe jutnak azok a napok, amelyek nem peregnek visszafelé, nem jönnek vissza többé már soha . . .

A bevonuló búcsúztatásakor harsogva énekelték a kozákok Gavrila házának nádfedele alatt az ősrégi kozákdalt:

Ütünk-vágunk, de nem bontjuk meg a rendet,
Csak a parancsra hallgatunk,
Amit parancsnok apáink parancsolnak –
Odamegyünk, szúrunk, ütünk, vágunk! . . .

Petro az asztalnál ült, ittasan, kékre sápadva, felhajtotta az utolsó poharat, a „kengyelest", fáradtan összehunyorította szemét, de keményen ült fel a lóra. Megigazította kardját, és a nyeregből lehajolva, felmarkolt egy keveset apja udvarának földjéből. Most nyugszik valahol, de az idegenben vajon kinek a földje melegíti a mellét?

Elnyújtva, szárazon köhög apó, mellében más-más hangnemben hörögnek, zúgnak a fújtatók, időközben meg, amikor kiköhögte magát, hátával nekidől a kemencének, és gondolatai az ismerős, járt ösvényen haladnak a fejében.

Elbúcsúztatta fiát, de egy hónap múlva megjöttek a veresek. Behatoltak, mint ellenségek, az ősrégi kozákéletbe, a nagyapák megszokott életét, akár egy üres zsebet, kiforgatták. Petro a front túlsó oldalán volt, a Donyec mellett, a harcokban tanúsított nagy buzgalmával megszolgálta az őrmesteri váll-lapot, a sztanyicában meg Gavrila apó a veresmuszkák ellen úgy dédelgette, dajkálta öreges, tompa gyűlöletét, mint valamikor Petrót, fehérszőke hajú fiacskáját.

Bosszantásukra oldalsávos, buggyos nadrágot viselt, vörös kozákcsíkkal, amelyet fekete cérnával varrtak a csizmaszáron kívül eresztett posztónadrágra. Felvette narancssárga, paszományos gárdaköpenyét, amelyen még meglátszott az egykor viselt őrmesteri váll-lapok nyoma. Mellére tűzte azokat a kereszteket és érdemérmeket, amelyeket azért kapott, mert hittel, igazsággal szolgálta az uralkodót; vasárnaponként, ha templomba ment, szétnyitotta ködmöne szárnyait, hogy mindenki lássa.

A sztanyica szovjetjének elnöke egy ilyen találkozáskor azt találta mondani:

– Vedd le ezeket a fityegőket, apó! Most már nem divat.

Az öreg robbant, akár a puskapor.

– Te tűzted fel, hogy most azt parancsolod, vegyem le?

– Aki feltűzte, most biztosan a férgeket eteti a földben.

– Akkor is! Én bizony nem veszem le! Csak akkor tépheted le, ha meghalok!

– Vakot mondtál... Azért tanácsolom, hogy vedd le, mert sajnállak, felőlem akár velük is alhatsz, de vigyázz, mert a kutyák... a kutyák megszabják a nadrágodat! Azok a derék állatok már elszoktak az efféle látványtól, és nem értenek szót veled...

Ez a sértés olyan keserű volt, akár a virágjában lévő üröm. Levette az érdemrendeket, de a sértés egyre nőtt lelkében, terebélyesedett, és dühvel párosult.

Elpusztult a fia – nincs kinek gyarapítson. Düledeztek a csűrök, a jószág rombolta a hodályt, korhadtak a vihar tépte viskó szarufái. A lóistállóban, az üres rekeszekben kedvükre garázdálkodtak az egerek, a színben ott rozsdásodott az aratógép.

A lovakat – távozásuk előtt – elvitték a kozákok, ami megmaradt, azt meg elvitték a veresek, az utolsót, a kócos lábút, nagy fülűt, amelyet cserébe dobtak oda a veresek, az ősszel egy szempillantás alatt megvették a mahnóisták. Cserébe egy pár angol lábszártekercset hagytak ott apónak.

– Hadd legyen ez csak a miénk! – mondta kacsintva a mahnóista géppuskás. – De most gazdag leszel, apó, itt az egész vagyonunk!

Porrá omlott minden, amit évtizedek alatt gyűjtött. A keze már lehanyatlott munka közben; de tavasszal, amikor az üres határ engedelmesen és ernyedten feküdt a lábánál – éjszakánként hallhatatlan, de hatalmas szóval hívta, csábította apót a föld. Nem szokott ellenállni, befogta az ökröket az eke elé, nekiindult, és felbarázdálta az acélcsoroszlyával a határt, telehintette maggal, nagy szemű búzával a fekete föld telhetetlen méhét.

Jöttek kozákok a tengerpartról is, a tengerentúlról is, de egyikük sem látta Petrót. Különböző ezredekben szolgáltak ugyan vele, különböző vidékeken jártak együtt – elég nagy

Oroszország –, de Petro egy ezredbeli kozák bajtársai valahol a Kubán mellett elpusztultak a zslobini osztaggal vívott csatában – az egész ezred.

Apó jóformán sose beszélt fiáról öreg feleségével.

Éjszakánként hallotta, ahogy a párnáját áztatja könnyeivel és szipog.

– Mi az, öregasszony? – kérdezte köhécselve.

Az asszony hallgatott egy keveset, majd azt felelte:

– Mintha szénszag volna . . . egy kicsit fáj a fejem.

Gavrila nem mutatta, hogy sejti, mi a baj, azt tanácsolta:

– Hozok egy kis uborkalevet. Mingyán lemászok a verembe, hozok fel.

– Csak aludj. Majd elmúlik úgy is!

És megint szétfeszült a csend a házban, mint láthatatlan csipkés pókháló. A hold szemtelenül bekémlelt az ablakon, mintha gyönyörködne a más bánatában, az anyai fájdalomban.

De mégis vártak, és remélték, hogy majd csak megjön a fiuk. Gavrila odaadta a birkabőrt, hogy csináljanak belőle bundát, és azt mondta az öregasszonynak:

– Mi majd csak eltengődünk valahogy, de mit visel majd Petro, ha megjön. Itt a tél, varrni kell neki egy ködmönt.

Meg is varrták a Petro termetére szabott ködmönt, és beletették a ládába. Viselő csizmát is készítettek neki, hogy abban gondozza majd a jószágot. Apó gondosan őrizte kék posztómundérját, beszórta dohánnyal, hogy ki ne rágja a moly, és levágtak egy bárányt, a bőréből kucsmát varrt a fiának az öreg, és felakasztotta egy szegre. Ha megjön a telek lábjából, szétnéz, és úgy tetszik neki, hogy Petro mindjárt kilép a szépszobából, elmosolyodik és azt kérdezi: „No, apám, hát hideg van-e odakinn?"

Két nappal később alkonyat előtt indult, hogy ellássa a jószágot. Szénát vetett a jászolba, vizet akart merni a kútból – ekkor eszébe jutott, hogy a kétujjas kesztyűjét a házban hagyta. Visszament hát; kinyitja az ajtót, és azt látja: az öregasszony térden áll a lóca mellett, és Petro még viseletlen kucsmáját a melléhez szorítja, úgy ringatja, mintha kisgyermeket csicsígatna . . .

Elsötétült előtte a világ, mint vadállat rohant oda hozzá, a padlóra döntötte, hörögve, habzó nyálát nyelve kiabálta:

– Hagyd abba, te alávaló! Hagyd abba! Mit művelsz, mi?

Kitépte kezéből a kucsmát, a ládába dobta, és lelakatolta. Csak akkor vette észre, hogy azóta rángatózni kezdett az öregasszony bal szeme, és eltorzult a szája.

Folytak a napok és a hetek, folyt a víz a Donban, mindig sebesen, ősz tájban áttetsző zölden.

Ezen a napon befagyott a víz a Don partja mentén. A sztanyica felett megkésett vadlibacsapat repült keresztül. Este átszaladt Gavriláékhoz a szomszéd legény, és sietve keresztet vetett a szentképek felé.

– Jó estét kívánok!

– Adjon Isten!

– Hallotta, apó? Prohor Lihovidov megjött Törökországból. Egy ezredben szolgált a maguk Petrójával!

Gavrila végigsietett a közön, fuldokolva köhögött a gyors járástól. Prohort nem találta otthon, elment a faluba a bátyjához, és azt ígérte, hogy csak holnap jön vissza.

Gavrila egész éjjel nem aludt. Álmatlanságtól gyötörve forgolódott a kemencén.

Virradat előtt mécsest gyújtott, s leült nemezcsizmát varrni.

A reggel sápkóros; a szürkéskék keletről csenevész fény csurog. A holdat az ég közepén érte a hajnal, már nem volt annyi ideje, hogy elballagjon addig a kis felhőig, és mögéje temetkezzék nappalra.

Reggeli előtt kinézett Gavrila az ablakon, és valamiért súgva mondta:

– Jön Prohor!

Belépett, de nem kozákra hasonlított, idegen volt az arca. Recsegett a lábán a patkós angol bakancs, úgy állt rajta az idegen szabású, látszólag másoktól levetett kabát, mint egy zsák.

– Jó reggelt, Gavrila Vaszilics.

– Adjon isten, katona! . . . Kerülj beljebb, ülj le.

Prohor levette a sapkáját, köszönt az öregasszonynak, és leült a lócára, a szépsarokba.

– No, csúnya egy idő lett, annyi havat fújt össze a szél, hogy járni se lehet!

– Igen, máma korán reggel nagy hó esett . . . Régen ilyenkor még zöld takarmányt legelt a jószág.

Egy pillanatnyi nyomasztó hallgatás után Gavrila, látszólag közömbösen és keményen így szólt:

– Hanem megöregedtél, öcsém, azokban az idegen országokban!

– Nem volt mitől fiatalodni, Gavrila Vaszilics! – mosolyodott el Prohor.

Az öregasszony már kérdezte volna:

– A mi Petrónkat . . .

– Elhallgass, asszony! – kiáltott rá szigorúan Gavrila. – Hadd szedje össze magát a nagy hideg után, ráérsz még megtudni.

– No, Prohor Ignatyics, hát hogy folyt az életetek?

– Nem nagyon dicsekedhetünk vele. Úgy vonszoltam hazáig magam, mint egy kutya, amelyiknek leütötték a hátulját, de még így is – hála istennek.

– Aha-a . . . Szóval rossz volt az élet ott a törököknél?

– Nagyon nehezen eltengődtünk valahogy. – Prohor dobolni kezdett az asztalon. – Hanem te is ugyancsak megöregedtél ám; lám csak, mintha liszttel szórták volna be a fejed . . . Hogy éltek itt a szovjethatalom alatt?

– Várom a fiamat, tartson most már ő el bennünket, öregeket.

Prohor sietősen félrefordította szemét. Gavrila észrevette ezt, és nyersen, egyenesen nekiszegezte:

– Beszélj: hol van Petro?

– Hát nem hallották?

– Nem egyformán hallottuk – vágta el Gavrila.

Prohor az abrosz piszkos rojtjait csavargatta ujjai közt, és csak később szólalt meg.

– Azt hiszem, januárban Novorosszijszk városa mellett álltunk a századdal . . . Van egy olyan város a tengerparton . . . Hát ott állomásoztunk, ahogy szoktunk . . .

– Elesett, mi? – kérdezte mély, suttogó hangon, előrehajolva Gavrila.

Prohor nem emelte fel a tekintetét, hallgatott, mintha nem is hallaná a kérdést.

– Ott álltunk, a veresek meg előretörtek a hegyekig, hogy egyesüljenek a zöldekkel. A századparancsnok őt, a maguk

Petróját küldte felderíteni ... Szenyin főhadnagy volt a parancsnokunk ... Hát akkor történt ... tudja ...

A kemencénél hangosan megcsörrent a leesett fazék, az öregasszony a kezét előrenyújtva ment az ágy felé, jajkiáltás fojtogatta a torkát.

– Ne üvölts! – rivallt rá fenyegetően Gavrila, és az asztalra könyökölve farkasszemet nézett Prohorral; lassan és fáradtan mondta: – No, fejezd be!

– Levágták! – kiáltotta Prohor sápadtan, és felállt, tapogatózva megkereste a lócán a sapkát. – Levágták Petrót ... Agyonvágták ... Megálltak egy erdő mellett, hadd fújják ki magukat a lovak, a nyergen megeresztették a hevedert, a veresek meg ... rájuk az erdőből ... – Prohor elfulladva dadogott, reszkető ujjakkal gyürkölte sapkáját. – Petro belekapaszkodott a kápába, a nyereg meg a ló hasa alá fordult ... Tüzes ló volt ... Nem tudta visszatartani, ott maradt ... Ennyi az egész!

– De ha én nem hiszem el? – mondta tagoltan Gavrila.

– Ahogy akarja, Gavrila Vaszilics, de én igazán ... az igazat mondom, a meztelen igazságot ... Tulajdon szememmel láttam ...

– De ha én ezt sem akarom elhinni! – hörögte bíborvörösen Gavrila. Vérbe borult, könnybe lábadt a szeme. Gallérjánál feltépte ingét, és meztelen szőrös mellével nekiindult a megrémült Prohornak, és verejtékes fejét hátra-hátra vetve nyöszörögte: – Egyetlen fiamat megölni? Az eltartónkat? Az én Petykámat? Hazudsz, kutyafajzat! Hallod?! Hazudsz! Nem hiszem!

Éjjel meg magára vetve ködmönét, kiment az udvarra – nemezcsizmája alatt ropogott a hó –, kiment a szérűre, és megállt egy kazal előtt.

A sztyepp felől szél fújt, sodorta a porhavat; szigorú, fekete sötétség tornyosult a csupasz meggycsemeték közt.

– Fiacskám! – szólt Gavrila halkan. Várt egy keveset, majd mozdulatlanul – még a fejét se fordította semerre – újból szólongatni kezdte:

– Petro! Fiacskám!

Aztán egész hosszában elterült a kazal mellett, a letaposott havon, és összecsukta elnehezült szemhéjait.

A sztanyicában beszélni kezdtek a természetbeni beszolgáltatásról meg azokról a bandákról, amelyek a Don alsó folyása felől jönnek. A végrehajtó bizottságban a sztanyica-gyűléseken súgva adták tovább a híreket, de Gavrila apó egyszer se lépett a végrehajtó bizottság rozzant küszöbére, nem volt rá szükség, ezért sok mindenről nem hallott, sok mindent nem tudott. Ezért furcsállotta is, amikor vasárnap nagymisa után megjelent nála az elnök, vele három, sárga, kurta irhaködmönös, puskás ember.

Az elnök kezet fogott Gavrilával, és mindjárt, mintha a fejsze fokával tarkón vágta volna, azt kérdezte:

– No, valld be, öreg, van gabonád?

– Hát azt hitted, hogy a szentlélek étet bennünket?

– Ne nyelvelj, mondd meg értelmesen: hol a gabona?

– A csűrben, természetes . . .

– Hordd ki!

– Hadd tudjam meg előbb, mi közötök van nektek az én gabonámhoz?

Egy markos szőke, puskás, láthatólag parancsnokuk, csizmája sarkával a fagyos földet kopogtatva azt mondta:

– Elvesszük a felesleget az állam javára. Természetbeni beszolgáltatás. Hallottál róla, öreg?

– És ha én nem adom? – hörögte Gavrila, és majd szétvetette a düh.

– Nem adod? Akkor majd elvisszük mi!

Összesúgott az elnökkel, bemásztak a hombárokba, és a sötét aranyszínű, tiszta búzába hólemezkék estek a csizmájukról. A szőke, rágyújtva, így határozott:

– A vetőmagot, fejadagot meghagyni, a többit elvinni. – A becsüs gazdaszemével felmérte, mennyi lehet a gabona, és Gavrilához fordult: – Hány hektárt fogsz vetni?

– Istennyilát fogok én vetni! – felelte Gavrila rekedten köhögve, görcsösen rángatózó arccal. – Vigyétek, átkozottak! Raboljatok ki! A tiétek mind!

– De megtáltosodtál, Gavrila apó, csillapodj, öreg! – kérte az elnök, és Gavrila felé rázta kesztyűs kezét.

– Fulladjatok meg a más vagyonától. Pukkadjatok meg tőle!

A szőke leszakított egy megolvadt jégcsapocskát a baju-

száról, okos, gúnyos, szúrós szemét görbén Gavrilára vetette, és nyugodt mosollyal ezt mondta:

– Ne ugrálj, öreg! Kiabálással nem segítesz. Mit üvöltözöl, vagy tán a tyúkszemedre léptek? – Majd szemöldökét összehúzva, élesen felcsattanó hangon folytatta: – Vigyázz a nyelvedre! Ha túl hosszú, kösd a fogadhoz! Mert ha agitálsz . . . – Nem fejezte be, tenyerével a pisztolytáskára csapott, amely féloldalt húzta az övét, de már enyhébben mondta: – Még ma beszállítsd a gyűjtőhelyre!

Az öreg nem rémült meg, de a magabiztos és kemény hangra megpuhult, belátta, hogy kiabálással csakugyan nem segít magán. Legyintett, és a tornác felé indult. Még az udvar közepéig se jutott; amikor hirtelen összerezzent egy vad, rekedt kiáltásra:

– Hol vannak az élelmezési osztagosok?

Gavrila megfordult – a sövényen túl, ficánkoló, ágaskodó lovon ott forog körbe-körbe egy lovas. Valami szokatlan dolog előre sejtése roggyantotta meg remegő térdét. Mielőtt még kinyithatta volna a száját, a lovas meglátta a csűrnél állókat, hirtelen megállította lovát, és utolérhetetlen, sebes kézmozdulattal lekapta a válláról a puskát.

Öblösen dördült egy lövés, és a csendben, amely a lövés után egy pillanatra rátapadt az udvarra, élesen kettőt csattant a závár, és a töltényhüvely rövid zümmögéssel kirepült a földre.

A dermedtség elmúlt: a szőke szorosan az ajtófélfához tapadva, remegő kezével hátborzongatóan sokáig huzigálta elő a tokból a revolvert, az elnök pedig nyúl módjára leguggolva a csűr felé iramodott az udvaron át, az egyik osztagos gyorsan letérdelt, és egy tárat eresztett karabélyából a sövényen túl himbálódó fekete kucsmába. Az udvart elárasztotta a lövések ropogása. Gavrila nagy nehezen rángatta fel lábát a hóról – mintha beleragadt volna –, és lomhán kocogni kezdett a tornác felé. Amikor hátrapillantott, azt látta, hogy a három irhaködmönös szétszórtan, ki merre lát, a hókupacokon meg-megrekedve szalad a csűr felé, a boldogan kitáruló kapun meg lovasok tódulnak be.

Az elülső, egy sárga csődörön ülő kubáni kucsmás, előregörnyedve a kápára hajolt, és megsuhogtatta kardját a feje fölött.

Gavrila szeme előtt, mint hattyúszárnyak villantak meg fehér csuklyájának csücskei, és arcába repült a lovak patája alól ráfreccsenő hó.

Gavrila a faragott tornácnak erőtlenül nekitámaszkodva látta, hogy a sárga csődör, nekikészülve, átrepül a sövényen, ágaskodva körbeforog egy megkezdett árpaszalmakazal előtt, a kubáni meg a nyeregből lehajolva, keresztül-kasul összeszabdalta a négykézláb mászó osztagost . . .

A szérűn szaggatott, zavaros lárma, dulakodás; valaki elnyújtva, zokogva kiabál. Egy pillanat múlva tompa egyes lövés csattant. A galambok, amelyeket felriasztott a lövöldözés – de aztán visszaszálltak a csűr tetejére – megint felröppentek az égbe, mint egy csomó ibolyaszínű sörét. A lovasok leszálltak a szérűn.

A sztanyica fölött szakadatlanul hullámzott az ünnepélyes harangzúgás. Pása – a falu bolondja – felmászott a harangtoronyba, és a maga bolond eszével meghúzott minden harangot, úgyhogy félreverés helyett húsvéti örömet gilingalangoltak.

A kubáni, vállára vetett fehér csuklyában, odament Gavrilához. Kitüzesedett, izzadt orcája meg-megvonaglott, ajka nyáladzó szögletei legörbültek.

– Zab van?

Gavrila alig tudott elmozdulni a tornáctól, annyira lesújtotta, amit látott, és nem volt ura elzsibbadt nyelvének.

– Megsiketültél, te bitang?! Zab van? – azt kérdem. – Hozz egy zsákot!

De még oda se vezethették a lovakat az abrakos vályúhoz, újabb lovas robogott be a kapun.

– Lóra! . . . A hegyről gyalogság . . .

A kubáni átkozódva zabolázta fel gőzölgő verejtékben úszó csődörét, és sokáig dörzsölte hóval ruhája ujjának jobb hajtókáját, amely sűrűn be volt mocskolva valami bíborvörös péppel.

Az udvarról öten lovagoltak ki, az utolsónak a kápája alatt Gavrila megpillantotta a szőke osztagos vérmintás, sárga irhaködmönét.

A dombon túl, a kökényes szakadékában estig durrogtak a lövések. A sztanyicában megvert kutyaként megalázva fe-

küdt a csend. Már felkéklett az alkonyat, amikor Gavrila elhatározta, hogy kimegy a szérűre. Bement a sarkig nyitott kisajtón, és azt látta, hogy a szérű sövényén lehajtott fejjel ott csüng a golyó találta elnök. Keze lelóg, mintha a sövény túlsó oldalára esett kucsmájáért nyúlna.

A kazaltól nem messzire, a csutkával és pelyvával beszórt havon ott feküdtek az ingre vetkőztetett osztagosok, sorban mind a három. És most, ahogy nézte őket, a borzalomtól remegő szívében már nem érezte azt a dühöt, amely reggel belefészkelte magát.

Képtelenségnek, rossz álomnak rémlett, hogy a szérűn, ahol állandóan a szomszédok kecskéi garázdálkodtak – megtépázták a szalmakazlakat –, most összekaszabolt emberek hevernek, és belőlük, meg az alvadt, hólyagos vér olvadozó tócsáiból már terjengett a hullaszag . . .

A szőke a fejét természetellenesen félrefordítva feküdt, és ha a fejét nem nyomta volna szorosan a hóba, azt lehetett volna gondolni, hogy pihen – annyira hanyagul vetette egyik lábát a másikra.

A másik, egy csorba fogú, fekete bajuszos legény meggörbülve feküdt, fejét a válla közé húzta, és engesztelhetetlenül, dühösen vicsorgott. A harmadik, fejét a szalmába túrva, mozdulatlanságában is szinte úszott a havon: annyi erő és feszültség volt kezének holt lendületében.

Gavrila a szőke fölé hajolt, megfeketedett arcába nézett, és összerezzent szánalmában: egy tizenkilenc éves fiú feküdt előtte, nem az a szúrós szemű, haragos parancsnok. Pelyhes, sárgás bajusza alatt a szája szélét dér lepte be, szomorú kis ránc húzódott mellette, csak a homlokán sötétlett keresztbe mély, szigorú redő.

Teljesen céltalanul megérintette kezével a meztelen mellet – és megtántorodott a meglepetéstől: a jeges hidegen át kialvó meleget érzett tenyerével . . .

Az öregasszony feljajdult, és keresztet vetett, a kályhához rebbent ijedtében, amikor Gavrila nyögve, erőlködve, becipelte a hátán a vértől fekete, megmerevedett testet.

Letette a lócára, megmosta hideg vízzel, szúrós gyapjúharisnyával addig dörzsölte a lábát, karját, mellét, amíg belefáradt és beleizzadt. Fülét a kígyóhideg mellre tapasz-

totta, és nagy nehezen meghallotta, hogy tompán, hosszú időközökben meg-megdobban a szíve.

Négy napig feküdt a szépszobában a sáfránysápadt legény, olyan volt, mint egy holttest. Homlokát és arcát keresztülszelve, alvadt vértől vöröslött rajta egy sebhely, feszesen átkötözött mellén hullámzott a takaró, ahogy hörögve, sípolva szívta be a levegőt.

Gavrila mindennap a legény szájába dugta megrepedezett, kérges ujjait, egy kés végével óvatosan szétfeszítette összeszorított fogait, az öregasszony meg egy nádszálon át meleg tejet és ürücsontlevest töltött a szájába.

Negyednap reggel pirosság derengett fel a szőke arcán, délre úgy lángolt, akár a dércsípte galagonyabokor, a hideg rázta egész testét, és ingén hideg és ragadós veríték ütött át.

Attól kezdve összefüggéstelenül és halkan félrebeszélt, neki-nekilendült, hogy leugorjék az ágyról. Gavrila meg az öregasszony felváltva éjjel-nappal ott őrködött mellette.

A hosszú téli éjszakákon, amikor a keleti szél a Donon túlról feléjük száguldott, felzavarta a megfeketedett eget, és a sztanyicára terítette az alacsony, hideg felhőket, Gavrila a sebesült mellett üldögélt, kezére ejtve fejét, és figyelte, mit beszél összefüggéstelenül valami ismeretlen, ózó nyelvjárásban; sokáig nézte mellén a napbarnította háromszöget, szürkéskék karikával körülárkolt, csukott szemének kékes héját. És amikor színtelen ajka közül csak úgy áradtak az elnyújtott sóhajok, a rekedt vezényszavak, a csúnya káromkodások, és arcát eltorzította a düh meg a fájdalom – sírás fojtogatta Gavrila mellét. Ilyen pillanatokban magától jött a szánalom.

Látta Gavrila: mindennap és minden álmatlan éjszakán, hogyan sápadozik, senyved az ágy mellett az öregasszony, észrevette a könnyeket is az orcáján, amelyet ráncok szántottak fel, és megértette, helyesebben megsejtette a szíve, hogy elesett fia, Petro iránt érzett, ki nem sírt szeretete mint a tűz csapott át erre a mozdulatlan, idegen fiúra, akit már eljegyzett a halál . . .

Egyszer betért hozzájuk a sztanyicán éppen átvonuló lovasezred parancsnoka. A lovát a kapunál hagyta a küldönc-

cel, ő meg felszaladt a tornácra – csörömpölt a kardja, pengett a sarkantyúja. A szobában levette kucsmáját, és sokáig némán állt az ágynál. A sebesült arcán sápadt árnyékok bolyongtak, láz égette ajka közül vér szivárgott. A parancsnok megcsóválta időnap előtt megőszült fejét, és elködlő tekintettel Gavrila szeme mellett valahová elfelé nézve azt mondta:

– Vigyázz az elvtársra, öreg!

– Vigyázunk rá! – felelte keményen Gavrila.

Teltek a napok, a hetek. Elmúlt a karácsonyi, újévi ünnepkör is. A tizenhatodik napon először nyitotta fel szemét a szőke, és Gavrila egy fátyolosan recsegő hangot hallott:

– Te vagy az, öreg?

– Én.

– Istentelenül elbántak velem?

– Mentsen meg tőle mindenkit a Krisztus!

A megfoghatatlan, mégis áttetsző tekintetben ártatlan, együgyű gúny rémlett fel Gavrila előtt.

– És a fiúk?

– Azok . . . hát . . . azokat eltemettük a téren.

Némán mozgatta ujjait a takarón, és a mennyezet festetlen deszkáira fordította tekintetét.

– Kinek hínak? – kérdezte Gavrila.

Az eres, kék szemhéj fáradtan összecsukódott.

– Nyikolaj.

– No, mi majd Petrónak hívunk . . . Volt egy fiunk . . . Petro . . . – magyarázta Gavrila.

Elgondolkozott, akart még kérdezni valamit, de orron keresztül vett, egyenletes légzést hallott, és karjával tartva az egyensúlyt, lábujjhegyen elment az ágy mellől.

Lassan tért vissza belé az élet, kelletlenül. A második hónapban nagy nehezen felemelte a fejét a párnáról – a hátán felfekvések jelentek meg.

Gavrila napról napra ijedten tapasztalta, hogy úgy ragaszkodik az új Petróhoz, mintha vére volna, a réginek, az édesfiának a képe meg úgy halványodik és fakul, akár a leáldozó nap fénye a ház ablakának csillámüvegén. Igyekezett felélesztení a régi fájdalmat és sóvárgást, de a régi érzés mind messzebb távolodott, és Gavrila szégyellte, kényelmet-

lenül érezte emiatt magát... Ki-kiment a jószágudvarba, óraszámra tett-vett ott, de ha eszébe jutott, hogy Petro ágya mellett állandóan ott ül az öregasszony, féltékenység támadt benne. Bement a házba, szótlanul topogott az ágy fejénél, alig hajló ujjaival esetlenül meg-megigazította a párnájának huzatát, és az öregasszony haragos tekintetét elkapva, békésen leült a padra, és elcsendesedett.

Az öregasszony megitatta Petrót mormotazsírral, tavaszszal, májusi virágjukban szedett gyógyfüvek főzetével. Ettől-e vagy attól, hogy a fiatalság győzött a betegségen – a sebek behegedtek, a vér pirosra festette kigömbölyödő orcáját, csak a jobb keze csontja, amely megroncsolódott a vállánál, csak az forrt össze rosszul: úgy látszik, az már elvégezte a maga dolgát.

De a böjt második hetében mégiscsak magától, minden külső segítség nélkül felült Petro az ágyban, és tulajdon erejétől meglepődve sokáig és bizalmatlanul mosolygott.

Éjjel a konyhában, a kemencén köhécselve, suttogva azt kérdezte Gavrila:

– Alszol, öregasszony?

– Mit akarsz?

– Lábadozik a fiunk... Holnap vedd elő a ládából a Petro kozáknadrágját... Készítsd ki az egész felszerelést... Hisz nincs mit felvennie.

– Magamtól is tudom! Máma már ki is vettem.

– De fürge vagy! A ködmönt is elővetted?

– Hát persze: pucéron járjon a fiú vagy mi?

Gavrila fészkelődött egy kissé a kemencén, egy kissé elszundikált, de eszébe jutott valami, és diadalmasan felemelte a fejét:

– Hát a kucsma? A kucsmát biztosan elfelejtetted, vén liba!

– Hagyj már békét! Negyvenszer is elmentél mellette, majd kiszúrja a szemed: ott lóg a szegen már második napja!

Gavrila bosszúsan köhögött, és elhallgatott.

A fürge tavasz már feszegette a Dont. A jég megfeketedett, és mintha féreg rágta volna, lyukacsosan megduzzadt. A hegy csupasz lett. A hó a szakadékba és a szurdokokba húzódott a pusztáról. A Donontúl aléltan úszott a napfény

árjában. A szél bőven ontotta a pusztáról az újjászületŏ üröm kesernyés illatát.

Március utolja volt.

– Ma felkelek, apám!

Jóllehet minden vöröskatona, aki csak átlépte a háza küszöbét, apámnak szólította, ha meglátta őszbe csavarodott haját – most meleg árnyalatot érzett Gavrila ebben a hangban. Csak úgy tűnt-e neki, hogy valóban fiúi gyengédséget öntött Petro ebbe a szóba, Gavrila mindenesetre fülig elpirult, köhécselni kezdett, és zavart örömét leplezve, azt dünnyögte:

– Harmadik hónapja fekszel . . . Ideje már, Petya!

Petro kiment a tornácra, úgy rakta a lábát, akár a gólyalábat, és majd megfulladt a túl sok levegőtől, amelyet a szél préselt a tüdejébe. Gavrila hátulról támogatta, az öregasszony meg ott téblábolt a tornác mellett, és kötőjével törölgette megszokott könnyeit.

Petro, a fogadott fiú, a csűr bozontos teteje láttán azt kérdezte az öregtől:

– Beszállítottad akkor a gabonát?

– Beszállítottam . . . – dörmögte kelletlenül.

– Jól tetted, apám!

És az „apám" szó megint melegséget gerjesztett Gavrila mellében. Petro mankóra támaszkodva mindennap ott botorkált, sántikált az udvaron. Gavrila meg mindenünnen – a szérűről, a szín alól – ahol csak volt, nyugtalan, kereső tekintettel kísérte új fiát. Csak rosszul ne lépjen, csak el ne essék.

Keveset beszélgettek, de igen közvetlen, szeretettel teljes kapcsolat alakult ki köztük.

Egyszer, két nappal azután, hogy Petro először kiment az udvarra, Gavrila elalvás előtt, a kemencén elhelyezkedve, megkérdezte:

– Hová valósi vagy, fiam?

– Uráli.

– Parasztcsaládból?

– Nem, munkáscsaládból.

– Hogyhogy? Valamilyen iparod volt, csizmadia vagy bognár voltál?

– Nem, apám, én gyárban dolgoztam. Vasöntödében. Gyerekkorom óta.

– És hogy szegődtél ezekhez, gabonát rekvirálni?

– A hadseregből küldtek.

– Te, ugye, a parancsnokuk voltál?

– Igen, az voltam.

Nehéz volt megkérdezni, de mégis erre fordította a szót:

– Szóval te párttag vagy?

– Kommunista – felelte Petro, és derűsen elmosolyodott.

Gavrila szemében ettől a nyílt, őszinte mosolytól már nem is látszott olyan szörnyűnek ez az idegen szó.

Az öregasszony kivárva az idejét, élénken megkérdezte:

– Hát családod van-e, Petyuska?

– Senkim az égvilágon! Egyedül vagyok, mint a kisujjam.

– Szóval meghaltak a szüleid?

– Még egészen kicsi koromban... hétesztendős voltam... Apámat kocsmában megölték, anyám meg csavarog valahol...

– Ej, az a szuka!... Szóval otthagyott téged, szegénykém?

– Elment egy vállalkozóval, én meg a gyárban nőttem fel.

Gavrila lelógatta lábát a kemencéről, sokáig hallgatott, aztán tagoltan, lassan megszólalt:

– Hát, fiam, ha nincs családod, akkor maradj nálunk... Volt nekünk egy fiunk... Arról neveztünk el téged Petrónak... De hát volt, nincs, most ketten tengődünk az öregasszonnyal... Ez alatt az idő alatt sok keserűséget megértünk veled; bizonyára ezért is szerettünk meg. Ha idegen vér folyik is benned, azért éppúgy fáj miattad a lelkünk, mintha az édesgyermekünk volnál... Maradj itt! Majd megélünk a földből, jól termő, bőven fizető földem van a Don partján... Ellátunk mindennel, megházasítunk... Én már a sír szélén állok, gazdálkodj tovább te. Csak becsülj meg minket, öregeket, ne tagadd meg tőlünk a betevő falatot, hisz egyik lábunk máris a sírban... Ne hagyj itt bennünket, öregeket, Petro!...

A kemence mögött egy tücsök ciripelt, recsegve, unalmasan.

Nyögtek a szél rázta ablakvédőtáblák.

– Mi már a menyasszonynak valót is kiszemeltük az öregasszonnyal! – Gavrila mesterkélt vidámsággal rákacsintott, de megremegő ajka szánalmas mosolyra görbült.

Petro mereven a lába alá nézett, bámulta a csorba padlót, bal kezével meg szárazon dobolt a padon. Nyugtalanító, ritka kopogás hallatszott: tuk-tik-tak! . . . tuk-tik-tak . . . tuk-tik-tak! . . .

Úgy látszik, a válaszon törte a fejét. Amikor döntött, abbahagyta a kopogást, és megrázta a fejét.

– Én itt maradnék örömest, apám. De hát magad is látod, az én munkámmal nem sokra megyünk . . . Ez a nyavalyás kezem, ez a kenyérkereső kezem nem akar jól összeforrni! De hát azért dolgozom, amennyi csak az erőmtől telik. Itt töltöm a nyarat, aztán majd meglátjuk.

– És lehet, hogy örökre itt is maradsz! – zárta le Gavrila.

A rokka boldogan dorombolt, duruzsolt az öregasszony lába alatt, ahogy feltekerte a rostos gyapjút a csévére.

Nem tudom: álomba akarta-e ringatni őket, vagy pedig szabad életet ígért egyenletes, altató zörgésével.

A tavasz nyomában hőség perzselte, a zsíros sztyeppi portól bodros és szürke napok jöttek. Hosszú ideig tartott a derült idő. A Don olyan szilaj volt, akár egy legény: tarajos hullámok púposodtak rajta. A kicsapott ár megitatta még a sztanyica szélső portáit is. A zöldeszőke Donon túl a virágzó topolyák mézes illatával itatta át a szelet, a réten vadalmafák hulló virágjával borított tó rózsállott, akár a hajnal. Éjszakánként lányok módjára kacsingattak a száraz villámok, és az éjszakák is olyan rövidek voltak, mint e villámok tüzes lobbanása. Az ökrök ki se pihenhették magukat a hosszú napi robot után. A csordalegelőn vedlett, csont-bőr barmok legeltek.

Gavrila és Petro egész héten kint volt a határban. Szántottak, vetettek, boronáltak, a szekér alatt háltak, egy bundával takaróztak, de Gavrila soha szót sem ejtett arról, hogy egy láthatatlan gúzzsal milyen erősen magához bilincselte új fia. Ez a szőke, vidám, dolgos legény elhalványította a megboldogult Petro képét. Őrá egyre ritkábban gondolt már Gavrila. De meg munka közben nem is volt ideje rágondolni.

A napok észrevétlen tolvajléptekkel jöttek és mentek. Elérkezett a szénakaszálás ideje.

Egy reggel Petro ott bíbelődött a kaszálógéppel. Gavrila ámulatára megcsinálta a kovácsműhelyben a késeket, és a letört szárnyak helyébe újakat csinált. Reggeltől estig dolgozott a kaszálógépen, alkonyatkor meg elment a végrehajtó bizottságba: valamilyen tanácskozásra hívták. Ezalatt az öregasszony, aki vízért ment, levelet hozott a postáról. A boríték piszkos és ócska volt, Gavrila címére szólt: adja át Nyikolaj Koszih elvtársnak.

Gavrila homályos izgalomtól gyötörve sokáig forgatta kezében a borítékot, amelyen elmosódott már a tintaceruzával rávetett ákombákom.

Felemelte, a világosság felé tartotta, de a boríték féltékenyen őrizte titkát, és Gavrila önkéntelen dühöt érzett ezzel a levéllel szemben, amely felborítja megszokott nyugalmát.

Egy pillanatra az jutott eszébe, hogy eltépi, de meggondolta magát, elhatározta, hogy odaadja. Petrót már a kapunál ezzel az újsággal fogadta:

– Leveled jött, fiam, valahonnan.

– Nekem? – csodálkozott Petro.

– Neked! Gyere, olvasd el!

Gavrila lámpát gyújtott a házban, és firtató, éles tekintettel figyelte Petro boldog arcát, mialatt a levelet olvasta. Nem bírta megállni:

– Honnan jön? – kérdezte.

– Az Urálból.

– Ki írta? – kíváncsiskodott az öregasszony.

– Az elvtársaim a gyárból.

Gavrila felfülelt.

– Aztán mit írnak?

Petro szemében kialudt a fény, kelletlenül felelte:

– Hívnak a gyárba . . . Üzembe akarják helyezni. Tizenhét óta áll.

– Hogyhogy? . . . Hát elmégy? – kérdezte Gavrila tompán.

– Nem tudom még . . .

Petro lesoványodott, szögletes lett, és megsárgult. Gavrila éjjelente hallotta, ahogy sóhajtozik és forgolódik az ágyban.

Hosszas töprengés után megértette, hogy Petro nem élhet a sztanyicában, nem neki való ekével borzolgatni a szűz sztyeppi feketeföldet. A gyár, amely felnevelte Petrót, előbbutóbb úgyis elveszi tőle, és megint sötét sorban sántikálnak majd egymás után az örömtelen, elvadult napok.

Gavrila téglánként szétrombolta volna azt a gyűlöletes gyárat, a földdel tette volna egyenlővé, hogy csalán nőjön és burján terpeszkedjék rajta.

Harmadnap, szénakaszáláskor, amikor találkoztak a táborhelyüknél, hogy igyanak, Petro megszólalt:

– Nem maradhatok, apám! Megyek a gyárba... Húz valami, felkavarja a lelkem.

– Hát tán rosszul megy itt sorod?

– Nem az a baj... A miénk az a gyár, amikor jött Kolcsak, másfél hétig védtük, kilenc kolcsakistát felakasztottunk, mihelyt elfoglaltuk a telepet, most meg a munkások, akik hazamentek katonáéktól, megint talpra akarják állítani a gyárat... Majd éhen halnak ők is, a családjuk is, de dolgoznak... Hát hogy élhetnék én itt? Hát a lelkiismeret?

– Mivel segítesz nekik? Hisz rossz a kezed.

– Furcsákat beszélsz, apám! Ott megbecsülnek minden kezet.

– Nem tartalak vissza. Menj! – felelte felélénkülve Gavrila. – Az öregasszonyt csapd be... mondd azt, hogy visszajössz... Mondd: ott leszek egy darabig, aztán visszajövök... különben elpusztul bánatában... hiszen te voltál az egyetlenünk...

És az utolsó reménybe kapaszkodva, szaggatottan, zihálva, rekedten azt mondta:

– Mert hátha csakugyan vissza is jössz. Hm. Csakugyan nem szánsz bennünket, öregeket?

. . . . . .

Nyikorgott a szekér, egyenetlenül lépkedtek az ökrök, a kerekek alól surrogva szóródott a levegőbe a porhanyós krétatörmelék. A Don mentén kígyózó út egy kis kápolna mellett balra kanyarodott. A fordulónál látni lehetett a járási székhely templomait és a kertek cikornyás, zöld csipkézetét.

Gavrila egész úton szakadatlanul beszélt. Igyekezett mosolyogni.

– Ezen a helyen három évvel ezelőtt lányok fúltak a

Donba. Azért is van itt ez a kis kápolna – mutatott ostorával a kápolnácska bús tetejére. – Itt búcsúzunk el. Tovább nincs út, leomlott a hegy. Innen csak egy versztányira esik a sztanyica, lassacskán odaérsz.

Petro megigazította a szíjon az elemózsiás tarisznyát, és leszállt a szekérről. Gavrila nagy erőfeszítéssel elfojtva zokogását, a földre dobta az ostort, és előrenyújtotta remegő kezét.

– Isten áldjon, drága fiam! A fényes nap is elsötétül, ha te nem leszel nekünk . . . – Fájdalom torzította, könnyáztatta arcát még jobban elgörbítve, hangját kiabálásig élesítve, azt harsogta:

– Az útravalót nem felejtetted el, fiam? Az öregasszony sütött neked . . . Nem felejtetted el? No, Isten veled! . . . Isten áldjon, kisfiam.

Petro sántikálva elindult, de mindjárt majdnem futott az út keskeny szélén.

– Gyere vissza! – kiáltotta Gavrila a szekérbe kapaszkodva.

„Nem jön vissza! . . ." – zokogott lelkében a ki nem sírt szó.

Majd utoljára feltűnt a fordulónál a drága szőke fej, utoljára intett vissza Petro a sapkájával, és azon a helyen, amely még a lába nyomát őrizte, felkavart és megpörgetett egy szőke porfelhőt a bolond szél.

1926 *Makai Imre fordítása*

A CSIKÓ

Fényes nappal, a trágyadomb mellett, amelyet beleptek a smaragdszín legyek, kecmergett ki az anyaméhből, fejjel előre, kinyújtott lábacskákkal, s közvetlen maga fölött egy srapnellrobbanás finoman kékesszürke, szétfoszló gomolyát pillantotta meg. Nedves kis testét üvöltő zúgás vágta az anyja lába alá. A borzalom volt az első érzés, amit itt, a földön megismert, a bűzös kartácseső csattogva kopogott a lóistálló cserépfedelén, a földet is megszórta egy kicsit, s a csikó anyját – Trofim sárga kancáját – arra késztette, hogy lábára szökjék, s kurtát nyerítve, kiizzadt oldalával megint a megmentő halomra henteredjék.

Az utána következő rekkenő csöndben a hegyek hangosabban zümmögtek, s a kakas, amely az ágyúlövés miatt nem mert a sövényre szállni, valahol a lapuk árnyékában egyetkettőt csapott szárnyával, s fesztelenül, de ostobán kukorékolni kezdett. A parasztházból a sebesült géppuskás sírós nyögése hallott. Éles, rekedt hangján olykor-olykor felkiáltott, s kiáltásait buzgó káromkodással keverte. A kiskertben a mák selymes bíborán méhek döngtek. Az állomás mögötti földön a gépfegyver elhallgatott. Az életvidám kopogás sorozatában, a második ágyúlövés előtti szünetben, a sárga kanca szeretettel nyalta meg elsőszülöttjét, az pedig anyja emlőjének esve, először érezte át az élet teljességét, s az anyai becézés pótolhatatlan édességét.

Amikor a második lövedék valahol a szérű mögött felrobbant, Trofim az ajtót becsapva kijött a házból, s az istálló felé indult. Tenyerével eltakarta a nap elől szemét, s amikor meglátta, hogy a kiscsikó az erőlködésbe beleremegve mint szopja a sárga kancát, zavartan végigkutatta a zsebét, kita-

pogatta reszkető ujjal a dohányzacskóját, s a cigarettát megnyálazva, végre szóhoz jutott:

– U-u-úgy... szóval szültél? Eltaláltad az idejét, szó sincs róla! – Az utóbbi mondatba keserű bánat vegyült.

A kanca oldalára, amely érdes volt a rászáradt izzadságtól, száraz trágya és dudva tapadt. Sovány és gyenge volt, de szeméből fáradtság tompította, büszke öröm sugárzott; s puha felső ajka mosolyra torzult. Trofimnak legalábbis úgy rémlett. Később, amikor az istállóba beállította a kancát, és a ló abrakos tarisznyáját rázva fölnyerített, Trofim nekitámaszkodott az ajtófélfának, s barátságtalanul sandítva a kiscsikóra, szárazon megkérdezte tőle:

– Na, kedvedet töltötted?

Majd választ sem várva, újra megszólalt:

– Ha legalább az Ignát ménje lett volna, de az ördög tudja, kié... most már mit kezdek vele?

Az istálló sötétes csendjében ropog az abrak, az ajtórésen arany pászmát lő be a ferde napsugár. A fény Trofim bal orcájára esik, rőt bajsza s szakállborostája vörösben játszik, szája körül a redők görbe barázdaként feketednek. A kiscsikó, mint egy fából készült játéklovacska, áll vékony, pihés lábacskáin.

– Megöljem?

Trofim dohány zöldjével átitatott nagyujja a csikó felé görbül. A kanca kifordítja véres szemgolyóját, hunyorog, s csúfondárosan sandít a gazdájára.

A szobában, ahol a lovasszázad parancsnoka tanyát ütött, ezen az estén a következő beszélgetés folyt le:

– Észreveszem én, hogy óvja magát az én kancám, vágtába nem kap, a rohamot nem bírja, kifúl. Megnézem, hát kiderül, hogy vemhes... Hát ezért óvta, kímélte magát... A kiscsikó színre olyan pejforma... Így van ez... – meséli Trofim.

A századparancsnok markába szorítja a réz teásbögrét, úgy szorítja, mint roham előtt a kardmarkolatot, s álmos szemmel nézegeti a lámpát. A tűz sárgás fényecskéje fölött pelyhes pillangók őrjöngenek, nekiröpülnek az ablaknak, megpörkölődnek a lámpaüvegen, egy helyében ott van a másik.

– Egyre megy. Pej vagy hollófekete, mindegy. Le kell lőni. Csikóval olyanok leszünk, mint a cigányok... Mit? Azt mondom én is, mint a cigányok. Az egész Vörös Hadseregre szégyen és gyalázat. Nem is értem, Trofim, hogy engedhetted meg. A polgárháború legnagyobb hevében ilyen feslettséget... Még szégyellnivaló is. A lóvezetőknek szigorú parancsuk van, hogy a méneket külön kell őrizniük.

Reggel Trofim kilépett a házból; a puskája is vele volt. A nap még nem kelt fel. A füvön harmat rózsállt. A tábori konyha körül tettek-vettek a szakácsok. A tornácon ott ült a századparancsnok, régi, verejtéktől pállott alsóingben. Ujjai, amelyek a revolvermarkolat éles, villanyozó hidegéhez szoktak, esetlenül emlékeztek az elfeledett, otthoni, takarosan font tésztaszárító kosárra. Trofim, ahogy elment mellette, megtudakolta:

– Tésztaszárítót fon?

A századparancsnok vékony rőzseágból megkötötte a nyelet.

– Ez a fehérnép kér, a háziasszony – szűrte a foga közt. – Egyre, hogy fonjak neki. Valamikor mester voltam, de ez most már nem az... nem sikerült.

– Megteszi az – dicsérte Trofim.

A századparancsnok lesöpörte térdéről a rőzsehulladékot.

– Mégy a kiscsikót likvidálni? – kérdezte.

Trofim némán intett, s bement az istállóba.

A századparancsnok fejét félrehajtva várta a lövést. Elmúlt egy perc, a másik, a lövés csak nem hallatszik. Trofim fordul ki az istálló sarka mögül, szemmel láthatólag zavartan.

– No, mi az?

– Úgy látszik, elromlott a gyújtószeg. Nem üti át a gyutacsot.

– Add csak ide a puskát.

Trofim nagy kelletlenül odaadta. A századparancsnok elhúzta a závárt s belehunyorított.

– De hisz ebben nincs töltény.

– Lehetetlen! – kiáltott fel Trofim hevesen.

– Mondom neked, hogy nincs.

– Akkor eldobtam ott... az istálló mögött.

A századparancsnok maga elé tette a puskát, és sokáig

forgatta kezében az új tésztaszárítót. A friss rőzse mézszagú volt és ragadós, az embernek orrában volt a virágzó füzek szaga, földek illatát lehelte, a munkáét, amit a polgárháború csillapíthatatlan tűzvészében elfeledtek.

– Ide hallgass. Vigye ördög. Maradjon az anyja mellett. Egyelőre hagyjuk meg. Ha véget ér a háború, még izé . . . szántani is lehet vele. Hanem a puskád gyújtószege az ép.

Körülbelül egy hónap múlva Uszt-Hopjorszkaja állomás alatt Trofim egysége harcba bocsátkozott egy kozákszázaddal. A lövöldözés szürkület előtt kezdődött. Beesteledett már, amikor rohamra mentek. Trofim a félúton reménytelenül elmaradt a szakaszától. Sem korbács, sem zabla, sem a véresre ráncigált szájszéle nem kényszeríthette rá a kancát, hogy vágtába kapjon. Fejét a magasba rántva, rekedten nyerített, s addig topogott egy helyben, amíg a kiscsikó farkát szétterjesztve be nem érte. Trofim leugrott a nyeregből, hüvelybe lökte a kardot, s dühtől eltorzult arccal rántotta le válláról a puskát. A jobb szárny összekeveredett a fehérekkel. A meredek vízpart mellett, mint a szélben, egyik oldalról a másikra ingott az embertömeg. Némán vágták egymást. A lovak patkója alatt csendesen zúgott a föld. Trofim egy pillanatra odanézett, aztán célba vette a kiscsikó hegyes fejecskéjét. A keze rándult-e meg hevességében, vagy valami más oka is volt, hogy elhibázta, de a kiscsikó a lövés után bolondosan fölugrott, egy vékonyat nyerített, s patája alól szürke porgomolyokat bocsátva, kört írt le, s kissé odébb megállt. Trofim egy tár nem is közönséges, hanem vörösréz hegyű páncéltörő golyót engedett a kis sárga ördög után. S miután meggyőződött róla, hogy a páncéltörő töltények – amelyek véletlenül kerültek a tölténytáskából a keze ügyébe – a sárga kanca ivadékában semmiféle kárt sem tettek, felszökött a lovára s csudamód káromkodva, apró ügetésben elment oda, ahol a szakállas, óhitű fehérgárdisták a századparancsnokot meg három vöröskatonát a vízpartnak nyomva szorongattak.

Ezen az éjszakán a század a pusztában éjszakázott, egy nem mély vízmosás mellett. Keveset dohányoztak. A lovakat nem nyergelték le. A Dontól visszatérő lovas járőr el-

mondta, hogy az ellenség nagy erői húzódnak az átkelőhely felé.

Trofim meztelen lábát a gumiköpenyeg szélébe burkolta, úgy feküdt. Szenderegve a lefolyt nap eseményeire emlékezett. Szeme előtt ott lebegett a századparancsnok, amint a partra ugrik, a rücskös képű óhitű, amint a politikai biztost kardjával keresztbevágja, az összeszabdalt kozák, valakinek a vértől fekete nyerge; a kiscsikó. A századparancsnok pirkadat előtt odament Trofimhoz s a homályban melléje ült:

– Alszol, Trofim?

– Szunyókálok.

A századparancsnok a hunyorgó csillagokra pillantott s azt mondta:

– A csikódat pusztítsd el. Pánikot csinál a harcban. Ránézek, s reszket a kezem... nem tudok vágni... Mindez azért, mert olyan otthoni színe van. Háborúba nem való az efféle. A szív kőből csepűvé válik. Hanem, ha agyon nem taposták a kis mocskost a rohamban, folyton láb elé keveredett. – Elhallgatott s ábrándozva mosolygott. Trofim azonban nem látta ezt a mosolygást.

– Érted, Trofim, a farka, az... a hátára csapja, fölrúg. Nagyszerű farok!

Trofim hallgatott. Befödte a köpennyel a fejét, s a harmatos nedvességtől vacogva meglepő gyorsasággal elaludt.

A régi kolostorral szemben a Don a hegynek szorulva zabolátlan sebességgel száguld. A kanyarban a víz csigavonalban forog, a zöld tarajos hullámok nekiszöknek, úgy verik a krétás tömböket, amelyeket egy tavaszi hegyomlás görgetett a víz fölé.

Ha a kozákok nem azt a könyököt foglalják el, ahol az ár gyengébb, a Don pedig szélesebb és békeszeretőbb, s nem onnét nyitnak tüzet a hegyaljra, a századparancsnok sohasem szánja rá magát, hogy úszva vigye neki a századát a kolostornak.

Az átkelés délben kezdődött. Egy kisebb komp fölvett egy gépfegyvervivő szekeret, a gépfegyver legénységét meg három lovat. A bal lógós, amelyik nem látta a vizet, amikor a Don közepén a komp meredeken ár ellen fordult, s egy kicsit oldalára dőlt, megbokrosodott. A hegy alatt, ahol a század a lovakat lenyergelte, tisztán lehetett hallani, milyen

izgatottan horkant s veri patkójával a lógós a komp fapadlóját.

– Elveszíti a csónakot – mormogta Trofim, homlokát ráncolva, s keze kancája izzadt hátáig sem ért; a kompon a lógós vadul fölhorkantott, s a szekérrúdhoz farolva ágaskodni kezdett.

– Lődd le – ordította a századparancsnok, korbácsát szorongatva.

Trofim látta, amint az irányzó a lógós nyakára akaszkodik, fülébe dugja a pisztolyát. A lövés gyermektapsként csattant, a rudas és a jobb lógós szorosabban egymáshoz lapult. A gépfegyveresek, akik féltették a kompot, a megölt lovat a szekér hátuljához húzták. Elülső lábai lassan behajlottak, feje lehorgadt.

Vagy tíz perc múlva a századparancsnok lejött a földnyelvről, s fakó lovát elsőül eresztette a vízbe; nyomában dörgő csobbanással a svadron száznyolc félmeztelen lovasa s ugyanannyi más-más színű ló. A nyergeket három csónakon vitték át. Az egyiket Trofim kormányozta, kancáját Nyecseperunko szakaszparancsnokra bízta. A Don közepéről még látta, ahogy az elülső lovak, térdig gázolva, kényszeredetten nyelik a vizet, a lovasok fojtott hangon nógatják őket; egy rövid perc múlva sűrűn feketedtek a vízben a lófejek vagy húsz ölnyire a parttól, és sokhangú horkantás hallatszott. A lovak mellett sörényüket fogva, ruhájukat és tölténytárukat a puskára kötve, úsztak a vöröskatonák.

Trofim a ladikba dobta az evezőt, egész magasságában kiegyenesedett, s a nap miatt hunyorogva szemével mohón kereste kancája sárga fejét az úszók csoportjában. A század vadlibafalkára emlékeztetett, amelyet a vadászok lövöldözése széjjelszórt az égen. Elöl, a magasba emelve fényes hátát, a századparancsnok fakója úszott, farkánál fehér foltocska gyanánt annak a lónak a füle ezüstlött, amelyik valaha a politikai biztosé volt, mögötte sötét csomóban úszott a többi; a legtávolabb, minden másodperccel jobban elmaradva Nyecseperunko szakaszparancsnok tincses feje látszott, bal kézre tőle meg Trofim kancájának a hegyes füle. Trofim szemét erőltetve a kiscsikót is megpillantotta.

Apró lökésekkel úszott, ki-kidobva magát a vízből, néha meg annyira belemerült, hogy alig látszott az orra hegye.

De most, a Don fölött csapkodó szél fonálvékonyságú, hívó nyerítést hozott Trofimhoz.

I-i-ho-ho-ho!

A kiáltás a víz fölött csengő volt s olyan éles, mint a szablyahegy. Végigvágott Trofim szívén, s csoda, mit csinált azzal az emberrel: öt éve harcolt, a német háború óta, a halál, mint valami hajadon, sokszor nézett a szemébe, s ő semmibe vette, most azonban vörös borostája alatt hamuszürkére sápadt, s az evezőt megragadva, az ár ellen, fölfele irányította a csónakot, oda, ahol az örvényben, erejét vesztve forgott a kiscsikó, s vagy tíz ölnyire tőle Nyecseperunko igyekezett, de nem volt képes visszafordítani az anyját, aki rekedt nyerítéssel úszott az örvény felé. Trofim barátja, Sztyoska Jefremov, aki a ladikban a nyereghalmon ült, szigorúan kiáltott rá:

– Ne bomolj! Tarts a partnak! Nem látod, ott vannak a kozákok!

– Megölöm – lihegte Trofim, s meghúzta a puskaszíját.

A kiscsikót az ár messze vitte attól a helytől, ahol a lovasszázad átkelt. Egy kisebbfajta örvény könnyedén forgatta, zöld tarajos hullámokkal nyalogatta, Trofim görcsösen rángatta az evezőt, a ladik ugrálva haladt. A jobb parton fehérkozákok ugrottak ki a vízmosásból. A géppuska, a „Maxim", basszus dobpergése megdördült. Golyók sziszegtek s cuppantak a vízbe. Egy fehértiszt szakadt vitorlavászon ingben, a pisztolyával hadonászva, kiabált valamit.

A kiscsikó mind ritkábban nyerített, a rövid, éles kiáltás egyre tompább és vékonyabb lett. Az embert hideg borzadás fogta el ettől a kiáltástól, annyira hasonlított a gyereksírásra. Nyecseperunko otthagyta a kancát, s könnyedén úszott a bal part felé. Trofim megremegett, fogta a puskát, az örvény szívta fej alá célzott és lőtt, aztán lerántotta lábáról a csizmát, s tompa bődüléssel, karját kinyújtva, a vízbe ugrott.

Öt perc múlva Trofim ott volt a kiscsikó mellett: bal karjával elkapta hidegedő hasa alját, s a vizet nyelve, görcsös csuklások közt a bal part felé tartott, ahol mintha messze, a láthatár fölött derengenének az erdő törései, s sárgulna a part menti homok.

Ég, erdő, homok – minden ragyogó zöld, káprázatszerű.

Egy utolsó, csodálatos erőfeszítés, és Trofim lába a földet súrolja. Kivonszolta a homokra a kiscsikó benyálasodott testét, s szipogva matatott kezével a homokon.

Az erdőben az átkelt lovasok hangja zúgott, valahol a földnyelv mögött ágyúlövés dübörgött. A sárga kanca ott állt Trofim mellett, a vizet rázta magáról, s a kiscsikót nyalogatta. Trofim ingadozva talpra állt, két lépést tett a homokon, majd fölszökött s az oldalára esett. Mintha forró szúrás járta volna át a mellét, estében lövést hall. Egy magános lövés, a hátában, a jobb partról. Ott a jobb parton a vitorlavászon inges fehértiszt közönyösen tolta vissza a karabélya závárát, kidobta a füstölgő hüvelyt. A homokon pedig két lépésre a csikótól ott feküdt Trofim. A görcsbe húzódó, érdes, elkékült ajka – amely öt éve nem csókolt gyereket – elmosolyodott, s vértől lett tajtékos.

1926 *Németh László fordítása*

KEGYETLEN SZERELEM

A boldogság muzsikált Ilkóban.
Repülne szinte a lába.
Fenykával egyszerre lépnek. Kop-kop.
Odalenn a tenger – bömbölve, zúgva.
Villám tépi a sötét eget.
Mellükbe hasít a szél.
Viharzik, száguld Ilko testében a vér, száguld a vér.
– Hol van hát? – kérdezte Fenyka.
– Erre. Siessünk.
Rohant velük az ösvény.
Talpuk alatt szikrákat hányt a kavics.
A kutya felmordult.
Halovány fény pislantott.
Füstszagot hozott a szél.
Zörögve csapódott ki a kertajtó. A sötétségből láncát csörgetve ugrott eléjük a kutya: hrr-rrr-vau-vau-va.

Bekiabáltak az ajtóból:

– Adj' isten, Sztyepan bácsi, jó egészséget.

– Itt bent nyájasabb.

Edényt, halcsontokat, kanalakat sodort félre Sztyepan bácsi, de evezéstől kérges, bocskor nagyságú keze fejét ott nyugtatja utána is az asztalon.

– Üljetek le – mutat a padra –, állva csak káromkodni szokott az ember.

De azok ketten:

– Mennünk kell. Vigyél át bennünket a zsombékoson Tamanyba.

– Megígérted, Sztyepan.

Megrándult ültében Sztyepan
remegő lánggal égett a lámpa
szél rázza vadul a kunyhót,

a hasadékokon beszökik a szél: az lebegteti a falra akasztott hálót. Fekete vasöntvény Sztyepan csontos arca, csak a szeme él, forog, lobog, rezeg, mint körben a háló.

– Ilyen ítéletidőben . . .

– Nem akarsz? – kérdezte Ilko, s furcsa mosolyba fordult a szája.

– Nem.

Egy percnyi fojtott némaság.

Fenyka a halász vállára tette a kezét:

– Add ide a csónakodat, a csónakot meg a vitorlát hozzá.

– A csónakot? – kertelt az öreg –, az én csónakommal nem sokra mentek, teknő az, nem hajó, sima vízen is félhet benne az ember.

A szél belekapaszkodik a kunyhóba. Zörögnek egyfolytában az ablaküvegek. Dühöng a tenger, habos hullámok csapkodják a házikó küszöbét.

Sztyepan fejében darabokra szakadtak a gondolatok . . . Kemény csomókba kötötte mégis a szavakat:

– Szélroham van. Dühöng a tenger, elvtársak. Várjuk meg a reggelt. Átviszlek benneteket, ha lecsillapodik.

– Ne mókázz velünk, apó – haragudott meg Fenyka –, nem várhatunk. Reggelre odaát kell lennünk.

Mélyet sóhajtott a halász.

– Hol van a csomagotok?

– Ez az.

Sztyepan meglökte lábával a ládát.

– Túl könnyű, nem tartja meg a csónakot.

– Sokáig húzod még az időt? – kérdezte Fenyka, s szúrós tekintettel végignézett a halászon. – Adod a csónakot, vagy nem?

– Ne félj, visszakapod – tette hozzá Ilko.

– Nem félek én. Mitől félnék a saját házamban? – morogta a halász, s nagyot ütött a macskára, aki a maradék halat akarta kilopni a tálból. Aztán lerántotta a szögről a sapkáját. – Menjünk hát.

Sztyepan idősebbik fia a vörösökkel ment el. A kisebbiket Gyenyikin soroztatta be. Sztyepant nem húzza a szíve se ide, se oda. A földalatti szervezet embereitől meg fél.

Hiába a fajtájabeli valamennyi, de ha úgy fordul a helyzet, nem sokat teketóriáznak a halászokkal.

Ajtó
nyílik
az éjszakába.

Vihar fojtogatja a tengert, mint szilaj lányok hajuk feketé zuhatagában a szeretőjüket.

A halász megállt:

– Jobb lenne talán . . .

– Az árbocot!

Fenyka köveket gördített nehezéknek a csónakba. A csónak láncát csörgetve hánykolódott a vasmacska körül. Hánykolódott aztán alattuk is, mintha ki akarnák rántani lábuk alól a hullámok.

– Ne menjetek közel a parthoz – intette őket az öreg. – Délről fogj szelet, délről. A világítótoronynál zátonyos, vigyázzatok, isten ments, hogy ott is dobáljon benneteket. Fordítsd egyenesbe. A partot kerüljétek . . . Na, isten veletek. Alacsonyra a vitorlát . . .

– Alacsonyra.

Ilko meghúzta az evezőt, s a csónakot ellökte a parttól a hullám.

Fent lebegett a vitorla.

A sötétség elnyelte a partot, elnyelte a kunyhó fényét, elnyelte Krím dombjait, Sztyepant s kiáltását, hogy vigyázzanak . . .

A nyílt vízen száguldott már a csónak, csapkolódó hullámok között reszketett és nyögött, törte a tarajos hullámokat.

Vad orkán tépte fütyülve az evezőket.

Mégis mintha bójához lenne kötve a szívük.

Forró szél dagasztotta a vitorlát.

Vergődött a tenger, mint a hálóba fogott hal.

Ilko a kormányrúdra forrasztotta vasmarkát, cigányos szeme meg-megcsillant a sötétben. Fenyka bőrsapkájával lapátolta a vizet a csónakból, a merőkét ottfelejtették a parton.

A csónak farában álltak mind a ketten, magasan kinyúlt a vízből az eleje, úgy siklott egyre gyorsabban.

– Repülünk?

– Repülünk.

– Vízbe a kővel.

– Értettem. Vízbe a kővel ... Tartsd egy kicsit a vitorlakötelet, egészen elzsibbadt a karom.

Átbukdácsoltak a zátonyon. A hullám átcsapott a fedélzeten. A távolban feltűnt a világítótorony halovány fénye.

Hajnalodott. A távoli tamanyi partokat, sirályokat, egy eltévedt őrnaszád rekedtes, szaggatott kiáltását rejtette a köd.

– Irány balra.

Bukfenceket hányt a felkorbácsolt zöld tenger.

Bát-rak-kal-vív-har-cot-a-vi-har.

Könnyű lovak – akár a hófúvás – vitték hármukat tovább.

Csattogó hegyi ösvények.

Sántikálva szaladnak a szélben a bokrok.

Szikrákat hánynak a paták. Szemük éhes madárnál gyorsabban rebben. Átjár, átkutat minden bokrot. Figyelnek minden zajra.

Messze kikerülték az ulanovi őrházat, a hadvonal utolsó pontját. Aztán már otthon jártak. Lépésre fogták a lovakat.

Kercsi halászlegény Ilko. Fenyka – harmatos leányka még – a volgai partizánezreddel került Krímbe. Visszavonulás, fogság, szökés után most a hegyek között, a zöldek[1] csapatában hozta össze a sors Ilkóval. Szinte az utolsó szál emberig megsemmisítették csapatukat az egyik kőbányában. Néhányan, akik megmenekültek, Csatir-dag, Bahcsiszeráj, Bajdari környékén rejtőztek el. Ilko és Fenyka a pártbizottság utasítására jöttek a Fekete-tenger vidékére, hogy felvegyék a kapcsolatot az itteni partizánokkal.

Belevaló legény, Griska Tyaptya kíséri őket. Félvállra vetett angol köpenyt hord Griska; bal karja a köpeny ujjában, a jobb meg szabad, hogy bármikor előránthassa a bökőt, elsüthesse a mausert, vagy eldobhassa, ha kell, a gránátot. Hetykén félrecsapott kék szőrmés kubanyi sapkát visel, vesszőből font ostor a kezében. Sasszemével fürkészőn tekinget

[1] Zöldek: a polgárháborúban zöldeknek az erdőbe húzódott parasztokból és katonákból összeállt s rendszerint ösztönösen működő partizáncsoportokat nevezték.

jobbra-balra, de szó ritkán jön ki a száján, mintha csak kézzel, lábbal, cuppogással, böffenésekkel, hunyorgással akarná elmondani, amit akar.

– Tudi? Ej, kuc... Fekete... Bum-pach. Ta-ta-ta-ta-ta. Karamara... Hová? A sztanyicára. Há? Iratot visznek... Csak úgy repültek, repültek... Az ördögét. Fű! Mi vót ott... Ccc... Hm, hm, hm... Nem ösmerték Hvegyka Gorobecet?

Gorobec életének utolsó perceiről így számolt be Tyaptya: Kinyújtott mutatóujját (revolver) az orra alá dugja – elfogták Gorobecet; ujjait keresztbe rakja a szeme előtt – Gorobecet rács mögé dugták; fogát vicsorgatja – az elhárítóknál kínozzák Gorobecet, pofozzák a síró Gorobecet, aztán a nyakat körbeszaladó ujj, puffadt, ijesztő arc, kilógó nyelv – felakasztották Gorobecet.

Békésen lovagoltak egymás mellett, beszélgettek.

Fenyka lágyan ringott a nyeregben, kedvesen a fiúkra nézett időnként. Kapcája rakoncátlan kutyafülként lógott ki csizmaszárából. Vörös, kócos hajával játszadozott a szél, ragyogott széles, napbarnított arca.

– Ilko – szólította a fiút.

Ilko lemaradt kissé Griskától.

– A hegyekben mindenfelé partizánok. Tamanytól Grúziáig, Obsadon, Krasznaja Poljanán át egészen Kabardföldig. Körös-körül harcolnak, lecsapnak időnként a sztanyicákra, még a városokra is. Ez az élet, Ilko.

Kis völgybe ereszkedett az ösvény.

Kiáltást hallottak.

– Állj!

A mohás sziklák tetejéről fegyverek néztek az útra.

Egy-egy sapka emelkedett fel a bokrok közül.

Griska kihívóan füttyentett egyet, s lovagolt tovább.

Három ember lépett elő a kövek mögül. Karjukon ütöttkopott puskájuk. A szemük csillogott, a foguk fehérlett barnára cserzett arcukon.

– Volna egy kis bagód, Griska?

– Ne.

– A városból hozod? – kérdezik Griskától ukránul, Fenykára sandítva.

– Nem.

– Kinek a tyúkja?

– Hihihihi, bruhahaa.

A lovak meg sem álltak.

– Gyí.

Az utolsó emelkedő után, ügetésre noszogatva lovaikat, széles völgybe ereszkedtek.

A zöldek tábora. Körös-körül hegyek – távolban a tenger. Sátrak, földbe vájt fedezékek. Füstölgő tábori konyha. Könnyebb téli ruhák az embereken. Rongyosak. Trofim Kulik a géppuskát rakja össze, egy legénykének magyaráz közben:

– ... a závárzat, ez a kukacforma az ütőszeg. Ezek itt a kéziemeltyűk, az adogató és a tokja, az ott a hűtőburok meg a tokfödél ... a töltényűr. Balra húzzuk a hevedert, vigyázni kell, hogy a töltények egyenletesen üljenek a hevederben. Az a legfontosabb, hogy a géppuskás tüzelés közben erősen nyomja a billentyűt, különben a tra-ta-ta megszakad – fejezte be Trofim az oktatást, és barátságosan hátba vágta a fiút.

A Petyka gyerek alig mer hozzányúlni a fegyver különös darabjaihoz ...

– Hogy kell úgy lőni, bácsi, hogy a célt nem is látja az ember?

– Azt találd el előbb, amit látsz, ha ezt megtanultad, a többire magadtól is rájössz. Tüzelés közben ne dugd az ujjadat a csőbe, belenézni sem tanácsos olyankor.

Alekszandr, a csapat parancsnoka, a géhással dámázott a fedezékben.

– Jó napot, fiúk – köszöntötte Fenyka a partizánokat, amint leugrott a nyeregből.

Míg a lány krími dohányát osztogatta az embereknek, Ilko meg a lovakkal bajlódott, Tyaptya már a parancsnok előtt állt.

– Megjöttünk, jelentem.

– Ki jött még? – nézett rá Alekszandr.

– Ez az Ilko Valet ... Hö ... Meg egy olyan kislány is, olyan földalatti, csöpp kis szája van, meg orra is ... höhöhö ... Pártsejtet akar szervezni nálunk, hogy legyen itt is, mint Moszkvában, nadrágban jár ez a ... Hamm – dünnyögte Griska, aztán kiköpött, és leült egy lőszeres ládára.

A géhás négy dámát ütött ki egyszerre. Unta már a játékot Alekszandr, összesöpörte hát a fehér és fekete kenyérből gyúrt figurákat, összehajtotta a táblát, s a géhás huncut fejére csapott vele.

– Csaló vagy te, géhás, kötözni való csaló . . . téged már régen fel kellett volna akasztani, szerencséd, hogy mindig elfelejtkezek rólad.

– Khe, viccelni tetszik.

Ilko és Fenyka jött be.

Nagy, forró keze van Alekszandrnak, akkora, mint a jól megtermett kárász. Himlőhelyes, kemény arcán törődöttség, fáradtság látszik.

– No!

A géhás és Griska kitakarodtak a fedezékből.

A parancsnok leszedte az asztalról az üvegeket – ha egyáltalán asztalnak számított az a fatuskó –, nehéz tekintetét vizsgálón Fenykára emelte, a papírjaiba bele se nézett, mire valók neki azok a papírok . . . Átizzadt köpenyek bűzlöttek a nedves-földszagú levegőben.

– Mit hoztatok? – kérdezte Alekszandr.

– Tábori nyomdát.

– Ügyes gyerekek vagytok.

– Igyekeztünk – viccelődött Ilko, aztán elmesélte, hogyan pusztították el a kercsi zöldeket.

Lássuk hát, mi a teendő:

Félezer elvtárs a novorosszijszki börtönben.

Gödör vár mindegyikre.

Azok meg a szabadulást várják.

Meg kell támadni a börtönt.

A támadás előkészítését a városi földalatti bizottság irányítja.

Négy bizottság bukott le egymás után a városban.

Alekszandr behívatta a szakaszparancsnokokat, akikben úgy bízhatott mindig, mint a saját fegyverében, és azt mondta nekik: – Pusztulás fenyeget bennünket minden órában, itt lehet a vég minden percben. Nem kerülhetjük el sorsunkat, hiába bújunk a tenger fenekére vagy a felhők közé. Ki futamodna meg közülünk a sorsa elől?

– Micsoda beszéd . . .

– Odavágunk, ha kell . . .

Csumacsenko szakaszparancsnok, aki a kivégzése előtti pillanatban szökött meg nemrégiben a fehérektől, közbekiáltott:

– Pusztuljunk el mind egy szálig a börtönfalak alatt, de a mieink, ott a rács mögött, könnyebben viseljék el a halált.

– A szívünk meg a sors lesz velünk – fejezte be Alekszandr, aki kedvelte a szépen hangzó mondatokat.

Fenyka a parancsnok arcát figyelte, s minden eszébe jutott most, amit hőstetteiről, bravúros rajtaütéseiről, sok szerencsés akciójáról hallott.

A tábori konyhánál aztán, amikor az ebédet osztották, az álmos képű írnok kiállt a sor elé:

A VÖRÖS ZÖLDEK PARTIZÁNCSOPORTJÁNAK HADPARANCSA

Titkos küldetésem alkalmából, amíg ismeretlen helyen tartózkodom, kétnapos rövid határidőre a csapatnál helyettesítésemmel Grigorij Tyaptyát bízom meg, a politikai biztos meg a most érkezett nő elvtárs lesz, szigorúan megparancsolom, hogy mindenki fogadjon neki szót, bár ő nő.
Második pont: Méltatlan viselkedésért, azaz rablásért és gazemberkedésért Pavljuk és Gyenyiszka Szuszlikov elvtársakra az első szakaszból húsz botütést verjetek. Szégyen! . . . Éljen! Ez parancsom, noha nincs rajta pecsét, de igazabb az igazinál. Hurrá!

Hosszú csajkás-sor harsogta vissza:

– Hurrá!

A katonazenekar már evett, lenyalták hát előbb a kanalukat, megtörölték zsíros szájukat, s csak azután, a többiek után hurráztak ők is.

A félhomályos fedezékben ezalatt Szavcsuk, egy öreg kiszolgált katona nagy halom váll-lap között turkált.

– Egy sáv meg négy csillag: törzskapitány . . . Két kövér sáv – ezredes . . . Jól jegyezd meg.

Alekszandr a váll-lapokat próbálgatva mesélte:

– Csúnya esetünk volt a héten. Zsucsok, a második szakaszból, megugrott a dohánnyal. Még a kártyát sem ismerte a csibész, egy éjszaka elverte hát a szakasz pénzét, ruhára-

meg lábbelirevalóját. Reggel vettük észre, hogy eltűnt a gyerek. Aztán halljuk ám, hogy a városban csavarog. Kedves, igaz? Azt még megengedtem volna, hogy valamilyen illegális rejtekhelyen bujkáljon, de ő legénykedni akart: nőt az ölébe, muzsikát a fülébe, csézát – ez kellett neki. Eltelik egy nap, még egy, elkapták az ipsét. Három napig verték egyfolytában, verték, meg sót etettek vele. Vallott végül a rühes, a kétszáztizenötödik puskavessző után vallott. Van egy emberünk a zsaruknál, az hozta a hírt. Hirtelen új táborhelyet kereshettünk miatta, éppen elég volt áthurcolkodni, még a hírszolgálatot is át kellett szervezni, nem olyan kis dolog ám ez.

Fenyka mohón nyelte a sült bárányhúst, s figyelt minden szóra.

Alekszandr folytatta:

– Azt kérdezted, milyen a fegyelem... Nagy dolog a fegyelem, annyit ér az, mint az embernek a jobb keze... Hogy ne törhesse meg az embert se éhség, se hideg, állja meg a helyét a harcban, tudja, mi vár rá, ha megfutamodik. Azt mondom mégis, ha igaz szót akarsz hallani, olyan nekünk ez a fegyelem, mint a kilencedik szeg a csizma sarkában. Szúr, nyom, csak arra való. Itt van például ez a második szakasz, a fekete-tengeriek. Úgy éltek a hegyekben, mint a vadak, évekig nem láttak embert, beszélni is elfelejtettek. Kettőjükre büntetést mértünk a napokban, rablás miatt. Az istennek sem akartak lefeküdni a korbács alá. Bűnöztünk, azt mondják, lőj agyon. Nyakas gyerekek, úgy kellett leteperni őket... Mint a vadállatokat, egymás mellé. Griskát is megnézheted, azt a sintérnek valót, hűvösben volna a helye, s még az is túl jó volna az ilyennek, de hát szükség van itt rá nagyon.

A váll-lapokkal álcázott Alekszandr Szavcsukkal lovagolt be a városba.

Leszállt az éjszaka.

Fent a tetőkön dideregtek az őrök.

Hideg északkeleti szél csapkodta a fákat.

Bebújt Griska a szalmába, s már horkolt is.

Nagy tüzeket raktak a táborban. Rongyos, fáradt, elnyűtt emberek bújtak a tűzhöz, szalmát hurcoltak maguk alá, szárítkoztak, alsó ruhájukat süttették, szidták a szakácsokat, en-

nivalót melegítgettek agyonégett csajkájukban, és panaszkodtak az új komisszárlánynak.

– Hát, elvtárs, no ugye, elvtárs . . .

– Rühesebbek vagyunk a kutyáknál.

– Miklós-napkor mosakodtam utoljára a télen, kegyetlenül viszket a bőröm, kegyetlenül.

– Megette a fene.

– Azt mondják, közeledne a Vörös Hadsereg? Há?

– Eh?

– Mire számíthatunk, ugye, a zsoldunkat köteles kiadni a szovjet? Egy éve, vagy már kettő is, hogy itt mászkálunk a bokrok alatt, s egy kopejka nem sok, annyit se láttunk eddig.

– Minden porcikánkat a rejoma hasogatja.

– De még hogy hasogatja, te jó isten . . . Valahol Arhangelszk táján esik az eső, de itt már kétrét görnyed tőle az ember.

– Csak bujkálunk itt a bokrok alatt, a kozákokat hergeljük, a mieinket várjuk, ilyen a mi katonáskodásunk.

Forgolódott Fenyka a sok férfiember között, mint a forgács közé szökött láng.

Lusta szempárok kísérték egyik tűztől a másikig, lassúak, mint a jóllakott tetűk . . .

– Gyárból jött . . .

Volt már dolga . . .

A géhás egy széles gyékényre terített marhabőrt vagdalt szét. A partizánok szétkapkodták a nedves nyersbőrt, táskának valót kanyarítottak belőle.

Ilko és Griska is vittek egy-egy darabot.

Aztán a tűz mellé ült Griska, a kövekre, s pecsétnyomót farigcsált egy félbe vágott krumpliból. Köves meg különféle más cifra gyűrűk csillogtak Griska ujjain. Szuszogott, szipogott közben Griska, akár egy fújtató. Gyönyörködött a pecsétnyomójában, bekormozta, a tenyerébe nyomta, s nézte a jól kivehető pikáns figurát. Aztán tűzbe dobta a krumplidarabot, és bánatos hangon vagánynótába kezdett:

Gyere kicsi szívem, várlak a fürdőbe',
Szépségedet engedd, hadd bámulom,
Spanyolfalat teszünk majd elébe,
A nótádat azon eldobolom.

Három szalag díszíti Griska mellét: vörös, zöld, fekete. Három hivalkodó szalag, Ilko meg nevetve mereszti rá a szemét:

– Mi ez a cicoma?

Griska végigsimít a szalagokon, úgy mondja:

– A vörös az új élet színe, a forradalom hajnala... A zöld a beosztásunkat jelenti... a feketével meg a kapitált temetjük. Uuuu, csikk.

Bebújt Griska a szalmába, s már horkolt is.

Ilkót a legnagyobb tűz felé húzta a szíve, annak a fénye világított a komisszárnő kócos, vörös hajára.

Hallgatókkal körülvéve, nedves avarkupacra terített köpenyén a csapat híres géppuskása, Trofim Kulik ült, s nikotintól megsárgult katonabajuszát pödörgetve, lassan szakadozó keserűséggel mesélt a többieknek:

– Szinte hihetetlen – hét évet húztam le tényleges szolgálatban, hármat a fogságban, kapkodtam eleget a mancsaimat, lóbáltam eleget a lábamat, elég izzadságot töröltem le a pofámról. Hazavergődtem nagy nehezen, otthon az anyám, vakon, a halálra készül. Nincs egy tyúk, de még kutya sem az udvarunkban. A pajta összedűlve, minden bitangban, roskadozik gazdátlanul. Az apámat a vörösök pusztították el, a bátyám a tamanyiakkal vonult vissza, a nagybátyáim Gyenyikinnél szolgálnak, most aztán döntse el az ember, kinek van igaza. Legyintettem, s azt mondtam: isten segítse ezeket is, meg amazokat is, csak engem hagyjanak békén.

– Ez az...

– Ez hát, de mégsem egészen...

– Így vagy úgy – fakereszt. Állj meg a lábadon, mert aki elesik, elveszik.

– ... nem keseregtem sokáig, dologhoz láttam. Összeszedtem magamat valamennyire, lovat vettem, a gazdaságot is rendbe hoztam lassanként... De hát magatok is tudjátok, jó emberek, semmit sem ér a ház asszony nélkül. Én meg egy szál magamban éltem, sehol senkim. Gondoltam,

megnősülök, akárhogyan is lesz, meg kell nősülnöm. Markának hívták azt a leányt, aki az utamba akadt. Összeházasodtunk. Vidám kis fehércseléd volt az én kis Markám, fehér bőrű, szép arcú, fekete szemöldökű, alig tudott betelni az ember a gyönyörűségtől, ha ránézett, otthon meg anyámnál is jobban megállta a helyét . . .

Elhallgatott Trofim, felsóhajtott, mintha súlyos kő nyomná a mellét.

– Ej, testvérek, nehéz időket élünk, semmiben sincs öröme az embernek.

– Úgy élünk, mintha borotvaélen járna az ember – tette hozzá valaki.

– Elvitte a kutya a kóbászt . . .

Bólintott rá Trofim, mélyen lehorgasztotta a fejét, s előkotorva a dohányzacskóját, pipára gyújtott, majd folytatta:

– Jött a parancs – a bevonulás. Odalett a mi szép életünk Markával. Kellett is nekem a háború . . .

– Kalács, az kellene az embernek.

– Mindenki szeret élni.

– Sírás, kínlódás mindenfelé . . .

– . . . összejöttünk úgy tíz valahányan, mind olyan velem egykorabeliek. Egy-egy kenyér a zsákba, aztán ki a sűrűbe . . . Kunyhót csináltunk magunknak, jó erős tölgyfa husángot vágtunk. Ott ücsörögtünk két hetet egyfolytában, mint a baglyok, még a világosságtól is féltünk. Látjuk ám egyszer, hogy jönnek az öregek sírva, jajgatva: megszállta egy büntetőosztag a falut, Trubeckoj herceg van velük; szedik össze a katonaszökevényeket, pusztítják a jószágot, megcsúfolják a lányokat meg az asszonyokat.

– A fehérnép, az szenvedi meg a háborút, nekik sírás jut, akármilyen hatalom van fölül. Egyik a libákat fojtogatja meg, a másik a birkákat hajtja el, némelyik vitéz meg mindjárt a szoknyájuk alá nyúlkál.

– A katona különben sohasem jutna hozzá.

– Vaktában osztja az isten a csapást.

– . . . no, aztán haditanácsot tartottunk. Akárhogy is néztük a dolgot, nem volt más választás, le kell számolni a bitangokkal. Hiszen könnyen beszél az ember, de aki a tűzzel játszik, hamar megégeti a kezét. Szóval sokan voltunk, de senki sem kívánt nyakravalót közülünk. Addig beszéltünk,

vitatkoztunk, míg végül meguntuk a sok okoskodást, hát bemegyünk, és kész. Alighogy virradt, zörgettünk a szélső háznál. Na, mi újság? Ez meg az, mesélik, a méltóságos herceg már Moldvában jár, egy szakaszt meg itthagyott helyőrségnek. Jól van... Egyenest a faluháza elé, ki furkósbottal, ki puskával, s ordítottunk teljes erőből... Ott mindjárt kinyújtóztattunk hetven embert a helyőrségből, aztán szaladt mindenki haza... Sírás, jajgatás minden háznál: az egyiket felgyújtották, a másikat kirabolták, a harmadikban kegyetlenkedtek. Markámat alig találtam meg a házban. A kemence alá búját, a hamulyukba, ott sírdogált, meg nevetett is magánkívül. Nem akart előjönni. Hívogatom: „Az isten áldjon meg, térj már magadhoz, te kis bolond." Erőnek erejével húztam ki onnan... nem ismertem rá... kiszáradt, lesoványodott, remegett a feje, a markában meg egy leharapott emberfület szorongatott. Leteperték a disznók, pedig nagy hassal járt már. Hát akár kesereg miatta az ember, akár nem, megtörtént. Hallottuk ám, jönnek megint a katonák, jön a megtorlás, futás az erdőbe, nem értünk rá sírdogálni. Lóháton mentem, Marka meg utánam. Nem maradt otthon az istennek sem. Kértem, könyörögtem neki, nem és nem – pedig szentül megfogadtuk egymásnak, s be is tartottuk addig, hogy még asszonyszagot sem eresztünk be a csapatunkba. Mit csináljak? Egy versztára lehettünk már a falutól, Marka ott lihegett mellettem, a kengyelbe kapaszkodva. Elfogott a méreg, mert szégyelltem magam a többiek előtt, s nem számított semmi – rávágtam Markára a korbáccsal.

– Ereggy vissza!

– Nem megyek, egyetlen Trofimuskám!

– Menj vissza, Marka.

– Nem megyek, drága jó férjem, nem mehetek én vissza.

– Azt mondtam, menj! – ordítottam rá.

– Jaj nekem, Trofim, öljél meg, akkor sem megyek!

Mintha egyszerre minden megfagyott volna bennem, lekaptam vállamról a puskát...

trah

és vágtába a lóval, hogy utolérhessem a többieket.

Trofim levette a sapkáját, mellére ejtette deresedő fejét.

– Az Isten ítélkezzen feletted, Trofim.

– Haj-jaj...

– Hát ilyen a mi életünk!

A kiszáradt arcokon árnyként szaladt át a szél.

A szélfútta fekete hegytetőkről lemásztak a tűzhöz az őrök.

Kabátujjba bújtatott mozdulatlan kezek. A csuklyákon hó. Befagyott puskaagyak. Vacogó, szipogó hangok:

– Kutyák vagyunk talán?

– Hol vannak a parancsnokok?

– Viccnek is rossz.

– A fenekünk is befagyott már.

– Valami italt adnának legalább.

– Fél napja váltás nélkül.

Szótlanul engedtek utat nekik a tűzhöz.

Azok reszketve bújtak a meleghez. Meggémberedett ujjaik lábszártekercsekkel bajlódtak. Tölténytáskákhoz fagyott köpenyek, blúzok.

Aztán lassan felengedtek a torkok, kifényesedtek a tűztől a szemek.

Fenyka oldalba lökte Griskát:

– Gondoskodj őrségről!

Álmosan felmordult erre Griska. Mancsát a csizma szárába dugta, a csapat iratait tartották ott.

– Gyorsabban! – kiáltott rá a lány, mert erősen káromkodtak már körülötte az emberek.

Griska megdörzsölte a szemét: ni, Fenyka . . .

– Hö . . . – húzta fejére a köpenyét, s a másik oldalára fordult –, nem is kell ide őrség.

– Add ide a névsort.

– Mars innét.

– Na?

– Menj a fenébe.

Föltápászkodott aztán Griska, dobott a tűzre egy marék gallyat, előkotorta a dohányzacskóját, s füttyentve köpött egyet.

– Látod ezt? – intett a lánynak.

Valaki felröhögött.

Griska folytatta:

– Én vagyok itt a parancsnok, te tetű, te moslék, te mocsok. Uuuu, cscscs, kkk . . .

A többiek csak hallgattak.

Sisteregve füstölt a tűzre dobott gally, csípte a lány torkát. Fenyka köhögve elfordult, aztán nyugodtan mondta:

– Őrségre azért szükség van. Intézkedni kell. Kik a sorosok?

– Sorosok... A híres bandáját kellene kiküldeni már egyszer. Legalább levegőznének egy kicsit. A fedezékben hevernek egész nap, s állandóan a spirituszt vedelik.

Két-három hurutos-rekedt hang helyeselt.

Mert hát miről is van szó? Griska „testőrei", úgy tízen olyan magafélék, esznek, isznak, de munkában nem látni közülük egyet sem. Válogatott lovakon feszítenek. Griska kényezteti a testőreit, még őrséget sem kell nekik állni.

A komisszárlány elkáromkodta magát mérgében.

Összeszedett néhány önként jelentkezőt, elindult velük a fagyos éjszakába. Hajnalig toporogtak kint a szélben, az utakon. Akkor rohantak vissza a táborba, a szalmába, az álomba.

Még fel sem melegedett Ilko a köpenye alatt, amikor:

Kiáltozás

zűr

zaj

por...

Felugrott Ilko.

Csődület

ricsaj

tülekedés

A fedezék előtt Griska Tyaptya, a testőrei körülötte, ugattak, mint az agarak.

– Gyere ki, te kurva!

– Ne játszd meg magadat!

– Se kutyája, se macskája.

– Heee...

Odacsődültek mások is a zajra.

– Hej, te szuka...

– Piát...

– A nyírott hajánál fogva...

– Fagyjunk meg?

Fenyka vállára terítette a köpenyét, és kilépett a fedezékből.

– Nem adok.

Spirituszt kértek. Melegedni. Ordítoztak, fenyegetőztek, csapkodtak – kész förtelem. Griska vörösre tüzesedett arccal fújt a komisszárlányra.

– Azt mondod, nem adsz?

– Nem.

– Nem adsz?

– Nem.

Fenyka sarkon fordult, s kopogós léptekkel visszament a fedezékbe.

Azok meg tovább zsinatoltak odakint, s végül elhatározták: nyiffantsuk ki a komisszárlányt. Griska és testőrei, egy fél tucat hangoskodó döntött így, akik szerettek volna felhajtani reggeli előtt, egyedül ez a gondolat motoszkált álmos fejükben.

Vakarózva ébredeztek a többiek is. Néhányan keletre fordulva keresztet vetettek, mások már csajkájukat melegítgették.

Ilko szaladgált egyik tűztől a másikhoz, felrugdalta az alvókat, rángatta kezüket, lábukat.

– Testvérek, keljetek fel . . . Gyorsan . . . Ignat bácsi . . . Triska . . . Istenem! . . . Agyonverik a komisszárlányt.

Felugrott néhány ember . . .

Ilko szaladt elöl.

Kabátujjába húzott remegő kezében pisztolyt szorongatott. Az ösvényen köhögve ugrottak szét lába alatt a kövek. Egyenes derékkal lépkedett Fenyka a testőrök gyűrűjében. Vérzett az arca, vérző horzsolások a fülén.

– Állj, hová mentek?

– Mi kell?

– A kőfejtőhöz.

– Ne pofázz bele!

– Mi közöd hozzá?

– Moslék banda.

– Akarsz te is valamit?

– Húzz be neki!

– Tűnj el innen, Valet.

– Álljatok meg, ganék . . . – üvöltött fel mindenre elszántan Ilko, s előrántotta pisztolyát. – Ignat bácsi, Handusz, Vaszka . . .

Ordítozás.

Ott volt már Ignat, Ilko nagybátyja, s jött Szivij, Jakovenko, Scserba, Handusz s még egy páran.

– Hej, fiúk, mit csináltok itt?

– Ezt a . . .

– Uuuu . . .

– Te piszok, a barátodat adod el ezért a ringyóért?

– Micsoda? – kiáltotta Ilko, és Griska tetves koponyájához nyomta pisztolyát. – Meg akarsz dögleni?

Griska megtört:

– Valet, ne . . . Soha többé . . .

A többiek meg:

– Na.

– Hát?

– Na ugye?

– Láncra vele!

A testőrök szétugráltak a vízmosásba. Ilko a kövek mögé hasalt társaival. Csattogtak a puskazárak. Kezdődne a csetepaté. Egy perc, és dörögnek a fegyverek. Az öregebbek léptek közbe, az ösvényen toporogva morogtak rájuk:

– Ej, a gyülevész fajzatát.

– Ne bolonduljatok!

– Az anyátok istenit!

Acsarkodtak, szentségeltek, végül azért elősomfordáltak a kövek mögül, de csontos ujjaik szorongatták még a puskákat, pisztolyokat. Veszekedve mentek a táborig. Bottal verték szét őket az öregek. Fenyka egyedül vánszorgott utánuk, köhögött, alvadt vércsomók szakadoztak fel melléből.

Havas szél kergetőzött a hegytetőkön, mintha hóvihar mosdatná a reggeli napot.

Megérkezett Alekszandr.

– Na, mi újság? – kérdezte a komisszárlányt.

Fenyka a száradt vért dörzsölte éppen az arcáról, mindent elmondott hát a parancsnoknak.

Felhördült mérgében Alekszandr, de aztán köpött egyet, és úgy döntött, hogy Ilkóval együtt a városba küldi a komisszárlányt: szervezik már a börtön elleni akciót, ott kell most ember.

Ilko elbúcsúzott a nagybátyjától, szaladt Fenyka után, aki messze járt már a hegyi ösvényen.

Szél járta sziklák a tenger felett. Éjszaka.

Gomolygó lila füst, olyan, mint az orgonabokor.

Sárga fürtökben a csillagok.

Ilko meg Fenyka.

Egymásba gubancolódva a katonaköpenyen. Szívüket simogatásra biztató erők dobogtatják. Trofim jutott most Fenyka eszébe, s hirtelen hideg lett tőle a homloka . . . Milyen egyszerű, milyen tiszta így. Nevetgélve kérdezte:

– Te megtetted volna velem, amit az a géppuskás a Markájával?

– Meg én – intett rá Ilko, s a vidám tűz tovább égett a szemében, vére meg könnyű lángként csapdosott minden gondtól megszabadult, vakmerő fejében.

Fekete szél támadt, s elfújta mellettük a tüzet. Vad, viharos volt az álmuk. Éjszakai madarak huhogtak felettük, alattuk meg, a messze távolban, sebes rohanással hánykolódott a tenger.

Jégesőt pattogtatott rájuk a reggel.

Kifényesedett a keskeny ösvény.

Morgott a föld, mintha vadállatok lepték volna el. Futott Ilko, nyomában Fenyka. Száraz, tüzes lábbal szaladt Fenyka, mint végső erőfeszítésükben a versenylovak. De szeme vidámabban ragyogott, mint erdei tisztáson a napsütés.

Bolond kapkodásban a város.

Bőröndök, utazóládák és emberek áradata ömlik éjjel-nappal a kikötő felé. A pályaudvarról meg a városból. Nyöszörögnek a hidak az igáslovak patái alatt.

– Gyerünk . . . Gyerü-ü-ünk! . . .

Angol és francia hajók sorakoznak a kikötőben. Nagy bálákban katonaruhát s aztán skót konzervvel, kókuszdióval, lőszerrel, kondenzált tejjel teli ládákat dobálnak a hajókról az orosz partra. A lőszeresládák oldalán, mint a koporsókon, felirat:

NE SAJNÁLD TŐLÜK A GOLYÓT,
HOZUNK, AMENNYI KELL

Rettegés és pánik uralkodott a városon.

A piactéri telefonoszlopokon felakasztott csavargók lóg-

tak, dróthuzal a nyakukon, élettelen karok, dagadt nyelvek – nekik hát nincs tovább.

Estére harsogó röhögés tombol a kivilágított kávéházakban. Hízelgő kutyaként vigyorognak a cukorbaba képű románok. Vijjognak a hegedűk. Szilvia meg Carmen, meg trojka valahol a Volga partján... Michelek és Dianák, George-ok és Angelikák. Tompán fénylő szemek, mint a gyöngyházgombok. És kitágult orrlyukak remegnek, mintha meghajszolt lovak horkantanának fel. Késhegynyi por nyugtatónak, s máris:

– Ah!

Sírva táncolt az éjszakában a város, s tehetetlenül vergődött fénysugarainak aranybilincsében, amikor hirtelen lesújtott rá a jeges északkeleti szél. És éjszakánként a Pengehegyen lövések villantak: az elhárító szolgálatot sem etetik potyára, s nem osztogatják nekik ingyen a dicsőséget.

Hajnalokban messziről ágyúdörgés hallatszott a városig, Kubany fölött zörgettek már a vörösök.

A földalattiak különleges módon, külön törvények szerint éltek, törvényeik egyáltalán nem hasonlítottak a rabság bilincses világát fenntartó szabályokhoz. Sikert, bukást s szűken mért örömöket tartogatott számukra a naponként változó szerencse.

Száz szeme, száz keze legyen a bizottságnak.

Sorozásokat tartanak a városban: a bizottság a saját embereit is odaküldi, akik majd a hegyekbe, a partizánokhoz viszik ki a megbízható regrutákat.

Lőszerrel megrakott vagont toltak az állomás mögötti holtvágányra: kipakolni gyorsan, s fel a hegyekbe!

A tüzérek is mozgolódnak, kapcsolatot kell teremteni velük, éjjel hűvösre a tisztekkel, legénység, irány a hegyekbe!

Egy kis pénz kellene: pár kopejkát össze lehet gyűjteni a rakodómunkásoktól meg a cementgyáriaktól is; lecsapni Szalomatov ezredesre – külföldre készül –, ide az aranyakat, ez a beszéd, azután futás.

El kell tenni láb alól Csernist, a biztonsági alakulatok parancsnokát. Sok van már a rovásán: kikötés, kardlapozás, puskavessző, bőr alá szúrt gombostűk, gumibot, letépett körmök. „Mentsetek meg Csernistől" – jajgatják a börtönben, „Tegyétek el az útból azt a dögöt" – hangzik a vidékről is.

Rövid időn belől három földalatti bizottságot fogott el és akasztatott föl. Rálőttek, bombát is dobtak rá néhányszor, mindhiába. Rongyos cigarettapapír-darabkán újabb értesítés a megbízottjuktól: „Csernis a parancsnokságon értekezleten, három órakor jön ki."

A parancsnokság a belvárosban. Mindegy, lecsapni rá. Éppen hatan voltak a szobában.

Sorsot húztak, hat szem lencsével.

Ilko kezében a fehér foltú.

Tele pohár tiszta szeszt töltött magának Ilko, a mellére is csorgott belőle, amint itta. Vére sötét árnyékként szökött cigányos arcába.

– Fenyka, pajtások, rágyújtok előbb.

Alig tudott kivenni a dobozból egyet. Fenyka ad neki tüzet, tüzet érzett a tarkójában is a fiú.

Az ajtóban eszébe jutott, hogy így égett akkor is a tarkója, amikor kivégzésre vezették a lalabanovi erdőben.

Autóberregés
kavargó arcok
pengő sarkantyúk.

Ilko már az úton, kosár a fején.

– Lepényt tessék . . . friss lepényt . . .

A parancsnokság.

Csernis elhagyja a parancsnokságot: bajuszos bácsika világosszürke köpenyben, kitüntetésekkel teli a melle.

Ilko elébe.

Ő . . .

Az . . .

Ta-ta-ta-ta-ta-ta!

Az egész tárral bele.

Csernis meg csak mosolyog, s még a kezét sem veszi ki a zsebéből.

Ilko lépni sem bírna az ijedtségtől. „Páncélban jár, azt mondják" – villan agyába élesen.

Zsaruk és kozákok rohannak elő az udvarokból. Éles kardok tépik le a legény foltozott katonagöncét.

A következő napon egész szállítmány húst loptak ki a hegyekbe; a piacon egy hekust belefojtottak a klozettba; az öbölben felgyújtottak egy lőszeres hajót. Ez az utóbbi akció

a következőképp zajlott le: A távoli Marseille-ből útnak indított lőszeres hajó az éjszaka érkezett a város partjaihoz. Reggel aztán Pjotr Olenyikov munkás konspirációs lakásán megjelent egy angol kapitánynak öltözött, Geraszim nevű tengerész, a földalatti mozgalom résztvevője. Egy üveg szeszt és egy üveg benzint kért. A szeszt megitta, zsebre vágta a benzint, és angolosan távozott. A kikötő parancsnokánál, kapitányi rangjára hivatkozva, kierőszakolt magának egy motoros naszádot, hogy azzal lebonyolíthassa a „lőszerek átvételét". Fél óra múlva égett már a lehorgonyzott hajó, belsejében fülsiketítő robbanásokkal semmisültek meg a lövedékek, s fekete füst borította a látóhatárt. Hát így történt.

Ismét levelet hoztak a börtönből: „Éjszakánként gyilkolják az elvtársainkat. Mentsetek meg bennünket, segítsetek!"

Mindenre kész volna a szív, de tehetetlen még a kéz.

A börtön elleni támadást Fenyka készítette elő. A nyelve kilógott, annyit szaladgált összevissza: megvesztegetni a felügyelőket, megállapodni a jelzésekben, telefonok, kulcsok, őrszemélyzet, egyeztetni a terveket Alekszandrral – ki sem látszott a sok gondból, s akkor egyszerre maga is lebukott.

Az összevert, összevagdalt Ilkót kezénél-lábánál fogva vonszolták végig a folyosón. Feje végigkopogott a lépcsőfokokon, végigsúrolta a padlót. Kattant a rozsdás zár. Savanyú rothadás és hideg kövek szaga.

Hó-rukk

dobd el

be a sarokba.

Hasogató fájdalom s a hideg térítette magához. Föltápászkodott nagy kínlódva.

Nem ülhetett, nem feküdhetett. Forró vér szivárgott a hátán fölszakadt sebekből, ínye között szúrós fogcsonkokhoz ragadt a nyelve. Kimerülten a falhoz dőlt, és keservesen sírni kezdett.

. . . . . .

Első kihallgatása után a halálraítéltek zárkájába kísérték át Ilkót. Ott Petyka Koldunnal és Szergej elvtárssal találkozott.

– Jó egészséget!

– Neked is.

– Hurok?

– Ugyan... Így meg így, jó úton halad a szekér, ötért hatot adnak erre, várjuk már minden órában, a fülbemászókat, kulcsokat, megcsinálják itt a kovácsok.

Engedett Ilkóban a halálos szorítás, s – már vidámabban – széttekintett a bolthajtásos öreg zárkában.

Nappal csigalassúsággal vánszorogtak az órák, de pillanatként tűntek tova a kongó éjszakák, jajgatást, sírást s furcsa hangok visszhangját hagyva hátra mindegyik. A halálraítéltek zárkájában nincsen priccs, nincsen szék, csak fal, meg fal. Bokáig ér a víz. Az erősebbek napokig álldogálnak egyfolytában. A gyengék leülnek, belefeküsznek a latyakba.

Minden éjszaka elvittek néhányat közülük.

– Makarenko?

– Jelen.

– Szidorov Ivan?

– Itt.

– Kaljugin?

– Én vagyok.

– Kaszapenko?

Csönd.

– Petro Kaszapenko?

– Itt van... Meghalt tífuszban, büdösödik már... – hadarja valaki a sarokból.

– Készülődjetek!

Készülődjenek? A dohányt, a gyufát úgyis itthagyják, minek vesszen kárba, ami ér valamit. Révedező tekintettel tapogatnak a csupasz falak mentén, búcsút vesznek elvtársaiktól, aztán elmennek az éjszakába.

Petyka Koldun, a banditа nyugtalanul várta a halált. Elkeserítő látványt nyújtott, amint a halál leheletét érezve felalá futkosott a szobában, koszos mellét karmolászta – ingét fogadáson veszítette el. „Isten segítse a tengerészt" – tetováltatta a mellére valamikor.

Szergej elvtárs meg az utolsó percéig ceruzavéget szorongatott ujjai között s „munkások, katonák, parasztok" című kiáltványait körmölte, amelyeket minden reggel eljuttatott a kintiekhez.

A fehérek gyanítottak már valamit, de a szervezőket sehogy sem tudták felderíteni.

Csernis megkettőztette a külső őrséget. A börtönben maga vette kézbe a dolgokat. Két lábon mentek a rabok, amikor kihallgatásra vezették őket elébe, utána négykézláb másztak vissza. „Hát mi újság, barátocskám, szeretném hallani a véleményedet. Nem férsz a bőrödbe, te bitang? Ej, te, ne, ne . . ."

Kihallgatása után idegen zárkában eszmélt fel Ilko; magas ablak, mocskos kövek. Rongycsomó között az ágyon vörös hajtincsek.

– Fenyka . . . Fenyka.

A rongyok alól már nem hallatszik a nyöszörgés.

Fenyka felemelkedik.

Aztán felugrik, s Ilkóra borul, betakarja a testével, mint kotlós a kicsinyét.

– Te vagy, Ilko?

– Én.

– Látod, megint találkoztunk.

– Mikor kaptak el?

– Hagyjuk! . . . Hogy kerülsz ide? Vallatásról? És?

– Meg se mukkantam – súgja a fiú mosolyogva.

– Örülök – szorítja Fenyka Ilko kezét. – Ma éjjel lesz, tudod?

– Tudom.

– Pszt.

A fiú csak most vette észre a sötét, összeragadt hajcsomókat a lány tarkóján, s a mély sebeket az arcán.

Megcsikordult a zár.

Lassan kinyílik az ajtó.

Véres lámpaszem néz reájuk.

Fenyka visszafekszik az ágyra.

Puskatusok verődnek össze, aztán markukba köhintve egy helyben toporognak az őrök.

Fess tiszt lép eléjük:

– Felkelni!

Ketten emelik fel Ilkót, megrázzák s nekitámasztják a falnak.

A tiszt unottan törölgeti zsebkendőjével kabátja ujját, s azt mondja fáradt hangon:

– Nézzék! Tudunk mi mindent. Tudjuk, miben spekulálnak a zöldek, hogy meg akarják támadni a börtönt, ismerjük mi az egész bizottságot, mindez mellékes, semmiség, megtettük már a szükséges lépéseket, véglegesen eltiporjuk a lázadást . . .

Róluk is – Ilkóról meg Fenykáról – tudnak már mindent. No persze fiatalok, szerelmesek . . .

Hadd beszéljen hát őszintén velük, mint ember az emberrel. Apróság az, amit Ilkótól kíván: mondjon egy-két nevet, néhány címet.

Csönd.

Az ablakkeretben lüktet a hold.

A tiszt köhögve folytatja:

– Figyelmeztetem, fiatalember, hogy jogos követeléseim megtagadása esetén kedvesét kiszolgáltatom katonáimnak.

Ilko hallgat.

– Na? Remélem, jól meggondolja . . .

Ilko alvadt vércsomót krákog fel torkából s némán forgatja zúzott ajkai között. A földszinten a pénzhamisítók fújják nótájukat:

Forgatom és pörgetem a drága kis masinám,
Hadd potyogjon zsebembe a guba . . .

Mintha távolból jönne a lány hangja:

– Meg ne tedd, Ilko!

– Hát akkor! – pattan szét káromkodást fröcskölve a tiszti finomkodás.

Úgy érzi Ilko, fejére dőlnek a falak. Egy vödör hideg vizet rá, aztán felemelik s visszalökik a falhoz megint.

– Na? – ordítja a tiszt.

Ilko előrelép.

Éles hang szúrja mellbe:

– Ne merd!

– Nagyszerű – fordul a katonák felé a tiszt, s egyszerre mintha vezényelne: – Sziromjatnyikov! Menj rá!

Sziromjatnyikov a mellette álló kezébe nyomja a puskáját, Fenyka hajához kap, s hátrarántja a fejét.

Ilko behunyja szemét . . .

émelygés fojtogatja a torkát . . .

remegés fut át a testén . . .
Utálat . . .
Iszonyat . . .

Mintha ködön át látná Fenyka fehér combját. Dühösen lázadt fel Ilko partizánvére. Összeszorított szemhéja alatt kóválygott vele a világ.

– Állj! Nagyságos úr, beszélek . . .

– Hallgass! – sikoltott fel a lány.

– Nagyságos úr . . . Mindent elmondok én, én . . .

Szétfutottak Ilko fejéből a gondolatok, mint részeg kocsis kezéből a gyeplőszárak. Nem talál most Ilko közülük egyet sem, csak támolyog a szoba közepén, s hirtelen meg azt látja: öleli, szorítja magához Fenyka a katona nyakát, a másik keze már a derékszíjon siklik, aztán a pisztolytáskán, kezében már a pisztoly – s az első golyót neki, Ilkónak szánja:

Kah . . .

Lábdobogás, kiabálás a hosszú börtönfolyosón.

– Testvérek, kifelé!

– Gyorsabban!

– Fussatok, rohanjatok!

A hegyoldalban kapaszkodott már a szürke tömeg. A zöldek meg csatárláncban mögöttük, hogy elzárják az utat az üldözők elől.[2]

Vidáman szedte a lábát Alekszandr, s hirtelen eszébe jutott Ilko:

– A legényt meg nem látom, hova tűnt?

Fenyka feszesebbre rántotta vállán a karabély szíját:

– Megtört a mi Ilkónk . . . A szíve törte meg.

A tűzön nem vezet át gázló.

1924 *Gerencsér Zsigmond fordítása*

[2] A novorosszijszki börtönt 1920. február 21-én támadták meg a partizánok, s több mint hatszáz foglyot szabadítottak ki.

FAGYOS ÉJSZAKA

Emlékeztek a polgárháború kezdetére, első heteire? Még Kornyilov jéghadjárata előtt. Azok voltak ám a parázs idők! Az első vörösosztagok... Lótás-futás, zűrzavar, szabotázs, senki se tud semmit, körös-körül árulás... Mikor a tisztikar, a junkerek, diákok, a rendőrség szállingózni kezdtek Novocserkasszkba, Kalegyin atamán szárnyai alá, és kialakult az első ingadozó, laza arcvonal. Hadseregük mintegy tízezer főből állt, főerejük: tiszti dandár. Rablómódra dolgoztak, váratlan rajtaütésekkel. Különösen kitüntette magát Csernyecov kozákkapitány csapata: bányákat, munkástelepeket, vasúti csomópontokat pusztított el. Rettenetes pánikot okozott. Éppen karácsony előestéjén Csernyecov megrohanta Gyebalcevót, a fontos vasúti gócpontot; átkutatták az egész telepet, a kommunistákat kihurcolták a hóba, és lekaszabolták őket. Elpusztítottak és túszként elcipeltek huszonhét embert. Halálra ijesztették a lakosságot. Megrakodtak cukorral és szeszes itallal. Csernyecov vagonja előtt felsorakoztatták a vasutasokat, az állomás hordárait és pincéreit, megparancsolták nekik, hogy addig hajlongjanak, amíg csak a vonat el nem tűnik szemük elől. Szóval úgy garázdálkodtak, hogy az több a soknál.

Így hát... Antonov főparancsnok parancsot küld Harkovból, menjek csapatommal Gyebalcevóba, és ott tartsam az arcvonalat... De a csapat egészen új, még nem esett át a tűzkeresztségen, nemrégen állítottam össze Kosztromában. Olyan zöldfülű vitézek is voltak benne, köpenyegük ujja térdüket verdeste, és csak egy gondjuk volt, hogy a doni fehér cipóba beleharaphassanak. Mikor hírét vették, hogy Gyebalcevóba megyünk, izgulni kezdtek a fűtött vagonokban. Kiadom a parancsot: az útvonalon napi szolgálatos századot

állítsanak fel, a patrontáskát le ne csatolják, ne aludjanak; erre még fokozódott az izgalom, duzzogás. A politikai beosztottak, ugyancsak tapasztalatlan fiúk, éjjel-nappal igyekeznek megnyugtatni, bátorítani legényeimet, egész oldalakat idéznek nekik Engelsből . . . „Uramisten – gondolom magamban –, ez nem is katonavonat, hanem egyetem . . ."

Megérkeztünk Gyebalcevóba. Csak úgy tódultak vagonjainkhoz az asszonyok: sírás, jajgatás! „Nézzétek, mit tettek velünk . . ." Valóban visszataszító kép . . . Mindenütt betört ablakok, a havon vér- és agyvelőtócsák. A tűzoltóság udvarán húsz megcsonkított halott . . . Még aznap katonai tiszteletadással eltemettük őket. A sírnál sokan megfogadták, hogy bosszút állnak értük, és mintegy százan, a meggyilkoltak rokonai, a vérengzés szemtanúi beálltak hozzánk önkéntesnek . . . No, ezekre már számíthattam.

Mikor csapatommal kirakodtunk, egy századot a szerelvénynél hagytam, hármat tartaléknak az állomáson, a többivel megszálltam a vasútállomás egész területét, a megerősített hídfőket. A pályaudvar zsúfolt: menekülők, leszerelt katonák, mindenféle kém és provokátor . . . Akárhányat hoppon fogtam, elcsíptem, hűvösre tettem közülük, mégis beszivárogtak és rémhíreket terjesztettek. Két-három napba sem tellett, a csapatot mintha megbabonázták volna. Nyomott a hangulat. A parancsnokoknak inukba szállt a bátorságuk. A politikai megbízottak fejvesztetten feszengenek. Ha beszélgetni próbálok a katonákkal, konok hallgatás . . . „No – gondolom magamban – ez már aztán baj." És szállingóznak a hírek, egyik aggasztóbb a másiknál: valahol fellázadtak a kozákok, másutt fehérkatonaság fellege gyűlik, magával Alekszejevvel az élen . . . Nekem meg mindössze két géppuskám van . . . legalább egy ócska ágyúm volna! Töltényből csak ötven darab jut egy emberre. Táviratozok Antonovnak Harkovba, küldjön tüzérséget és géppuskákat. Közvetlen vonalon Muravjov vezérkari főnök felel, az a később hírhedtté vált hadseregparancsnok, akit a lettek körülbelül hét hónap múltán Szimbirszkben, a Szentháromság vendégfogadóban mint árulót agyonlőttek . . . Muravjov így válaszol: „Helyes, haladéktalanul küldünk." Várok . . . Másnap, december 30-án megkapom az I. számú jegyzőkönyvet: „Valamennyi század küldötteinek együttes gyűlése . . . A csa-

patparancsnoknak. Határozat. A tüzérség és géppuskák megérkezéséig semmiféle állást ne foglaljanak el. Másodszor: a csapat nyomban hátraküldendő, és ez a követelésünk haladéktalanul teljesítendő. Küldöttek: Szuvorov, Zirajanov, Beljakov, Arkcopov, Lovkoj, Krutyikov." Ennyi az egész... Ó, a hitványok! Máris határoztam: „Sürgős! A küldöttekkel beszélni! Fejükbe verni, hogy visszavonulásról szó sem lehet..."

Egész éjszaka nem aludtam. Ültem a távíró mellett. Csikorgó fagy. Az ablaküvegre lehelek, kinézek: a holdnak szivárványos udvara van, körös-körül halott pusztaság, a síneken a holdfényben üvegcserép csillog. Kár volt tegnap annyira méregbe jönnöm: egy errehaladó vonaton konyakkal teli ládákat találtunk, és én megparancsoltam, hogy az üvegeket vágják a kerekekhez... Az emberek sírtak e pocsékolás láttán... Most elkelne egy jó korty. Egyszerre csak látom, az ajtó mellett nagy ákombákom betűs felírás: „Vezess a hátsó vonalba, máskülönben megölünk." Aláírás nincs. Jó... Tovább járkálok a távírószobában. Rágyújtok. Kattognak a készülékek. A távírász szeme vörös, mint a marhahús. Hozzám fordul, és hangtalanul mondja:

– Zverjevo állomást fogtam (azaz a fehérfrontról): „Zsivány, Krisztus-áruló, vörös söpredék, jó szilveszteri mulatságot rendezünk neked. Várj! Csernyecov százados."

„Rendben van – gondolom magamban – várok." És... küldöm Harkovba a második sürgönyt Muravjovnak: „Siessen a tüzérséggel és a géppuskákkal..." Alig pirkadt, kürtösöket küldtem ki, és kihirdettettem az ostromállapotot: „Parancs nemteljesítése esetén agyonlövetés, bírósági eljárás nélkül. A rendelet katonai és polgári személyekre egyaránt vonatkozik." Ez részben eredményes volt. Az állásokat, lövészárkokat mukkanás nélkül elfoglalták. Még keményebb lett a fagy, a nap kicsiny, ködös, a levegő úgy csörren, cseng, mint az üveg, a lépések versztányi távolságra hallatszanak. A telep, a sínek fehér köd. Nem megy ki a fejemből: ugyan, miféle szilveszteri mulatság lehet az, amivel nekem kedveskedni óhajtanak.

Délután három órakor Zverjevo jelenti: „Gyebalcevo felé menesztettem a rosztovi 3-as számút." No, ha menesztette, menesztette, majd átkutatjuk, tovább engedjük... Négy óra

felé: „Menesztettem a rosztovi 3-as biszt[1] . . .” „Ejnye – gondoltam –, ez bizonyára nem utasokat visz . . .” Tizenöt perc múlva megint: „Menesztettem a rosztovi 3-as kettő biszt . . .” És ismétli: „A rosztovi 3-as három biszt menesztettem . . .” És így sorjában hét vonat . . .

Már a bolond előtt is világos: hét fehér csapatszállító szerelvény robog Gyebalcevo felé . . . Hát ez az a bizonyos szilveszteri mulatság. A készülékhez ugrom, sürgönyözök Harkovba. Ott megnyugtatnak: a tüzérség úton van . . . Végigkérdezem az állomásokat a harkovi vonalon: hol a tüzérségünk? Azután a zverjevói vonalon: hol vannak a szerelvények? Kiterítem a térképet, követem rajta a vonatok útját. Azok az átkozott szerelvények repülnek Gyebalcevóba, míg az én tüzérségem olajozatlan kerekeken döcög . . . Számítgatom: nem érkezhet meg idejekorán. A fehérek legalább három órával előbb jelennek meg.

De a fejem úgy zakatol az álmatlan éjszakáktól, mint valami textilgyár; semmit se tudok kitalálni; látom, a távírásznak lekonyult a feje, és elbiggyedt az ajka. Felkeltem és orra alá tartom forgópisztolyomat: „Mi ez? Szabotázs?” Rám mered marhahússzínű szeme, és tompán suttogja: „Adjon valami frissítőt, különben ismét elalszom . . .” Kifutottam a vágányokhoz, kardommal megfagyott konyakdarabkákat hasogattam ki a jégből, és vittem a sapkámban a távírásznak. Egyszeriben felébredt . . . Sürgönyt vesz fel: a szerelvények kétállomásnyi távolságra vannak Csernuhinótól, Csernuhino pedig az utolsó állomás. Mintha villám csapott volna belém. Felpattanok. A nap már lenyugodott a ködfüggöny mögött. A fagy erősödött. Ha két piroxilin-patronom lenne, felrobbantanám a hidat! De a töltényeken kívül semmink sincs. Telefonálok a zászlóaljparancsnoknak: „Egy szakasz gyalogságot, szerszámokkal ellátott vasúti munkásokat a csernuhinói állomásra, és kiszedni a csavarokat a váltókból . . .”

Már besötétedett, a hold még nem látszott . . . köd takarta. Állok a peronon, a kesztyűmet tépdesem a fogammal.

[1] Nemzetközi szokás szerint a vonatok számozásánál a „bisz” (egy bisz, kettő bisz stb.) jelzést használják, a házszámoknál szokásos a, b, c stb. betűjelzés helyett.

Végre!... Csernuhino felé lámpácskák fénye húzódik... De milyen lassan! Vajon lesántultak?... A dermedt csendben egyre úgy rémlik, hogy kerekek dübörögnek. Ráfeküdtem a sínekre: úgy rémlik, döng a föld... Parancsot adtam, oltsák el az állomás és a peron lámpáit, és tapossák el a tábortüzeket. És olyan hátborzongató lett a világ, még kutya se csahol ebben a csöndben. Csak a csizmám csikorog, sír...

Nem emlékszem, mennyi idő telhetett el – lovas ugrat elő. Rávilágítok a zseblámpámmal: „Állj! Hova!" A fénykörbe, párafelhőben, dérrel borított lófej nyomul be, a lóról a zászlóaljparancsnok ugrik le. „Baj van!" – „Mi történt?" – „Nem tudjuk szétszedni a váltókat." – „Miért nem?" – Ráfogtam a pisztolyomat: – „Alávaló!" – A pisztoly táncol a kezemben, már nem is emberi hangon ordítok... A lovacska fejét rángatja. „Várj az ordítással – szól nyugodtan a zászlóaljparancsnok –, megmagyarázom: a munkások minden kulcsot eltörtek ebben a fagyban, és puszta kézzel nem szerelhetik le, az ördögbe is!"

Felsültem. „Most mit csináljunk?" Ő hallgat. És halljuk: pa-a-ana-szosan, tá-ávolból, vadu-u-ul mozdony süvölt. A pusztaságban a hold fehér, hályogos világánál felvonítanak ellenségeink mozdonyai.

Ekkor hangot hallok: „Parancsnok elvtárs, engedje meg, én gyorsan szétrombolom a vágányokat..." Hátrafordulok. Könnyű zubbonyban, ellenzős sapkában Slapkin mozdonyvezető áll előttem... konyakszag dől belőle. „Adjon nekem húsz üres vagont..."

Lázas sürgés-forgás következett! Vagy ötven üres vagont szedtünk össze, hozzácsatoltuk egy hatalmas szormovói mozdonyhoz. A zászlóaljparancsnok meg vagy ötven önkéntes vöröskatona ugrott a mozdonyra, és Slapkin elindította a Csernuhino felé lejtő pályán a szerelvényt. Az éjszaka megtelt szirénazúgásszerű zajjal. És mikor a távolban elhalt a kerékcsattogás, tisztábban hallható lett az ellenség hét szerelvényének elnyújtott füttye... Vajon sikerül-e Slapkin terve? Háromezer ember élete függ most attól, hogy idejében szétroncsolja az üres vonatot a vasúti váltókon. Aki csak az állomáson volt, mind felugrott, fülel... Csak a szívük ver a bekecsük alatt, üti a hihetetlennek tűnő másodperceket...

Végre ... Recsegés, ropogás, csikorgás ... A dombokon túl magasra szökik a láng. Hó-hó-hahó ... a robaj végiggörög a tájon ... Felpattantam a zászlóaljparancsnok lovára, és a csapatok vonalához nyargaltam. Az őrök mind a helyükön. A lövészárkokból télapók bújnak elő. Hangosan köszöntöm őket: „Boldog új évet, elvtársak! Szeretném ezt az órát harcos proletárhoz illőn megérni: győztesként! Figyelmeztetlek benneteket, hogy az ellenség minden pillanatban ideérhet, de az arcvonalhoz senkit közel nem engedtek! Aki mégis megtenné, azt lőjétek agyon ... Tizenkét órára itt lesz a vonat a tüzérséggel és géppuskákkal. A győzelem biztos ..." Feleletül mindenfelől: „Hurrá!" Én természetesen úgy teszek, mintha teljesen megbíznék harci hevükben. De ágyúnk, géppuskánk még mindig nincs ... A csernuhinói váltók tönkretevésével csak időt nyertünk ... Ezt mindenki tudta.

Visszatérek az állomásra. Csernuhino már régen hív. A jókedvű távírász vidáman fintorgat. Fogom a szalagot, olvasom: „Itt Csernuhino, Kuzminszkij ezredes, az elővéd parancsnoka. A hadtestparancsnok jelentést kér: milyen alapon pusztítják el a nép vagyonát, miért semmisítik meg a vagonokat?"

Felelek: „Gyebalcevo. A készüléknél Ivanov[2], a gyebalcevói körzet parancsnoka. Jelentse a hadtestparancsnoknak, hogy tetteimről a munkáskormánynak fogok számot adni, az ön hadtestparancsnokának semmi köze hozzá ..."

Csernuhino: „Ó, hát te pimaszkodsz velem? Rögtön támadok: meglátjuk, mire mentek a munkáskormányotokkal."

Gyebalcevo: „Szíveskedjék közölni, melyik úton szándékozik támadni, mert sötét van, és ágyútűzzel óhajtom az ön útját kivilágítani."

Erre nincs felelet. A távírász némán rázkódik a kacagástól. Öt perc múlva Kolpakovo, a Csernuhino és Zverjevo közötti állomás hív: „A készüléknél az expedíciós hadtest parancsnoka, lovassági tábornok."

Felelem: „Gyebalcevo. A készüléknél Ivanov, katona, a Vörös Gárda parancsnoka. Szíveskedjék nevét közölni."

Kolpakovo: „A név nem játszik szerepet, moszkvai nép-

[2] Ivanov: Kitalált név. – *A szerző.*

biztos elvtárs. Ha kézre kerítem, nyomban felel majd minden garázdálkodásáért, a nép elárulásáért, a vágányok és vagonok pusztulásáért, hitszegéséért és gyávaságáért. Torlaszai ellenére elérjük önt, rang nélküli vöröstábornok, és megnyúzzuk, akkor lesz csak igazán vöröstábornok. De most feleljen nekem, semmirekellő gazember: így harcolnak-e tisztességes katonák? Büdös zsidó, vagonok roncsai mögé bújsz? Még egyszer kérdezlek: mikor hagyod már közlekedni a vonatokat? Mikor lesz vége garázdálkodástoknak?"

Gyebalcevo: „Igazhitű tábornok, akit sok érdemrend díszít! Szabadságában áll, hogy szitkozódjék és hősködjék száz versztányi távolságból. De mi lesz akkor, ha nem én kerülök az ön kezébe, hanem ön az enyémbe? Akkor aztán igazán nem játszik majd szerepet a név: minden tábornokot és ezredest személyesen lövök le. És a mi garázdálkodásunk akkor fejeződik be, mikor a Szovjet Köztársaságban többé nem lesznek sem tábornokok, sem más tiszti gazemberek. Végeztem. Az út megtisztítását illetően elhatározásom hajthatatlan. Gyebalcevóba nem engedem be. Beszéljenek az ágyúk."

Kolpakovo: „Csizmatisztító voltál Rosztovban, a Szadovaján, és ismét az leszel, ha kicsúszol a markomból. Oroszországban mindig voltak tábornokok, és ezután is lesznek. Ha háborút akarsz, megkapod, kurafi, kutyafajzat, az anyád . . ."

És ekkor a tábornok olyan tőrölmetszett szavakkal kezdett dobálózni, hogy a tarkóm izzadt dühömben. Mégsem kötöttem belé, hanem rágyújtottam, kimentem a távírószobából, és a távírász gorombáskodott vele tovább. Éjfél felé járt az idő. Minden percben vártuk, hogy fény villanjon Csernuhino felől, és megkezdődjék az ágyúzás. Vagy talán mégsem érkeznek idejekorán a harkovi vonatok?

Az állomást gondosan elsötétítették, a távírószoba ablakait befedték lópokrócokkal. De a tompa, fehéres folt az égen egyre világosabb lett, terjedt: ha figyeli az ember, már látszanak a tetők és a fák körvonalai. És én nézem az átkozott holdat: „Aludj ki, a kutyafáját, burkolózz felhőkbe, tűnj el, ne szervezz nekem ellenforradalmat . . ."

És váratlanul, egész egyszerűen, mint valami Moszkva környéki nyaralóhely állomására, bejön kényelmesen egy öreg emberke, sarkig érő birkabundában. Egyenesen a csen-

gettyűhöz megy, meghúzza: „Gingalang, gingalang." Odarohanok: „Elment az eszed? Minek csengetsz?" Deres szakálla mögül békés, basszus hangon mondja nekem: „A harkovi kifutott Hacepetovkából . . ." Hacepetovka hétversztányira van tőlünk! . . . Galléron fogtam az öreget, magamhoz vontam: „Boldog új évet, nagyapó!" A telefonhoz siettem, kirendeltem az állomásra a zenészeket és az ügyeletes századot. Csapódtak, nyikorogtak az ajtók, megcsikordult a hó, kézilámpások csillantak fel. Sorakozó. És most már tisztán halljuk: jön! . . . A jeges sínpárok dalolnak . . .

Zúgva-zakatolva, forróságot lehelve, robogott be az állomásra a gyorsvonatmozdony, ragyogtak a kivilágított személykocsi ablakai. A trombiták az Internacionálét fújták, örömükben éktelenül hamisan. A még mozgó vonatról leugrott az osztagparancsnok, iratcsomót adott át és jelentette: „Húsz géppuska, százezer töltény. A géppuskások moszkvaiak . . ."

Leugráltak a moszkvai géppuskások . . . Én mintegy álomban meresztettem rájuk a szemem: virgoncak, tréfás kedvűek, jól öltözöttek: „Mutassátok meg az állást, már régen fáj a fogunk ezekre a generálisokra." Futva vitték a géppuskákat az arcvonalba . . . és körülbelül tíz perc múlva megérkezett a másik vonat az ágyúkkal . . . Hajnal felé csatárláncaink megkezdték az előnyomulást Csernuhino felé . . .

1928 *Kóbor Noémi fordítása*

TARTALOM

ISZAAK BABEL

Dolgusov halála (Смерть Долгушева)
(Wessely László) 5

A levél (Письмо)
(Wessely László) 9

Az első libám (Мой первый гусь)
(Wessely László) 14

Gedali (Гедали)
(Wessely László) 18

VSZEVOLOD IVANOV

Temerbej, a kirgiz (Киргиз Темербей)
(Gerencsér Zsigmond) 21

Hogyan támadnak a kurgánok (Как возникаются куган)
(Rab Zsuzsa) 30

A Kara-Szor völgy (Лощина Кара-Сор)
(Grigássy Éva) 39

JURIJ JANOVSZKIJ

Hadak útján (Шлах армий)
(Grigássy Éva) 49

Csubenko ezredparancsnok (Чубенко, командир полку)
(Grigássy Éva) 71

VALENTYIN KATAJEV

Az ostromlott városban (В осажденном городе)
(Nikodémusz Elli) 86

Az aranytoll (Золотое перо)
(Maráz László) 91

BORISZ LAVRENYOV

A negyvenegyedik (Сорок первый)
(Justus Pál) 99

ALEKSZANDR MALISKIN

Éjjel Krivoj Rog alatt (Ночь под Кривым Рогом)
(Brodszky Erzsébet) 158

ALEKSZANDR NYEVEROV

Bolsevik Marja (Маря-большевичка)
(Tarisznyás Györgyi) 168

MIHAIL SOLOHOV

Idegen vér (Чужая кровь)
(Makai Imre) 175

A csikó (Жеребенок)
(Németh László) 195

ARTYOM VESZJOLIJ

Kegyetlen szerelem (Дикое сердце)
(Gerencsér Zsigmond) 203

ALEKSZEJ TOLSZTOJ

Fagyos éjszaka (Морозная ночь)
(Kóbor Noémi) 228

A KIADÁSÉRT FELEL AZ EURÓPA KÖNYVKIADÓ IGAZGATÓJA – FELELŐS SZERKESZTŐ: NYÍRI ÉVA – A FEDÉLRAJZ SZEMETHY IMRE MUNKÁJA – MŰSZAKI SZERKESZTŐ: DÉRI ERZSÉBET – MŰSZAKI VEZETŐ: ANDRÁSI GYÖZÖNÉ – KÉSZÜLT: 18 000 PÉLDÁNYBAN, 12 (A/5) ÍV TERJEDELEMBEN – EU–i–7778 – 77.3855.66-14-2 ALFÖLDI NYOMDA, DEBRECEN – ISBN 963 07 1354 3

PARÁZS IDŐK

9,50 Ft

„Emlékeztek a polgárháború kezdetére, első heteire? . . Azok voltak ám a parázs idők!"

Alekszej Tolsztoj szavait akár mottónak írhatnánk kötetünk elejére: mind a tizennyolc elbeszélést Október és az utána következő viharos, felejthetetlen esztendők ihlették. De nem múltba visszatekintő emlékezések ezek az új korszak születéséről, a harcok tüzében edződő új ember első tétova lépéseiről, örömeiről-hányattatásairól. Azok szólnak hozzánk, akik fegyverrel vagy tollal a kezükben ott álltak a forradalom bölcsőjénél, s mindennapjaik egybefonódtak a történelemformáló eseményekkel, amint ezt önéletrajzuk is tanúsítja:

„. . . A föld alatti lőszerraktár fehérre meszelt lejárata . . . Valahol dühösen morognak az ágyúk . . Puskámat a raktár ajtajához támasztottam, leültem egy gerendára, elővettem a füzetemet, s írtam az *Omszk védelme* című darabom utolsó felvonását" (Vszevolod Ivanov).

„. . . Voltam katona a román fronton, aztán szolgáltam a Csekában, a Közoktatási Népbiztosságnál, élelmiszer-begyűjtő osztagnál 1918-ban, a Jugyenyics ellen harcoló Északi Hadseregben, az Első Lovashadseregben, az Odesszai Kormányzósági Pártbizottságnál . . " (Iszaak Babel).

„Az októberi forradalom Odesszában ért a katonai kórházban . . . Legfrissebb sebesülésemet gyógykezelték . . . 1919-ben behívtak a Vörös Hadseregbe, s egy ideig ütegparancsnokként működtem a Lozovaja–Poltava vonalon folyó harcokban . . ." (Valentyin Kajev).

„A polgárháború idején a Don mentén éltem. 1920-ban léptem szolgálatba, utána ide-oda vetődtem a Don-vidéken. Sokáig az élelmiszer-begyűjtésnél dolgoztam. 1929-ig mindenféle bandák garázdálkodtak a Donnál. azokat kergettem, s néha ők kergettek meg minket. Minden ment a maga rendjén" (Mihail Solohov).

A „parázs idők" fegyverrel-tollal csatázó íróinak közvetlen élményekből fakadó novellái ma is a híradás friss, forró izgalmát árasztják.

MEGJELENT:

Plath
Az üvegbura

Abe Kóbó
A homok asszonya

Buzzati
Egy szerelem története

Krivonoszov
Süss föl, nap!

ELŐKÉSZÜLETBEN:

Kesey
Száll a kakukk fészkére

Cortázar
Nagyítás

Böll
Katharina Blum elvesztett tisztessége

EURÓPA KÖNYVKIADÓ